

Tweede Kamer, 58e vergadering, 6 maart 2013

Algemeen

Aanvang: 10:15 uur

Sluiting: 23:08 uur

Aanwezig zijn 135 leden der Kamer, te weten:

Agema, Arib, Azmani, Bashir, Beertema, Berckmoes-Duindam, Bergkamp, Berndsen-Jansen, Bisschop, De Boer, Van Bommel, Bontes, Bosma, Bouwmeester, Bruins Slot, Van der Burg, De Caluwé, Van Dekken, Tony van Dijck, Jasper van Dijk, Otwin van Dijk, Dijkgraaf, Dijkhoff, Pia Dijkstra, Remco Dijkstra, Dik-Faber, Dijkers, Duisenberg, Eijsink, Elias, Fokke, Fritsma, Van Gerven, Gesthuizen, Geurts, De Graaf, Graus, Günal-Gezer, Hachchi, Van Haersma Buma, Hamer, Harbers, Heerma, Heijnen, Helder, Van Hijum, Hilkens, Hoogland, Houwers, Huizing, Jadnanansing, Paulus Jansen, Karabulut, Kerstens, Klaver, Van Klaveren, Klever, Knops, Kooiman, Koolmees, Krol, Kuiken, Kuzu, Leegte, Leijten, De Liefde, Van der Linde, Litjens, Lodders, Lucas, Madlener, Maij, Marcouch, Van Meenen, Merkies, Van Miltenburg, Mohandis, Monasch, Agnes Mulder, Anne Mulder, Neppéus, Van Nieuwenhuizen-Wijbenga, Nijboer, Van Ojik, Omtzigt, Oosenbrug, Van Oosten, Oskam, Ouwehand, Öztürk, Potters, Van Raak, Recourt, Roemer, Rog, De Rouwe, Rutte, Samsom, Schouten, Schouw, Schut-Welkzijn, Segers, Servaes, Sjoerdsma, Slob, Van der Staaij, Van der Steur, Straus, Tanamal, Taverne, Tellegen, Van Tongeren, Van Toorenborg, Van Veen, Van Veldhoven, Venrooy-van Ark, Verheijen, Verhoeven, Vermeij, Visser, Van Vliet, Voordewind, Voortman, Jan Vos, Mei Li Vos, Albert de Vries, Aukje de Vries, Vuijk, Van Weyenberg, Wilders, De Wit, Van 't Wout, Ypma, Yücel en Ziengs,

en de heer Asscher, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer Kamp, minister van Economische Zaken, de heer Plasterk, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, mevrouw Schippers, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, en de heer Teeven, staatssecretaris van Veiligheid en Justitie.

Voorzitter: Agema

Mededelingen

Mededelingen

De **voorzitter**:

Ik deel aan de Kamer mee dat het volgende lid zich heeft afgemeld:

De Roon.

Deze mededeling wordt voor kennisgeving aangenomen.

VAO Integriteit openbaar bestuur

Aan de orde is het debat naar aanleiding van een algemeen overleg op 13 februari 2013 over integriteit in het openbaar bestuur.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Voorzitter. Wij hebben een uitgebreid AO gehad over integriteit in het openbaar bestuur. Ik zie uit naar een spoedige behandeling van de voorgenomen wet om de burgemeesters en de commissarissen van de Koningin een rol te geven. Die kunnen wij dan weer uitputtend bespreken.

Voor nu heb ik eigenlijk slechts één motie. Die richt zich niet op de minister of op de regering maar op de Kamer zelf. Het is namelijk een verzoek aan het Presidium. Deze motie dien ik in mede namens de heer Klein, mevrouw Van Toorenborg en de heer Litjens, en misschien ook wel namens anderen, maar dat zal straks blijken. De motie luidt aldus:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de integriteit in het openbaar bestuur permanente aandacht behoeft;

overwegende dat dit voor alle bestuursorganen geldt en dus ook voor de Tweede Kamer zelf;

verzoekt het Presidium, de wet- en regelgeving tegen het licht te houden, het beleid en de handhaving te evalueren en op grond daarvan zo nodig voorstellen te doen voor verbetering,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door de leden Heijnen, Litjens, Van Toorenborg en Klein. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 69 (28844).

De heer **Schouw** (D66):

Ik heb hierover twee vragen. Daarom heb ik de motie ook nog niet meegetekend. Het is naar ik aanneem niet de bedoeling van de heer Heijnen dat het Presidium van de Tweede Kamer zich ook buigt over aspecten die bijvoorbeeld in de Eerste Kamer spelen.

De heer **Heijnen** (PvdA):

De motie is heel precies geformuleerd en beperkt zich tot de Tweede Kamer. De Eerste en de Tweede Kamer zijn autonome onderdelen van de Staten-Generaal, die ieder over de eigen regels gaan.

De heer **Schouw** (D66):

Dan heb ik een wat formeler punt, want wij houden hier een VAO met de minister. Dit gaat de minister niet aan maar wel de Voorzitter van de Tweede Kamer. Ik zou het op prijs stellen om ook de reactie te hebben van de Voorzitter van de Tweede Kamer voor de stemming over deze motie, want het gaat over haar Presidium.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Ik kan mij bij die wens heel veel voorstellen. Ik hecht niet per se aan stemming aanstaande dinsdag. Ik stel het Presidium graag in de gelegenheid om al voor de stemming met een reactie te komen. Als dat de heer Schouw ertoe verleidt om straks ook ja te zeggen tegen de motie, dan heb ik dat er graag voor over.

De **voorzitter**:

Ik zal deze vraag doorgeleiden aan de Voorzitter, met het verzoek om voor de stemmingen een reactie aan de Kamer te zenden.

De heer **Paulus Jansen** (SP):

Voorzitter. Ik vervang mijn collega Van Raak, die tijdens het AO werd vervangen door mevrouw Kooiman. Daarmee geeft de SP-fractie het signaal af dat wij allen dit onderwerp buitengewoon belangrijk vinden.

In het rapport naar aanleiding van de bouwfraude De bouw uit de schaduw valt in bijlage 4 onder "Juridische aspecten van aanbesteding, mededinging en contractering in de bouwnijverheid" te lezen dat er uitsluitingsgronden mogelijk zijn indien er sprake is van fraude, delicten of twijfel aan de integriteit. Deze zijn terug te vinden in de Richtlijn Werken. De onderzoekers constateren wel dat het uitsluiten van een potentiële opdrachtnemer van een aanbesteding een zwaar middel is. De regelgeving maakt op sommige punten onvoldoende duidelijk onder welke omstandigheden uitsluiting is gerechtvaardigd. Dit zou voor de wetgever aanleiding kunnen zijn voor een nadere wettelijke invulling van de uitsluitingsgronden.

Precies op dit punt willen wij het kabinet een handje helpen. Mijn collega Kooiman suggereerde tijdens het algemeen overleg om een witte lijst op te stellen. De minister heeft gezegd dat dit lastig is in verband met het Europese mededingingsrecht. Om die reden hebben wij de insteek iets veranderd. Vandaar de volgende motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, voor rijksoverheid en lagere overheden uitsluitingsgronden op te stellen voor aanbesteding, mededinging en contractering in de bouwnijverheid, en daarbij in ieder geval als uitsluitingsgrond te laten gelden een veroordeling voor strafbare feiten als valsheid in geschrifte, afpersing, verduistering, bedrog en omkoping,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Paulus Jansen. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 70 (28844).

De heer Schouw (D66):

Voorzitter. We hebben een prima AO gehad en het is goed dat er aandacht is voor integriteit. We hebben ook afgesproken dat we niet te veel regels op dat punt willen. Mijn fractie heeft echter wel de behoefte om er een ding uit te halen om in elk geval te stimuleren dat het onderwerp integriteit jaarlijks op de agenda staat van de bestuursorganen.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat in het Rapport risicofactoren bestuurlijke integriteit aanbevelingen worden gedaan om het thema integriteit in de verschillende bestuurslagen structureel te agenderen en de verantwoordelijkheid daarvoor formeel te beleggen;

verzoekt de regering om een bestuurlijke afspraak te maken met de waterschappen, provincies en gemeenten om ten minste een keer per jaar het onderwerp integriteit te agenderen en hierover in het jaarverslag te rapporteren;

verzoekt de regering tevens om de verantwoordelijkheid hiervoor neer te leggen bij de voorzitter van het betreffende gremium,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Schouw en Klein. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 71 (28844).

We zijn aan het einde gekomen van de eerste termijn van de Kamer. Is de minister klaar voor de beantwoording? Ja, dan geef ik nu het woord aan de minister.

Minister Plasterk:

Voorzitter. Ik denk dat in de motie op stuk nr. 69 de opvatting van de regering niet gevraagd wordt, zoals zojuist ook door de heer Heijnen is geconstateerd.

Ten aanzien van de motie op stuk nr. 70 moet ik allereerst zeggen dat dit wel heel ver afstaat van het onderwerp dat onderdeel van de bespreking was bij het AO, te weten de integriteit in het openbaar bestuur. Het gaat hier over afpersing en verduistering in de bouwnijverheidsector. Even afgezien van inhoudelijke bezwaren, vraag ik me af of dat niet meer in de sfeer van Justitie, dan wel de bouwmarkt, dan wel de mededinging, dus EZ, aan de orde zou moeten komen, als het überhaupt aan de orde zou moeten komen. Vanuit mijn perspectief is het in ieder geval evenzeer in strijd met de Europese aanbestedingsregels als een witte lijst dat zou zijn. Ik ontraad dan ook de voorliggende motie. Ik zou me wel kunnen voorstellen dat elementen daarvan in een andere context nader aan de orde kunnen komen. Ik kan hier niet overzien of er voldoende instrumenten zijn om afpersing in de bouwwereld te bestrijden.

De heer Paulus Jansen (SP):

Ik heb in mijn inleiding bij de motie gewezen op het rapport De bouw uit de schaduw, waarin letterlijk gesteld wordt dat de regelgeving op sommige punten onvoldoende duidelijk maakt onder welke omstandigheden uitsluiting is gerechtvaardigd. Dit zou voor de wetgever aanleiding kunnen zijn voor een nadere wettelijke invulling van de uitsluitingsgronden. Ik denk, en dat was ook mijn advies aan de regering, dat er op dit punt wel degelijk een aanleiding is om iets te doen, maar ik kan mij ook voorstellen dat de minister zegt dat het niet helemaal zijn pakkie-an is. Ik ben bereid om de motie aan te houden als de minister zegt dat hij bereid is om in overleg met zijn collega van Justitie te kijken of er invulling gegeven kan worden aan het advies uit dat rapport. Dat lijkt me een compromis waar de minister mogelijk nog iets in ziet.

Minister Plasterk:

Ik wil altijd proberen te doen wat ik kan, maar dan nog denk ik dat het primair bij Justitie ligt. Ik zou de heer Jansen willen adviseren om, daar waar over afpersing of anderszins wordt gesproken bij een AO, het ook daar aan de orde te stellen. Het is echt ruimschoots buiten het terrein van Binnenlandse Zaken om criteria voor het uitsluiten van bedrijven in de bouwsector op te stellen. Ik kan het doorgeleiden, maar dat is niet aan mij, maar aan het Presidium. Ik kan er eerlijk gezegd op dit moment niet zo veel mee. Als de motie nu aan de orde komt, zal ik deze ontraden en suggereren om een en ander ergens, in een andere context, aan de orde te stellen.

De heer Paulus Jansen (SP):

Los van het feit dat het in het AO ook aan de orde is gesteld door mijn collega Kooiman ....

Minister Plasterk:

Toen heb ik het ook ontraden

De heer Paulus Jansen (SP):

Zeker, maar bij strafrechtelijke veroordelingen is er vaak ook sprake van een counterpart van de kant van de overheid.

Bij omkoping bijvoorbeeld, is in het algemeen ook sprake van een betrokkene bij de overheid. Kortom, dit is ook een signaal voor personen bij overheden. Daarom zou het wat ons betreft ook bij dit onderwerp betrokken kunnen worden.

Minister Plasterk:

Ik heb er geen bezwaar tegen dat het aan de orde is gesteld, maar ik ontraad de motie als die nu tijdens dit VAO aan de orde wordt gesteld.

De voorzitter:

Duidelijk.

Ik zie dat mevrouw Van Toorenborg een vraag wil stellen, maar dit gaat niet over een motie die zij heeft ingediend.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA):

Mag ik er toch een vraag over stellen, voorzitter?

De voorzitter:

Als u het kort houdt.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA):

Wij zouden heel graag willen dat, als de minister hierover in de ministerraad spreekt, hij het iets breder trekt. Dit moet niet alleen over de bouwnijverheid gaan. Ik kan mij voorstellen dat er ook op andere terreinen in de wereld van de aanbesteding dingen gebeuren die niet kunnen. Laten wij dan een visie vragen op de mogelijkheden om dit aan te pakken. Anders is dit wel heel beperkt. Ook in bijvoorbeeld de schoonmaakbranche zijn er soms afschuwelijke dingen aan de hand. Waarom zouden wij dit zo beperken?

De voorzitter:

De indiener van de motie, de heer Jansen, mag hierop reageren.

De heer **Paulus Jansen** (SP):

Ik vind dit een goede suggestie. Wij zijn bereid om de motie op die manier aan te passen.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Ik heb ook nog een vraag naar aanleiding van de motie, maar die is gericht aan de minister. Ik kan mij de argumenten van de minister goed voorstellen op grond waarvan hij de motie ontraadt. De minister is echter ook verantwoordelijk voor de Wet Bibob, de wet die organen van het openbaar bestuur in staat stelt om geen zaken te doen met partners die een crimineel verleden hebben. Ik vraag de minister of hij naar aanleiding van deze motie de mogelijkheden van de Wet Bibob in dit verband wil onderzoeken. Is het in dat verband mogelijk dat bestuursorganen rechtmatig tegen aannemers zeggen: met jou gaan we niet in zee, gelet op jouw geschiedenis?

Minister Plasterk:

Op die manier is dit inderdaad wel onderdeel van mijn portefeuille. Ik zeg toe dat ik bij een volgende gelegenheid dat er wordt gerapporteerd aan de Kamer, ook hierover een onderdeel opneem. Ik dank de heer Heijnen voor de suggestie.

Ik kom tot slot op de motie-Schouw/Klein, op stuk nr. 71. Wat daarin van de regering wordt gevraagd, ligt in het verlengde van datgene wat wordt beoogd. Ik kan eerlijk gezegd niet helemaal overzien of het niet al was afgesproken om dit jaarlijks te doen. Ik zie dat de heer Schouw op dit moment nee schudt, dus kennelijk is dat niet het geval. Dan komt wat wordt verzocht volgens mij neer op het verder uitbreiden van wat reeds de intentie was. Dat beschouw ik als ondersteuning van beleid. Ik laat het oordeel over die motie daarom graag over aan de Kamer.

De beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter:

Wij stemmen aanstaande dinsdag over de ingediende moties, uiteraard na ontvangst van de brief van de Voorzitter.

De vergadering wordt van 10.29 uur tot 10.45 uur geschorst.

Kieswet

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Kieswet houdende maatregelen om het eenvoudiger te maken voor Nederlanders in het buitenland om hun stem uit te brengen, wijziging van de wijze van inlevering van de kandidatenlijsten, aanpassing van de datum van kandidaatstelling en stemming, alsmede regeling van andere onderwerpen (33268).

De voorzitter:

Ik heet de leden welkom. Ik heet de minister van harte welkom.

De heer Van Raak staat als eerste spreker op de lijst, maar hij heeft aangegeven niet te zullen spreken. Ik geef dus als eerste het woord aan mevrouw Van Toorenburg van het CDA.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw Van Toorenburg (CDA):

Voorzitter. Soms valt de uitslag van een verkiezing een beetje tegen. Daar weten wij ook alles van, maar -- ik denk dat het belangrijk is om het debat daarmee te openen -- de uitslag als zodanig staat in Nederland nauwelijks ter discussie. Vaak leeft bij iedereen in de samenleving het gevoel dat sprake is geweest van een eerlijk en zorgvuldig proces. Het lijkt mij belangrijk om het debat met die woorden te openen. Het vertrouwen in ons proces in Nederland is hoog. Dat is het koesteren waard. Alles wat wij daaraan zouden willen veranderen, dient met die bril te worden bekeken.

Ik hecht eraan ook een aantal mooie woorden te spreken over het vrijwilligerswerk tijdens de verkiezingen. Mensen zitten een hele dag op het stembureau en zorgen vaak voor een leuke sfeer met potten dropjes. Het is altijd weer gezellig. Ze zitten in scholen en proberen veel mensen erbij te betrekken. Natuurlijk krijgen ze een vergoeding, die overigens wisselt, maar ik vind het belangrijk om ook daarover positieve woorden te spreken. We constateren wel dat sprake is van veel verschillen. Het gaat niet overal fantastisch. Wij steunen het plan voor een verplichte training, zodat mensen beter weten wat precies van hen wordt verwacht. Maar is dit nu voldoende? Is helder waarom bepaalde regels niet worden nageleefd? Wij horen dat er ook mensen op het stembureau zijn die kiezers servicegericht een beetje helpen, maar dan misschien net dingen doen die niet mogen. Is er draagvlak voor alle afspraken die wij hebben gemaakt en wat zouden wij daaraan kunnen doen? Als we alleen maar zorgen voor een training, terwijl mensen nog steeds denken dat het een beetje anders zou moeten, is het probleem volgens mij nog niet opgelost.

Er zijn ook nog steeds problemen met kiezers in het buitenland. Vanochtend hoorde ik de heer Taverne daarover op de radio. Hij was bevlogen en vertelde eigen ervaringen. Hij heeft volgens mij goede ideeën. Ik wil hem dadelijk de vloer geven op dat thema, want ik denk dat ook wat dit betreft een aantal dingen moet worden verbeterd. De start van de registratie van niet-ingezetenen is tevens van belang, maar het is nog niet helemaal duidelijk wanneer die uiterlijk gereed moet zijn voor de volgende verkiezingen. Kan de minister daar nog iets over zeggen?

We worden vaak benaderd door mensen die nog steeds niet helemaal helder hebben wanneer de gemeenteraadsverkiezingen worden gehouden. De minister heeft ons naar aanleiding van een eerdere vraag daarover via de social media gewezen op de site van de Kiesraad, maar op de een of andere manier heb ik het antwoord nog niet scherp. Kan de minister daarover vandaag duidelijkheid geven? Er is veel belangstelling voor. Mensen willen dit graag weten.

Ten slotte willen wij nog eens kijken naar de stemcomputer. Het blijft bijzonder dat wij er in een land dat zo digitaal is ingericht, een land waar zoveel via automatisering gaat, almaar niet in slagen om met een stemcomputer te stemmen, te meer omdat wij er in Nederland trots op mogen zijn dat wij in het oosten van het land een bedrijf hebben dat daar een heel goed trackrecord op heeft. Wij kunnen die dingen als geen ander leveren, maar op de een of andere manier loopt het niet. Het vertrouwen dat het goed gaat, is er niet, terwijl je ervoor kunt zorgen dat er een strookje uitrolt zodat je een en ander kunt verifiëren. Wij roepen de minister indringend op hiermee voortvarend

verder te gaan. Wij willen licht zien aan het eind van deze tunnel. Daar moet een mooie stemcomputer staan, zodat wij met één druk op de knop onze stem kunnen uitbrengen. Mensen moeten daar ook vertrouwen in hebben. De uitslag moet ook snel bekend zijn. Met goede randvoorwaarden moeten wij wat dat betreft een stevige stap kunnen zetten. Ook de Kiesraad zegt dat we niet moeten stoppen met denken. Wat het CDA betreft mag er een tandje bij. We hebben er goede bedrijven voor. Het is een innovatief proces. Laten wij dat warm omarmen en er stevige stappen mee zetten.

De heer **Bosma** (PVV):

Voorzitter. Er ligt een interessant wetsvoorstel voor. Een hoop technische zaken, dingen waarover je nooit had nagedacht worden nu per wet geregeld. Wij zullen dat maar als winst beschouwen.

Ik zie wel wat in die verplichte training voor stembureauleden. Ik herinner mij een interessante casus van de heer Brenno de Winter, een internetjournalist die met een Lichtbildenweis -- wat dat ook moge zijn -- een stembureau binnendrong en daar nog kon stemmen ook. Op zijn Lichtbildenweis stond Big Wobber als naam vermeld, maar hij kon gewoon stemmen. Het lijkt mij hartstikke goed dat de mensen die de hele dag op zo'n stembureau zitten en op die manier onze democratie ter wille zijn, beter worden opgeleid.

Mijn partij heeft bij vorige verkiezingen wat derdewereldpraktijken gezien in stembureaus. Allerlei groepen moslims gingen gezamenlijk het stembureau in. Er stonden ook mensen, wellicht van partijen die er wat electoraal belang bij hadden, die hielpen bij de stemkeuze. Allerlei echtparen verdwenen in stemhokjes. Daar zijn maatregelen tegen genomen, onder anderen door de heer Aboutaleb in Rotterdam. Daar hangen nu allemaal mooie pictogrammen die duidelijk maken dat je alleen met één persoon in zo'n stemhokje mag. Dat lijkt mij hartstikke goed. Het is mooi als hier in de toekomst tegen wordt opgetreden. Mijn partij heeft er ook filmpjes over gemaakt. Je waant je gewoon in de derde wereld. Dat soort dingen moeten wij niet hebben.

In dat licht bezien vond ik het punt van de waarnemers wel interessant. Mijn partij heeft overwogen om met hesjes te gaan controleren in wijken waarvan wij vermoeden dat er veel problemen zullen ontstaan. Wij hebben er indertijd ook filmpjes van gemaakt. Als er iets wordt geschapen waardoor mensen kunnen controleren en in stembureaus aanwezig kunnen zijn, lijkt mij dat hartstikke goed. Ik begrijp dat er nu een amendement is waarin dit wordt beperkt tot internationale waarnemers. Ik wil graag van de minister horen hoe hij aankijkt tegen waarnemers in stembureaus. Wij hebben gewoon een burgemeester die zijn werk moet doen, dus eigenlijk zou het niet nodig moeten zijn. Ik hoor graag van de minister wat zijn gedachten daarover zijn.

Ook het afschermen van mensen die ondersteuningsverklaringen ondertekenen is mij uit het hart gegrepen. In 2006, toen mijn partij voor het eerst meedeed aan de Tweede Kamerverkiezingen, hebben wij mensen moeten ronselen. Ik zie mijzelf nog rondlopen in Drenthe. Die provincie was mij namelijk toegewezen. Allerlei gesubsidieerde extreemlinkse antidiscriminatiebureautjes zijn al die mensen gaan aantrekken. Die namen zijn ook op internet verschenen. Je moet maar afwachten of mensen daarvan negatieve gevolgen ondervinden, in welke sfeer dan ook. Veel van dit soort extreemlinkse lieden staan niet afkerig tegenover geweld. Ik vond het nogal alarmerend wat deze gesubsidieerde idealisten deden. Het lijkt mij dan ook heel goed dat de adressen worden afgeschermd. Het is mij totaal onduidelijk wat deze antidiscriminatiebureautjes met onze namen wilden. Afschermen lijkt mij, zoals gezegd, goed. Het speelt niet meer voor de partijen die hier zitten, want als je eenmaal in de Tweede Kamer zit, hoef je geen ondersteuningsverklaringen te hebben. Voor nieuwe partijen is het heel goed. Het houdt de democratie open en zorgt ervoor dat nieuwe partijen kunnen toetreden.

Ik sta wat kritisch tegenover software en allerlei ICT-toepassingen. Het moet allemaal verifieerbaar zijn. Dat is hyperbelangrijk. Het is een raar gevoel om een stemlokaal in te gaan, op een knop te

drukken en vervolgens weer weg te gaan. Dat is het dan; je hebt er geen enkele controle op. "Papierspoor" is een Nederlands woord voor "paper trail". Dat lijkt mij noodzaak. Je ziet dan dat je hebt gestemd en eventueel ook waarop je hebt gestemd. Het lijkt mij absoluut noodzakelijk dat het analoog verifieerbaar is.

Op de drie Nederlandse eilanden van de Antillen gaat men invoeren wat wij in Nederland in de gemeenteraden ook kennen, namelijk het gegeven dat niet-Nederlanders kunnen stemmen voor gemeenteraden. Ik noem zo'n eilandraad maar even een gemeenteraad. Dat is natuurlijk een rare zaak. Als je wilt stemmen voor een Nederlands vertegenwoordigend lichaam, moet je op z'n minst Nederlander zijn. Ik herinner mij dat de SP in haar agenda voor 2000 had staan dat je met een dubbele nationaliteit niet mocht stemmen; je moest een enkelvoudige Nederlandse nationaliteit hebben. Zover als de SP indertijd ging wil mijn partij vooralsnog niet gaan.

Maar het lijkt mij helder dat je Nederlander moet zijn als je gaat stemmen. De praktijk die we nu hebben dat je voor gemeenteraden en voor eilandraden kunt kiezen als je geen Nederlander bent, is een rare zaak. Die willen wij graag afgeschaft hebben. Daartoe heb ik een amendement ingediend.

Gisteren waren wij in de warme boezem van mijn partij bezig met het voorbereiden van het grote debat over de economie. Dat ging over miljarden, over de economische toestanden en over CPB-zaken. Ik werd toen gebeld door een krant van wakker Nederland met de vraag wat mijn prangende mening is over de kleur van het stempotlood. Die kwestie schijnt heel belangrijk te zijn. Vooralsnog is mijn fractie van mening dat het stempotlood gerust rood mag zijn. Er heeft zich een D66'er onsterfelijk gemaakt door met een andere kleur potlood te stemmen bij de verkiezing voor de Eerste Kamer. Dat was iemand uit de Provinciale Staten van Noord-Holland. Hij zei: je staat in het stembureau en je moet allerlei afwegingen maken. Als dat al een intellectuele uitdaging voor je is, weet ik niet helemaal of je Statenlid moet zijn, maar dat laat ik maar even in het midden.

Ik ben benieuwd naar de antwoorden van de minister.

De heer **Schouw** (D66):

Mevrouw de voorzitter. Uit de inbreng van mijn fractie in het verslag blijkt dat het een mooie wet is. Het is fijn dat er aanpassingen zijn.

Ik heb een paar opmerkingen. Eigenlijk zou mijn fractie een algehele herziening van de Kieswet willen. Sinds 1989 is de Kieswet 30 keer herzien. Er staan nog meer wijzigingen op stapel. Samen met de Kiesraad is mijn fractie van mening dat de wet zou moeten worden herzien. Ik weet dat dit menskracht kost, maar het heeft twee grote voordelen. Het eerste voordeel is de logica en consistentie in meer juridische zin. Het tweede voordeel is dat de leesbaarheid kan worden vergroot, zodat alle mensen die in de stembureaus zitten, heel goed zaken kunnen nagaan. Afijn, het gaat om een publieksversie van de wet. Kan de minister daar iets mee?

De PvdA en de VVD hebben een amendement ingediend om de nationale waarnemers weer uit de wet te halen. Het lijkt mijn fractie een goed idee om de wet op dat punt aan te passen.

Het opleiden van de leden van de stembureaus lijkt mijn fractie ook een goed idee. Ook de voorgaande sprekers hebben dit gezegd. Het is belangrijk dat daar een zeer gekwalificeerde, bijna gediplomeerde voorzitter is die de zaken in de hand houdt en zorgt dat de stemmingen betrouwbaar zijn.

Over elektronisch stemmen hebben we het al heel vaak gehad. Mijn fractie is daarvan voorstander. Wanneer dat mogelijk is, ook in financiële zin -- ik vermoed dat dit de grootste barrière is -- moeten we dat doen. Daarbij moeten de randvoorwaarden gelden die de heer Bosma neerlegde: zorg voor een papieren afdruk voor degenen die hun stem hebben uitgebracht. Ik verwacht dat dit een hoop

privacyangst wegneemt.

Mijn fractie heeft een amendement ingediend over de kleur van het potlood. Zij kwam op die gedachte omdat de wet het mogelijk maakt dat Nederlanders die in het buitenland stemmen, de kleuren groen, blauw en zwart gebruiken. Dat staat al in de wet, zo zeg ik tegen de heer Bosma, maar alleen voor mensen in het buitenland. Het zou bijna discriminerend zijn voor de mensen in het binnenland dat zij alleen met een rood potlood mogen stemmen. Elke ratio om dat verschil te maken, ontbreekt. Mijn fractie sluit zich graag aan bij de VNG, de Kiesraad en, zo zeg ik tegen de heer Heijnen, bij de gemeente Den Haag, die vraagt om die mogelijkheid ook voor Nederlanders te laten gelden.

De heer **Van Raak** (SP):

Stemmen doe je met een rood potlood, niet met een zwart, groen of blauw potlood, een Prittstift of wat dan ook. Misschien moet je het omdraaien. Ik kan mij niet voorstellen dat het onmogelijk is om op de ambassades, consulaten en plekken in het buitenland waar gestemd kan worden, een rood potlood neer te leggen. Het is zo simpel. Je hoeft niet je eigen potlood of viltstift mee te nemen, want dat potlood ligt er gewoon. Dat is handig en overzichtelijk. Dat hebben wij altijd zo gedaan. Het is een mooie traditie. Bovendien is het vooral bij het tellen van de stemmen heel handig dat het allemaal hetzelfde is. Er wordt een rood potlood neergelegd. Nu moet je helemaal vanuit huis een potlood meenemen. Je moet bijna een heleboel moeite gaan doen om überhaupt nog met een andere kleur te kunnen stemmen. Wat is nu het probleem dat wij hiermee oplossen? In het verleden is er inderdaad ooit een fout gemaakt, maar ja, dat moet je ook niet doen.

De heer **Schouw** (D66):

Ik begrijp dat er vanuit socialistische huize een voorkeur is voor rood. Dat vind ik legitiem. De heer Van Raak kijkt echter niet naar de feiten. In het buitenland is de foutenmarge bij stemmen door inkleuring van een vakje 4,3%. In Nederland is die marge 0,2%. Je zou dus kunnen zeggen dat het in Nederland geen probleem is, maar in absolute aantallen worden in Nederland veel fouten gemaakt doordat wij in de wet voorschrijven dat je alleen mag werken met een rood potlood. Mensen gaan naar een stembureau en maken daardoor een fout. Als je dit mogelijk maakt in het buitenland -- ik moet dit zeggen tegen een oud-lid van de Eerste Kamer -- moet je dit ook mogelijk maken in het binnenland. Dat is logisch vanuit de consistentie van wetgeving. Wij zijn immers één Koninkrijk.

De **voorzitter**:

Voordat ik de heer Van Raak nogmaals het woord geef, wil ik het volgende opmerken. Ik heb bij aanvang van het debat niet voorgesteld om alle interrupties in tweevoud te doen. Dat wil ik bij dezen alsnog voorstellen. Ik geef de heer Van Raak het woord voor zijn tweede interruptie.

De heer **Van Raak** (SP):

De oud-senator is zeer consistent, want hij wil dit in het buitenland ook niet. Dan kunnen wij het beter maar niet doen.

Wat is nu het probleem? Als je gaat stemmen, kun je blijkbaar in een stemhokje komen waar geen rood potlood ligt. Je kunt hieraan van alles doen. Je kunt zeggen dat mensen hun eigen potlood mogen meenemen, of je kunt de wet veranderen, voor het buitenland of voor Nederland; wij kunnen de hele wereld op zijn kop zetten. Je zou er echter ook gewoon voor kunnen zorgen dat er bij het stemhokje een rood potlood ligt.

De heer **Schouw** (D66):

Ten eerste is het natuurlijk een tijdelijk probleem, omdat wij zullen overgaan op elektronisch stemmen. Ten tweede gaat de heer Van Raak niet in op mijn inhoudelijke punt over de foutenmarge. Honderden mensen per jaar maken een fout vanwege het feit dat wij het gebruik van een rood potlood voorschrijven. Ik vind dat zonde. Als je de moeite neemt om naar het stembureau te gaan, zou het fantastisch zijn als je stem geldig is, ook als je per ongeluk een blauwe, groene of andere

kleur pen hebt gebruikt. Ik begrijp het principiële punt niet. Als het de heer Van Raak ernst was geweest, hadden wij een amendement van zijn hand gezien om het kleurenpotlood uit het buitenland te verbannen. Zo'n amendement heeft de heer Van Raak niet ingediend, dus ik zeg tegen hem: boter bij de vis. Anders staat hij gewoon een beetje te kletsen.

De voorzitter:

Wij moeten elkaar niet uitdagen, net nu ik heb voorgesteld om de interrupties in tweevoud te doen.

De heer Schouw (D66):

Ik wilde de heer Van Raak een beetje prikkelen, zodat hij dat amendement gaat indienen.

De voorzitter:

Ik zie dat de heer Van Raak wil reageren, maar ik denk niet dat dat nodig is. Ik denk dat wij echt moeten vasthouden aan het voorstel om interrupties in tweevoud te doen.

De heer Heijnen (PvdA):

Ten opzichte van gisteravond bespreken wij nu wel een uiterst triviaal punt, maar toch wil ik een vraag stellen. Is de heer Schouw weleens aanwezig geweest bij het tellen of hertellen van stemmen? Volgens mijn waarneming is het veel makkelijker te onderscheiden of een uitgebrachte stem geldig is -- is de markering zichtbaar en binnen het hokje? -- als de stem is uitgebracht met een rood potlood, dan met welke andere kleur dan ook. Dat geldt ook voor groen/geel. Wat vindt de heer Schouw van deze waarneming? Heeft de heer Schouw zich ervan vergewist dat het voor de juistheid van de telling -- het kan beslissend zijn -- veel veiliger is om rood te gebruiken dan welke andere kleur dan ook?

De heer Schouw (D66):

Zeker, mijnheer Heijnen. Ik ben verifieerbaar een aantal keren waarnemer geweest in het buitenland en ook verifieerbaar lid van het stembureau. Ik kan dus bevestigen dat ik dit heb gedaan. Ik kan niet zeggen dat het eenvoudiger is om het met drie verschillende kleuren in te vullen dan met rood, omdat die mogelijkheid niet bestaat. Ik kan alleen vaststellen dat de wetgever dadelijk het stemmen met verschillende kleuren wel toestaat in de overzeese gebieden, maar niet in Nederland. Dat is toch gek? Dat moet de heer Heijnen toch ook met mij eens zijn?

De heer Heijnen (PvdA):

Ik waardeer consistentie in opvattingen altijd, maar ik durf het experiment met de VVD en de heer Schouw niet aan om de juistheid van de telling op het spel te zetten door meer kleuren toe te staan. Daarover verschillen we van mening.

De heer Schouw (D66):

De heer Heijnen heeft geen spoor van wetenschappelijk bewijs dat het tellen met drie kleuren slechter gaat dan met één kleur. Ik overigens ook niet. De heer Heijnen is op basis van zijn eigen bevinding van opvatting dat je er slechter door gaat tellen, maar dat weten we dus niet. Ik ga gewoon uit van hetgeen in de wet staat: er wordt een verschil gemaakt tussen het buitenland en het binnenland. Maak dat verschil niet, maar trek dit door.

De heer Bisschop (SGP):

De heer Schouw verbindt de voorkeur voor de kleur rood voor het potlood om de stem mee uit te brengen aan de socialistische traditie.

De heer Schouw (D66):

Dat was een grapje.

De heer Bisschop (SGP):

Ik nam het nogal serieus. Misschien denkt de heer Schouw wel dat de "S" van SGP ook voor socialistisch staat, maar dat is niet het geval. Desondanks is de SGP ook een warm voorstander van een eenduidig helder kleurgebruik: rood. Als de heer Schouw overigens bereid is om zijn amendement zodanig aan te passen dat de kleur oranje eventueel gebruikt mag worden, wil ik het wel in de fractie bespreken en bekijken of we dit amendement kunnen steunen.

Even serieus, de heer Schouw geeft aan dat er sprake is van een foutenmarge. Heb ik het goed gehoord dat de heer Schouw op geen enkele wijze een link heeft gelegd tussen vermindering van de foutenmarge en het ruimer toestaan van kleurpotloden in het stemhokje? Met welk percentage daalt het aantal fouten als de overige kleuren die de heer Schouw in het amendement heeft genoemd, wel zijn toegestaan?

De voorzitter:

Volgens mij heeft de heer Schouw het gebrek aan wetenschappelijk bewijs al genoemd.

De heer Schouw (D66):

Dat hebt u heel juist, mevrouw de voorzitter. Overigens heb ik oranje ook gemeld. Het zou bijzonder zijn als we daarover misschien overeenstemming kunnen bereiken. Ik moet de heer Bisschop verwijzen naar de oplossing die het kabinet heeft gekozen om de foutenmarge in het buitenland te verminderen. Daar heeft het kabinet dus een idee over, namelijk om met drie verschillende kleuren het stembiljet in te vullen. Daar put ik hoop uit.

De heer Bisschop (SGP):

Ik hoor de heer Schouw echter niet de wetenschappelijke onderbouwing leveren dat dit daadwerkelijk tot een vermindering leidt. Ik vraag mij af of wij de zaak ermee dienen als er in het vervolg in elk stemhokje een doosje kleurpotloden ligt. Dat moeten we volgens mij gewoon niet doen.

De heer Schouw (D66):

Dit is geen vraag. Volgens mij is het een conclusie. Het is jammer, want de tussenoplossing om oranje toe te voegen is daarmee weer van tafel.

De heer Bosma (PVV):

We bespreken vandaag een wet van twee kilo, maar het gaat alleen over de kleurpotloden. We lossen een probleem op via allerlei moeilijke toestanden en Bruynzeelpotloden. Volgens mij is het heel simpel op te lossen. We bedrijven incidentpolitiek, terwijl het probleem ligt bij één D66'er, nota bene een jurist. Misschien is hij zelfs een D66-rechter, maar dat vertelt het verhaal niet. Ik heb het over de heer Willem Cool, die voor D66 in de Staten van Noord-Holland zit. Ik citeer: "Je staat daar in het stemhokje en je staat alles af te wegen." Hij moest gewoon een rood potlood pakken, maar hij had hiervoor niet de intellectuele capaciteit.

Dat scheelde D66 één zetel in de Eerste Kamer. Het verhaal had heel anders kunnen zijn in de Eerste Kamer. Dat is het probleem: één D66'er was niet in staat om het juiste potlood te pakken. En daarom moeten allemaal amendementen worden ingediend en zijn er allerlei toestanden. Is het niet veel simpeler als de heer Schouw eens aan zijn partijgenoten vertelt hoe een rood potlood eruitziet?

De heer Schouw (D66):

De heer Bosma maakt er weer een act van. Dat mag hij; dat recht heeft hij. Bij de voorbereiding van het debat, bekijk je echter ook wat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Kiesraad of de gemeente Den Haag, die verantwoordelijk is voor het stemmen in het buitenland, ervan vinden. Zij adviseren alle drie -- en ze zijn toch niet de minste adviseurs -- om de situatie met het potlood nou eens te regelen. De PVV-fractie maakt een karikatuur van iets wat door een aantal grote organisaties als een serieus probleem wordt gezien, maar zo kennen wij de PVV.

De heer Bosma (PVV):

Het is fijn dat u ons kent, mijnheer Schouw. Als socialistenvreter verklaar ik mij vandaag solidair met het rode potlood.

De heer Schouw (D66):

Ik constateer dat de heer Bosma niet inhoudelijk ingaat op de opmerkingen van de Kiesraad, de VNG en de gemeente Den Haag die dit als een probleem zien. Wij als wetgevers zouden een poging kunnen doen om dit op te lossen.

Een ander probleem dat mijn fractie graag opgelost wil hebben, is de vervangingsregeling voor raadsleden die zelf niet in staat zijn om te zeggen dat ze graag vervangen willen worden, omdat ze langdurig in coma zijn. Als raadsleden in coma zijn, kunnen ze ook niet hun stem uitbrengen. Dat is slecht voor de democratie. Mijn fractie heeft een amendement ingediend om dat probleem op te lossen. Ik hoor dadelijk wel wat de collega's ervan vinden. Ik zeg er tegelijkertijd bij dat het om weinig gevallen gaat. Maar het zou goed zijn als wij als wetgever toch bekijken of wij daar een oplossing voor kunnen vinden.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA):

Als je heel snel naar dit amendement kijkt, denk je: het is sympathiek, tik maar in, prima. Maar tegelijkertijd zijn wij wat bezorgd dat we meer overhoop halen dan het op het eerste gezicht lijkt. Wanneer kan iemand zijn handelen niet meer overzien? Wij zouden toch willen dat dit amendement niet hier even snel op het allerlaatste wordt behandeld, maar dat we daar toch een advies van de Raad van State bij krijgen. In tijden waarin alles goed gaat en er vertrouwen is, is er misschien niets aan de hand. De CDA-fractie vindt echter dat we heel kritisch naar dit amendement moeten kijken. Het is prima als er niets aan de hand is, maar ik wil niet het risico lopen dat we over een poosje met een amendement gekkigheid kunnen uithalen.

De heer **Schouw** (D66):

Op dit punt zijn mevrouw Van Toorenborg en ik het helemaal met elkaar eens. Dit is een probleem en daar moeten we onze ogen niet voor sluiten. Het kan iedereen overkomen. We moeten dit probleem oplossen. Als we het oplossen, moet het zorgvuldig gebeuren en moeten wij als medewetgever de consequenties in het snotje hebben.

De heer **Van Raak** (SP):

Ik wil mij daarbij aansluiten. Aan de ene kant lijkt dit amendement een oplossing te kunnen zijn voor mensen die in heel grote problemen komen. Voor mensen die heel ziek worden, kan dit een goede manier zijn om tot een oplossing te komen. Aan de andere kant ben ik ook een beetje bang voor de staatsrechtelijke consequenties. Ik ben bang dat een dokter een stempel moet geven voor een volksvertegenwoordiger. Ik wil de heer Schouw oproepen om het niet op deze manier bij dit wetsvoorstel te behandelen, maar om er echt een serieuze discussie aan te wijden. Het is een teer en moeilijk punt met allerlei staatsrechtelijke consequenties. Ik vind het moeilijk om hier zomaar ja tegen te zeggen. Kunnen we hier niet nader over discussiëren en er nader advies over vragen?

De heer **Schouw** (D66):

Ik geef aan de heer Van Raak hetzelfde antwoord als aan mevrouw Van Toorenborg. We delen het probleem. We vinden dat we het moeten oplossen. Dat moet zorgvuldig gebeuren.

Ik ga er zomaar eens van uit dat dadelijk de minister namens het kabinet dat ook zegt. Dan zullen we eens even kijken welk spoor we kunnen uitzetten om dit op te lossen, want zorgvuldigheid is belangrijk.

Tot slot: stemmen in het buitenland. We hebben een specialist in deze Kamer -- en daar zijn we heel erg blij mee -- die zich daar ontzettend druk over maakt. Dus de lijn die dadelijk uitgezet zal worden, onderschrijft mijn fractie van harte, want het is ontzettend belangrijk dat stemmen in het buitenland gemakkelijker wordt voor de mensen die graag willen participeren in onze nationale democratie. Aan de minister zou ik willen vragen welke vereenvoudigingen hij bijvoorbeeld voorziet ten aanzien van de verkiezingen voor het Europees Parlement in 2015. Wat zijn de beloftes waar we rekening mee kunnen gaan houden?

De heer **Taverne** (VVD):

Voorzitter. Wij zijn gezegend in een parlementaire democratie te leven. Gelukkig behoeven we die niet meer te bevechten, maar we moeten die wel beschermen en bovenal moeten we er aan meedoen. De meest praktische en tegelijkertijd fundamentele manier om dat te doen, is door bij

verkiezingen te stemmen. Het is daarbij de dure plicht van de overheid om dit niet onnodig moeilijk te maken. Er zijn -- collega Schouw eindigde zijn bijdrage er al mee -- ruim 700.000 kiesgerechtigde Nederlanders in het buitenland. Uit eigen ervaring weet ik dat het deze groep wel degelijk onnodig moeilijk wordt gemaakt om haar stem uit te brengen. De reden daarvoor is dat vanuit het buitenland op dezelfde manier moet worden gestemd als in Nederland, dus met papier en potlood, al dan niet van een andere kleur. Dat maakt de procedure onhandig, omslachtig en ouderwets.

De termijnen om je als kiezer te moeten registreren, het heen en weer sturen van de bescheiden, dat alles werkt in de hand dat weinig mensen er uiteindelijk toe komen om vanuit het buitenland bij Nederlandse verkiezingen te stemmen. Bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen waren het er maar een schamele 35.000 die het is gelukt. Ik heb zelf afgelopen zomer een website geopend om mensen er een beetje bij te helpen. Dat is voor een deel gelukt, maar vooral ook kwamen er ontzettend veel klachten binnen van mensen die uitspraken hoe jammer ze het vonden dat ze het stembiljet pas in de bus kregen nadat in Nederland de verkiezingen al waren geweest.

De nu door de minister voorgestelde verbeteringen, zoals het voortaan ook met een andere kleur dan rood invullen van het stembiljet en de mogelijkheid om je voortaan ook op de eilanden te registreren als kiezer, gaan daar, naar ik vermoed, niet heel veel verbetering in brengen. In ieder geval, zo durf ik wel te voorspellen, gaan er niet 650.000 mensen meer door stemmen. Om die reden heb ik afgelopen zomer een initiatiefwetsvoorstel ingediend dat het mogelijk maakt Nederlanders in het buitenland voortaan via internet te laten stemmen. Meer landen bieden die mogelijkheid, recent nog Frankrijk, waar bij de laatste Franse parlementsverkiezingen 700.000 Franse expats via internet hebben gestemd, wat zonder noemenswaardige problemen is verlopen. Frankrijk is toch voorwaar geen bananenrepubliek. Dus dan moeten we dat in Nederland toch ook kunnen, minister?

In het regeerakkoord is afgesproken dat er met voorstellen zal worden gekomen om het gemakkelijker te maken om vanuit het buitenland te stemmen. Graag nodig ik de minister uit zich aan te sluiten bij mijn voorstel en ervoor te zorgen dat het nu voor eens en voor altijd gemakkelijker wordt gemaakt.

De manier waarop we in Nederland stemmen, biedt naar het oordeel van de VVD ook nog ruimte voor verbetering. Niet door het in het leven roepen van nationale waarnemers, want dat lijkt mij nu niet het meest prangende probleem aangezien we al internationale waarnemers hebben.

Als de minister het plan zou hebben om internationale waarnemers voortaan de deur te wijzen, dan kan ik dat nog begrijpen, maar dat is niet zo. Ik stel daarom voor om af te zien van nationale waarnemers. De hoofden van stembureaus kunnen toch worden geacht voldoende in de gaten te houden of het stemmen goed verloopt? De aangescherpte eisen voor de mensen die in het stembureau hun dienst vervullen, helpen daar ook bij. Ik heb inmiddels samen met collega Heijnen een amendement ingediend dat ertoe strekt het introduceren van nationale waarnemers uit de wet te halen.

Er zijn echter nog meer verbeteringen mogelijk. Thans bestaat... O, ik zie plots de heer Bosma aan de andere kant achter een interruptiemicrofoon staan.

De heer **Bosma** (PVV):

Ik kom even uit een andere hoek van de Kamer, om het verrassingselement wat groter te maken.

In mijn termijn heb ik gesproken over stembureaus waar grote groepen moslims tegelijkertijd de stemhokjes in gingen. We hebben er ook filmbeelden van gemaakt. Het oogde gewoon als de derde wereld. Dat moet toch gecontroleerd kunnen worden? Stel je voor dat burgemeesters daar helemaal

niet door gealarmeerd zijn en dat eigenlijk wel best vinden, in tegenstelling tot de heer Aboutaleb in Rotterdam, die wel maatregelen nam. Stel je voor dat dit schering en inslag is. Dan moet toch iemand met bijvoorbeeld een hesje aan in een stembureau kunnen zitten om dat te controleren?

De heer **Taverne** (VVD):

Ik ben dat volkomen met de heer Bosma eens, maar naar mijn mening helpt het niet om een nieuw contingent waarnemers toe te voegen. Er zijn al waarnemers van de OVSE. Wij sturen ook waarnemers naar andere landen. Zij moeten toch in staat worden geacht om de misstanden waar te nemen die nationale waarnemers ook zouden waarnemen? De fracties van de VVD en de PvdA zien de toegevoegde waarde hier niet zozeer van in.

De heer **Bosma** (PVV):

Wij hebben vaker signalen gekregen. Partijgenoten van mij zijn vaak in de stembureaus geweest en hebben daar de meest weerzinwekkende derdewereldtaferelen gezien. Wij moeten dat toch gewoon kunnen controleren? Mensen van mijn partij moeten toch gewoon in de stembokjes kunnen zitten waar dit soort islamitische praktijken heerst?

De heer **Taverne** (VVD):

Als leden van de partij van de heer Bosma ook in het stembokje willen gaan zitten, hebben we een nieuw exces erbij waar waarnemers het oog op zouden moeten houden, maar dat bedoelde de heer Bosma natuurlijk niet.

Ik ben het met de heer Bosma eens dat misstanden moeten worden voorkomen. Dat doe je door, als deze zich voordoen, dat eerst te constateren. Ik ben van mening dat de waarnemers van de OVSE dat prima kunnen doen, en dat is overigens ook gebleken. Het toevoegen van nationale waarnemers heeft niet veel meerwaarde. Het leidt eerder tot extra organisatie, rompslomp en kosten. Ik stel voor dat wij het vooralsnog bij de internationale waarnemers laten.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA):

De heer Taverne hecht aan waarnemers. Waarom zouden wij die dan alleen bij landelijke verkiezingen willen hebben en niet bij gemeenteraadsverkiezingen? Voor zover wij dat hebben begrepen, komen er geen internationale waarnemers naar niet-nationale verkiezingen. Dan heb je toch een hele groep waar je geen zicht op houdt?

De heer **Taverne** (VVD):

Ik durf het niet met te veel stelligheid te beweren, maar ik kan mij voorstellen dat niets in de weg staat aan het toelaten van internationale waarnemers bij lokale verkiezingen. Het is misschien nog niet gebeurd, maar ik zou niet weten waarom het niet kan. Ook bij de lokale verkiezingen geldt echter dat de hoofden van stembureaus, zeker met de aanvullende opleidingseisen, in staat moeten worden geacht om de gang van zaken voldoende in de gaten te houden. Je lost dat niet op door meer mensen te laten controleren.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA):

Het is toch een beetje vreemd om het wel goed te vinden dat internationale waarnemers aanwezig zijn bij landelijke verkiezingen, omdat wij vinden dat deze zorgvuldig moeten plaatsvinden. Blijkbaar is het hoofd van het stembureau dan niet goed genoeg. Gemeenteraadsverkiezingen zijn echter ook heel fundamenteel. Straks gaat er vreselijk veel naar de gemeenten. Het is dus van groot belang dat die verkiezingen goed verlopen. Het CDA is dan ook voor waarnemers in enige vorm bij die verkiezingen. Internationale waarnemers gaan daar niet naartoe. Laten we juist daarvoor de nationale waarnemers introduceren.

De heer **Taverne** (VVD):

Ik wil daarover graag nadenken. Ik wil daarover ook graag met mevrouw Van Toorenborg in gesprek, maar het uitgangspunt dat nu in het voorstel is opgenomen, namelijk dat voor alle verkiezingen in Nederland nationale waarnemers toegevoegd moeten kunnen worden, gaat ons in ieder geval te ver.

De heer **Van Raak** (SP):

De heer Taverne heeft dit voorstel gedaan omdat hij minder toezicht wil. Wij moeten niet al te hooghartig zijn. In Nederland gaat een hoop mis bij verkiezingen. Ik denk dat er juist meer toezicht nodig is. De heer Taverne voert als argument aan dat het een hoop kosten en een hoop rompslomp met zich meebrengt. Ja, verkiezingen betekenen een hoop kosten en een hoop rompslomp en toch houden wij ze. Toch vinden wij ze heel belangrijk. Wat is nu eigenlijk de reden om die nationale toezichthouders af te schaffen?

De heer **Taverne** (VVD):

Ik denk dat meer toezicht niet per se zal leiden tot hogere kwaliteit van wat er in stembureaus gebeurt. Daarom is het zo belangrijk dat de opleidingseisen voor de bemensing van het stembureau worden verbeterd en aangescherpt. Ik denk, en dat is ook gebleken, dat misstanden waarvan wij nu een paar voorbeelden hebben gehoord, zijn geconstateerd door internationale waarnemers. Nogmaals, ik wil niet louter internationale waarnemers, maar het is een beetje van tweeën één. Ik denk dat alleen het toevoegen van meer ogen niet per se leidt tot betere kwaliteit. Wij moeten zorgen dat het in de stembureaus goed gebeurt. Daarvoor zijn wij zelf best mans genoeg

De heer **Van Raak** (SP):

Daarmee ben ik het niet eens. Ik denk dat meer ogen wel tot beter optreden op de stembureaus leiden. Ik denk dat wij dat niet alleen aan de internationale waarnemers moeten overlaten, maar dat juist nationale waarnemers ook kunnen kijken. Wij hebben nu nieuwe afspraken gemaakt om te zorgen dat de stembureaus goed functioneren. Dan lijkt het mij juist nu nodig om niet minder maar meer waarnemers te hebben die kunnen zien of alles goed wordt uitgevoerd.

De heer **Taverne** (VVD):

Ik hoor en versta de heer Van Raak goed, maar ik stel vast dat wij het niet eens zijn.

Er zijn nog meer mogelijkheden voor verbetering in ons Nederlandse kiesproces. De mogelijkheid bestaat nu om lijstverbindingen aan te gaan. Dat hebben wij voor de Eerste Kamerverkiezingen afgeschaft. Dat heeft overigens beperkt soelaas geboden voor de transparantie van het proces, maar toch. Simpel gezegd heeft het lijstverbindingensysteem zeker voor de Tweede Kamerverkiezingen tot gevolg dat je op een partij kunt stemmen, maar dat je stem bij een andere partij terechtkomt als je een beetje pech hebt. Dat is gek. De VVD-fractie stelt om die reden voor om voor alle duidelijkheid die mogelijkheid af te schaffen. Ik heb daarover inmiddels samen met de heer Schouw van de D66-fractie een amendement ingediend.

Mij is nog iets anders opgevallen, namelijk dat voor kleine gemeenten op het gebied van verkiezingen ...

De heer **Van Raak** (SP):

Ik vind dit een interessante suggestie, die echter in het kader van dit debat een beetje uit de lucht komt vallen. Enerzijds is er iets voor te zeggen. Je kiest een partij en via een lijstverbinding kan het zomaar gebeuren dat jouw stem bij een ander terechtkomt. Er zit iets in. Anderzijds legt het ook ernstige beperkingen op aan de vrijheid van politieke partijen. Ook dit vind ik, net als de kwestie van de heer Schouw, zo'n kwestie waarover ik wel even wil nadenken. Is het goed om dit er in het kader van dit wetsvoorstel even bij te sprokkelen of zegt de heer Taverne dat wij hierover eens een serieuze en goede discussie moeten voeren? Dan doe ik hem de suggestie om dit onderwerp even aan te houden en er een goed debat over te voeren..

De heer **Taverne** (VVD):

Vanzelfsprekend ben ik zeer voor het voeren van een goed debat hierover. Wat mij betreft kunnen wij dat ook doen in de context van dit debat. Ik begrijp het argument dat het misschien niet het juiste moment is om het hier voor te stellen. Tegelijk leek mij dit een niet ongeschikt moment, omdat er een behoorlijke lijst veranderingen wordt voorgesteld, waarvan de ene misschien wat verder strekkende gevolgen heeft dan de andere. Ik wil daar echter ook niet al te lang mee wachten.

De heer Van Raak brengt als argument naar voren dat het de vrijheid van partijen beperkt. Dat ben ik niet helemaal met hem eens, in die zin dat het niet afdoet aan de vrijheid van partijen om hun best te doen zo veel te stemmen te halen als ze kunnen. Wel ontnemt het partijen een mogelijkheid om -- vergeeft u mij de bewoording -- op min of meer slinkse wijze wat stemmen te verzamelen om toch een extra zetel te krijgen.

Nogmaals, dat gebeurt met stemmen waarvan degenen die hebben gestemd, niet altijd hebben bedoeld om op de partij te stemmen die uiteindelijk de zetel ontvangt. Dat vind ik een omissie in ons systeem. Ik vind om die reden dat wij deze omissie zouden moeten wegnemen.

De heer **Van Raak** (SP):

Het is natuurlijk niet slinks, want het is gewoon afgesproken dat je het kunt doen. Waar ik een probleem mee heb -- dat geldt voor het amendement van de heer Schouw over de doktersverklaring en over uw voorstel voor de lijstverbinding -- is dat een en ander per amendement wordt verbonden aan dit vrij technische wetsvoorstel. Uw voorstel is niet in de schriftelijke ronde aan de orde geweest, maar wordt hier in de eerste termijn aangekondigd, niet zozeer als punt van discussie, maar als aankondiging; "Ik heb een amendement ingediend". Ik denk dat deze zaken beter bediscussieerd moeten worden. Ik denk ook dat wij ons hierover moeten laten adviseren. Ook hiervoor geldt dat ik denk dat het voorstel nog niet rijp is om in de Kamer te behandelen.

De heer **Taverne** (VVD):

Ik vertrouw erop dat de heer Van Raak mij kent als iemand die de regels van dit huis goed kent en ze graag precies naleeft. Ik snap zijn argument. Overigens is het advies, weliswaar niet in volstrekt officiële vorm, maar dan toch in minder officiële vorm, via een gesprek met de Kiesraad, waarbij wij de heer Van Raak node hebben gemist, wel degelijk aan bod gekomen. De Kiesraad ziet ook goede redenen om deze mogelijkheid af te snijden. Dat neemt niet weg dat ik vanzelfsprekend alle partijen graag de gelegenheid geef om hier goed over na te denken. De suggestie die de heer Raak deed om het amendement aan te houden, zal ik serieus overwegen, mocht dit hem helpen om zijn partij eventueel ervan te overtuigen dat het een goed idee is.

De heer **Bisschop** (SGP):

Ik heb het verslag van het gesprek met de Kiesraad van gisteren, waar ik ook bij was, nog niet gezien. Ik meen mij te herinneren dat de Kiesraad in dezen een uitspraak heeft gedaan in de trant van: dit is aan het oordeel van de politiek. Dat is iets anders dan dat de Kiesraad zich daarover in meer of mindere mate positief over zou hebben gelaten. Ik denk dat het goed is om dat misverstand even te corrigeren. Het punt dat de heer Taverne aansnijdt, betreft het terechtkomen van stemmen bij een partij waarop niet door betrokkene is gestemd. Is de heer Taverne het met mij eens dat dit eigenlijk een onjuiste redenering is? Om de simpele reden dat de lijstverbindingen vooraf zijn aangegaan en gepubliceerd zijn. Eenieder die op een bepaalde partij stemt, weet van tevoren dat de reststem ook ten gunste kan komen van een verwante partij. De redenering is dus niet helemaal deugdelijk.

De heer **Taverne** (VVD):

Ik verzeker de heer Bisschop graag van mijn volstrekte overtuiging van de juistheid van mijn eigen redenering. Ik ben het daar werkelijk geheel mee eens. Ik ben het niet met de heer Bisschop eens. Mijn bezwaar is dat je nu op een partij kunt stemmen, maar dat die stem uiteindelijk op een andere partij terecht kan komen, zonder dat je dit hebt bedoeld. Dat gaat via lijstverbindingen. U gaat ervan uit dat die worden aangegaan met een geestverwante partij. Belangrijker vind ik dat je daarmee als kiezer de mogelijkheid ontnomen wordt om op een partij te stemmen, terwijl je, als dat onvoldoende soulaas zou bieden om die partij voldoende zetels te geven, niet wilt dat je stem ergens anders uitkomt. Ik vind het eerder een beperking van de mogelijkheden van de kiezer dan dat het een partij meer mogelijkheden biedt. De kiezer is, wat mijn partij betreft, het uitgangspunt.

De heer **Bisschop** (SGP):

Ik twijfelde er niet aan dat de heer Taverne overtuigd was van de juistheid van zijn redenering, maar

toch plaats ik er vraagtekens bij. Laat ik het concreet maken. Bij de laatste verkiezingen had de SGP een lijstverbinding met de ChristenUnie. Dankzij die lijstverbinding is de laatste restzetel bij de ChristenUnie terechtgekomen. De vijfde zetel van de ChristenUnie is dus te danken aan de reststemmen van de SGP. Was dat niet het geval geweest, dan was die terechtgekomen bij de Partij voor de Dieren.

Wat denkt de heer Taverne dat de SGP-stemmers gedacht zouden hebben? Ik heb nagevraagd hoe zij daarover dachten. De humor van het geval is natuurlijk dat de vijfde zetel van de ChristenUnie door een vrouw is ingenomen.

De voorzitter:

Ik denk dat uw vraag duidelijk is.

De heer Bisschop (SGP):

Ik denk hiermee voldoende ammunitie aangeleverd te hebben voor de heer Taverne om nog een keer heel goed naar zijn redenering te kijken. Die is namelijk niet deugdelijk, om de simpele reden dat de SGP-stemmers die zetel echt tien keer liever naar de ChristenUnie zagen gaan dan naar de Partij voor de Dieren. Dat was het effect geweest.

De heer Taverne (VVD):

De heer Bisschop vraagt mij naar een waardering van de manier waarop de leden van de ChristenUnie over iets denken. Dat lijkt mij lastig. Ik durf, wetende dat de SGP en de ChristenUnie hart hebben voor alles wat op deze aardbol leeft en beweegt, wel te beweren dat zij er ongetwijfeld ook genoeg in hadden geschept dat hun stem was uitgekomen bij een partij die voor een heel specifiek deel van de schepping opkomt.

De heer Bisschop (SGP):

Helaas, verkeerde taxatie.

De heer Taverne (VVD):

Voorzitter. Ik was gekomen bij de andere verbeteringen die naar mijn mening mogelijk zijn. Ik wil graag het volgende aan de orde stellen. Er is verschil tussen het aantal stemmen dat nodig is om een zetel te bemachtigen in een kleine gemeente en in een grote gemeente. In kleine gemeenten -- dat zijn gemeenten met minder dan negentien raadszetels -- is het voldoende om 75% van de kiesdeler te halen om via een restzetel in aanmerking te komen voor een zetel. Kan de minister mij uitleggen wat daarachter de gedachte is? Om met voorkeursstemmen gekozen te kunnen worden, is het eigenlijk overal nodig om 25% van de kiesdeler te halen. In de bovenvermelde kleine gemeenten echter heb je 50% van de kiesdeler nodig daarvoor. Ik vraag mij af waarom dat zo is. Graag hoor ik daar een antwoord op van de minister.

De heer Van Raak (SP):

De omgang met de kiesdrempel was in Saba, Statia en Bonaire mooi opgelost. Het zijn openbare lichamen, daar gelden niet altijd dezelfde regels voor als in Nederland. Er wordt lokaal maatwerk geleverd, omdat de eilanden nu eenmaal 9.000 kilometer hier vandaan liggen en heel anders zijn. Mede op ons verzoek zijn de volksvertegenwoordigers van die eilanden gevraagd wat zij daarvan vinden. De volksvertegenwoordigers op Saba wilden dat de regel bleef zoals die was. Op Bonaire waren ze het eens met het vorige voorstel van de regering, maar buiten het parlement weer niet. Men is het daar dus niet over eens. Ik vind het juist ontzettend goed dat de regering ervoor heeft gekozen om het te laten liggen, zolang de volksvertegenwoordigers op Saba, Statia en Bonaire nog verdeeld zijn. Waarom is de heer Taverne het daar niet mee eens?

De heer Taverne (VVD):

De heer Van Raak heeft niet goed geluisterd, of ik heb niet duidelijk gesproken. Ik zei niet dat ik het er niet mee eens ben. Ik heb alleen aan de minister gevraagd waarom het zo is. De heer Van Raak kan gerustgesteld zijn.

De belangrijkste verbetering heb ik tot het laatst bewaard, namelijk de manier waarop wij in Nederland stemmen. Die manier zouden we definitief moeten vervangen. In plaats van met een rood potlood zouden we met een stemmachine moeten stemmen. Gelukkig hebben een paar sprekers voor mij al in meer of minder bedekte termen steun voor dat verzoek uitgesproken. Hoewel ik persoonlijk dol ben op tradities en op nostalgische gebruiken, is het stemmen met potlood en papier achterhaald en ouderwets. Belangrijker is dat het niet secuur is. Bij iedere verkiezing raken er stembiljetten kwijt en worden er telfouten gemaakt. Ook bij de afgelopen verkiezingen bleek een groot aantal stemmen ongeldig te zijn. Bij de vorige verkiezingen ging het om ruim 20.000 stemmen. Bovendien is het voor de ongeveer 350.000 mensen met een fysieke beperking vaak niet mogelijk om zelfstandig te stemmen, zolang zij dat met potlood en papier moeten doen. Ik vind dat daar verandering in moet komen.

Daarom heb ik in het initiatiefwetsvoorstel dat ik afgelopen zomer heb ingediend ook opgenomen dat wij in Nederland elektronisch moeten gaan stemmen zodra dat feitelijk kan. Ik stel vast dat in het voorstel het experiment met vernieuwde stembiljetten is verdwenen. Mag ik daaruit opmaken dat de minister eveneens de mening is toegedaan dat wij de stap naar stemcomputers moeten gaan maken? Als dat zo is, nodig ik de minister heel graag uit om samen met mij op te trekken om deze sprong voorwaarts te maken.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Voorzitter. Bij mijn weten praten wij binnen afzienbare tijd opnieuw over de Kieswet, omdat er wijzigingen aan de orde zijn die ook wat principiëler en belangrijker zijn dan die wij vandaag bespreken. Is de minister het met mij eens dat dat een betere gelegenheid is om de amendementen te bespreken die hier boven de markt hangen met betrekking tot de vervanging, de lijstverbinding en de kiesdrempel dan op dit moment? De gedachten daarachter zijn mij ook sympathiek, zeker als het gaat om het amendement over de vervanging. Hoe incidenteel wellicht ook, maar als dit zich voordoet, heb je een geweldig probleem. Ik beschouw het met de heer Schouw als onze taak om dat op te lossen. Dus ik ben benieuwd of de minister daartoe mogelijkheden ziet.

Dit zijn vooral technische wijzigingen die beogen ons betrouwbare verkiezingsproces betrouwbaar te houden en als dat mogelijk is de betrouwbaarheid daarvan nog iets te verbeteren. De minister stelt op dit punt voor, de stembureauleden beter te instrueren. Daarmee zijn wij het eens. In het gesprek met de Kiesraad is gebleken dat dat vooral betrekking zou moeten hebben op het handhaven van de orde op de stembureaus en op het telproces. Is de minister bereid om die specifieke punten onderdeel te laten zijn van de instructie van stembureauleden?

Mijn tweede punt betreft de waarnemers. Ik zie de aanbeveling, ook aan Nederland, om waarnemers aan te stellen. Mijn indruk is dat die aanbeveling veel meer gericht is op het geheel van landen en minder op aanleidingen in Nederland om waarnemers te gaan aanstellen. De PvdA hecht sterk aan de verantwoordelijkheid van de kiesraden die op decentraal niveau de verantwoordelijkheid hebben voor een ordentelijk proces. Dat gaan wij niet ter discussie stellen of wegnemen door die verantwoordelijkheid weer bij iemand anders te leggen. Vandaar dat ik samen met de heer Taverne op zijn initiatief dit wijzigingsvoorstel heb aangebracht.

Daarbij komt dat als je waarnemers zou gaan aanstellen, je dat ook weer wettelijk moet regelen. Wat zijn de bevoegdheden? Wat mogen zij wel en niet? Wat zijn hun sancties? Aan wie moeten zij rapporteren? Dit vergt wet- en regelgeving waarvan ik denk dat die het doel, namelijk een goed gegarandeerd, betrouwbaar verkiezingsproces, niet dichterbij brengt. Wat ons betreft focussen wij ons op de instructie aan stembureauleden.

Rondom de registratie van kiezers stelt de minister voor om een verandering aan te brengen als het gaat om Nederlandse kiezers in het buitenland. Tot nu toe was daarvoor de gemeente Den Haag verantwoordelijk. Nu wil de minister dat men op Sint-Maarten, Curaçao en Aruba zelf

verantwoordelijk wordt voor de registratie van kiezers. Ik heb mij laten vertellen dat daarbij een aantal problemen bestaat.

In de eerste plaats vergt dit twee organisaties, want dit doet men onder verantwoordelijkheid van BZK, dat nu een apart systeem moet ontwikkelen, terwijl dat in de gemeente Den Haag beschikbaar is. In de tweede plaats is er een extra frauderisico, omdat men zich kan registreren in een van deze drie landen van het Koninkrijk maar ook via de Verenigde Staten. Waar men soms op een van deze eilanden zit en soms in de Verenigde Staten, zou dat een mogelijkheid met zich mee kunnen brengen dat men twee stempassen krijgt in plaats van één, omdat men zich twee keer heeft laten registreren.

Het gevaar bestaat dat de kiezer pas later zijn stembescheiden krijgt, omdat er meer controle nodig is als gevolg van het feit dat er nu twee entiteiten zijn die buitenlandse kiezers registreren. Is dat, met het oog op de kosten die hiermee gemoeid zijn, efficiënt? Wat bereiken we ermee om op die drie eilanden een aparte winkel op te richten? Volgens de laatste Tweede Kamerverkiezingen gaat het om in totaal 1.307 kiezers die zich daar hebben laten registreren. Ik zou dan veel liever het proces via dat ene stembureau van de gemeente Den Haag steviger willen inrichten, als daar problemen mee zijn. Overigens heb ik op dit punt nog wel een amendement laten maken. Als de minister goede redenen heeft om hieraan te hechten en mij daarvan kan overtuigen, wil ik van de indiening daarvan wellicht nog afzien. Vooralsnog zie ik dat niet heel sterk, dus ik ben benieuwd.

Over de stemcomputers is al heel veel gezegd. Tegenwoordig ben je, als je zes jaar in de Kamer zit, al een oudgediende. Ik herinner me dan ook nog heel goed de discussie naar aanleiding van "Wij vertrouwen stemcomputers niet", die voor een toenmalige meerderheid van de Tweede Kamer aanleiding is geweest om met stemcomputers te stoppen en weer over te gaan op het handmatig stemmen. Ik hecht met alle anderen aan de mogelijkheid om weer via de stemcomputer te stemmen, maar ik wil dat op een manier die net zo betrouwbaar is als, of betrouwbaarder is dan handmatig stemmen. Ik wil dan ook dat de minister investeert in het draagvlak bij de critici. Verder ben ik heel erg benieuwd hoe de minister gaat acteren met die toch breed gevoelde wens in de Kamer, maar ook daarbuiten, om weer op stemcomputers over te gaan.

Ik heb voorts nog een probleem met de financiering van de verkiezingscampagnes. Het is een onderwerp dat hieraan annex is, maar omdat ik me intern heb laten overtuigen van de onmogelijkheid om voor de volgende gemeenteraadsverkiezingen de Wet financiering politieke partijen uit te breiden naar lokale verkiezingen, denk ik dat we ons er nu in dit kader even over moeten buigen. In de stembureaus wordt de afgelopen jaren de instructie gegeven te letten op de orde in het stembureau en op het feit dat er niet twee mensen in een stemhokje gaan. Is de minister bereid om een instructie aan de voorzitters van de kiescommissies, de burgemeesters, te geven om erop toe te zien dat, als er veel geld wordt besteed aan een campagne, daarmee niet het vraagstuk van zonder last, waarbinnen volksvertegenwoordigers geacht worden te opereren, aan de orde komt? Dat loopt dan vooruit op de wet, maar ik zou dat erg op prijs stellen. Als er een incident is, bijvoorbeeld een geweldig groot bord in een gemeente, waarvan je je moet afvragen hoe dat betaald is, dan kan de burgemeester toch eens met de desbetreffende kandidaat gaan praten en vragen of men dat zelf heeft betaald of heeft gekregen en, zo ja, van wie, en of dat geen problemen oplevert met de belofte of eed die men gaat afleggen, namelijk dat men zonder last gaat stemmen? Is men bereid dat dan ook openbaar te maken? De fractie van de Partij van de Arbeid heeft op dit punt een motie opgesteld, maar als de minister zegt dit te gaan doen, is die motie wellicht overbodig.

De heer **Bosma** (PVV):

De heer Heijnen begon met iets heel moois. Hij zei dat het vandaag zou gaan over wat operationele zaken en hij stelde voor om, als er toch wat principiële dingen aan de orde komen die hier eigenlijk niet horen, daarover te praten bij de behandeling van de Kieswet. Toen dacht ik: hè, hè, hij heeft wel een punt. Nu komt hij echter zelf met iets veel principiëlers, te weten de financiering van

politieke partijen. Hij heeft het zelfs over een groot bord dat ergens hangt. Wat hij nu doet, is een referentie aan de zaak-Weekers die we hier eerder hebben besproken. Het lijkt me dat hij een keiharde uitdaging doet aan het adres van een coalitiegenoot, de VVD. Heeft hij dit voorstel in coalitieverband besproken? Het lijkt me dat hij nu bezig is om oude wonden te openen.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Wij bespreken ontzettend veel in coalitieverband, maar niet alles.

Ik had ook de vliegtuigjes kunnen noemen die overvliegen met geweldig mooie teksten erachter, zoals: kies kandidaat A. Zo is er sprake van veel meer incidenten waarbij de vraag kan worden gesteld hoe dit is betaald voor de campagne. Je kunt je daarbij de vraag stellen of dit bij de prudentie past die wij in Nederland gewend zijn. Wij doen dat namelijk in Nederland niet. Wij voeren geen campagne met grote bedragen afkomstig uit giften van wie dan ook. Immers, daarmee laad je de verdenking op je, dat je mogelijk rekening houdt met de belangen van degene die jou dat geld heeft gegeven. Ik noem daarbij voorbeelden, zoals een vliegtuigje of een groot bord. Maar ieder voorbeeld is mij welkom.

De heer **Bosma** (PVV):

Ik laat deze keiharde aanval op de VVD maar even voor wat hij is. Je zult maar samen in een coalitie zitten en weer over de zaak-Weekers willen beginnen. Het lijkt mij duidelijk dat de Partij van de Arbeid opnieuw op oorlogspad is, zoals Diederik Samsom dat vorige week was bij Pauw & Witteman.

De heer Heijnen vindt dat de voorzitter van de kiescommissie, dus de burgemeester, dit moet controleren. Die moet volgens mij gewoon zorgen voor potloden van de juiste kleur, hij moet ervoor zorgen dat het stembureau op tijd open is en meer van zulke zaken. Die burgemeester rijdt in zijn gemeente rond en ziet een billboard staan met de heer Weekers erop. Moet hij daarnaar dan een onderzoek instellen? Welke mogelijkheden heeft hij daarvoor? Moet hij het op eigen houtje doen? Hoe ziet de heer Heijnen dit voor zich?

De heer **Heijnen** (PvdA):

De heer Bosma onderschat de mogelijkheden van burgemeesters om op te treden. Als de integriteit van het openbaar bestuur aan de orde is, staat de burgemeester een heel arsenaal mogelijkheden ter beschikking om de desbetreffende kandidaat of politieke partij die vertegenwoordigd is in de gemeenteraad, aan te spreken. Als hij een misstand signaleert, kan hij daarmee vervolgens naar de commissaris van de Koningin en desnoods naar de minister. Hij kan daarmee naar de commissie van de geloofsbrieven of naar het Openbaar Ministerie. Hij heeft dus tal van mogelijkheden. Dit ligt in het verlengde van wat de heer Bosma zelf aan de orde stelt over misstanden in stembureaus. Het gaat erom dat er mensen moeten zijn die zich bewust zijn van risico's en hiermee aan de slag gaan.

De heer **Taverne** (VVD):

Ik waardeer altijd de manier waarop de heer Bosma het debat weet op te leuken met persoonlijke details. Daaraan ga ik maar even voorbij, en ook aan de voorbeelden van de heer Heijnen. Wij hebben vorig jaar in deze zaal de wet over de financiering van politieke partijen behandeld. De heer Heijnen zal zich herinneren dat dit een bewogen debat was. Wij hebben toen afgesproken dat we de regels voor financiering van politieke partijen aanscherpen. Dat wetsvoorstel ligt nu bij de Eerste Kamer. Wij hebben bij het debat in de Tweede Kamer ook afgesproken dat we de gemeentelijke verkiezingen nog even zouden laten rusten. We hebben afgesproken dat we zouden afwachten hoe de nieuwe wet in de praktijk werkt. Met de opneming van een evaluatiebepaling gaan wij de gelegenheid te baat nemen om dit eventueel uit te breiden als daarvoor in te toekomst reden zou zijn op basis van de ervaringen met de wet. Ik vraag de heer Heijnen daarom of het niet ontijdig is om op dit moment een dergelijke motie in te dienen.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Ik geloof dat er sprake is van een misverstand. Dat kan aan mij liggen, maar ik vrees dat het

misverstand bij de heer Taverne ligt. Het regeerakkoord voorziet namelijk in de afspraak dat we de Wet financiering politieke partijen ook doen uitstrekken over plaatselijke afdelingen van politieke partijen. De Partij van de Arbeid hecht ook op dit punt aan de uitvoering van het regeerakkoord, net als de VVD. Het was mij een lief ding waard geweest als dit voorstel maart 2014 al kracht van wet had gehad, dus bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen. Mij is gebleken dat dit technisch niet mogelijk is. Mijn verzoek aan de minister strekt ertoe om dat gat te vullen.

De voorzitter:

Ik zie dat de heer Taverne nog een vraag wil stellen, maar volgens mij heeft hij al twee keer geïnterrupteerd. De heer Heijnen vervolgt zijn betoog.

De heer Heijnen (PvdA):

Mijn laatste punt gaat over de herindelingsverkiezingen. Het zal het ministerie overkomen, net als het de Partij van de Arbeid overkomt, dat er afdelingen van partijen vragen: hoe zit het nu, wanneer kunnen wij gaan stemmen? Als dat mij gevraagd wordt, zeg ik altijd: dat gebeurt altijd in november, als de Eerste Kamer heeft besloten over het wel of niet doorgaat van de herindeling. Als die herindeling doorgaat, wordt er zoals gebruikelijk in november gestemd. Uitzonderingen zijn de jaren waarin de gemeenteraadsverkiezingen met een jaar worden uitgesteld. Dat komt ook voor.

Dat is onbevredigend. Partijen moeten op een verstandige en zorgvuldige manier kandidaten selecteren en die op een lijst plaatsen, in een volgorde waarbij de interne partijdemocratie een rol speelt.

Ik heb dan ook een technisch amendement laten maken -- ik hoop dat de minister hierop positief reageert -- dat erin voorziet dat de herindelingsverkiezingen plaatsvinden op een woensdag in november die voortvloeit uit de wet. Je weet dan al van tevoren dat als de Eerste Kamer op een bepaald moment ja heeft gezegd tegen herindeling, de verkiezingen op die datum x in november plaatsvinden. Ik beveel mijn collega's dit amendement van harte aan.

De heer Bisschop (SGP):

Voorzitter. Ik sluit mij aan bij vorige sprekers die met vreugde en dankbaarheid geconstateerd hebben dat wij in ons land gezegend zijn met een zorgvuldige verkiezingsprocedure. Ik voeg hieraan toe: en een hooggekwalificeerd orgaan dat hierop blijft toezien, namelijk de Kiesraad. Er is echter alle reden om hier scherp op te blijven en te garanderen dat processen eerlijk blijven verlopen en inzichtelijk blijven. Het is, denk ik, een uitstekende traditie dat met een zekere regelmaat procedures tegen het licht worden gehouden.

Wij onderschrijven van harte het uitgangspunt van dit wijzigingsvoorstel, namelijk dat er geïnvesteerd zal worden in de professionalisering van stembureauleden. Ik denk dat deze investering zich dubbel en dwars terugbetaalt. Daarentegen heeft mijn fractie niet zo veel met de gedachte dat er bij onze verkiezingen door de minister aan te wijzen waarnemers zouden kunnen fungeren. Je krijgt dan onmiddellijk de vraag met welke autoriteit ze zijn bekleed. Als ze alleen maar bedoeld zijn om het verloop van het proces te registreren, waar te nemen en erover te rapporteren en ze er geen rechtsvervolg aan kunnen geven als zich in het stembureau ongewenste en ongeoorloofde zaken voordoen, dan is er wel een constatering achteraf, maar is het probleem niet opgelost. Je zit hier met het probleem wie welke pet op heeft. De voorzitter van het stembureau is de formele verantwoordelijke voor de gang van zaken. Die waarnemer ziet ook allerlei dingen maar kan niet ingrijpen. Of kan hij wel ingrijpen? Stel dat dit laatste het geval is, wie heeft dan de eindverantwoordelijkheid voor de gang van zaken aldaar? Ik zou zeggen: laten wij investeren in de professionalisering van de stembureauleden, zodat taferelen die zich hebben voorgedaan -- daar zijn inderdaad berichten van en ik bagatelliseer ze zeker niet -- zich niet meer voordoen en er adequaat kan worden ingegrepen. Wordt er gesignaleerd dat er problemen zijn in een bepaald kiesdistrict, dan kan ik mij voorstellen dat je toewerkt naar een situatie waarin de burgemeester geautoriseerd is om bij volgende verkiezingen preventief toezicht te organiseren. Ik denk dat dit effectiever is dan het

uitrollen over de stembureaus van een deken van waarnemers. In plaats van generiek zou ik specifiek, chirurgisch, willen opereren.

De heer **Van Raak** (SP):

Een waarnemer is natuurlijk geen politieagent. Het is niet zo dat er een waarnemer staat die zegt: stembureau, we gaan nu ingrijpen! Nee, een waarnemer -- het woord zegt het al -- neemt waar. Hij kijkt of er dingen misgaan. Het is de bedoeling dat hij rapporteert wat er mis is gegaan, zodat de Tweede Kamer vervolgens maatregelen kan nemen en problemen kan bespreken. Ik snap niet zo goed wat het probleem van de heer Bisschop met die waarnemers is.

De heer **Bisschop** (SGP):

Nou, het is niet mijn probleem, maar van deze figuur. Hij wordt in wezen belast met dezelfde taak als die van de voorzitter van het stembureau. Die moet zorgen voor een ordelijk verloop en moet rapporteren via een proces-verbaal hoe het verloop is geweest. De waarnemer doet in feite hetzelfde als de voorzitter van het stembureau, waardoor je een doublure krijgt. Als ook sprake is van een andere inhoud, zouden we de taak van de voorzitter van het stembureau kunnen uitbreiden, zodat we op een vanzelfsprekende manier het toezicht goed hebben georganiseerd.

De heer **Van Raak** (SP):

Ik hoop werkelijk niet dat het hoofd van een stembureau een waarnemer is, wat inhoudt dat hij daar 's ochtends gaat zitten met een kop koffie en gaat waarnemen. Ik hoop namelijk dat het hoofd van een stembureau de zaken organiseert volgens de nieuwe regels die we in deze technische wet afspreken. Het is dan heel logisch dat iemand anders gaat waarnemen of het allemaal een beetje goed gebeurt. Het is niet logisch dat degene die het uitvoert, tegelijk waarneemt of het goed wordt uitgevoerd.

De heer **Bisschop** (SGP):

Ik meen dat dit wel degelijk in elkaars verlengde ligt. De voorzitter van het stembureau is verantwoordelijk voor de goede gang van zaken. Hij maakt daar proces-verbaal van op, ook van de dingen die niet goed zijn gegaan. Daarmee heb je precies het punt dat ook een waarnemer zou moeten inbrengen. Bij een volgende verkiezing in een bepaald stemdistrict kan een burgemeester preventief maatregelen nemen -- de ruimte daarvoor zou ik willen vergroten -- zodat er daadwerkelijk opgetreden kan worden als zich opnieuw vergelijkbare incidenten zouden voordoen. Ik zie meer in professionalisering van het stembureau dan in het toevoegen van een nieuwe figuur.

Dit staat overigens los van het verschijnsel van internationale waarnemers. Dat is in mijn visie veel meer een vorm van collegiale visitatie: democratieën die elkaar over en weer scherp houden en die elkaars procedures becommentariëren.

Wij vinden het positief dat vastgelegd wordt dat verkiezingen niet op de tweede woensdag van maart zullen plaatsvinden, zijnde de biddag voor het gewas en de arbeid, zoals die in de protestantse traditie heet. We hebben er vrede mee dat ook de woensdag na carnaval geen verkiezingen gehouden zullen worden, al was het maar om vergroting van het aantal zwevende kiezers te voorkomen.

Ik verneem graag het oordeel van de minister over de stemcomputers. Ik heb het gevoel dat de kwaliteit van de stemcomputers zodanig is dat de foutenmarge daarbij niet groter is dan wanneer handmatig wordt gestemd met een rood potlood. Let wel, met een rood potlood, want anders is het nog steeds fout.

Ik vraag aandacht voor de begeleiding van mensen met een beperking. De Kieswet is vrij strikt: er is maar één persoon aanwezig in het stembokje. Dat is een goed principe. Ik kan mij echter voorstellen dat de voorzitter van een stembureau met enige wijsheid omgaat met mensen met een geestelijke of verstandelijke beperking die wel degelijk de ambitie hebben om toch hun stem uit te brengen en daarbij begeleid worden. Ik begrijp dat dit op gespannen voet kan staan met de

zorgvuldigheidseisen, maar dit neemt niet weg dat het voor betrokkenen wel degelijk heel waardevol kan zijn om op die wijze begeleid te worden.

Minister Plasterk:

Voorzitter. We bespreken vandaag vrij veel onderwerpen die ook op de kijkers thuis een technische indruk zouden kunnen maken. Niettemin zijn ze van groot belang. Vrije, eerlijke verkiezingen waarin de zaken goed lopen zijn de basis van de democratie. Het is goed dat we hier in de plenaire zaal bij gelegenheid kijken of de Kieswet op onderdelen moet worden verbeterd, waardoor hij nog meer ertoe kan leiden dat de volkswil tot uiting komt in de samenstelling van de volksvertegenwoordiging en daarmee in het bepalen van het beleid in het land.

Eerst zal ik een paar onderwerpen die door diverse sprekers aan de orde zijn gesteld, behandelen. Dan zal ik ingaan op de resterende amendementen. Tot slot zal ik per spreker nagaan of ik onderwerpen heb laten liggen.

Ik begin met het door velen genoemde onderwerp van het elektronisch stemmen. Van vele kanten wordt gezegd dat het niet meer helemaal van deze tijd is om op papier te stemmen, terwijl wij proberen toe te werken naar een papierloze overheid. Het stemmen gebeurt nog steeds met formulieren en een potlood; die papieren moeten in een doos of bus worden gedaan en de stemmen moeten worden geteld en herteld. Men vraagt zich af of dit niet anders kan. Zoals de Kamer weet, zijn er eerder pogingen gedaan om het anders te doen, namelijk door middel van elektronisch stemmen. Die poging is toen gestrand op een aantal technische bezwaren. Zo waren er zorgen over de vraag of je zou kunnen meten welke knop iemand heeft ingedrukt.

De heer Heijnen zei: ik herinner mij de discussie nog van een x-aantal jaren geleden. Inmiddels is de techniek echter voortgeschreden. Ik denk dat het tijd is dat wij deze discussie opnieuw aangaan en dat wij bezien of het mogelijk is om nu te doen wat een aantal jaren geleden niet mogelijk was, namelijk overgaan op elektronisch stemmen. Mijn antwoord op de vraag van de heer Taverne is dan ook "ja". Dit is ook de reden waarom ik het experiment dat in gang was gezet om met nieuwe biljetten te gaan werken, in de ijskast wil zetten. Nieuwe biljetten vereisen nieuwe machines. Die investering zou eraan in de weg staan om een jaar later over te gaan op elektronisch stemmen. Dat is een keuze die wij binnenkort moeten maken. Het heeft mijn voorkeur om dit punt even te bevriezen en de mogelijkheid van elektronisch stemmen te onderzoeken.

De heer Van Raak (SP):

Dat begrijp ik, maar ik voorzie dat de discussie over het elektronisch stemmen nog heel lang gaat duren. Ik vermoed dat de enige veilige manier van elektronisch stemmen is dat er een papiertje uit de stemmachine komt, zodat je de stemmen kunt natellen. Dan heb je alsnog papier. Ik zou dat niet willen. In de discussie over elektronisch stemmen zijn er nog veel problemen en hobbels op de weg. Daar zijn wij nog lang niet uit. Ik vraag de minister dus toch om met dat nieuwe stembiljet door te gaan. Ik heb begrepen dat het heel mooie stembiljetten zullen worden.

Minister Plasterk:

Ik heb de verschillende versies van die biljetten gezien. Misschien heeft de heer Van Raak ze ook gezien; ik meen dat ik ze een keer heb meegenomen naar een AO. De verschillende modellen zijn in verschillende gemeenten al eens getest en zijn buitengewoon mooi. Die investering betekent echter dat wij er voor jaren aan vast zouden zitten. Ik denk niet dat wij een jarenlange discussie nodig hebben om elektronisch stemmen in te voeren. Dit heeft dus toch mijn voorkeur. Ik geef toe dat het een gok is, want mocht er na een halfjaar uitkomen dat het geen begaanbare weg is, dan zeggen wij achteraf: waren wij nou maar voortvarender met die nieuwe biljetjes een nieuwe weg ingeslagen. Ik ben echter bereid die gok te nemen. Ik denk dat hiervoor nu voldoende basis is, mede op grond van adviezen van de VNG en anderen om het elektronisch stemmen opnieuw op te pakken. Dat zou mijn voorkeur hebben.

De heer Schouw (D66):

Aan de ene kant ben ik verrast door hetgeen de minister zegt, maar aan de andere kant ben ik er heel blij mee. De halfbakken oplossingen die eerder werden voorgesteld, voelden immers niet goed. Kunnen wij het debat hierover, over de plussen en minnen, voor de zomer voeren? Dan is duidelijk welke kant wij kunnen opgaan.

Minister Plasterk:

Ik was nog niet helemaal klaar met dit onderwerp. Ik ben van plan, een commissie in te stellen die, zoals de heer Heijnen stipuleerde, zodanig zou moeten worden samengesteld, dat er niet alleen fans van dit idee in zitten. De samenstelling moet voldoende breed zijn. Ik ben die commissie aan het formeren. Ik wil proberen om dit voor het AO -- er is een vrij uitgebreid algemeen overleg gepland op 21 maart -- rond te hebben en ik wil de Kamer hiervan per brief op de hoogte stellen, zodat dit onderwerp bij het AO aan de orde kan komen.

De heer Taverne (VVD):

Ik ben erg blij met de woorden van de minister dat hij nu echt werk wil gaan maken van elektronisch stemmen. Ik ben daar extra blij mee omdat ik dat voorstel zelf heb ingediend. Ik interpreteer dit als het aannemen van de uitgestoken hand die ik de minister toestak om samen op te trekken in dit dossier.

Minister Plasterk:

Ik ben blij dat de heer Taverne het zo interpreteert. Dat zou inderdaad mijn volgende opmerking geweest zijn. Ik ben mij ervan bewust dat er al een initiatiefwetsvoorstel met deze strekking ligt.

Daar zit ook nog een ander onderdeel in. Ik neem aan dat de heer Taverne hier op enig moment naar wil kijken. Het internetstemmen is nog weer iets anders dan elektronisch stemmen. Het is de vraag hoe dat in het vervolgtraject gaat. De heer Taverne heeft het initiatief genomen. Van regeringswege kunnen we aan het proces bijdragen door er een adviescommissie naar te laten kijken, waarna het in wetgeving kan worden omgezet als de Kamer vindt dat de tijd daartoe rijp is.

Het onderwerp van de waarnemers is in de eerste termijn van de Kamer vrij ver uitgediscussieerd. Het lijkt zelfs al uitgekristalliseerd te zijn, maar ik wil toch proberen daar nog iets tegenover te stellen. In de zogenaamde "Kopenhagencriteria" van de OVSE zijn afspraken gemaakt over internationale verkiezingswaarnemers en daarbij is ook het belang onderstreept van lokale verkiezingswaarnemers. De internationale waarnemers zijn er namelijk lang niet altijd bij. Het zou best kunnen dat men hierbij niet aan Nederland denkt als het grootste probleeland, maar desalniettemin geldt het natuurlijk ook voor Nederland. De OVSE heeft Nederland er in een rapportage over de verkiezingen op gewezen dat een regeling voor nationale waarnemers ontbreekt.

Het is overigens geen dwingend recht, dus hoeven we ons er niet naar te voegen. In die zin kan de Kamer doen wat zij wil zonder in strijd te komen met de wet. Ik vind transparantie en controleerbaarheid wel een belangrijke waarborg. Ik neig er dus naar om het amendement op stuk nr. 15 te ontraden. Het wordt dan in ieder geval niet uitgesloten om nationale waarnemers te hebben. Dan kunnen we altijd bij een andere gelegenheid bekijken wat er precies mee beoogd wordt en wordt nu niet bij wet de mogelijkheid weggenomen om het te doen. Dat is, in alle bescheidenheid, mijn advies aan de Kamer.

Mevrouw Van Toorenborg (CDA):

Voor zover wij weten, stuurt de OVSE alleen waarnemers bij landelijke verkiezingen. Dan is er een gebrek aan mogelijke waarneming bij lokale verkiezingen. Het kan ook belangrijk zijn om deze extra in de gaten te houden. Kan de minister hierop reflecteren?

Minister Plasterk:

Er is niets wat de OVSE belet om waarnemers te sturen bij lokale verkiezingen, maar men doet dat in de praktijk inderdaad niet of weinig. Mevrouw Van Toorenborg heeft dus gelijk dat er dan geen waarnemers zijn. Ik zeg niet dat we nu op stel en sprong moeten organiseren dat ze er komen. Ik

weet niet of dat de hoogste nood van het land is, maar ik wil voorkomen dat we nu bij wet uitsluiten dat ze er kunnen komen. Ik zie dus geen groot maatschappelijk probleem, maar ik raad de Kamer toch aan om dit amendement niet over te nemen.

De heer **Schouw** (D66):

De minister stelt voor om het amendement niet aan te nemen. We moeten de regel in de wet als een passieve regel zien, maar wanneer wordt deze geactiveerd, door wie en onder welke omstandigheden?

Minister **Plasterk**:

Dan ontnemt de wet niemand de mogelijkheid om het op enig moment te doen. Dat is eigenlijk het enige wat ik vraag. Het is ook een genuanceerd advies. Ik zeg niet dat we nu een groot probleem hebben en onmiddellijk een organisatie van waarnemers in het leven moeten roepen. De OVSE zegt echter dat het ook om lokale waarnemers kan gaan. We zijn dus misschien niet juridisch gebonden, maar het is wel naar de geest van de OVSE-overeenkomst. Waarom zouden we dit bij wet gaan uitsluiten? Ik doe een beroep op de Kamer om daar misschien nog eens over na te denken.

De heer **Heijnen** (PvdA):

We kunnen een heleboel in wetten opnemen waarvan we niet uitsluiten dat we dat misschien ooit nog eens zullen doen. De reden hiervoor zit in de OVSE-aanbevelingen. Die zijn uitermate relevant, maar nu net niet voor Nederland. Ik zie altijd een kritische houding in deze Kamer om geen onnodige zaken op te nemen, ook al zijn ze facultatief. Ik ben toch een beetje benauwd dat, ondanks de minister en de Kamer, ambtenaren of anderen er toch mee aan de slag gaan. Voordat je het weet, heb je een winkel vol waarnemers, kaders en protocollen. De situatie in Nederland vergt dat naar onze smaak niet. Daarom vraag ik toch samen met de heer Taverne of de minister dit aan het oordeel van de Kamer kan overlaten. Dan kan de Kamer besluiten of zij de aanbeveling van de OVSE wel of niet wil opvolgen.

Minister **Plasterk**:

De OVSE heeft er in haar rapportage over de verkiezingen wel op gewezen dat er een regeling voor nationale waarnemers ontbreekt. Zij heeft dat dus gezien. Of Nederland zich daarnaar wil voegen, is uiteindelijk aan Nederland zelf.

Nogmaals, ik heb geen enkel plan om nu ineens een organisatie voor waarnemers uit de grond te stampen. Maar gegeven de opvatting van een grote minderheid in deze Kamer, zou ik toch willen blijven bij mijn advies. Misschien is dat een wat dubbel signaal, maar de Kamer kan mijn advies in meerderheid naast zich neerleggen. Mijn advies zou toch zijn om niet bij wet uit te sluiten dat er eventueel nationale waarnemers zijn. Het is geen prangende kwestie. Ik heb niet het voornemen om hier meteen organisatorisch of in de formatie ruimte aan te besteden.

Ik kom op een vrolijker onderwerp: de prangende kwestie van het rode potlood. De wereld stort in, er is crisis in de wereld, en wij praten hier over de kleur van het potlood. Niettemin is het een belangrijk onderdeel van het stemproces. Ik wil serieus ingaan op de argumenten van de vergelijking van het binnen- en buitenland. De gedachte achter het rode potlood is niet zozeer dat het van belang is welke kleur dat potlood heeft, maar dat het van belang is dat er gestemd wordt met het voorwerp dat daartoe in het stemhokje is gedeponneerd. Zo is het voor de mensen die tellen duidelijk dat er geen sprake is van wagensmeer, van iets wat onder iemands nagels was blijven hangen of van andere lichaamssappen, maar dat er is gestemd met het daartoe in het stemhokje aanwezige voorwerp, namelijk het rode potlood. Het had evengoed een groen potlood kunnen zijn. Een zwart potlood is inderdaad lastiger, omdat je dan het verschil met vervuiling niet zomaar kunt onderscheiden. Het klinkt triviaal, maar er worden miljoenen biljetten in een paar uren geteld. Dat is dus de gedachte achter het rode potlood.

Waarom is dat in het buitenland anders? De mensen die vanuit het buitenland stemmen, krijgen niet het rode potlood aangereikt. Het gaat natuurlijk om veel kleinere aantallen mensen. Het blijkt dat zij

vaak een potlood uit hun binnenzak pakken. Dan zou je moeten zeggen dat het eigenlijk oranje of zwart is en niet rood. Dan hebben die mensen helemaal voor niets gestemd. Daarom willen we er met dit wetsvoorstel voor zorgen dat de andere kleuren ook zijn toegestaan voor de categorie waarbij geen gebruik kan worden gemaakt van een stemhokje waar een voorwerp ligt om mee te stemmen. Ik denk dat die combinatie het volgende inhoudt. Voor de grote bulk, de grote aantallen in Nederland, zorgen we ervoor dat er op de meest ondubbelzinnige manier gestemd wordt en dat er makkelijk gestemd kan worden. En voor die kleine categorie in het buitenland zorgen we ervoor dat mensen niet nodeloos ongeldige stemmen zullen uitbrengen.

Ik heb het nog even nagevraagd, maar het is niet zo dat VNG en de Kiesraad hebben geadviseerd om van het rode potlood af te zien. Zij hebben zich daar niet over uitgesproken.

De heer **Van Raak** (SP):

Ik ben het helemaal eens met de minister, behalve op één punt. Ook mensen in het buitenland moeten ergens naartoe om te stemmen. Daar kan dan toch gewoon een rood potlood liggen? Waarom zou het onmogelijk zijn om daar een rood potlood te hebben?

Minister **Plasterk**:

Daar hebben we minder zicht op. Laatst bleek bijvoorbeeld dat bij de Europese verkiezingen heel veel stemmen ongeldig moesten worden verklaard, terwijl er geen enkele twijfel was over waarop gestemd was. Met een keurig potlood of een pen was één vakje gekleurd. Vandaar dat ik voorstel om het voor die categorie te laten lopen. Daar hebben we immers geen zicht op.

Dan het punt van de vervangingsregeling. Dat is een principiële punt. Wat is er aan de hand? Ik denk dat de aanleiding hiertoe te maken heeft met een buitengewoon triest geval in de gemeente Schouwen-Duiveland. Een gemeenteraadslid van D66 is daar al lange tijd in coma. Men heeft dat overigens in de gemeente Schouwen-Duiveland, zo goed en zo kwaad als dat kan, wel in de praktijk opgelost. Iemand anders woont namelijk de vergaderingen bij. Maar die persoon kan bijvoorbeeld niet meestemmen, want de betrokkene ligt natuurlijk in coma. De vraag is hoe je daarmee zou moeten omgaan. Dit is gelukkig een buitengewoon weinig voorkomende situatie. Wat bijvoorbeeld veel meer voorkomt, zijn spookraadsleden: mensen die gekozen zijn en die nooit meer komen opdagen. Daar kunnen we ook niets aan doen, want zij zijn nu eenmaal gekozen volksvertegenwoordigers en niemand staat het in de weg. We zouden hiermee dus een aparte wettelijke regeling maken voor een situatie die zich op dit moment één keer voordoet en die volgend jaar bij de gemeenteraadsverkiezingen niet meer aan de orde zal zijn. Dan moeten mensen zichzelf immers opnieuw op een lijst laten zetten.

Als er al iets aan zou moeten gebeuren, zou dat in ieder geval na advies van de Raad van State moeten zijn, omdat het toch raakt aan zwaarwegende aspecten rond de relatie tussen kiezer en gekozenen. Om die reden zou ik ontraden om het nu te doen bij dit wetsvoorstel, want de behandeling ervan kunnen we om allerlei praktische redenen niet ophouden. Mijn inhoudelijke oordeel op dit moment -- als er een nader advies over zou komen, laat ik mij ook graag door anderen nader adviseren -- is om hier geen voorstander van te zijn. De intieme band tussen kiezer en gekozenen kan tot de Grondwet aan toe eigenlijk alleen verbroken worden door een wilsbeschikking van de gekozenen. Als een gekozenen uit de gemeenteraad stapt, dan is dat niet anders, maar verder kan geen derde raken aan het recht van iemand om die zetel te bezetten. De vraag is of je daar nu in moet gaan treden, zeker waar het om zo'n zeldzame situatie gaat. Je kunt het natuurlijk zo organiseren dat mocht je in coma raken, een bepaalde persoon namens jou mag besluiten of je je zetel al dan niet opgeeft, maar ja, mensen kunnen na zo'n mandatering ook weer scheiden of er kunnen allerlei andere situaties ontstaan. Dus de vraag is of je wel in een situatie moet willen belanden dat een derde gaat treden in de intieme relatie tussen de kiezers die er recht op hebben te weten wie ze gekozen hebben en de gekozenen. Ik zou er uiteindelijk principiële geen voorstander van zijn. Ik meen dat de praktische oplossing die men nu in Schouwen kiest de enige manier is om

het in te vullen.

De heer **Schouw** (D66):

De minister geeft zelf al aan dat het een precaire kwestie is. Tegen de minister zeg ik dat die wel vaker voorkomt. Alleen één geval is nu manifest. Waar we hier toch een beetje coöperatief moeten optreden, constateer ik dat een groot deel van de Kamer een advies hierover aan de Raad van State wil vragen. Ik zou het kabinet dan ook bij dezen willen vragen om dat advies te vragen. Dan kan ik het desbetreffende amendement aanhouden en wellicht geldt dat wel voor nog een amendement. Het zou fijn zijn als deze minister één beweging achteruit doet als het gaat om zijn principiële benadering, want als hij daaraan vasthoudt behoeven we ook geen advies van de Raad van State in te winnen.

Minister **Plasterk**:

Dat zeg ik toe. Ik ben ook graag bereid om mij door anderen die ook een opvatting over de Grondwet hebben, wellicht te laten overtuigen. Dus die stap terug wil ik graag doen. Dit zou mijn opvatting op dit moment zijn als u mij daar nu om vroeg, maar ik ben bereid om op dit punt voorlichting van de Raad van State daarover te vragen en de Kamer daarover dan te informeren.

De heer Taverne heeft gesproken over de lijstverbindingen. Op zichzelf is het recht van politieke partijen om voor de verkiezingen aan kiezers te melden dat ze een eventuele restzetel samen zouden willen proberen binnen te slepen, een oud recht in de Nederlandse politiek. Dat leidt ertoe dat twee kleine partijen uit kunnen komen op het aantal zetels dat ze hadden gehad wanneer ze één partij zouden zijn geweest. Dus wanneer een partij splitst in twee partijen en apart de verkiezingen ingaan maar wel met een lijstverbinding, dan kan die lijstverbinding ertoe leiden dat ze niet door het splitsen alleen een zetel verliezen voor die twee partijen samen. Het is in ieder geval transparant want het moet voor de verkiezingen gebeuren. Ik denk dat het de kleine partijen iets begunstigt, maar dat is wel met rede. Bovendien worden die lijstverbindingen weloverwogen aangegaan. Het is eigenlijk een onderwerp van het politieke debat en de politieke campagne. In de Eerste Kamer is inderdaad besloten om dat niet meer te doen. De reden daarvoor is dat er daar sprake is van indirecte verkiezingen. Dus eerst worden de Provinciale Staten gekozen. Dan weet je al wat de uitslag van de verkiezingen is. Pas op dat moment kunnen de lijsten gemaakt worden voor de Eerste Kamer. Dus pas op dat moment kunnen die lijsten met elkaar verbonden worden. Dat kan grondwettelijk niet voor de verkiezingen voor de Provinciale Staten. Dus heeft men in de Tweede en de Eerste Kamer gezegd dat dit een onwenselijke situatie is omdat het vragen is om strategische lijstverbindingen. Je weet namelijk al wat de mensen in het land hebben gestemd. Je weet ook al dat wanneer die twee bepaalde partijen een lijstverbinding aangaan, het met zekerheid een restzetel oplevert.

Dan krijg je heel strategisch gedrag, waarbij wordt onderhandeld over lijstverbindingen met het oog op het binnenhalen van een extra zetel. De Tweede Kamer en vervolgens de Eerste Kamer hebben gezegd dat dit niet wenselijk is. Om die reden is de mogelijkheid om een lijstverbinding voor de Eerste Kamer aan te gaan, afgesloten. Ik ben er geen voorstander van om dat voor de andere organen ook te doen om de reden die ik zonet heb genoemd. Overigens is het pikant om hierbij op te merken dat bij de discussie in de Eerste Kamer over de kwestie die ik zojuist noemde, de heer De Graaf van D66 voorstander was van het ook daar herstellen van de mogelijkheid van lijstverbindingen. Het is misschien goed om dit te betrekken bij de overwegingen over een eventueel amendement. Ik ontraad dus het aannemen van het desbetreffende amendement.

Dan ga ik nu in op de andere amendementen en resterende vragen. Ik ga zo meteen in op het onderwerp "stemmen in het buitenland".

Het amendement van de heer Bosma strekt ertoe om het kiesrecht voor niet-Nederlanders bij gemeenteraadsverkiezingen en de eilandraden af te schaffen. Dat is een heel oude discussie. Het standpunt van de heer Bosma daarover is ook wel bekend. Dit kiesrecht vloeit overigens voort uit

verdragsbepalingen van de Europese Unie. Je zou kunnen zeggen dat dit verdrag er niet zou moeten zijn, maar daar vloeit het wel uit voort. De regering ontraadt het om dat nu te veranderen. Naar ik meen, is het altijd de consistente lijn geweest dat men ook als niet-Nederlander bij lokale verkiezingen kan stemmen.

De heer **Bosma** (PVV):

Het is jammer dat de heer Plasterk zich verschuilt achter de Europese Unie, het Brusselse wangedrocht. Heeft hij misschien ook zelf een mening? Deelt hij wellicht mijn mening dat, als je stemt voor Nederland, je dan ook gewoon moet kiezen voor Nederland en dat het minste wat je dan moet hebben, de Nederlandse nationaliteit is?

Minister **Plasterk**:

Nee. Ik meen dat, als je minimaal vijf jaar ingezetene bent, je stemgerechtigd zou moeten zijn voor lokale verkiezing die betrekking hebben op de lokale gemeenschap. Ik wijs er slechts op dat het in strijd is met de EU-verplichtingen als je daarvan afwijkt. Die EU-verplichtingen zijn wij mede aangegaan, waarschijnlijk omdat ook Nederland daar voorstander van was. In die zin is dit dus consistent.

De **voorzitter**:

De heer Taverne schiet op uit zijn stoel.

De heer **Taverne** (VVD):

Het is geen mosterd na de maaltijd, maar de minister is al een paar stappen verder. Ik wil heel even terugkomen op de opmerking van de minister over de lijstverbindingen. Ik heb nog even overlegd met de mede-indiener van het desbetreffende amendement, de heer Schouw. Zou het een goed idee zijn om, mede gelet op de opmerking van collega Van Raak hierover, ook de Raad van State hierover om advies te vragen? De minister maakt toch een pakketje met verzoeken.

Minister **Plasterk**:

Ja, dat lijkt me niet onredelijk. Ik zeg dat toe.

De heer **Taverne** (VVD):

Dank u wel.

De heer **Van Raak** (SP):

Dan wordt het wel erg huishoudelijk, maar volgens mij kun je amendementen niet aanhouden. We moeten immers stemmen over de wet. De amendementen zouden dan moeten worden ingetrokken, zo meen ik. Dat geldt voor de heer Schouw en de heer Taverne.

Minister **Plasterk**:

Daar ging ik ook van uit. Mocht het advies van de Raad van State aanleiding geven tot wijziging, dan kan dat voor de regering altijd een reden zijn om daar alsnog in de Kamer op terug te komen.

De **voorzitter**:

Het is de bedoeling dat de leden zelf aan de interruptiemicrofoon melden om welke amendementen het gaat. Dat kan echter ook in tweede termijn.

De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Plasterk**:

Ik ben even aan het zoeken. Ik wilde ingaan op het stemmen vanuit het buitenland, maar het desbetreffende antwoord is in een van mijn stapels beland. Misschien kunnen mijn vrienden mij even helpen. Ik kom er zo op terug.

Het amendement van de heer Heijnen over de verkiezingsdatum lijkt mij op zichzelf goed. Het is wel goed om daarbij aan te tekenen dat de Wet ARHI regelt dat gedeputeerde staten de verkiezingsdatum kunnen vaststellen. Enerzijds is een vaste datum een ijkpunt, maar anderzijds kan op basis van de ARHI-termijnen flexibiliteit nodig zijn, waardoor alsnog een andere datum moet

worden vastgesteld.

Totale zekerheid kun je daarmee niet bieden. Ik zie ook het voordeel van zo'n ijkpunt. Ik laat het oordeel over dat amendement derhalve graag aan de Kamer.

In het wetsvoorstel is een aantal voorstellen inzake het stemmen in het buitenland opgenomen. Ik noem het zich kunnen registreren op de eilanden en het gebruik van een potlood met een andere kleur. Er komt natuurlijk nog een initiatief van de heer Taverne om dit ook via het internet mogelijk te maken. Wij wachten dat initiatief af. Ik heb al bij een eerdere gelegenheid gezegd dat bij de beoordeling daarvan twee criteria van belang zijn. Dat is aan de ene kant de vraag of fraude kan worden uitgesloten. Dat kan bij stemmen via het internet natuurlijk toch iets sneller aan de orde zijn. Je kunt snel ergens inbreken. We zien ook dat er af en toe een account op de sociale media gehackt wordt. Dan is het komisch, maar we willen niet dat het de kiesprocedure in gevaar brengt. Aan de andere kant willen we natuurlijk de vertrouwelijkheid kunnen garanderen. Het mag dus ook niet zo zijn dat door stemmen via het internet anderen kunnen achterhalen wat iemand gestemd heeft. Met die twee toetsstenen zien we dat initiatief van de heer Taverne tegemoet. Ik neem overigens aan dat hij die ook zal hanteren.

Ik loop een aantal andere opmerkingen in volgorde van de sprekers af. Mevrouw Van Toorenburg heeft gevraagd op welke datum de gemeenteraadsverkiezingen in 2014 plaatsvinden. Het antwoord op die vraag is 19 maart. Dat vloeit voort uit de wet, omdat daarin staat dat de maandag in de eerste week van februari de kandidaatstelling plaatsvindt. Dat is in dit geval op 3 februari 2014. Ik meen dat de verkiezingen 44 dagen later moeten plaatsvinden. Het antwoord is dus 19 maart 2014.

Bij de training van stembureauleden schenken wij aandacht aan de achtergronden van de regels om te voorkomen dat men onbewust vanuit servicegerichtheid de regels overtreedt. De training is inderdaad niet alleen maar gericht op de manier waarop zij zich moeten gedragen, maar er is ook aandacht voor het waarom. Zeker bij regels als de identificatieplicht of het niet met twee personen tegelijk in een hokje mogen zijn, is het belangrijk dat mensen ook snappen waarom die regels er zijn. Dat komt dus zeker in de training aan de orde.

De heer **Taverne** (VVD):

Ik heb nog een vraag over de vaststelling van de datum van de gemeenteraadsverkiezingen. Het is mooi dat er ook rekening wordt gehouden met feestdagen. Ik begrijp toch goed dat in het voorstel ook zit dat bij KB de datum van verkiezingen kan worden gewijzigd? Dat geldt dus ook, mocht daar een noodzaak toe zijn, voor de datum die nu is vastgesteld?

Minister **Plasterk**:

Het antwoord op die vraag is "ja", maar dat voornemen ligt er niet.

Mevrouw Van Toorenburg heeft gevraagd wanneer de registratie voor de verkiezingen voor de kiezers in het buitenland wordt afgeschaft. Die wordt afgeschaft zodra de wet is aangepast. Binnenkort krijgt de Kamer conform de toezegging van vorig jaar een voorstel over de wijze waarop wij dat zullen vormgeven. Dat zal niet geïmplementeerd kunnen worden voor de verkiezingen van 2014, want die registratie begint namelijk al in november van dit jaar. Het lukt niet om voor die tijd de wetgeving te wijzigen en alle systemen daarop te richten. Ik zal dus kijken wat we zonder die wetswijziging kunnen doen om bij de verkiezingen van volgend jaar wel meer Nederlanders in het buitenland te bereiken, zodat ze zich kunnen registreren. Wij kunnen er misschien nog nader op ingaan tijdens het algemeen overleg van 21 maart aanstaande.

Ik ben al ingegaan op de vragen en het amendement van de heer Bosma. Ik dank de heer Schouw voor de steun aan het voorstel zoals het er over de gehele breedte ligt. Hij vraagt om een algemene herziening van de Kieswet. Die is al een aantal jaren met steeds kleine stapjes veranderd en

daardoor niet meer zo fraai. Ik ben het eens met die wens, maar ik heb op dit moment inderdaad niet de ambtelijke capaciteit om dat nu eens helemaal opnieuw te gaan inrichten. Zodra er ruimte ontstaat, wil ik er met alle plezier naar kijken. We zijn met een aantal andere wetstrajecten bezig, ook op het gebied van de Kieswet. Ik zie geen kans om dat met een krimpende formatie nu in te passen.

De heer **Schouw** (D66):

Volgens mij delen wij de noodzaak, maar het helpt altijd wel om een termijn af te spreken. Het hoeft niet volgend jaar te gebeuren. Als het nu eens over een jaar of drie gebeurt. Dan kan het opgenomen worden in de planning en dan gebeurt er wat. Is dat iets waar de minister mee kan leven?

Minister **Plasterk**:

Het woord "noodzaak" wil ik niet overnemen. Wij delen het gevoel dat het geen helemaal fraai geheel meer is en dat het goed zou zijn om er iets aan te veranderen als dat zou kunnen. Ik zoek naar een mogelijkheid om de heer Schouw tegemoet te komen. Ik wil ook kijken of er een publieksversie van de Kieswet kan worden gemaakt, zodanig dat eenieder in ieder geval weet wat de essentie daarvan is. Ik kijk daarvoor even naar mijn collega's. Ik wil mij ook daarvoor niet aan termijnen binden. Dat doe ik misschien liever dan het wetsvoorstel helemaal te veranderen. Dan moet ik ook het hele traject weer doorlopen. Ongetwijfeld zullen er dan een hoop grote en kleine zaken aan de orde komen en dan wordt het wel een heel circus.

De heer **Schouw** (D66):

Het is een publieksversie die vooral is gemaakt met het oog op al die mensen die de stembureaus keer op keer moeten bemensen. Het zou enorm helpen als die ook precies weten wat er in die wet staat. Als de minister daarnaar wil kijken en de Kamer daarover wil rapporteren, heel graag.

Minister **Plasterk**:

Daarnaar wil ik met alle plezier kijken. Geef mij even de tijd. Ik zal de Kamer daarover in ieder geval dit kalenderjaar rapporteren.

Ik kom bij de heer Taverne. Over waarnemers hebben wij gesproken. Aan zijn initiatiefwetsvoorstel is zojuist uitgebreid aandacht besteed. Op zijn vraag of de vernieuwde stembiljetten even in de koelkast zijn gezet, luidt het antwoord: ja, om redenen van het elektronisch stemmen. Wij zien zijn initiatiefwetsvoorstel dan ook met interesse tegemoet.

De heer Heijnen bracht een goed punt naar voren. Hij vroeg of ingrijpende zaken het traject niet kunnen vertragen. Die vertraging kunnen wij inderdaad niet hebben. Ik stel daarom voor dat de Kamer de amendementen wel of niet overneemt en dat er over het wetsvoorstel wordt gestemd, waarbij alsnog advies aan de Raad van State kan worden gevraagd om zaken later in een wetgevingstraject aan de orde te krijgen. Ik heb dit al voor twee voorbeelden toegezegd.

De heer Heijnen vroeg onder verwijzing naar de zojuist vastgestelde Wet financiering politieke partijen, die betrekking heeft op landelijke politieke partijen, om een eventuele toezegging van maatregelen om burgemeesters op dit punt te activeren. Nu luistert dat nauw. Ik ben wel geïnteresseerd in de motie van de heer Heijnen, zodat wij precies kunnen zien wat het dictum en de overwegingen daarin zijn. Als wij die in de tweede termijn van de heer Heijnen krijgen, kan ik daarover alsnog een oordeel geven.

Hij heeft ervoor gepleit om de registratie op de overzeese landen Curaçao, Sint-Maarten en Aruba niet daar te doen plaatsvinden, maar in Den Haag. De vorige keer gebeurde dit in Den Haag. De Kiesraad is tegen het aanbrengen van die verandering. Het is hier naar mijn informatie de vorige keer niet vlekkeloos verlopen. Het zou toch zo'n 20.000 mensen in de gelegenheid stellen om zich daar te laten registreren. Mijn voorkeur heeft het dus niet. Ik vraag hem om zich wellicht te voegen naar het advies van de Kiesraad en bij deze gelegenheid de registratie daar te laten plaatsvinden, zoals het in het wetsvoorstel staat.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Ik begrijp dat de minister misschien niet stuk voor stuk op de bezwaren kan ingaan die ik opsomde, maar het verbaast mij dat er in verband met de aparte registratie op die eilanden over zoiets klaarblijkelijk verschil van opvatting bestaat tussen het hoofdstembureau in Den Haag, dat dit jaar in jaar uit goed doet, en de wetgever. Is het denkbaar dat de minister mensen bij elkaar brengt en de praktische problemen die hij noemt, onder andere de fraudegevoeligheid, probeert op te lossen?

Minister **Plasterk**:

Dat kan, maar wij hebben nu te maken met het voorliggende wetsvoorstel. Ik ben daarom toch geneigd om te varen op het advies van de Kiesraad, die dan maar in de positie moet zijn om te beslissen. Het is wel de kerntaak van de Kiesraad om te kijken waar het minste risico op fraude bestaat en waar het het best georganiseerd verloopt. Het is wat mij betreft ook een gezagsargument. Los van het feit dat ik eigenstandig moeilijk kan beoordelen of Den Haag gelijk heeft. Ik vaar op het advies van de Kiesraad. Laten wij dat toch maar op die manier doen.

Bestaat het gevaar dat kiezers hun stembescheiden later krijgen? Nee, de reden om de registratie en de zorg voor de stembescheiden bij de vertegenwoordigers te leggen is nu juist, dat de kiezers hun spullen dan sneller krijgen. Ik denk dat dit enige tempowinst zal opleveren.

De heer Taverne heeft een vraag gesteld over de kiesdrempel. Alleen voor de Tweede Kamer is er een kiesdrempel die gelijk is aan de kiesdeler. De gedachte daarachter is dat er zo veel zetels zijn dat dit kan. Bij alle andere verkiezingen kan een partij dus een restzetel krijgen, ook als deze de kiesdeler niet haalt. Alleen bij heel kleine gemeenteraden kan dit tot in onze ogen onaanvaardbare consequenties leiden, omdat het dan mogelijk is dat een partij op basis van elf stemmen opeens een zetel krijgt, door het grootste-overschotstelsel. Om die reden is er een drempel ingevoerd van 75% van de kiesdeler. Ik zie geen reden om die drempel verder te verhogen. Mijn voorkeur zou zijn om het te laten zoals het is. Ik denk dat dit voorkomt wat wij willen voorkomen, zonder negatieve bijwerkingen.

Ik kom even terug op het onderwerp stemmen vanuit het buitenland, waarvoor de heer Taverne zich bij alle gelegenheden zeer actief opstelt. Er zit al een aantal vereenvoudigingen in het wetsvoorstel, zoals het registreren op de eilanden, waarover wij het zojuist hadden, en het gebruik van andere kleuren. Verder noem ik het sturen van een stembiljet via e-mail. Dat wordt geregeld in een experimentenwet die een dezer dagen bij de Kamer wordt ingediend. Bovendien gaan wij zo veel mogelijk Nederlanders van wie een adres in het buitenland bekend is, aanschrijven met het verzoek om zich te laten registreren. Uiteindelijk blijf ik met interesse kijken naar pogingen om stemmen via internet op enig moment mogelijk te maken. Dat zou wellicht het ultieme middel zijn, onder de voorwaarden die ik zojuist heb genoemd.

De meeste punten van de heer Heijnen heb ik aan de orde gehad.

De heer Bisschop vroeg aandacht voor mensen met een beperking. In deze zaal gaat het nu plenair specifiek over een wetsvoorstel. Mijn voorstel is om het onderwerp van de toegankelijkheid voor mensen met een beperking aan de orde te stellen in het algemeen overleg van 21 maart. Ik geloof dat daarvoor vier uur is ingeruimd, dus daarvoor is ruimschoots gelegenheid.

De **voorzitter**:

Daarmee zijn wij aan het einde van de eerste termijn. Is er behoefte aan een tweede termijn? Ik constateer dat dit het geval is. Ik schors de vergadering tot kwart voor één en daarna vangen wij aan met de tweede termijn.

De vergadering wordt van 12.38 uur tot 12.45 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Wij gaan door met de tweede termijn van de kant van de Kamer. Ik geef als eerste het woord aan

mevrouw Van Toorenborg.

Mevrouw **Van Toorenborg** (CDA):

Voorzitter. Er staan vandaag verschillende stukken op de agenda. Een stuk dat niet op de agenda staat en dat ook niet aan de Handelingen zal worden toegevoegd, maar dat wel leuk is om hier genoemd te worden, is het stuk dat op dit moment door de heer Hans Versfelt wordt geschilderd op de publieke tribune. Hij is een schilderij aan het maken van de Tweede Kamer en het lijkt mij toch wel leuk dat we dat feit tenminste in de Handelingen laten opnemen. Dan staat het netjes vermeld, zodat hij nog eens kan teruglezen dat hij dat vandaag hier heeft gedaan. Het is een stuk dat niet aan de Handelingen wordt toegevoegd, maar dat prachtig wordt.

Voorzitter. We hebben een serieus debat gevoerd over de Kieswet, waarbij een aantal leden terecht wat amendementen heeft ingediend, die -- zo hebben wij begrepen -- naar alle waarschijnlijkheid weer zullen worden ingetrokken, omdat ze om een wat fundamentele herbezinning vragen. Daar zijn wij blij mee. Als we al dingen wijzigen in de Kieswet, is het belangrijk dat we dat zorgvuldig voorbereiden, kenbaar maken en er een debat over kunnen voeren. We zijn blij dat we nu helderheid hebben over de datum van de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 2014. Men staat te popelen om zich goed voor te bereiden. We zullen binnenkort weer debatteren over de Kieswet en de procedures. Het is een belangrijke kwestie, maar deze wet kan wat ons betreft op deze wijze voortgaan.

De voorzitter:

Ik kijk naar de heer Bosma. Hij heeft geen behoefte aan een tweede termijn. Dan is het woord aan de heer Schouw.

De heer **Schouw** (D66):

Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn precieze en duidelijke beantwoording. Ik vind het moedig dat hij het besluit heeft genomen om nieuwe stembiljetten en het halve tellen even op sterk water te zetten en met deze Kamer de discussie over de stemcomputers aan te gaan. Daarbij staat privacy, privacy, privacy -- ik zeg het maar even -- natuurlijk op nummer één. Het is heel goed dat we daarover kunnen praten.

Meer in formele zin trek ik mijn amendement op stuk nr. 12 in, omdat de minister heeft toegezegd dat de regering daar een advies over gaat vragen aan de Raad van State. Dat advies wachten wij dan af.

De voorzitter:

Het amendement-Schouw (stuk nr. 33268, nr. 12) is ingetrokken.

Ik stel vast dat daarmee wordt ingestemd.

De heer **Taverne** (VVD):

Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn antwoorden in eerste termijn. Ik ben vanzelfsprekend zeer verheugd met de opmerkingen die hij heeft gemaakt over het verbeteren van het stemproces in Nederland en over het verdergaan met het nadenken over en in werking stellen van het proces om te komen tot elektronisch stemmen. Ik ben ook blij voor de aandacht die hij heeft voor de noden van de Nederlandse kiesgerechtigden in het buitenland. Ik zie ernaar uit om daarin met hem op te trekken. Blij ben ik eveneens met de vrij brede steun die ik onder de collega's in deze Kamer heb gehoord voor het elektronisch stemmen en de mogelijkheden die dat biedt. Ik vind dat ontzettend belangrijk, omdat de eerder genoemde 350.000 mensen met een beperking daardoor een grotere kans krijgen om zelfstandig hun stem uit te brengen, waarmee ze invulling kunnen geven aan het stemgeheim dat ook aan hen toekomt.

Wij hebben de toelichting van de minister overwogen op het amendement op stuk nr. 15, dat ik samen met collega Heijnen van de PvdA heb ingediend over de introductie van nationale

waarnemers. We hebben daarbij ook de opmerkingen betrokken die de Kiesraad daarover heeft gemaakt.

Om die reden hechten wij eraan het amendement te handhaven.

Wat het amendement over lijstverbindingen op stuk nr. 16 betreft dat ik samen met collega Schouw heb ingediend dank ik de minister voor de bereidwilligheid om dit amendement ook voor te leggen aan de Raad van State voor voorlichting. De minister kan niet in de agenda van de Raad van State kijken, maar is hij bereid om de Raad van State te vragen enige haast te maken met dat advies zodat wij daarvan spoedig kennis kunnen nemen? Hieruit volgt dat ik dit amendement nu intrek.

De voorzitter:

U bedoelt het amendement dat is vervangen door het amendement op stuk nr. 17.

De heer Taverne (VVD):

Een terechte correctie, voorzitter, excuus. Dank u wel.

De voorzitter:

Het amendement-Taverne/Schouw (stuk nr.17) is ingetrokken.

De heer Heijnen (PvdA):

Voorzitter. Het gezag van de Kiesraad speelt op verschillende dossiers een doorslaggevende rol wat ons betreft en ook wat de minister betreft. Ik verwijs naar de registratie van kiezers op de eilanden. Ik wil dat volgen. Wil de minister bevorderen dat de Kiesraad met het Stembureau Den Haag in gesprek gaat over de nadelen die de gemeente Den Haag daarbij vaststelt, ten einde te proberen die te beperken en mogelijk te vermijden?

Een tweede punt betreft de motie over de transparantie van de financiering van politieke partijen. De motie luidt aldus:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de transparantie van financiering van politieke partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2014 hoogstwaarschijnlijk nog niet wettelijk geregeld is;

overwegende dat volksvertegenwoordigers "zonder last" hun werk moeten doen;

van mening dat de burgemeesters als voorzitters van de gemeentelijke stembureaus een taak hebben in het bewaken van de integriteit van het verkiezingsproces;

van mening dat extern gefinancierde campagneactiviteiten van een kandidaat-volksvertegenwoordiger niet de schijn mogen wekken dat die volksvertegenwoordiger niet meer "zonder last" zijn werk zou kunnen doen;

verzoekt de regering, de burgemeesters erop te wijzen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 alert te zijn op signalen van mogelijke integriteitsschendingen in relatie tot campagnefinanciering, en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Heijnen en Klein. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 19 (33268).

De heer Bosma (PVV):

Dit is een interessante motie van de heer Heijnen. Maar dit staat toch ook al in het coalitieakkoord, of verschilt het daar nu van? Ik heb dat niet bij mij. Maar als het in het coalitieakkoord staat en de

heer Heijnen dient een motie in waar dit al in staat, dan vertrouwt hij zijn eigen coalitieakkoord niet. En als hij iets indient wat haaks staat op dat coalitieakkoord, dan valt hij nu zijn eigen coalitieakkoord aan. Help mij nu eens, mijnheer Heijnen!

De heer **Heijnen** (PvdA):

Dat doe ik graag, want de heer Bosma ken ik toch als een vaak scherpzinniger collega dan nu. Ik heb het ook net al gezegd. Het coalitieakkoord leidt tot wetgeving. Die is niet klaar voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2014. Deze motie dient ter overbrugging van de situatie tot het in werking treden van die wet.

De heer **Bosma** (PVV):

Dan is het dus een aanval op het eigen coalitieakkoord. Daarin staat: wij gaan dit regelen, het komt allemaal goed; ook de inperking van politieke partijen gaan wij regelen op gemeentelijk niveau. Nu zegt de heer Heijnen dat dat niet snel genoeg gaat en wil hij dus een soort wijziging van het coalitieakkoord. Dat is toch raar? Ik vraag mij echt af wat de VVD hier nu van vindt. De VVD zwijgt op dit onderwerp de hele dag al. Wij zien de heer Taverne hierbij niet. Ik ben toch heel benieuwd hoe de VVD hier tegenover staat. Deelt de heer Heijnen mijn mening dat dit een aanpassing is van het coalitieakkoord?

De heer **Heijnen** (PvdA):

Dat is niet het geval. Ook naar dit punt hebben de heer Taverne en ik nog eens goed gekeken. Het regeerakkoord leidt tot wetgeving die in voorbereiding is. Die is helaas niet van toepassing op het moment van de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2014. Op weg daar naartoe kunnen wij met de beschikbare instrumenten, namelijk de verantwoordelijkheid van burgemeesters als hoofden van de stembureaus, uit de voeten door hen te vragen op te letten wanneer kandidaten bij de gemeenteraadsverkiezingen acties verrichten waarbij sprake is van een zodanige financiering dat de vraag naar het onafhankelijk en zonder last opereren zich laat stellen. Dat gaan wij dan doen.

De heer **Schouw** (D66):

Ik begrijp de motie en ik heb er ook sympathie voor, maar ik zit een beetje met een los eindje. Stel dat ik burgemeester ben van Roermond en ik zie bij de gemeenteraadsverkiezingen dat er twee heel grote billboards in mijn gemeente worden neergezet door de lijsttrekker van de Partij van de Arbeid. Indachtig die motie moet ik opletten, want die billboards zijn misschien wel gefinancierd door een lokale ondernemer. Wat moet ik als burgemeester dan precies doen? De motie van de heer Heijnen roept op om iets te doen, maar wat moet ik doen?

De heer **Heijnen** (PvdA):

De burgemeester zou contact kunnen opnemen met de lijsttrekker van de Partij van de Arbeid en vragen of hij inzicht wil geven in de manier waarop hij die borden heeft laten betalen dan wel zelf heeft betaald. Hij kan de betrokken kandidaat erop wijzen dat hij er verstandig aan doet om daarover transparant te zijn. Een en ander in de geest van de wet zoals die voor landelijke politieke partijen geldt en die straks ook voor plaatselijke partijen geldt. Daarmee voorkomt de kandidaat dat, als hij wordt gekozen, anderen de vraag stellen of er geen relatie is tussen die gift en zijn opereren in de gemeenteraad.

De heer **Schouw** (D66):

Dan ben ik precies bij mijn punt, want dan zegt die lijsttrekker van de Partij van de Arbeid: mijnheer de burgemeester, op basis van welke bevoegdheid stelt u die vragen? Dat is even het punt, want als we die bevoegdheid niet regelen, kan de fractievoorzitter van de Partij van de Arbeid zeggen: burgemeester, waar bemoeit u zich mee? Ga heen en word warm! En dan is het feest afgelopen.

De heer **Heijnen** (PvdA):

De burgemeester heeft thans al de bevoegdheid om toe te zien op de integriteit in het openbaar bestuur in zijn gemeenteraad, net zoals iedere burger, maar hij als voorzitter van de gemeenteraad in het bijzonder. Sterker nog, er is wetgeving in voorbereiding die al bij de Raad van State ligt, die al

in consultatie is geweest en die we dus allemaal hebben kunnen zien, en die de verantwoordelijkheid van de burgemeester voor de integriteit ook formeel regelt. Ik hoop dat we die wel kunnen vaststellen en in wetgeving laten neerslaan vóór maart 2014. Dan is het punt van de heer Schouw helemaal geadresseerd.

De heer **Bisschop** (SGP):

Ik wil daarbij aansluiten. Ik benijd de burgemeesters niet die op basis van deze motie zouden moeten gaan opereren, omdat de wettelijke grondslag daarvoor ontbreekt. Hoe kom je daarachter? Wat maak je bovendien allemaal los? In de scherper wordende verkiezingsstrijd kan het ook zo zijn dat de ene fractie of de ene partij een anonieme tip aan de burgemeester geeft om eens goed te kijken naar een reclamecampagne. Dat is toch geen werkbare vorm? Ik begrijp de zorg die uit de motie spreekt en die deel ik ook. We moeten hier uiterst zorgvuldig mee omgaan, want dit is een van de pijlers van een goed functionerende democratie. Ik ben het daar van harte mee eens. We nemen met deze motie echter een beetje de binnenbocht door met zo'n algemene formulering de burgemeesters te willen belasten met het toezicht. Is de heer Heijnen het met mij eens?

De heer **Heijnen** (PvdA):

Nee.

De heer **Bisschop** (SGP):

Daar was ik al bang voor.

De heer **Heijnen** (PvdA):

De Wet financiering politieke partijen stelt heel duidelijke grenzen aan de bedragen en giften waarover men transparant moet zijn. Boven de €1.000 dient men een en ander intern te registreren, boven de €4.500 dient men dat bekend te maken. De burgemeesters zouden er dus op kunnen toezien of lokale kandidaten en partijen op hun site publiceren of en in hoeverre er sprake is geweest van een gift boven de €4.500. Concreter kan ik het niet maken.

Over de bevoegdheid heb ik het net, in antwoord op de vraag van de heer Schouw, al gehad.

De heer **Bisschop** (SGP):

Is de heer Heijnen het met mij eens dat deze motie qua intentie doet wat zij beoogt, maar dat de rechtsgrondslag van de burgemeester op dit moment door die motie onvoldoende en ontoereikend is?

De heer **Heijnen** (PvdA):

Burgemeesters hebben in dit land gezag. Dat gezag van burgemeesters heeft met name betrekking op het integer opereren van de lokale democratie, inclusief het stemproces. Ik heb niet de twijfel die de heer Bisschop heeft over de manier waarop de burgemeester met dit gezag kan omgaan, met de aansporing en alertering via deze motie.

De heer **Van Raak** (SP):

Je kunt natuurlijk sponsoring door commerciële partijen verbieden, zoals wij willen doen. Dan heb je dit opgelost. Je kunt dit ook in de wet regelen, zoals we nu hebben gedaan. Daarbij wordt gezegd: je moet het openbaar maken. Dat is ook een oplossing die mogelijk is. Ik voorzie echter ook dat het grote probleem ontstaat dat de burgemeester straks achter politici aan moet, waarna de politici hem vragen: burgemeester, waar bemoeit u zich mee? Dan kan de burgemeester onderwerp worden van een politiek debat over een wet die nog niet in werking is getreden. Ik vind het ontzettend sympathiek dat de heer Heijnen vooruitdenkt, maar ik voorzie heel veel problemen bij de uitvoering.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Het zal moeten blijken of die problemen ontstaan. Op dit moment is er niets. Ik wil tot uitdrukking brengen dat de Kamer er veel aan gelegen is dat er geen giften in het geniep worden gedaan aan partijen, dus zonder dat de burger kan beoordelen of er mogelijk sprake is van "voor wat, hoort wat". Daarbij doel ik op stemgedrag of een opvatting in de raad van de desbetreffende kandidaat die

terug te voeren is op die gift. Dat wil de heer Van Raak van de SP niet, dat wil ondergetekende niet en dat wil niemand in de Kamer. Wij willen incidenten daaromtrent vermijden. Dit is daarvoor een aardig hulpmiddel.

De heer **Van Raak** (SP):

Ik ben het ermee eens dat wij dit moeten voorkomen en moeten aanpakken. Het gaat mij echter om de figuur van de burgemeester. Is dat wel de goede figuur hiervoor? Is er misschien een andere figuur die dit beter kan doen? Misschien heeft de minister daarvoor een suggestie.

De heer **Heijnen** (PvdA):

Als dat zo is, ben ik daar ontvankelijk voor en pas ik de motie graag aan.

De **voorzitter**:

Wil de heer Bisschop gebruikmaken van zijn spreektijd in de tweede termijn? Ik zie dat dit niet het geval is. Het woord is aan de minister voor de beantwoording in de tweede termijn.

Minister **Plasterk**:

Ik dank de leden voor de steun voor dit wetsvoorstel. Ik heb op twee punten toegezegd om een voorlichting aan de Raad van State te vragen. De heer Taverne vroeg of ik daarvan een spoedverzoek zou willen maken. Daarbij heb ik eerlijk gezegd een lichte aarzeling. Ik wil het doen van een spoedverzoek echt beperken tot de gevallen waarbij ik tegen een deadline aanwerk. Ik zeg toe dat ik zal proberen om de vaart erin te houden. Ik ga ervan uit dat de Raad van State hier niet onnodig lang over zal doen.

Er is gesproken over nationale waarnemers. Ik heb mijn best gedaan om de Kamer ervan te overtuigen dat ik dit niet uitsluit. Dit is zeker geen halszaak. Ik constateer dat, zoals het zich laat aanzien, een Kamermeerderheid vindt dat zij daarop niet zit te wachten. De OVSE heeft op dit punt geen dwingende werking. Het is dus inderdaad aan de Kamer om dit te doen.

Ik kom tot slot op de motie van de heer Heijnen, op stuk nr. 19. Ik zal eerst mijn conclusie geven. Ik laat het oordeel over deze motie graag over aan de Kamer. In de eerste overweging van die motie staat al dat er met deze motie wordt vooruitgelopen op de komende wet. Over de richting kunnen we het dus al helemaal niet oneens zijn. Met de andere overwegingen ben ik het ook eens. In het dictum wordt de regering gevraagd -- ik neem aan dat het mij wordt gevraagd -- om de burgermeesters te vragen om toe te zien op de integriteit. De burgemeester doet dat, als hoofd van het centraal stembureau, sowieso al. Het hoofd van het centraal stembureau ziet toe op de integriteit van het verkiezingsproces. Zoals de heer Heijnen zojuist al zei, heeft de burgemeester ook een lokaal gezag, waardoor het wel degelijk een effect kan hebben als hij ergens aandacht voor vraagt. Ik ben het echter eens met eenieder die zegt dat er geen sterke wettelijke grondslag is voor enig ingrijpen. Dat is precies de reden dat er een wetsvoorstel op dit punt ligt. In die zin is wat in de motie wordt gevraagd, meer het uitspreken van een intentie. Het heeft geen groot rechtsgevolg.

De heer **Bosma** (PVV):

Als er geen sterke wetsgrond is voor wat wordt gevraagd in de motie, dan moet de minister toch gewoon concluderen dat dit een rare symboolmotie is? Daarin staat eigenlijk: burgemeester als er tijdens de verkiezingen bij u een groot billboard hangt, grijp dan in en doe iets! De minister moet dan toch gewoon eerlijk zijn en deze motie ontraden? Dit toch een heel rare motie?

Minister **Plasterk**:

Het gebeurt heel regelmatig dat er door de Kamer uitspraken worden gedaan die geen direct rechtsgevolg hebben maar die de aard van een oproep of een opvatting of mededeling hebben. Ik vind het dan ook niet ongebruikelijk.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:

Ik dank de minister voor zijn beantwoording in tweede termijn. Over de moties, amendementen en

het wetsvoorstel zal aanstaande dinsdag worden gestemd.

Mevrouw **Van Toorenburg** (CDA):

Voorzitter. Hierna zouden wij een debat houden over het wetsvoorstel Wijziging van de Gemeentewet en de Provinciewet in verband met het aanpassen van enkele bepalingen inzake het financieel toezicht op gemeenten en provincies (33302). Bij nader inzien hebben geen van de woordvoerders de behoefte om te spreken. Wij willen dan ook het voorstel doen om dit alsnog als hamerstuk af te doen.

De **voorzitter**:

Het debat zal van de plenaire agenda worden afgevoerd. Om 14.30 uur zal de Kamer beginnen met het debat over de wijziging van onder meer de Wet marktordening gezondheidszorg i.v.m. het tijdig signaleren van risico's voor continuïteit van zorg alsmede i.v.m. het aanscherpen van procedures met het oog op kwaliteit en bereikbaarheid van zorg (33253).

De vergadering wordt van 13.05 uur tot 14.30 uur geschorst.

Voorzitter: Van Miltenburg

Mededelingen

Mededelingen

De **voorzitter**:

Op de tafel van de Griffier ligt een lijst van ingekomen stukken. Op die lijst staan voorstellen voor de behandeling van deze stukken. Als voor het einde van de vergadering daartegen geen bezwaar is gemaakt, neem ik aan dat daarmee wordt ingestemd.

Regeling van werkzaamheden

Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**:

Op verzoek van de aanvragers stel ik voor, de dertigledendebatten over de btw-verhoging per 1 oktober 2012 en over een opleidingsstop bij de politieacademie van de agenda af te voeren.

Ik stel voor, de volgende stukken van de stand van werkzaamheden af te voeren: 31125-14; 31125-15; 31125-17; 2013Z02649; 31125-16; 32538-6; 2013Z03264; 28676-174; 2013Z03179; 2013Z02963.

Ik stel voor, toe te voegen aan de agenda het VAO Staatsdeelnemingen naar aanleiding van een algemeen overleg gehouden op 6 maart, met als eerste spreker de heer Van Vliet, en het VAO JBZ-Raad naar aanleiding van een algemeen overleg gehouden op 6 maart, met als eerste spreker mevrouw Helder.

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

De **voorzitter**:

Het woord is aan de heer Van Vliet.

De heer **Van Vliet** (PVV):

Voorzitter. Mijn voorstel is om het plenaire debat over de Wet uniformering loonbegrip en de zeer nadelige neveneffecten daarvan van de agenda af te voeren. Daarvoor heb ik twee redenen. De eerste reden is dat de PVV wil meedenken over het werkbaar houden van onze plenaire agenda. Mark my words, mevrouw de voorzitter. De tweede en belangrijkste reden is dat wij in collegiale harmonie hebben besloten om een wetgevingsoverleg te houden. Ik kan de coalitie dus niet blij

maken met de mededeling dat wij het debat niet aangaan; integendeel, wij zullen meer spreektijd benutten. Daarvoor is een WGO geëigender.

Ik wil nog iets zeggen over het AO over medezeggenschap dat volgende week zal worden gehouden. Wij wachten met smart op een brief van het kabinet over de voortgang en ontwikkeling van medezeggenschap. Die brief moet zo snel mogelijk binnenkomen, anders heeft het AO weinig zin. Dat zou bijzonder jammer zijn.

De voorzitter:

Ik zal dit gedeelte van het stenogram doorgeleiden naar het kabinet. Ik dank u voor uw medewerking.

Het woord is aan de heer Van Weyenberg.

De heer Van Weyenberg (D66):

Voorzitter. Dit is een "kroniek van een aangekondigde regeling van werkzaamheden". Wij hadden afgesproken om bij het plenaire debat van gisteravond ook de aanpak van de jeugdwerkloosheid te betrekken. In het debat is dat dossier wel aangestipt, maar over de echte plannen van minister Asscher hebben wij nauwelijks kunnen spreken. Dat verdienen de jongeren wel. Het is een heel belangrijk onderwerp, want 15% van de jongeren is op dit moment werkloos. Daarom herhaal ik mijn verzoek om een plenair debat over het plan van minister Asscher.

De voorzitter:

Is er steun voor een debat over jeugdwerkloosheid?

De heer Van Vliet (PVV):

Dit voorstel komt dan wel van een woordvoerder van D66, maar het overstijgt de partijpolitiek. Wij zijn het er zeer mee eens. Jongeren moeten een baan krijgen. Dat lukt het kabinet niet. Wij steunen het verzoek om een debat.

Mevrouw Van Nieuwenhuizen-Wijbenga (VVD):

De heer Van Weyenberg sprak er gisteren bij de regeling al over dat dit misschien aan de orde zou komen. Ik deel zijn opvatting dat dit onderwerp gisteren onvoldoende belicht kon worden. Ik steun hem dus in de opvatting dat wij hierover zo snel mogelijk moeten spreken, maar ik denk dat het handiger is om hiervoor een spoed-AO in te plannen als wij er echt snel over willen spreken. Dat geef ik hem dus in overweging.

De voorzitter:

Steunt u het verzoek om een debat niet, of steunt u het wel, met een poging om het onderwerp eerder in een algemeen overleg te bespreken? Of geeft u geen steun?

Mevrouw Van Nieuwenhuizen-Wijbenga (VVD):

Laat ik het zo formuleren: ik geef de voorkeur aan een spoed-AO, juist vanwege het belang om dit onderwerp zo snel mogelijk te kunnen bespreken. Mocht men daar niet mee instemmen, dan wil ik er ook niet voor gaan liggen en moeten wij maar een gewoon debat houden.

De voorzitter:

Wij hebben hier "voor" en "tegen", maar wij hebben geen "er niet voor gaan liggen". Dat kennen wij niet. U kent het wel, maar ik kan er niets mee. Ik wil van u horen of u het verzoek om een debat steunt, of dat u de intentie van het debat steunt, maar de voorkeur geeft aan een algemeen overleg omdat dit eerder geagendeerd kan worden. In het laatste geval noteer ik: geen steun voor een plenair debat.

Mevrouw Van Nieuwenhuizen-Wijbenga (VVD):

Dan kies ik toch voor dat laatste.

Mevrouw Voortman (GroenLinks):

Dit onderwerp is onvoldoende aan de orde gekomen. GroenLinks steunt dus het verzoek om een

debat.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA):

Het is een ongelooflijk belangrijk onderwerp. Gisteren is hiervoor overigens een eerste aanzet gegeven, onder anderen door de fractievoorzitter van D66. Ik wil graag spoedig een AO. Om het heel helder te zeggen: onze voorkeur gaat uit naar een spoed-AO.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Steun voor het debat.

De heer **Krol** (50PLUS):

Steun voor het debat. Ik heb net gehoord dat de VVD niet zal tegenwerken als een groot deel van de Kamer voor is. Misschien kunnen we dat nog een keer horen van de VVD.

De **voorzitter**:

Er is op dit moment geen meerderheid voor het voorstel.

De heer **Krol** (50PLUS):

Nee, maar een groot deel van de Kamer is er wel voor.

De **voorzitter**:

Mijnheer Van Weyenberg, ik hoor dat iedereen het met u eens is dat er meer, snel en uitgebreid over dit onderwerp gesproken moet worden. U hebt echter geen steun voor een plenair debat. Het voordeel van een algemeen overleg is dat u daarin ruime spreektijd hebt en het onderwerp dus waarschijnlijk breder kunt bespreken dan als het het negentiende dertigledendebat op de lijst zou worden.

De heer **Van Weyenberg** (D66):

Jammer. Ik was even heel hoopvol dat we gewoon in de plenaire zaal een debat over dit onderwerp zouden kunnen voeren, maar ik constateer dat daar inderdaad geen steun van de coalitiepartijen voor is. Dat vind ik jammer. Ik deel uw suggestie dat een dertigledendebat dat pas over lange tijd gepland kan worden, niet behulpzaam is voor het onderwerp noch voor de agenda van deze Kamer. Daarom ga ik nu ervan uit dat wij op heel korte termijn een uitgebreid algemeen overleg exclusief over het desbetreffende plan van aanpak kunnen voeren.

De **voorzitter**:

Ik zie iedereen in de zaal instemmend knikken. Ik neem aan dat het gaat lukken. Anders zie ik u hier ongetwijfeld weer terug.

De **voorzitter**:

Het woord is aan de heer Van Gerven van de SP.

De heer **Van Gerven** (SP):

Voorzitter. Gisteren is tijdens het mondelinge vragenuur een debatje gevoerd met de minister over het uit de handel nemen van de Diane-35-pil. De minister zei dat zij dit niet wil, maar inmiddels zijn nieuwe gegevens naar voren gekomen. Daarom verzoek ik mede namens mevrouw Klever van de PVV om een debat met de minister van Volksgezondheid, inclusief stemmingen, dat nog deze week moet plaatsvinden. Naast de elf potentiële sterfgevallen ten gevolge van het gebruik van de Diane-35-pil zijn er namelijk ook dertien meldingen van potentiële sterfgevallen binnengekomen in relatie tot het gebruik van derde- en vierdegeneratieanticonceptiepillen.

De **voorzitter**:

Is er steun voor het verzoek om nog deze week een debat te houden over dit onderwerp, inclusief stemmingen?

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

Dat zou dan morgen moeten. Het kan volgens mij heel kort en daarom steunen wij het verzoek.

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

De minister heeft aangegeven dat er Europees overleg plaatsvindt, waarvan wij binnenkort de

uitkomst krijgen, en dat er al adviezen van het CBG zijn. Ik vind het dus niet nodig om nu te debatteren. Ik wil dat afwachten.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Wat wil de heer Van Gerven uit het debat halen? Debatteren om het debatteren lijkt mij namelijk geen doel.

De heer **Anne Mulder** (VVD):

Ik ben het eens met collega Dijkstra.

De **voorzitter**:

Er is onvoldoende steun voor een debat.

De heer **Van Gerven** (SP):

Ik wil even antwoord geven op de vraag van mevrouw Bouwmeester van de Partij van de Arbeid. De SP is er voorstander van dat de derde- en vierdegeneratieanticonceptiemiddelen én de Diane-35-pil per direct uit de handel worden genomen, omdat de risico's daarvan evident zijn. Die risico's zijn groter dan bij pillen van de tweede generatie. Ik wil een uitspraak van de Kamer over de meest recente cijfers. Dat is de reden van mijn verzoek om een debat.

De **voorzitter**:

Ik begrijp dat u heel graag deze week nog een motie wilt indienen. Dat is uw belangrijkste intentie.

De heer **Van Gerven** (SP):

Precies. Ik wil een uitspraak van de Kamer over de opstelling van de minister.

De **voorzitter**:

Ik constateer dat er onvoldoende steun is voor het verzoek om nog deze week een plenair debat over het onderwerp te houden. Uw verzoek kan dus niet gehonoreerd worden.

De heer **Van Gerven** (SP):

Ik constateer dat er wel steun is voor een dertigledendebat, nummer twintig op de lijst. Ik moet wel zeggen dat het mij zeer spijt dat er geen steun is voor een gewoon debat, omdat door deze handelwijze potentieel mensenlevens in de waagschaal worden gesteld. Wij komen er later op terug.

De **voorzitter**:

Mijnheer Van Gerven, er zijn ook andere procedures in dit huis. Een schriftelijk overleg of een AO kan heel snel. Dat gaan we niet regelen in deze zaal.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Ik wil even een persoonlijk feit maken. Iemand van de SP zegt: er komt geen debat, dus de rest stelt levens in de waagschaal. Dat is feitelijk onjuist. Ik vind het zeer oncollegiaal en onbeschoft dat u daar de rest van het parlement van beschuldigt, mijnheer Van Gerven. Ik vind dat u dat terug moet nemen.

De **voorzitter**:

Dat is een punt van orde.

De heer **Van Gerven** (SP):

Mag ik hierop reageren? Het is al tien jaar en langer bekend dat de derdegeneratie- en vierdegeneratieanticonceptiepillen een twee keer grotere kans geven op trombose en dat de Diane-pil mogelijk zelfs tot vier keer een grotere kans geeft op trombose.

De **voorzitter**:

Mijnheer Van Gerven, bij een persoonlijk feit gaat u niet op de inhoud in. U kunt de beschuldiging weerleggen die mevrouw Bouwmeester heeft gedaan. Dat gaan we niet via een inhoudelijk debat doen, want daar hebt u geen steun voor gekregen in de Kamer. Het persoonlijke feit dat mevrouw Bouwmeester heeft gemaakt, betreft het volgende. Haar en andere parlementariërs wordt de schuld in de schoenen geschoven. Dat vindt mevrouw Bouwmeester niet terecht. Daar kunt u op ingaan, maar niet op de inhoud. Ik sta dat niet toe. U hebt namelijk geen steun gekregen om over dit

onderwerp een inhoudelijk debat te voeren.

De heer **Van Gerven** (SP):

Maar ik moet inhoudelijk motiveren waarom het onjuist is.

De **voorzitter**:

Nee, het gaat over de procedure waarvan u ...

De heer **Van Gerven** (SP):

Nee, zij maakt een persoonlijk feit.

De **voorzitter**:

Dat gaat over de procedure.

De heer **Van Gerven** (SP):

Nee, het gaat over mijn aantijging dat er door de handelwijze van de Kamer potentieel mensenlevens in gevaar zijn. Dat feit wil ik markeren ...

De **voorzitter**:

Dat kan niet door er inhoudelijk op in te gaan. De vraag is eigenlijk inhoudelijk. Mevrouw Bouwmeester zegt: het feit dat wij nu geen steun geven voor een inhoudelijk debat, betekent niet dat wij schuld hebben aan iets wat u inhoudelijk wilt bespreken. Er zijn namelijk ook andere manieren om dit punt aan de orde te stellen. Dat was ik net met u aan het bespreken.

De heer **Van Gerven** (SP):

Voorzitter, luister ...

De **voorzitter**:

Bent u het met mevrouw Bouwmeester eens of niet? De beschuldiging betreft de vraag of dit de enige plek is waar dit geagendeerd kan worden.

De heer **Van Gerven** (SP):

Daar ben ik het dus niet mee eens. Hoe eerder die pil uit de handel gaat, hoe minder risico's er zijn voor de gebruikers daarvan. Er zijn meer dan honderdduizenden ...

De **voorzitter**:

Mijnheer Van Gerven, wij gaan het verder niet over de inhoud hebben. Ik herhaal het voor de derde keer: omdat ik Voorzitter ben en over de plenaire agenda maar ook over het proces hier in de Kamer ga, weet ik dat er vele manieren zijn en heel snelle procedures om met elkaar tot een Kameruitspraak te komen. Een plenair debat hierover is niet gelukt. Ik geef u de volgende suggestie mee, want ik kan het hier verder niet regelen. Als u het zo belangrijk vindt, dan kunt u proberen om via een andere weg de Kameruitspraak te krijgen waar u om vraagt. Bij de volgende regeling van werkzaamheden kunt u dan een VAO aanvragen.

De heer **Van Gerven** (SP):

Afrondend, wij zullen de op een na snelste weg bewandelen.

De **voorzitter**:

Het woord is aan mevrouw Leijten voor een rappel.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Voorzitter. Op 16 januari stelden wij Kamervragen over e-healthdiensten en de btw-heffing daarop. Op 7 februari stelden wij Kamervragen aan de staatssecretaris van VWS over de uitspraken over de overheveling van zorgtaken naar gemeenten. Wij verwachten hierop gewoon antwoord.

De **voorzitter**:

Ik zal dit gedeelte van het stenogram doorgeleiden naar het kabinet.

Het woord is aan mevrouw Van Veldhoven.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Voorzitter. Een kwartiertje geleden is een herzien weekschema verspreid. Daarin is voor vanavond een nieuw debat opgevoerd over kernenergie. Dat is wel heel erg kort dag. Ik vraag mij af waarom dit debat vanavond is gepland.

De voorzitter:

De Kamer heeft besloten om een debat dat deze middag was gepland, van de agenda af te halen. Twee weken geleden heeft het Presidium mij de opdracht gegeven om, als er een gat ontstaat, dat op te vullen. Het heeft mij de ruimte geboden dat te doen met dertigledendebatten. Die mochten op elk moment gepland worden. De minister van EZ is in huis vanwege een ander debat, en de minister van VWS was bereid om eerder naar de Kamer te komen. Zo hebben we geprobeerd om het gat op de agenda zo klein mogelijk te houden. Er is volledig gehandeld in lijn met het besluit dat binnen het Presidium is genomen.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Voorzitter. Evenals u vind ik het heel belangrijk dat we zo goed mogelijk gebruikmaken van deze zaal. Kijkend naar de lijst van debatten, is er een debat van de heer Elias dat al veel eerder was aangevraagd dan dit spoeddebat. We kunnen niet continu alle dertigledendebatten die op de lijst staan in voorbereiding hebben. Dus een bepaalde indicatie van welke debatten mogelijk aan de beurt zouden kunnen zijn, is dan natuurlijk wel handig.

De voorzitter:

Ik kijk naar de lijst en naar de beschikbaarheid op dat moment. Een gat vullen, is heel ingewikkeld omdat we te maken hebben met de agenda's van velen en met het feit dat bewindspersonen soms niet in Den Haag zijn om hun werk te doen maar op andere plaatsen. Dus er is totaal niet gekeken naar de aanvragen. We kijken naar de lijst en naar het eerste debat dat we tegenkomen dat inplanbaar is. Volgens mij hebben we dat ook zo met elkaar georganiseerd.

Mevrouw **Agema** (PVV):

Steun daarvoor. Ik zou ook willen uitspreken het oneens te zijn met mevrouw Van Veldhoven. Op het moment dat een lid namens een fractie hier een debat op de langetermijnagenda weet te plaatsen, zal dat lid ook klaar moeten zijn voor dat debat of dat dertigledendebat. Het heeft mijn fractie de afgelopen periode gestoord dat de plenaire zaal wel heel vaak leegstond. Ik zou dan ook graag teruggaan naar de periode van 2006, 2007, toen ik net in de Kamer kwam, waarin we lekker doordraaiden met de debatten tot 's avonds laat en waarbij als er een gaatje viel, een debat werd ingepland dat al langer op de lijst stond.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Ik heb het gevoel dat mevrouw Agema niet weet dat ik niet de aanvrager ben van het debat, maar dat het is aangevraagd door GroenLinks. Ik kreeg bijna de indruk dat zij vond dat ik niet goed voorbereid was en dat wil ik bij dezen dan ook graag uit de wereld helpen.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

De fractie van de PvdA zal vanavond graag deelnemen aan het debat, maar zij heeft wel enige sympathie voor het standpunt van de fractie van D66. Ik kan mij voorstellen dat met name voor fracties die wat minder groot zijn, wat meer voorbereidingstijd noodzakelijk is.

Mevrouw **Voortman** (GroenLinks):

GroenLinks kan het debat vanavond voeren.

Mevrouw **Venrooy-van Ark** (VVD):

Zeker ook steun voor het houden van het debat vanavond. We maken hier in de regeling dagelijks mee dat mensen een debat op stel en sprong of zo spoedig mogelijk willen. Dus elke keer dat een gat gevuld kan worden, verdient dat hulde van de VVD-fractie.

Gezondheidszorg

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg, de Wet cliëntenrechten zorg en enkele andere wetten in verband met het tijdig signaleren van risico's voor de continuïteit van zorg alsmede in verband met het aanscherpen van procedures met het oog op de kwaliteit en bereikbaarheid van zorg (33253).

(Zie vergadering van 27 februari 2013.)

De voorzitter:

Ik heet de minister van harte welkom en ik dank haar voor het feit dat ze vandaag eerder naar de Kamer wilde komen voor de behandeling van het voorliggende wetsvoorstel.

Dit betreft de voortzetting van de beantwoording in eerste termijn van het kabinet.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Minister Schippers:

Voorzitter. Ik had de algemene beantwoording reeds afgerond. Op de amendementen heb ik een schriftelijke reactie gegeven. Als ik het goed heb, liggen er twee nieuwe amendementen voor. Het eerste is het amendement op stuk nr. 43 dat dient ter vervanging van het amendement op stuk nr. 34. Het tweede is het amendement op stuk nr. 44.

In de toelichting van het amendement op stuk nr. 43 is toegevoegd dat de taak van de NZa niet alleen reikt tot cruciale zorg maar tot alle vormen van basiszorg. Dat betekent dat er een enorme uitbreiding van deze wet plaatsheeft. Daarnaast wil dit amendement de verantwoordelijkheid voor de zorg bij de overheid leggen en gaat het daarmee voorbij aan de wettelijke verantwoordelijkheid van aanbieders en verzekeraars voor de zorgverlening. Om dit doel te bereiken is een systeemwijziging noodzakelijk en is het aannemen van dit amendement alleen onvoldoende. Sinds de invoering van het systeem van vraagsturing zijn de lange wachttijden grotendeels verdwenen, is de kwaliteit verbeterd, is er meer keuze voor patiënten en cliënten en is ook de mate van transparantie vergroot.

Deze verworvenheden zouden met de door de SP bedoelde systeemwijziging worden teruggedraaid. Ik ontraad daarom het aannemen van dit amendement.

Mevrouw Leijten (SP):

Ik betreur het oordeel van de minister over dit amendement zeer, want het betreft geen stelselwijziging. Dit amendement gaat over de controle op mogelijk financieel risico bij een zorginstelling. De Nederlandse Zorgautoriteit treedt op de zorgmarkt op zoals de minister dat graag wil. Wij stellen alleen voor om de NZa een steviger positie te geven. Zij zou een goede controle moeten uitvoeren van de boeken van alle zorginstellingen en moeten ingrijpen als zij denkt dat het fout gaat, al dan niet bij zorgverzekeraars en al dan niet bij zorginstellingen. Daarin is de NZa geheel vrij. Mogelijke problemen worden dan echter vroeger gesignaleerd. Ik snap niet dat de minister dit wegwijs met de stelling dat dit een ander stelsel zou zijn. Dat is helemaal niet bedoeld. Wij geven de Nederlandse Zorgautoriteit alleen de positie om te allen tijde op te kunnen treden als zij denkt dat de financiële situatie van een zorginstelling niet voldoende is. Ik snap niet waarom de minister dit met zulke grote woorden over een ander stelsel wil afwijzen.

Minister Schippers:

Nu is wettelijk geregeld dat de verantwoordelijkheid bij zorgaanbieders en verzekeraars ligt. Door dit amendement wordt die verantwoordelijkheid daar weggehaald; die verschuift dan eigenlijk naar de overheid. In de toelichting staat namelijk dat voor de betreffende instelling een financieel plan in de vorm van een aanwijzing wordt opgesteld. Daar staat dus niet eens "door" de betreffende

instelling. Met het onderhavige wetsvoorstel maken wij in feite een systeem waarbij zorgverzekeraars een zorgplicht hebben. Wij vinden dat patiënten beschermd moeten worden als blijkt dat die zorgplicht ergens in het gedrang komt en de zorgverzekeraars de continuïteit van cruciale zorg niet kunnen garanderen. Patiënten hebben cruciale zorg immers altijd nodig. Zij hebben dus een meldplicht. Zo wordt het voorgesteld in de onderhavige wet. De melding vindt plaats bij de NZa en de NZa bekijkt of de partijen het probleem goed oplossen. Lossen ze het niet goed op, dan kan de NZa ingrijpen. Wij hebben dat zo gedaan omdat de overheid uiteindelijk achter in de rij staat om de problemen daadwerkelijk op te lossen. Dat is een totaal andere aanvliegroute dan die welke in dit amendement wordt voorgesteld.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Bij het faillissement van Meavita -- heden ten dage weer zeer actueel -- hebben we gezien dat wel degelijk eerder ingegrepen had kunnen worden als gewoon was gekeken naar bijvoorbeeld het verdampen van het eigen vermogen van Meavita. Sterker nog, er waren signalen die erop duiden dat het bij Meavita niet goed ging. De Nederlandse Zorgautoriteit greep niet in terwijl zij dat wel had gekund. Ik vind het prima als er een meldplicht is. Sterker nog, ik stel voor om de meldplicht uit te breiden naar anderen die een signaal opvangen waaruit blijkt dat het met een zorginstelling niet goed gaat. Uiteindelijk is bij een faillissement inderdaad de overheid aan zet om te betalen. Wat ik hier voorstel, is geen stelselwijziging, maar een steviger taak voor de NZa. De NZa staat nog altijd op afstand. Ik had ook "het ministerie" kunnen zeggen; dan had de minister gelijk gehad. Als publieke middelen die in eigen vermogens van zorginstellingen zitten en die zijn betaald uit premiegelden, verdampen, zoals dat bij Meavita het geval was, dan moet je eerder kunnen ingrijpen. Daar gaat het mij om. Ik vind het jammer dat de minister begint over een stelselbesluit terwijl ik die niet probeer te voeren. Ik heb het de vorige keer ook gevraagd: wil de minister met mij meedenken over eerder signaleren en een steviger mandaat voor de NZa, opdat zij ook zonder melding kan reageren? Blijkbaar is dat niet het geval. De minister spreekt over verschuiven en maakt er een stelselbesluit van, terwijl ik gewoon zoek naar een manier waarop wij kunnen voorkomen dat honderden miljoenen aan eigen vermogen, zoals bij Meavita, vervliegen en wij met een faillissement worden geconfronteerd met alle gevolgen van dien.

Minister **Schippers**:

Deze wet strekt ertoe dat wij eerder ingrijpen, zeker als het om de continuïteit van cruciale zorg gaat. Daar is deze wet voor gemaakt. Mevrouw Leijten zegt dat het bij Meavita anders had moeten gaan. Ja, dat vind ik ook. Maar nu hebben wij een meldplicht en toen hadden wij die niet. Door die meldplicht grijpt de NZa in. Overigens moet ik zeggen dat het met het eigen vermogen van de instellingen allemaal vies tegenvalt. Meestal is dat geheel verhypothekend. Dat is een groot probleem; daarom hebben wij een ander wetsvoorstel bij de Kamer ingediend, met het doel dat eigen vermogen te kunnen vergroten.

Het draait bij deze wet echter om onze wens dat cruciale zorg altijd overeind blijft en altijd geleverd wordt. De overheid draagt daarvoor een speciale verantwoordelijkheid en omdat de overheid die verantwoordelijkheid heeft, moet zij tijdig weet hebben van eventuele problemen. En omdat zij dat tijdig moet weten, voeren we via dit wetsvoorstel een meldplicht in. Overigens wordt daarmee de verantwoordelijkheid niet bij de instellingen en de verzekeraars weggehaald, want de zorgplicht blijft cruciaal. Ik wil die echt stevig overeind houden.

Er is volgens mij sprake van een goed evenwicht, doordat de overheid uiteindelijk opdraait voor de cruciale zorg en de continuïteit. We moeten dan wel snel weet hebben van de problemen. We nemen echter niet alle verantwoordelijkheid over zoals in het amendement.

Mevrouw **Leijten** (SP):

De minister erkent dat zij de verantwoordelijkheid voor het stelsel draagt, ook na het introduceren van de meldplicht. Als men daaraan echter niet voldoet of als men te laat meldt, dan draait de overheid wel op voor de gevolgen daarvan.

Mijn amendement bevat inderdaad een uitbreiding, maar dat is ook een extra kans, aangezien het de minister een extra instrument biedt. Wat ik heel erg jammer vind, is dat er niet wordt gekeken naar de intentie achter mijn voorstel om nog eerder in te kunnen grijpen, ook wanneer een verzekeraar of een zorginstelling in gebreke blijft en niet tijdig meldt. De minister zou dan namelijk kunnen zeggen: "Hé, beste zorginstelling of zorgverzekeraar, u denkt dat het er rooskleurig voor staat, maar wij denken van niet. Gaat u daaraan iets doen?" Je geeft de Nederlandse Zorgautoriteit, onze marktmeester, daarmee een extra instrument in handen. Ik snap dan ook niet waarom de minister zo hard van zich afslaat.

Minister Schippers:

De zorgverzekeraar heeft een belangrijke taak en wel om te voldoen aan zijn zorgplicht. Als hij daaraan niet kan voldoen, moet hij dat melden. Meldt hij niet, dan wil ik die verzekeraar kunnen aanpakken. Als een zorgverzekeraar niet meldt, dan kan de overheid namelijk de rommel opruimen. In zo'n geval wil ik een boete of een andere sanctie op kunnen leggen.

In het geval van Meavita gaat iedereen vrijuit, ook al heeft iedereen die iets had moeten doen, niets gedaan. En wie draait vervolgens voor de kosten op? De overheid! Het is dan ook heel belangrijk dat we de verantwoordelijkheid bij de veldpartijen laten liggen. Doen wij dat niet, dan kunnen de gevolgen van mismanagement en slecht bestuur namelijk veel te makkelijk afgewenteld worden op de overheid. Dat is de reden waarom ik vind dat wij de zorginstelling of de zorgverzekeraar daarop daadwerkelijk moeten kunnen aanspreken.

Mevrouw Leijten (SP):

Voorzitter, ik zie u kijken. Ik zet daarom maar een punt achter deze discussie, ook al vind ik het erg jammer dat de minister in het geheel niet bereid is om te kijken naar de intentie van mijn amendement. Het enige wat zij doet, is een sneer uitdelen over het weghalen van verantwoordelijkheden. Dat is echter in het geheel niet mijn bedoeling. Het is ook niet wat er staat.

Minister Schippers:

Ik deel helemaal geen sneer uit. Ik heb wel heel goed dit amendement gelezen, een amendement dat de werking van de wet uitbreidt van cruciale zorg naar basiszorg. Dat is een substantiële uitbreiding, waarmee je de overheid ook verantwoordelijk maakt voor zaken waarvoor de overheid helemaal niet verantwoordelijk hoort te zijn. Mijn tweede bezwaar is dat door dit amendement de verantwoordelijkheden op een andere manier worden neergelegd dan in het wetsvoorstel en ik heb er natuurlijk niet voor niets voor gekozen om de verantwoordelijkheden zo neer te leggen als ik heb voorgesteld.

In het amendement op stuk nr. 44 wordt geregeld dat de gemeenten verplicht worden om informatie over continuïteitsrisico's bij zorgaanbieders te melden bij de NZa. De NZa kan in die gevallen een beschikbaarheidsbijdrage toekennen. Met dit wetsvoorstel beoog ik echter de betrokken partijen, zorgverzekeraars en zorgaanbieders, aan te spreken op hun verantwoordelijkheid voor de continuïteit van de zorg. De Wet marktordening gezondheidszorg gaat over de AWBZ- en de zorgverzekeringswet en over wat daarbinnen cruciale zorg is. Gemeenten dragen geen verantwoordelijkheid voor de continuïteit van AWBZ- en zorgverzekeringswet. Het is daarom ongewenst dat de NZa de bevoegdheid krijgt om op aangeven van gemeenten een beschikbaarheidsbijdrage toe te kennen, want niet de gemeente maar de rijksoverheid moet de kosten daarvan betalen. Dat laat overigens onverlet dat gemeenten problemen zelf ook kunnen aanklaan bij de NZa, iets wat in de praktijk ook gebeurt. In ontraad het amendement.

Voorzitter, de overige amendementen heb ik schriftelijk becommentarieerd.

De voorzitter:

Oké.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Ik heb heel veel amendementen ingediend en ik heb er ook een aantal vragen over. Ik heb geen oordeel gekregen over het amendement op stuk nr. 9. Dat zou ik wel graag willen. Uit de beoordeling van het amendement op stuk nr. 17 zou ik kunnen opmaken dat het oordeel over het amendement op stuk nr. 9 aan de Kamer is, maar dat wil graag bevestigd hebben. Ik wil de minister wel even helpen, of misschien moet er iets worden aangereikt door de ambtenaren.

Minister **Schippers**:

Ik moet het amendement op stuk nr. 9 nog zoeken. Staat het niet in de brief? Dan hoef ik daarin niet te zoeken.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Ik kan de minister wel een beetje helpen, want ik heb heel veel amendementen in een vergelijkbare vorm.

De **voorzitter**:

Als het wetgeving betreft, is het zuiver dat de minister haar reactie op een amendement in haar tweede termijn nog geeft als zij er nog niet op heeft gereageerd. Er mogen hierover geen onduidelijkheden bestaan, ook niet voor de wetgevingsgeschiedenis.

Minister **Schippers**:

Ons departement heeft geen amendement op stuk nr. 9, want het zit in geen van mijn dossiers.

De **voorzitter**:

Ik schors de vergadering heel even. Dan kan mevrouw Leijten even bij ons komen overleggen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:

We hebben het amendement gevonden. Het wordt nu gekopieerd en bezorgd voordat uw ambtenaren het krijgen. Ik neem aan dat u in tweede termijn op dit amendement kunt reageren. Mevrouw Leijten heeft ook nog over andere amendementen een vraag.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Ik heb met de minister een hele discussie gevoerd over de vraag of de wetgever in principe kan uitgaan van een negatieve beoordeling van een fusieaanvraag, tenzij is aangetoond dat die de kwaliteit van de zorg ten goede komt, dat geen cruciaal aanbod verdwijnt, dat het goed is voor de doelmatigheid en allerlei andere zaken. Ik heb daarop het meest kale amendement, op stuk nr. 14, ingediend. Daarin veranderen wij de huidige benadering. Dat wij een fusie goed vinden "mits" wordt veranderd in: dat wij die niet goed vinden "tenzij". De minister zegt dat dit niet is toegestaan vanwege Europese regelgeving. Hoe luidde precies het verweer van de Nederlandse Staat tijdens het kort geding van zorgbestuurders die zeiden dat zij niet mochten worden aangetast in hun salarissen? Zij beriepen zich daarbij op de Europese regelgeving over vrijheid van kapitaal en vestiging en eigenlijk op al die argumenten die de minister gebruikt. Dit beroep heeft de Nederlandse Staat gewonnen. Kan de minister aangeven hoe de Nederlandse Staat in haar naam in dat beroep heeft geoordeeld over zorginstellingen als behorende tot de semipublieke sector, gefinancierd met publieke middelen, namelijk met premie-inkomsten, en over de grote vrijheid van de overheid om te bepalen wat publieke randvoorwaarden en de bewegingsvrijheid zijn van organisaties die op deze manier zijn georganiseerd?

Minister **Schippers**:

Over alles is de redenering te volgen, behalve over het laatste, namelijk over de manier waarop deze organisaties zijn georganiseerd. Wat de volksgezondheid betreft hebben lidstaten namelijk een grote eigen verantwoordelijkheid. Wij bepalen hier wat het basispakket is, wat wordt vergoed en wat niet wordt vergoed. Wij hebben echter ook een interne markt. Die is heel actueel wat bijvoorbeeld de Diane-35-pil betreft. Daarvoor bestaat er één interne markt. Als wij op die interne markt iets willen doen, doen wij dat met ons allen. Dan doen wij dat niet individueel. De rechten en de plichten op

die markt zijn voor iedereen hetzelfde. In het kader van de verticale integratie ben ik naar de Europese Commissie geweest, namelijk vanwege de vraag of zorgverzekeraars mogen investeren in en zeggenschap krijgen over een ziekenhuis. Ik ben daar erg tegen. Ik ben naar de Commissie gegaan. Dat ging met pijn en moeite. In datzelfde gesprek heeft de Commissie het volgende aangegeven. Ik zeg even hoe ze het mij heeft laten weten: "I understand that current plans are not to issue a blanket ban on any horizontal integration between healthcare providers, leaving the Dutch competition authority to evaluate such merges on a case-by-case basis."

Met andere woorden, de Commissie heeft mij heel duidelijk laten weten dat zij graag wil dat de autoriteiten, in dit geval de Nederlandse Mededingingsautoriteit, op "case by case"-basis bekijkt of een fusie goed of niet goed is, of mogelijk is. De Commissie benadert dit niet volgens een "nee, tenzij"-systeem, zoals u voorstelt. Dat is heel helder. Wij hebben namelijk een systeem waarin ook buitenlandse toetreders in Nederland zorg kunnen aanbieden. Het heeft grote consequenties als wij hier allerlei systemen afspreken waardoor de buitenlandse toetreders eigenlijk geen toegang hebben tot ons zorgsysteem.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Bij een fusie gaat het niet over de toetreding van wie dan ook, een nieuwe aanbieder of een buitenlandse aanbieder. Bij een fusie gaat het om de vraag welke voorwaarden de overheid aan een fusie stelt. Het hele wetsvoorstel gaat over de vraag welke extra voorwaarden de minister stelt bij een fusie. Daarbij kun je ook het "nee, tenzij"-principe hanteren. Daarmee worden fusies niet verboden. Ook wordt het vrij bewegen van kapitaal, bezit en eigendom niet beperkt. Een fusie is dan alleen wel aan voorwaarden gebonden. De Staat der Nederlanden heeft het kort geding gewonnen tegen de zorgbestuurders die, toen hun salarissen werden beknot, vonden dat zij in hun Europese rechten waren aangetast, omdat zij in de private sector werkten en omdat dat de markt was. De Staat der Nederlanden redeneerde namens deze minister precies op de manier waarop ik nu redeneer met het "nee, tenzij"-principe. Het gaat om de publiek gefinancierde zorg. Immers, komen er geen premies binnen, dan heb je geen zorg. Daarom stellen wij randvoorwaarden aan de fusie, en daarbij hanteren wij het "nee, tenzij"-principe. Ik heb geen enkel bewijs gezien dat dit niet zou mogen van Europa. Wat de minister nu voorleest, is allemaal mooi en wel, maar dat hebben wij niet gekregen. Iedere keer wordt er in het debat weer gestrooid met nieuwe argumenten. Ik zou het wel aandurven om dit wetsvoorstel aan te nemen, met de negatieve houding ten opzichte van fusie, tenzij men kan aantonen dat het positief is. Als dan blijkt dat het niet mag van Europa, hebben wij vier jaar de tijd om onze wetgeving aan te passen. Het is heel gemakkelijk.

De **voorzitter**:

Ik wil graag de minister de kans geven om te reageren op wat u inbrengt.

Minister **Schippers**:

"Horizontal integration" betekent gewoon een fusie tussen ziekenhuizen. De Europese Commissie is daarover vrij helder geweest. Het gaat overigens om private instellingen; dat is nu juist de crux. Wij hebben private instellingen. Als wij die niet hadden, maar staatsinstellingen, dan zou het verhaal anders zijn. In de Nederlandse zorg hebben wij nooit staatsziekenhuizen gehad. Gelukkig, zeg ik erbij, en ik hoop dat ook zo te houden. Wij hebben private instellingen. De basis van de Europese Unie is dat wij vrij verkeer hebben van mensen en van kapitaal. Als een buitenlandse instelling wil fuseren met een Nederlandse instelling, is een "nee, tenzij"-verhaal gewoon een stap te ver. Los daarvan ben ik helemaal geen voorstander van een "nee, tenzij"-verhaal. Als ik dat was, zou ik dat wel hebben voorgesteld. Ik heb een ander voorstel ingediend, namelijk: als je wilt fuseren, ga dan eerst maar aantonen wat de voordelen van die fusie zijn. Laat je cliënten en patiënten meepraten. Laten zij aangeven hoe zij tegenover de fusie staan. Laat het personeel meepraten en aangeven hoe men tegenover de fusie staat. Men is verplicht om daar serieus op te reageren. De NZa toetst of dat hele pad goed is bewandeld. Waarom heb ik dit nu gedaan? Omdat het in de praktijk niet gebeurt. In de praktijk kom je besluiten tegen waarvan ik vind dat het algemeen belang te weinig is meegewogen.

Wat ik ook zie, is dat een heleboel fusies helemaal niet slecht zijn en dat wij meer locaties hebben gekregen dan voor die fusies. Er is daardoor zorg overeind gebleven in gebieden waar de zorg nu weg zou zijn als de betrokken instellingen zich niet hadden versterkt. Ik heb dus een neutrale houding ten opzichte van fusies.

De voorzitter:

Mevrouw Leijten, tot slot.

Mevrouw Leijten (SP):

Het is duidelijk dat het een politieke keuze is van de minister om de "nee, tenzij"-benadering niet in te voeren. Dan zijn wij zuiver aan het redeneren, want dan hebben wij het over de vraag wat wij wel of niet wenselijk vinden. Europa erbij halen is in dit geval echt niet te doen. Als al die stukken, ook het Engelstalige stuk dat de minister zojuist voorlas, ons gewoon keurig waren toegestuurd, zouden wij het debat daarover misschien wel op hoofdlijnen hebben kunnen voeren. Europa verbiedt het ons helemaal niet.

Sterker nog, wij kunnen heel goed voorwaarden stellen en we kunnen ook de "nee, tenzij"-voorwaarde stellen. De minister wil dat niet. Dat is dus een politieke keuze.

Minister Schippers:

Het is in eerste instantie een politieke keuze. Ik sta neutraal tegenover fusievoornemens. Ik vind dat een aantal fusies niet goed heeft uitgepakt, dat ze beter niet hadden kunnen plaatsvinden en dat men dit vooraf al had kunnen weten. Aan de andere kant vind ik dat een aantal andere fusies wel goed heeft uitgepakt en dat we blij mogen zijn dat die hebben plaatsgevonden. Ik sta daar neutraal tegenover, maar ik wil wel dat ze beter worden onderbouwd. Mevrouw Leijten staat er negatief tegenover en heeft er vooraf al een waardeoordeel over, vandaar "nee, tenzij". Ik heb een heel pak papier meegekregen met allerlei argumenten waarom dit in Europa niet haalbaar is. Mevrouw Leijten denkt daar anders over. Ik ben ervan overtuigd dat dit voor Europa een stap te ver is. Wij zitten in een systeem waarin er voor de nationale staten vrijheden bestaan op het gebied van de gezondheidszorg, maar een omkering van de bewijslast voor een fusie is een beperking van de verkeersvrijheden die voor Europa een brug te ver is. Maar dat is voor mij secundair. Primair ben ik het al niet eens met het "nee, tenzij"-principe.

Mevrouw Pia Dijkstra (D66):

Er is in dit debat al eerder gebleken dat D66 heel anders tegenover het wetsvoorstel staat. De minister zegt dat "nee, tenzij" niet mag van Europa. Heeft zij haar wetsvoorstel voorgelegd ter toetsing aan Europese regelgeving? Zij werpt hiermee immers ook nogal wat belemmeringen op.

Minister Schippers:

Ik ben naar Brussel gegaan met een wetsvoorstel dat later aan de Kamer zal worden voorgelegd. Het bevat een verbod op verticale integratie en ik ben naar Brussel gegaan om te bezien wat de vrijheid is die een lidstaat heeft. Daar kwam uit dat er ook beperkingen zijn ten aanzien van zorgverzekeraars die willen investeren in ziekenhuizen. Ik ben in Europa heel duidelijk geweest op zaken als tijdelijkheid, het feit dat het doorslaggevend is of je zeggenschap hebt of niet, en dat je dat niet zomaar kunt verbieden. Daar zitten immers ook allerlei vrijheden in. In dat gesprek is dit ook aan de orde gekomen. Wij vragen een betere onderbouwing. Wij belemmeren niet, wij vragen een betere onderbouwing. Dat is iets wat een lidstaat natuurlijk mag doen. Wat wij niet doen, is fusies belemmeren. Behalve als ze niet goed doordacht zijn, maar dan is er ook een argument.

Mevrouw Pia Dijkstra (D66):

Ik heb zo mijn vraagtekens geplaatst bij de meldplicht en daar ook amendementen over ingediend. Ik vroeg me toch af of dit niet een belemmerende maatregel is.

Minister Schippers:

Als uiteindelijk de overheid door het ontbreken van een meldplicht in zo'n laat stadium pas wordt

ingelicht dat het eigenlijk niet meer anders kan dan dat de premiebetaler opdraait voor het wanbestuur of voor de mislukkingen die er in zo'n instelling of bij de verzekeraars hebben plaatsgehad, dan is dat een ijzersterk argument. Uiteindelijk staat wel de overheid aan de lat als je zegt: niemand heeft enige verplichting. Uiteindelijk zal ik, als alles mis is gegaan, het niet over mijn kant laten gaan dat er geen cruciale zorg meer is voor mensen in een regio. Dan springt de overheid dus toch weer bij, terwijl diezelfde overheid niet is geïnformeerd. Dat kan toch gewoon niet? Dan moet je uiteindelijk ook maar de consequentie nemen. Als men een meldplicht niet nodig vindt, vraag ik mij af of de overheid nog wel cruciale zorg moet leveren. Ik vind van wel, maar daar hoort dan wel een meldplicht bij. Wij hebben het er eerder in de Kamer over gehad. Een earlywarningsysteem is dan cruciaal.

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

We lopen misschien een beetje vooruit op de behandeling van het amendement waarop de minister al schriftelijk geantwoord heeft en waar ik nog wel wat vragen over had. Ik wil de minister graag nadere informatie vragen over de meldplicht. Wanneer is de continuïteit van zorg in gevaar? Mijn probleem met de meldplicht is dat je heel veel onduidelijkheid oproept. Het zou onduidelijk kunnen zijn wanneer je iets meldt, op welk moment. De minister zei dat de sanctie voor het niet-tijdig melden eventueel een boete zou kunnen zijn, maar dan moet je daar dus buitengewoon heldere criteria voor hebben.

Het gevaar is, zo heb ik gesignaleerd, dat je voortdurend meldingen krijgt omdat men bang is om te laat te melden.

Minister **Schippers**:

Mijn vertrouwen in de robuustheid van onze infrastructuur is dan wel groter. Dit betreft natuurlijk alleen instellingen die cruciaal zijn voor het leveren van cruciale zorg. Dit geldt, met andere woorden, voor een gebied waar bijvoorbeeld één instelling cruciale zorg levert en waar geen instellingen zijn die de zorg kunnen overnemen als het misgaat met die instelling. Dat is natuurlijk het eerste dat wij graag willen en dat we, eerlijk gezegd, in de praktijk ook zien. Je ziet dat die instellingen vaak worden overgenomen door iemand die de bezem erdoorheen haalt, waardoor het vaak ook een stuk beter gaat. Het gaat dus alleen over die instellingen waarvan de zorgverzekeraars en de instellingen weten dat zij echt cruciaal zijn. Gelukkig zijn dat er een stuk minder dan alle instellingen in Nederland. En het gaat dan over een situatie waarbij de zorgverzekeraar al heeft gekeken naar de alternatieven. Welke instellingen kunnen het overnemen? Zijn er gegadigden? Dat lijstje is ook niet zo moeilijk te bedenken. Als de zorgverzekeraar denkt dat het hem in zijn eentje niet gaat lukken, en dat hij bij de overheid zal moeten aankloppen als het misgaat met een bepaalde instelling, dan is het tijd om de NZa in te schakelen, aangezien hij die zorg moet leveren en nog wel even een stichting moet oprichten die die zorg kan leveren.

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

De minister geeft nu precies aan wat ook mijn vraag is: moet je die meldplicht nu wettelijk vastleggen? In feite geeft de minister een situatie weer waarin je ervan uit mag gaan dat er vanuit de zorgplicht van de zorgverzekeraar gesignaleerd wordt en er aan de bel getrokken wordt zonder dat daarvoor een verplichting is. Dat hoort bij de corebusiness van de zorgverzekeraar, bij het hebben en het kunnen uitvoeren van de zorgplicht. Als de zorgverzekeraar ziet dat dit niet mogelijk is, ook niet in de buurt, dan zal daarop actie ondernomen moeten worden. Ik denk dat daar ten diepste het verschil van mening zit. Waarom moet je dat wettelijk vastleggen terwijl dat, in de situatie die ook de minister beschrijft, vanzelfsprekend zal zijn?

Minister **Schippers**:

Ja, maar ik wil die vanzelfsprekendheid toch wel graag wettelijk vastleggen, omdat uiteindelijk de premiebetaler opdraait voor de kosten. Ik vind dat cruciaal. Ik wil de premiebetaler beschermen tegen die kosten en ik wil dat de NZa eerder kan ingrijpen. Dat is een kan-bepaling. Als de NZa ziet dat de partijen goed bezig zijn en alles doen wat in hun vermogen ligt om het daar goed te regelen voor hun patiënten, grijpt men niet in. Maar als men ziet dat het daar niet goed gaat -- en dat is een

kan-bepaling-- dan kan de NZa ingrijpen. Ik vind dat als je uiteindelijk de overheid, en dus de belasting- en premiebetalers, laat opdraaien voor de ellende, je ook mag eisen en dus wettelijk verplicht mag stellen dat je in een vroegtijdig stadium op de hoogte wordt gesteld van de ellende. Ik denk dat daar het verschil van mening zit.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Ik heb nog een vraag over het amendement op stuk nr. 28. Ik geef de minister graag even de gelegenheid om dit amendement erbij te pakken.

Minister **Schippers**:

Ze liggen een beetje door de war. Welk amendement noemde mevrouw Bruins Slot? Het amendement op stuk nr. 28?

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Ja. Ik heb dus nog een vraag. De overheid heeft een belangrijke verantwoordelijkheid voor de samenhang en de toegankelijkheid van de zorg. In de toets die de Nederlandse Zorgautoriteit nu doet voor de fusies, neemt zij een aantal aspecten mee, zoals de cruciale zorg en of men zich keurig heeft gehouden aan de concepteffectrapportage. Laten we even een concreet ziekenhuis nemen, bijvoorbeeld het ziekenhuis van Hardenberg. Het kan natuurlijk ook dat er, met het verdwijnen van een bepaald ziekenhuis door een fusie in een regio, misschien geen gevolgen zijn voor de cruciale zorg, maar dat er wel enorme gevolgen zijn voor de bereikbaarheid van de basiszorg en de acute zorg en ook dat de reisbereidheid zo wordt uitgerekt dat deze onder druk komt te staan. Dat is de achtergrond van mijn amendement. De vraag is eigenlijk of de minister op dat aspect nog een keer wil ingaan.

Mijn tweede punt ten aanzien van dit amendement is het volgende. De minister gaat totaal niet in op het feit dat de gekozen systematiek dezelfde is als de systematiek van de fusietoets in het onderwijs. Dat is iets waarmee de VVD zelf ook heeft ingestemd, evenals het vorige kabinet.

In de systematiek zit een overeenkomst. Daarop is de minister in haar antwoord totaal niet ingegaan. Ik krijg dus graag op die twee punten nog een verheldering.

Minister **Schippers**:

Er is een aantal sectoroverschrijdende dingen die ten aanzien van woningbouw, onderwijs en gezondheidszorg overeenkomsten vertonen. Je kunt denken aan governance, dus aan de vraag hoe er wordt bestuurd. Hoe regel je het bestuur? Dat bezien wij departementoverschrijdend. Bij de fusietoets geldt dat ook. Er zijn daarbij enkele dingen die op elkaar lijken. Er zijn echter ook verschillen. Het onderwijs is niet altijd hetzelfde geregeld en georganiseerd. De verantwoordelijkheden kunnen ook anders liggen.

In het schriftelijke antwoord heb ik al geschreven dat we bij de acute zorg wel onderscheid maken tussen bijvoorbeeld de ambulancezorg, de spoedeisende hulp en de acute verloskunde. Daarbij hebben we allemaal normen afgesproken. Die vormen van hulp vallen onder de cruciale zorg. Het is natuurlijk ook belangrijk dat de overige acute zorg en de basiszorg worden opgebouwd. Daarvoor geldt echter dat de verzekeraar gewoon de zorgplicht heeft. De verzekerde kan het dus gewoon bij zijn verzekeraar afdwingen dat hij zijn zorgplicht waarmaakt. De NZa houdt daarop ook toezicht. Het is echter de vraag of dit zodanig acuut is, dat de overheid direct een vangnetstichting moet oprichten die zorg moet gaan leveren. Dit wetsvoorstel heeft alleen betrekking op wat de overheid moet leveren voor dit onderdeel in uiterste noodzaak. Het betreft alleen de onderdelen die in het wetsvoorstel zijn opgenomen. Je kunt je afvragen of het nodig is om dat te gaan uitbreiden met allerlei dingen die we ook belangrijk vinden. De basiszorg moet immers gewoon worden opgebouwd. Dat moet de verzekeraar gewoon doen. De verzekeraar kan daarover een, twee of drie weken langer doen, maar dit is geen zorg die men direct en in de directe nabijheid nodig heeft. Het is niet zo dat zonder die zorg een patiënt direct gezondheidsschade lijdt, zoals wij dat in een veel strakkere definitie hebben opgenomen.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Nu hebben we het punt te pakken waarover verwarring ontstaat. De minister legt dit amendement uit, gezien vanuit het perspectief van het waarborgen van de continuïteit van zorg door de overheid. Dit amendement ziet echter op een ander perspectief, namelijk het toetsingskader van de Nederlandse Zorgautoriteit bij het toetsen van een aanvraag van twee instellingen die willen fuseren. Ik vraag eigenlijk aan de regering en de minister of men in dit wetsvoorstel wil vastleggen dat er niet alleen wordt getoetst op de beschikbaarheid van de cruciale zorg. Stel, een ziekenhuis levert heel veel basiszorg, maar wordt door een fusie uit een regio gehaald. Dat kan leiden tot een enorm gat in de geleverde basiszorg en de overige acute zorg. Dat lijkt mij een aspect dat de Nederlandse Zorgautoriteit, als verantwoordelijke voor de toegankelijkheid van de zorg, in ieder geval kan meenemen. De NZa moet dat volgens mij toetsen na de aanvraag van de twee instellingen die willen fuseren.

Minister **Schippers**:

De zorgverzekeraar heeft een zorgplicht ten aanzien van die zorg. Als er dus, om welke reden ook, zaken wegtrekken, moet de zorgverzekeraar ervoor zorgen dat die zorg daar weer wordt geleverd. In feite zien we dit in de praktijk al optreden. Wij weten bijvoorbeeld dat in sommige delen van het land huisartsen zich niet willen vestigen. Dat is uitermate schadelijk en zorgelijk voor de mensen die in dat deel van het land wonen. Wat hebben wij daarvoor geregeld? Als die situatie zich voordoet, heeft de zorgverzekeraar een zorgplicht. Hij zal in dit geval moeten regelen dat er huisartsen komen. Dat doen zorgverzekeraars op dit moment: zij nemen huisartsen in dienst. Deze huisartsen plaatsen de zorgverzekeraars dan in dat landsdeel. De zorgverzekeraars moeten er immers voor zorgen dat die basiszorg wordt geregeld. Dat is de zorgplicht van de zorgverzekeraars. Die zorg is dus al wettelijk geborgd.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Dat is natuurlijk dubbel werk. Op die manier gaat de instelling eerst fuseren en verdwijnt het ziekenhuis. Daarna denkt de zorgverzekeraar: shit, er is geen goede zorg meer aanwezig. Ik zoek een wat meer parlementair woord, maar vond dat niet. De zorgverzekeraar denkt: o, maar dan moet ik hier nu toch een nieuwe zorgaanbieder inzetten. Er gaat dan dus eerst een ziekenhuis weg, waarna de zorgverzekeraar er weer een zorgaanbieder moet terugzetten. Is het dan niet veel handiger om de Nederlandse Zorgautoriteit daarnaar bij voorbaat al te laten kijken? De minister houdt niet van dubbel werk, maar creëert het met dit wetsvoorstel op dit punt wel.

Minister **Schippers**:

Dit zijn heel verschillende vormen van zorg. Bij basiszorg hebben we het over huisartsenzorg en over de zorg in de wijk.

Dit gaat over fusies van instellingen. De instellingen kunnen fuseren. Daardoor kan er zorg weggaan, maar een locatie kan ook openblijven. Laten we niet op voorhand zeggen dat zorg altijd wegtrekt, want dat is in de praktijk onjuist gebleken. Stel dat zorg een eindje verderop fuseert. De zorgverzekeraar heeft een zienswijze op de fusie. Die visie wordt doorgegeven aan de NMa en de NZa. Als de zorgverzekeraar de indruk heeft dat er iets ergs gebeurt, waardoor er problemen ontstaan met de zorgplicht, dan wordt dat aangegeven. Dan wordt bij de fusie waarschijnlijk de voorwaarde gesteld dat die kwestie wordt hersteld. Wij hebben het dus echt over verschillende dingen.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Het zijn geen verschillende dingen. Aan het begin van haar betoog in eerste termijn sprak de minister over de visie van Loek Winter dat sommige ziekenhuizen gewoon basisziekenhuizen zijn, streekziekenhuizen, met vrij basale, planbare zorg. Om die situaties gaat het. Het is niet de huisarts, het is gewoon planbare zorg, dus het gaat wel over dezelfde situatie, want er is geen uniformiteit in ziekenhuizen. Er zijn ook ziekenhuizen die vrij basaal werk leveren. Daar is dit amendement op gericht. Daarin wordt invulling gegeven aan de verantwoordelijkheid ten opzichte van de regio's en wordt dubbel werk voorkomen.

Minister **Schippers**:

Als je dat op deze manier in dit wetsvoorstel amendeert, zet je een en ander eigenlijk op gelijke voet met cruciale zorg. Zo lezen onze juristen het amendement in ieder geval. Dat betekent dat je als overheid een verantwoordelijkheid binnenhaalt die bij de verzekeraar ligt. Die verantwoordelijkheid ligt terecht bij de verzekeraar, want die heeft veel meer dan ik of de NZa, die op afstand staan, zicht op waar zorg wel of niet ontbreekt. Het is ook belangrijk dat wij die zorgplicht bij de verzekeraar houden, want dan kunnen wij de verzekeraar er ook op aanspreken.

Mevrouw **Leijten** (SP):

In de reactie van de minister op mijn amendement, waarin ik stel dat patiënten en personeel ervoor zouden moeten kunnen zorgen dat een fusie niet doorgaat, is zij heel resoluut. Zij stelt dat het aan zorgbestuurders in zorginstellingen is om te besluiten om al dan niet te fuseren en dat het eigenlijk ongewenst is als dit kan worden geblokkeerd door patiënten en personeel. In amendement 26 volgt de fractie van de PvdA echter de redenering -- die is uitgediscussieerd tijdens het debat -- dat dit amendement wel degelijk kan leiden tot een blokkade van de fusie. Ik krijg daar graag een reactie van de minister op, want over dat amendement laat de minister het oordeel aan de Kamer. Dan begrijp ik het niet meer. Of zij is tegen beide amendementen, of zij laat wat beide amendementen betreft het oordeel aan de Kamer. Het lijkt mij goed dat wij hier helderheid over krijgen.

Minister **Schippers**:

Ik moet het amendement even opzoeken, maar volgens mij zijn wij sneller als wij alle amendementen een voor een langslopen. Wij volgen deze procedure voor het eerst, maar mij bevalt die heel slecht. Hier heb ik amendement 26. Daarin staat: "Voegt aan de fusie-effectrapportage toe dat de zorgaanbieder gemotiveerd moet ingaan op het oordeel van cliënten ..."

De **voorzitter**:

Pardon. Amendement 26 is in gewijzigde vorm amendement 45 geworden. Dat zeg ik ook tegen mevrouw Leijten. Het gaat om een gewijzigd amendement van het lid Bouwmeester ter vervanging van dat gedrukt onder nr. 26. Dat is zojuist rondgedeeld. Het is overigens niet gebruikelijk dat er zoveel amendementen en gewijzigde amendementen zijn.

Minister **Schippers**:

Het lijkt mij voortaan toch handiger als we alle amendementen doorspitten.

De **voorzitter**:

Ja, maar ze blijven de hele tijd binnen druppelen. Daardoor wordt het een beetje onoverzichtelijk. Heeft u het gewijzigde amendement inmiddels gevonden, of zullen wij er in de tweede termijn op terugkomen?

Minister **Schippers**:

Amendement 45 past amendement 26 aan conform de suggestie die ik heb gedaan aan de PvdA in mijn brief. Alleen het rapport wordt nog openbaar. Daarom laat ik het oordeel aan de Kamer. Ik heb de PvdA gesuggereerd om het amendement aan te passen, zodat ik het oordeel aan de Kamer zou kunnen laten. Dat heeft de PvdA op die manier ook gedaan.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Mijn vraag was of dit amendement ertoe kan leiden dat patiënten en personeel een fusie kunnen blokkeren.

Minister **Schippers**:

Nee. Volgens mij heeft mevrouw Bouwmeester dat ook meerdere malen aangegeven. Cliëntenorganisaties hebben ons uitdrukkelijk laten weten dat ze daar niet op zaten te wachten.

De **voorzitter**:

Volgens mij zijn alle vragen gesteld. Er meldt zich namelijk niemand meer bij de interruptiemicrofoon.

Minister **Schippers**:

Ik heb het amendement op stuk nr. 9 nog. Naar onze mening is dat het amendement op stuk nr. 17 dat wij beoordeeld hebben in de brief, min de omkering van de bewijslast. De SP heeft heel veel dubbel ingediend. Over de omkering van de bewijslast heb ik net al iets opgemerkt. Ik heb over het amendement op stuk nr. 17 aangegeven ...

De voorzitter:

Wat is uw vraag, mevrouw Leijten? Eigenlijk zegt de minister dat u alleen het eerste gedeelte van het oordeel van het amendement op stuk nr. 17 moet lezen. Dan weet u wat de minister vindt.

Mevrouw Leijten (SP):

De reactie op het amendement op stuk nr. 17 lezend -- hierin zit de omkering van de bewijslast die eruit wordt gehaald -- is mijn conclusie dat de minister het oordeel over het amendement op stuk nr. 9 aan de Kamer laat. Maar omdat het amendement op stuk nr. 9 niet apart is beoordeeld en de andere amendementen wel ...

Minister Schippers:

Wij zijn ook een beetje verdrongen in alle amendementen. Ik heb er eigenlijk inhoudelijk op gereageerd. Als ik de omkering van de bewijslast even apart zet, ben ik van mening dat het betrekken van de zorgbehoefte in de omgeving ermee is afgedekt. Maar ik laat het oordeel over dit amendement aan de Kamer over. U wilt het dus expliciet opnemen, mevrouw Leijten. Ik denk dat het er impliciet in zit. Ik laat het oordeel dan ook aan de Kamer.

Mevrouw Agema (PVV):

Ik heb een vraag over het amendement op stuk nr. 38, dat ik heb vervangen door het amendement op stuk nr. 41. Ik heb de Handelingen er even bijgepakt. Ik wil deze niet helemaal voorlezen, maar het gaat om het volgende. In het amendement wordt geregeld dat de IGZ een doorslaggevende rol krijgt bij de fusie. Aangezien het amendement in de toekomstige tijd was geschreven, gaf de minister in het debat aan dat zij vond dat ik dit in de tegenwoordige tijd moest stellen en dat zij dan het oordeel aan de Kamer zou laten. Ik heb dat gedaan. Ik vind het flauw dat de minister in haar beantwoording over het amendement op stuk nr. 41 schrijft dat zij vindt dat het weinig toegevoegde waarde heeft. Waarom zou ik een amendement wijzigen naar de zin van de minister om vervolgens zoiets flauws terug te krijgen? Van doorslaggevend belang -- dat is voor ons eigenlijk het belang van dit amendement -- is het feit dat de NZa slechts een procedurele toetsing doet en de inspectie een inhoudelijke en kwalitatieve. Mij lijkt dit een heel zinvol amendement. Sorry voor mijn lange vraag, voorzitter.

De voorzitter:

Dit zijn ook ingewikkelde en belangrijke amendementen.

Minister Schippers:

Eigenlijk is de redenering een beetje hetzelfde als bij mevrouw Leijten. Ik denk dat het al geregeld is. Ik kan mij echter voorstellen dat u zegt: ik wil het expliciet geregeld hebben omdat ik er zeker van wil zijn dat de inspectie het doet en ik vind het in de huidige wet niet expliciet genoeg geregeld. Ik zeg dat ik het oordeel overlaat aan de Kamer. Ik ben echter in de veronderstelling het al geregeld te hebben. Daar zit eigenlijk het verschil. Ik heb u met die zin overigens niet willen schofferen. Ik heb alleen willen aangeven dat ik denk dat het al geregeld is. Maar als u denkt dat het explicieter moet, dan laat ik het oordeel over het amendement aan de Kamer over.

Mevrouw Agema (PVV):

Ik voel mij niet geschoffeed; dat zijn veel te zware woorden. Ik vind het alleen wat flauw. Op dit moment is naar mijn idee het oordeel van de IGZ net zo veel waard als dat van de NZa. Ik probeer te bewerkstelligen dat de procedurele beoordeling door de NZa net iets minder waard is dan de beoordeling op basis van inhoudelijke, kwalitatieve gronden door de IGZ. Daarom heb ik dit amendement gemaakt. Ik vraag de minister of zij het daarmee eens is. Dat is de bedoeling van het amendement.

Minister Schippers:

Ik ben het daarmee eens.

Mevrouw **Agema** (PVV):

Dan heb ik nog een kleine vraag. Is dit dan een afgezwakt "oordeel Kamer"? Ik zou het zo graag aangenomen zien worden.

Minister **Schippers**:

Daar ga ik niet over.

De **voorzitter**:

"Oordeel Kamer" is "oordeel Kamer".

Mevrouw **Agema** (PVV):

Zijn de woorden die hier staan bij dezen dan iets minder flauw geworden?

Minister **Schippers**:

Ik vind de kwaliteit van zorg heel belangrijk; die mening delen wij. Ik denk dat ik die kwaliteit in de wet goed geregeld heb, maar mevrouw Agema zegt dat zij dit er toch niet uit kan lezen. Zij formuleert het dus wat sterker, zodat zij denkt dat ik het beter geregeld heb, maar eigenlijk zijn wij het met elkaar eens. Of de rest van de Kamer het met mevrouw Agema eens is, laat ik aan de Kamer.

Ik heb nu een heleboel amendementen binnengekregen met allemaal gele briefjes erop met de mededeling dat de nummers gewijzigd zijn en dat de amendementen zijn aangepast. Het lijkt mij handig als ik de amendementen in tweede termijn bespreek.

De **voorzitter**:

Dat lijkt mij ook. Wij gaan nu gelijk door met de tweede termijn.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Voorzitter. Ik dank de minister voor de zorgvuldige beantwoording. Er kan in ieder geval gezegd worden dat wij voldoende tijd voor dit wetsvoorstel hebben uitgetrokken. Dat verdient het ook.

Het is jammer dat het risico bestaat dat er, als dit wetsvoorstel wordt aangenomen, in de praktijk dubbel werk moet worden gedaan. De minister en ik hebben hierover net in een uitgebreide interruptie met elkaar gesproken. Als het ziekenhuis in Hardenberg verdwijnt en de zorgverzekeraar daar later een nieuwe zorgaanbieder moet oprichten, dan zijn wij niet handig bezig. Ik leg de vraag ten finale nog een keer aan de minister voor: zou de Nederlandse Zorgautoriteit dit niet moeten betrekken bij de toetsing?

Een ander punt waarover wij hebben gesproken, is het belang van kleine ziekenhuizen in de regio's. Als er in provincies als Friesland of Groningen, of in de Achterhoek een goed ziekenhuis staat, betekent dit een heleboel voor de bevolking; het geeft veel welzijn. Hoe staat het, in het kader van dit wetsvoorstel, met de beschikbaarheidsbijdrage, die nu vaak voor kleine ziekenhuizen geldt? De minister verbindt de beschikbaarheidsbijdrage nu erg aan de cruciale zorg, maar er komen steeds meer ziekenhuizen die een extra zetje in de rug nodig hebben om goed te kunnen blijven functioneren. De cruciale zorg wordt steeds vaker in een groter ziekenhuis geconcentreerd, maar het belang van het kleine ziekenhuis in de regio staat nog steeds als een paal boven water. Mijn voorganger, Margreet Smilde, heeft de minister hier vorig jaar om gevraagd. Hoe staat het met de beschikbaarheidsbijdrage? Laten wij ook even terugkijken naar de discussies die wij hebben gevoerd over het ziekenhuis in Meppel en Ziekenhuis De Sionsberg.

Ik keer terug naar het wetsvoorstel. Vorige week hebben wij uitgebreid gesproken over de vraag wat cruciale zorg is in de AWBZ. De minister heeft kortweg gezegd: als het de AWBZ betreft, is het cruciale zorg. Wij weten dat het kabinet van plan is om een groot deel van de AWBZ-taken naar de gemeenten over te hevelen. Toen werd het antwoord van de minister een stuk onduidelijker. Zij zei

dat zij niet weet of het echt cruciale zorg is als het straks een voorziening bij de gemeente is en dat zij eerst goed wil laten onderzoeken hoe een en ander er precies uit gaat zien. Wat is de logica hiervan? Mensen die nu cruciale zorg hebben in de langdurige zorg, zijn straks toch nog even ziek en hebben die zorg straks toch nog even hard nodig als nu? Het gaat hier niet om systemen, maar om mensen. Dat moet de minister toch aanspreken. Daarom heb ik de volgende motie voorbereid.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de overheid de continuïteit van cruciale AWBZ-zorg garandeert;

overwegende dat de regering voornemens is, de AWBZ terug te brengen tot een "kern-AWBZ";

van mening dat de zorgvraag van cliënten hiermee niet verandert, maar hun aanspraak op cruciale zorg wel;

verzoekt de regering, de cruciale zorg inhoudelijk te definiëren op basis van de zorgvraag van de cliënt en niet vanuit de aanspraak of men onder de "kern-AWBZ" valt;

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Bruins Slot. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 48 (33253).

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

We hebben ook uitgebreid gesproken over het grote belang dat mensen in de langdurige zorg zich thuis voelen in hun zorginstelling of huis. Zij moeten de juiste mensen om zich heen hebben of bijvoorbeeld met hun partner in een verpleegtehuis kunnen leven. Ook moeten zij in een zorginstelling kunnen wonen die dezelfde levensbeschouwing kent, humanistisch, christelijk, protestants of katholiek. Mensen moet wonen en verzorgd kunnen worden in een omgeving die bij hen past.

De sociale context vindt het CDA heel belangrijk, want die maakt de zorg menselijk. Uiteindelijk gaat het namelijk om mensen. Het is echter erg jammer dat boven de markt blijft hangen wat de sociale context eigenlijk inhoudt, wat je daar echt onder kunt verstaan. Als zorginstellingen failliet gaan, is het zeker belangrijk dat men onderling geen ruzie krijgt over de vraag of iets wel of niet tot de sociale context behoort. Daarom dien ik de volgende motie in, ook omdat het CDA wel vaker merkt dat dingen voor de cure soms beter zijn geregeld dan voor de care.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de sociale context het welzijn van de cliënt in belangrijke mate bepaalt als mensen voor een lange periode zijn aangewezen op de langdurige zorg;

overwegende dat met "sociale context" onder andere levensbeschouwing en het bij je partner kunnen blijven wonen worden bedoeld;

van mening dat "sociale context" een begrip is dat verschillende welzijnsaspecten kan omvatten en dat in diverse duidingen wordt gebruikt;

roept de regering op, het begrip sociale context binnen de cruciale zorg nader te duiden, randvoorwaarden te formuleren en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Bruins Slot. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 49 (33253).

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

De achtergrond van deze motie is dat er een heleboel op stapel staat in de langdurige zorg. Er is natuurlijk ook sprake van een beweging van intramuraal naar extramuraal. Daarom vindt het CDA dat wij de cruciale zorg beter moeten omschrijven.

Ik kom langzamerhand tot een afsluiting. Op de vraag van het CDA of een gemeente wel of niet bij een fusie van een ziekenhuis betrokken wordt, heeft de minister geantwoord dat het desbetreffende ziekenhuis zelf moet uitmaken of dat van belang is. Eigenlijk kun je echter wel zeggen dat elke gemeente met een ziekenhuis, het van belang vindt dat dit ziekenhuis er is. Er wordt namelijk zorg dichtbij huis geboden en dat is belangrijk. Ook levert een ziekenhuis veel banen op, wat in deze tijd ook heel belangrijk is. Een ziekenhuis levert ook andere vormen van werkgelegenheid op. Ik wil graag uitleg van de minister over de vraag of het volgens haar niet in de rede ligt dat fuserende ziekenhuizen altijd met de gemeente om tafel gaan zitten. Ik heb heel lang nagedacht over het indienen van een amendement over dit punt, maar we hoeven niet alles in regelgeving te gieten. Ik hoor hierover wel graag een uitspraak van de minister. Een andere reden is dat gemeenten de komende tijd veel meer welzijnstaken krijgen. Je zult zien dat de curatieve en de langdurige zorg steeds dichterbij elkaar komen. De gemeenten krijgen een enorme taakstelling, de ziekenhuizen hebben een taakstelling, dus laten we ervoor zorgen dat die zo goed mogelijk op elkaar zijn aangesloten.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Voorzitter. Vandaag hebben we de kans, eigenlijk pas als we gaan stemmen, om écht goede voorwaarden voor fusies te regelen. Is de SP tegen fusies? Nee. Zijn we terughoudend bij fusies? Ja, en dat zijn we niet zomaar.

Door schade en schande en onder andere door Meavita, dat nu in de actualiteit is, hebben wij geleerd dat het belangrijk is dat er niet alleen op bedrijfseconomische gronden wordt gefuseerd. Er moet ook gekeken worden naar kwaliteit. Er moet inspraak van patiënten en personeel zijn en toestemming van gemeenten. Dat zijn allerlei onderwerpen waarover wij amendementen hebben ingediend.

Het belangrijkste amendement dat wij hebben ingediend, is om de positieve grondhouding ten opzichte van fusies bij de Nederlandse Zorgautoriteit en de NMa te wijzigen in een negatieve grondhouding van nee, tenzij. Tenzij je aantoont dat het echt nodig is, kun je niet fuseren, vanwege het publieke belang van de gezondheidszorg. Je werkt met publieke middelen en je hebt een publieke taak. De minister erkent dat zijzelf een belangrijke taak heeft voor de cruciale, laatste zorg. Waarom dan niet voor de een-na-laatste cruciale zorg? Het debatje dat mevrouw Bruins Slot voerde met de minister ging daarover. Laten wij eerst een belangrijk ziekenhuis in de regio wegfuseren om het daarna weer op te richten. Of denken wij eens een keer verstandig na bij zo'n fusie?

De meeste fusies vinden nu plaats op bedrijfseconomische gronden. Dat weten wij allemaal. Niet alleen de SP vraagt om een "nee, tenzij"-redenering. Ook de patiëntenbeweging vraagt daar uitdrukkelijk om. Is dat een verbod op fusie? Nee, helemaal niet. Het is alleen wel even wat realiteitszin. Wij doen het vanuit het idee van de ordening van de gezondheidszorg en publieke zeggenschap, op basis van mensen die er wat over te zeggen hebben en een ziekenhuis dat een onderdeel is van een gemeenschap en niet zomaar een fabriek waarin koekjes of broodjes worden gebakken, zoals de heer Mulder van de VVD dat graag doet voorkomen. Gek genoeg is het meer dan dat. Vanuit dat idee zeggen wij dat je behoedzaam moet omgaan met fusies. Je moet aantonen dat het kan. Juist vanuit de gedachte van de marktwerkingsfetisjisten, zoals de minister en meerdere

partijen in de Kamer, moet je voor een beperking van fusies zijn. Hoe meer aanbod er is, hoe meer concurrentie is er immers, als je zo graag concurrentie wilt.

Ik heb een aantal mensen gesproken. Zij hebben mij geadviseerd over hoe het precies met Europa zit. Zij spraken hun verbazing uit over de houding van de minister en partijen in de Kamer. Juist vanuit het perspectief dat je echt een goede markt wilt waarin ziekenhuizen met elkaar concurreren om de gunst van de patiënt of de verzekeraar met de beste zorg, moet je wel voldoende aanbod hebben. Ik vind het dus eigenlijk heel raar dat de redenering van de minister is dat het niet kan. In eerste instantie was het: nee, het mag niet van Brussel. De uitleg die wij afgelopen maandag kregen op papier, was nog niet volledig genoeg, want de minister moest nu nog van alles toevoegen.

Brussel heeft vele gezichten en vele mogelijke, fluïde vormen. Brussel kan heel goed achteraf tegen een lidstaat zeggen: u hebt een wet aangenomen die eigenlijk in strijd is met het Europees recht. Dan krijgt die twee jaar de tijd voor hoor en wederhoor bij het Europees Hof van Justitie. De kans is hartstikke groot dat je dat als lidstaat wint. Als je het niet wint, moet de Europese Commissie een inbreukprocedure starten. Dan heb je twee jaar de tijd om je wetgeving aan te passen.

Er liggen dus helemaal geen verboden vanuit Brussel. Er is altijd interpretatie mogelijk, maar uiteindelijk zei de minister: het is in eerste instantie mijn politieke keuze om deze barrière voor fusie niet op te werpen. Waar zij redeneert dat de splitsingsbevoegdheid nog weleens een uitstralende werking kan hebben naar instellingen die mogelijk te groot zijn om kwalitatief nog hanteerbaar te zijn, kun je dit ook zeggen van de "nee, tenzij"-redenering. Je kunt daarvan ook zeggen dat zorginstellingen heel goed nadenken over de vraag of zij gaan fuseren en of zij voldoende kunnen aantonen dat dit noodzakelijk is en de kwaliteit en de schaal ten goede komt. Ook dat zou je zomaar kunnen zeggen. Het is geen verbod. Het is alleen een andere benadering. Ik vind het jammer dat de minister de politieke keuze maakt om daar niet in mee te gaan.

Ik vind het echt heel jammer dat de discussie over de vraag wat wij doen met het vroegtijdig signaleren als het met een instelling niet goed gaat, totaal strandt in een stelselbesluit. Ik verwijt de minister een beetje een gebrek aan flexibiliteit om te bekijken wat wij hier bedoelen.

Je kunt het op de letter zien. Je kunt het op een stelsel aan doen komen. Maar wij vinden het te naïef om te zeggen: er is een zorgverzekeraar met een zorgplicht en een meldplicht en daarmee is het allemaal opgelost. Het zou zomaar kunnen zijn dat iets niet wordt gemeld omdat het niet wordt gezien of omdat andere actoren zien dat iets mis is, omdat het om basiszorg gaat of juist om cruciale zorg. De grens tussen basiszorg en cruciale zorg is immers heel fluïde. Dat zal de minister moeten toegeven.

Wij willen graag dat de Nederlandse Zorgautoriteit actiever is in haar positie en in haar handelswijze als zijnde de onafhankelijke scheidsrechter, en dat we haar een schop onder de kont kunnen geven, om het maar even onparlementair te zeggen, als wij denken dat het ergens niet goed gaat. Mijn ervaring is dat de Nederlandse Zorgautoriteit liever achteroverleunt en wegstijgt dan dat zij zich ermee bemoeit als dingen niet goed gaan. Of het nou gaat over de contractering in de gezondheidszorg en de conflicten tussen zorgverzekeraars en aanbieders, of over de financiële positie van zorginstellingen, ik heb in het verleden te vaak gezien dat de Nederlandse Zorgautoriteit wegstijgt.

Wij willen graag dat de Nederlandse Zorgautoriteit deze taak krijgt, zodat wij haar erop kunnen aanspreken. De Nederlandse Zorgautoriteit is immers wel van ons allemaal. Daar heeft de minister gelijk in. Dat kunnen we van een verzekeraar niet zeggen. Een verzekeraar kan zeggen: dat kunt u vinden, maar ik doe het anders. Als opdrachtgever kunnen wij tegen de Nederlandse Zorgautoriteit zeggen: dit is uw taak, voert u dat uit. Er is gezegd dat dit altijd zou moeten leiden tot een

beschikbaarheidsbijdrage. Dat is natuurlijk het ridiculiseren van een voorstel van de SP. Dat is immers helemaal niet wat wij bedoelen. Ik zou de minister het volgende mee willen geven: benader niet alles wat van de SP komt als destructief. Benader het ook af en toe eens als meedenken en als oplossingen zoeken. Als het misschien niet bij deze wetsbehandeling kan, doe het dan bij een volgende. Wij hebben namelijk heel lang gewacht op een fusiewet, en wij hebben heel erg ons best gedaan om die te verbeteren.

Wanneer is iets basiszorg en wanneer wordt iets cruciale zorg? In eerste termijn heeft mevrouw Bruins Slot daar zeer serieuze vragen over gesteld. Wat ons betreft, zijn die vragen niet afdoende beantwoord. Wanneer houdt iets op basiszorg te zijn en wordt het cruciale zorg? Als het de laatste aanbieder is? Wat als de een-na-laatste aanbieder in een regio misschien net dat beetje van de basiszorg biedt dat ook heel erg cruciaal kan zijn? Is het schematische antwoord volgens de minister dan: dat moet dan maar door de allerlaatste aanbieder gedaan worden? Ik vind het een nogal arbitraire scheiding, waar we niet goed mee kunnen werken. Ik vraag de minister om duidelijk te maken wat cruciale zorg is. En wat is basiszorg? Waarom is die niet cruciaal?

Via de amendementen op stukken nrs. 8 en 18 hebben we geprobeerd om de laatste zeggenschap aan patiënten en personeel te geven. De minister heeft tijdens de beantwoording duidelijk gezegd dat bestuurders over de fusie gaan. Volgens haar doen bestuurders er verstandig aan om iedereen erbij te betrekken, maar gaan zij over de fusie. Dat is toch wel jammer. Is een ziekenhuis echt alleen maar van de bestuurders? Is een ziekenhuis niet van ons allemaal? Zouden we daar niet ook zeggenschap over moeten hebben, via het personeel, de patiënten en de vertegenwoordiging of via de gemeenten. Onze amendementen op de stukken nrs. 12 en 32 gaan daarover. Via gemeenten is het nog altijd democratisch gelegitimeerd. We zien dat sommige gemeenten fusievoornemens afketsen. Mevrouw Bruins Slot had het meerdere keren over Harderwijk. Dat is afgeketst. Waarom is dat gebeurd, zo vraag ik de minister. Misschien omdat de omgeving van het ziekenhuis heeft aangegeven: wij zien dat niet zitten, want wij vinden het ziekenhuis cruciaal voor onze basiszorg? Misschien is dit gezegd door de huisartsen, de eerste lijn in de omgeving. Daar zitten dus bestuurders die er blijkbaar naar geluisterd hebben. Dat is hartstikke goed. Maar als dat niet zo is, dan dendert een fusie door. Sterker nog, ook als er geluisterd wordt en gemotiveerd moet worden waarom men niet met de argumenten van personeel en patiënten meegaat, kan een fusie gewoon doorgaan.

Ik was heel blij met de aankondiging van 13 februari op NU.nl dat patiënten fusies moeten kunnen dwarsbomen. Ik dacht: als de Partij van de Arbeid dat vindt, hebben we een meerderheid in de Kamer. Maar wat op NU.nl stond is eigenlijk niet waar. De minister zei het net zelf.

Dat kunnen ze niet. Uiteindelijk gaan bestuurders over de fusie. Ik vind dat eigenlijk een heel beperkte visie op de gezondheidszorg. De minister heeft namelijk wel degelijk meerdere keren gezegd dat zij haar verantwoordelijkheid voor de gezondheidszorg zelf ziet.

In het amendement op stuk nr. 9 hebben wij een behoefteonderzoek voorgesteld. De minister laat het oordeel over dit amendement aan de Kamer. Wij bedoelen dat de behoefte goed moet worden onderzocht, opdat geen cruciale of noodzakelijke voorwaardelijke zorg voor de basiszorg -- hoe gaan we het noemen als we geen goede definities hebben? -- in de regio verdwijnt. Ik ben er blij om dat de minister het oordeel aan de Kamer laat, want naar onze mening is het op deze manier steviger verankerd en maken we de wet, als wij hem aannemen, daarmee toch een stapje beter.

Wij hebben nog twee amendementen ingediend: de amendementen op stukken nrs. 30 en 31 over de schaalgrootte. Wij hebben in deze amendementen niet gezegd wat de schaal moet zijn van een zorginstelling, maar wel dat je moet onderzoeken of de toekomstige schaal van een zorginstelling, na de fusie, geen belemmering is voor de doelmatigheid en kwaliteit. Ik geef een voorbeeld. In een

inspectierapport over een grote zorginstelling in Amsterdam stelt de inspectie dat de instelling en het management totaal "out of control" waren. Dat had te maken met de schaalgrootte. Dat heeft echt geleid tot situaties waarin de zorg en de kwaliteit van de zorg erbarmelijk waren. Wij schamen ons daar allemaal voor. Ik wil daarmee helemaal niet zeggen dat de minister zich dat niet zou aantrekken. Als te verwachten is dat de schaal van een zorginstelling zo groot wordt dat de aansturing van de verpleeghuizen, van de gehandicaptenzorginstelling of van het ziekenhuis zelf weleens "out of control" kunnen raken, dan moet dan toch een reden kunnen zijn om de fusie niet verstandig te noemen? Door onderzoek van de TU Delft is het ons bekend: hoe groter een zorginstelling, hoe ondoelmatiger zij wordt. Er komen immers lagen tussen, er komt bureaucratie. Dan heeft een zorginstelling niet langer een schaal waarbij nog sprake is van doelmatige zorg. Ik vind het jammer dat de minister daar eigenlijk aan voorbijgaat met de korte afwijzing "we kunnen niet zo goed de toekomstige kwaliteit van een zorginstelling voorspellen". Dat is inderdaad juist, maar je hebt wel degelijk parameters aan de hand waarvan je kunt inschatten of de zorginstelling een schaal heeft met een doelmatigheid en mate van aansturing die wenselijk is. Bij dezen voer ik tegenover de minister daarom toch nog een pleidooi voor de amendementen op de stukken nrs. 30 en 31. In een van de amendementen wordt uitgegaan van het "nee, tenzij"-principe, in het andere niet.

De TU Delft heeft een interessant onderzoek gedaan naar de ideale schaalgrootte. Naar aanleiding van dat onderzoek dienen wij twee moties in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat uit wetenschappelijk onderzoek van de TU Delft blijkt dat de ideale grootte van een ziekenhuis 200 tot 300 bedden is;

constaterende dat de schaal van een gemiddeld ziekenhuis daar ver boven ligt;

verzoekt de regering, met een aanvalsplan te komen waarin de ideale grootte van ziekenhuizen wordt nagestreefd en de Kamer daar voor de begroting over te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Leijten. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 51 (33253).

Mevrouw **Leijten** (SP):

De volgende motie is in feite dezelfde motie, maar deze gaat over de gehandicaptensector en de verpleeghuissector.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat uit wetenschappelijk onderzoek van de TU Delft blijkt dat de ideale grootte in de AWBZ-sector 100 tot 200 bedden is;

constaterende dat de gemiddelde schaal in de sector daar ver boven ligt;

verzoekt de regering, met een aanvalsplan te komen waarin de ideale grootte in de AWBZ-sector wordt nagestreefd en de Kamer daar voor de begroting over te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Leijten. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 52 (33253).

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Voorzitter. De patiënt centraal! De zorg moet goed, bereikbaar, betaalbaar en veilig zijn. De organisatievorm van de zorg is daarbij ondersteunend, want het beginpunt is en blijft de patiënt.

We spreken vandaag over fusies en concentraties in de zorg. In eerste termijn heb ik namens de Partij van de Arbeid gezegd: een grote instelling is niet per definitie beter, maar een kleine instelling is ook niet per definitie beter. Het gaat erom dat het publieke belang, het belang van de patiënt, centraal staat. Daarom moeten er voorwaarden worden gesteld aan fusies en aan concentraties in de zorg. Zo is het heel belangrijk dat de patiënt en de medewerkers, de mensen om wie de zorg draait, een sterke positie hebben in de zeggenschap voordat er wat gaat gebeuren met een fusie. Daarover heb ik een amendement ingediend.

Ook is het heel erg belangrijk dat transparant wordt welke belangenafweging er is gemaakt door de patiënten, de medewerkers en de organisaties zelf en hoe de toets door de NZa en eventueel de NMa is uitgevallen. Ook daarover heb ik een amendement ingediend.

De minister heeft toegezegd dat er achteraf zal worden getoetst of de doelen zijn gehaald, wat we ervan kunnen leren en hoe het beter kan. Kan het geheel van fusie en samenwerking blijvend zo worden getoetst dat de patiënt centraal blijft staan.

In een interview heeft een bestuurslid van de NZa laten optekenen dat het erop lijkt dat er soms sprake is van fusiedruk. We spreken nu over het voorkomen van onnodige fusies, maar doordat de fusietoets van de NZa meer zekerheid geeft dan eventuele lossere samenwerkingsverbanden, ontstaat die fusiedruk. En dat willen we natuurlijk geen van allen. De minister heeft gezegd terug te komen op mijn hierover in de NMa-zorgbrief. Ik wacht die brief af, maar ik hoor nog wel graag wanneer de Kamer deze brief zal ontvangen. Op dat moment kunnen we deze discussie hervatten om te voorkomen dat in de praktijk fuseren makkelijker wordt dan samenwerken.

Ik heb verder ook vragen gesteld over de te grote maatschappen, omdat die heel erg veel macht kunnen hebben. Dat kan positief zijn, bijvoorbeeld om de kwaliteit te verbeteren en om innovatie te bevorderen. Het kan echter ook negatief zijn en het is dan ook goed dat de minister mij hierover ook een brief heeft toegezegd. Het is prima dat de minister hierop uitgebreid ingaat, maar ook hier de vraag: wanneer komt deze brief naar de Kamer? We kunnen dan de discussie voortzetten over hoe we de positieve effecten van maatschappen kunnen vergroten en de negatieve effecten kunnen verkleinen.

De minister heeft, naar aanleiding van de aangenomen motie die ik samen met mevrouw Gerbrands heb ingediend, toegezegd dat er ook een soort fusietoets komt voor zorgverzekeraars. Per 1 juli 2013 zou een beleidsregel ingaan die bepaalt dat er verantwoording moet worden afgelegd. Wie gaan er fuseren? Waarom? Wat zijn precies de argumenten? In die brief zou ingegaan worden op de vraag op basis waarvan de NMa dergelijke fusies beoordeelt. Het is mij nog niet helemaal duidelijk op basis van welke criteria er wordt getoetst en daarop krijg ik graag een toelichting van de minister.

Het wetsvoorstel bevat een punt waarover mijn fractie nog steeds heel kritisch is en wel de splitsingsbevoegdheid van de minister. Op het moment dat de kwaliteit in een zorginstelling in het geding is, moet er volgens ons namelijk onmiddellijk ingegrepen worden. In eerste instantie moet er op de afdeling worden ingegrepen en in tweede instantie op de hogere niveaus. Daarna moet de IGZ

uitrukken met -- ik zei het al eerder -- de ambulance en alarmbellen. Op de langere termijn zou de splitsingsbevoegdheid een oplossing kunnen zijn, maar de minister liet een beetje in het midden of dat inderdaad zo is. Ik zou dan ook graag zien dat de minister het concreet maakt, want ik sta wel achter het doel. Als de instelling te groot is en de kwaliteit in het geding is, dan vinden wij natuurlijk ook dat er ingegrepen moet worden. Ik vraag mij echter nog steeds af of het gekozen middel dat doel dichterbij zal brengen. Meavita is in dit geval al een paar keer genoemd. Ik hoor graag van de minister of zij van mening is dat zij met die splitsingsbevoegdheid deze problemen had kunnen voorkomen.

Als dat zo is, is dat fantastisch. Dan moeten we het vooral in het wetsvoorstel laten staan, met een uitroepeten erachter. Als dat echter niet zo is, dan horen wij van de minister welk probleem hiermee wordt opgelost. Ik krijg volgens mij een interruptie.

De voorzitter:

Ik laat u even uw zin afmaken.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Het is interessant wat mevrouw Bouwmeester zegt en dat zij ook zelf over Meavita begint. Vorige week heb ik een interessante reportage van Nieuwsuur gezien. Daarin zat haar collega mevrouw Wolbert. Zij gaf aan dat deze instelling nooit zo groot had moeten worden. Dat was een soort onderbouwing van het feit dat de splitsingsbevoegdheid daadwerkelijk een meerwaarde kan hebben. Een deel van de PvdA-fractie is er dus al uit. Wat vindt mevrouw Bouwmeester?

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Dat vinden wij ook, ik Lea Bouwmeester en de rest van de PvdA-fractie.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Als zij vindt dat de splitsingsbevoegdheid een meerwaarde heeft, waarom staat haar naam dan nog steeds onder het amendement van mevrouw Dijkstra?

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

De splitsingsbevoegdheid is een middel. De PvdA-fractie houdt er heel sterk van om doelen centraal te stellen. Ons doel is uiteraard goede zorg, maar dat vindt mevrouw Bruins Slot ook. Als een instelling echter te groot is en als daardoor de kwaliteit in het geding is, moet je kunnen ingrijpen. De minister kiest daarvoor het middel splitsingsbevoegdheid. Wij vragen ons af of dat middel het juiste is. Die vraag ligt bij de minister. Als de minister mij overtuigt, onder andere in verband met Meavita of andere voorbeelden, dan moet zij het zeker in het wetsvoorstel laten staan, met een dik uitroepeten erachter. Is dat niet zo, dan moeten wij geen dingen in de wet zetten die niet helpen. Dan moeten wij wat anders doen. Ik wacht dus het antwoord van de minister af. Dan kan ik hierop antwoorden. Misschien kan de minister mevrouw Bruins Slot ook overtuigen, je weet maar nooit.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Mevrouw Bouwmeester gebruikt kwaliteit van zorg als uitgangspunt. Bij Meavita was het ook het niet onder controle hebben van de financiën. Men stopte heel veel geld in de zorg en kreeg er uiteindelijk te weinig voor terug. Dat is een extra aspect bij de splitsingsbevoegdheid. Daarnaast kijkt de IGZ niet. De inspectie kijkt niet naar financiële degelijkheid. De Nederlandse Zorgautoriteit en de minister kunnen dat wel doen. Dat maakt dit een extra argument voor de splitsingsbevoegdheid. Ik doe een oproep aan mevrouw Bouwmeester om zich niet te beperken tot het instrument waarover de inspectie nu beschikt, maar ook te kijken naar de financiële degelijkheid. Dat instrument kan de minister met deze splitsingsbevoegdheid wel toepassen. Daarom begreep ik ook zo goed dat mevrouw Wolbert hierover wel enthousiast is.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Om te voorkomen dat het beeld ontstaat dat mevrouw Wolbert en ik het niet met elkaar eens zijn: uiteraard zijn wij het met elkaar eens. Volgens mij is de fractie van de PvdA het ook met die van het

CDA eens dat je een middel om de situatie bij Meavita of een vergelijkbare situatie te voorkomen moet inzetten als je daarover beschikt. Daarover zijn wij het ook eens. De splitsingsbevoegdheid kan worden ingezet wanneer er een causaal verband bestaat tussen een te grote instelling en een gebrek aan kwaliteit. De financiële vraag die mevrouw Bruins Slot stelt, is heel terecht, maar die staat los van die splitsingsbevoegdheid. Als ik het goed heb begrepen -- daarom stelde ik mijn vraag aan de minister -- kan de minister die alleen inzetten als er een causaal verband bestaat tussen een te grote instelling en een gebrek aan kwaliteit. Daarom wil ik van de minister weten hoe wij Meavita voorkomen. Dat is de kernvraag. Voorkomen wij dat door de splitsingsbevoegdheid, dan moet je die behouden. Voorkomen wij het daardoor niet, dan moet je het niet doen. Wij stellen een doel centraal. Mevrouw Bruins Slot blijft hangen op het middel. Dat mag, maar volgens mij zijn wij het echt met elkaar eens.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Om even te corrigeren: het doel is om situaties als bij Meavita te voorkomen.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Dan zijn wij het eens. Dank u wel.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Ik vroeg niet om een reactie van mevrouw Bouwmeester. Ik gaf aan dat je niet alleen naar kwaliteit van zorg moet kijken, maar ook naar financiële degelijkheid. Ik zie dat dit heel veel vragen oproept bij mevrouw Bouwmeester. Ik zou daar heel goed over nadenken want dit middel is heel belangrijk..

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Volgens mij vindt iedereen dat je naar financiële degelijkheid moet kijken, maar de vraag is of dat op deze manier kan. Ik wil graag de allerbeste manier inzetten. Ik wil van de minister weten wat nu de allerbeste manier is om zo'n situatie te voorkomen. Mevrouw Bruins Slot heeft het maar over dat ene middel en ik heb het over het doel. Het maakt mij niet heel veel uit welk middel wij daarvoor inzetten. Volgens mij zijn wij het er heel erg over eens. De minister gaat ons straks vast verrassen met een fantastisch goed antwoord.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Het doel staat centraal. Wij hebben heel veel middelen om tot een doel te komen. Ik las op 13 februari dat u heel graag wilt dat patiënten fusies tussen ziekenhuizen kunnen dwarsbomen. Daarmee ben ik het hartgrondig eens. In de eerste termijn hebben wij discussie gehad over de vraag welk middel je kunt inzetten om dat doel te bereiken. Ik heb zojuist aan de minister gevraagd of uw amendement leidt tot het kunnen dwarsbomen van een fusie, maar dat is niet zo. Ik zou graag uw reactie daarop willen horen.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Wij hebben een voorstel ingediend om de procedurele toets van de Nederlandse Zorgautoriteit inhoudelijk te maken. Wij vinden het heel belangrijk dat de input van patiënten, medewerkers en belanghebbenden -- dat kunnen er veel meer zijn; bij een ziekenhuisfusie kunnen het er duizenden zijn -- wordt meegenomen. Als dat niet gebeurt, kan de NZa zeggen: het is geen goed proces geweest, dus ga maar weer terug. Dat is het doel en dat bereiken wij hiermee. Het lijkt erop dat wij het dus met elkaar eens zijn.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Stel dat een bestuur of een raad van bestuur al die partijen raadpleegt en dat die partijen negatief zijn. Als de bestuurder dan gemotiveerd antwoord geeft, kan de Nederlandse Zorgautoriteit volgens uw amendement geen blokkade opwerpen. Wij zijn beiden ernaar op zoek hoe wij dat wel kunnen doen. De mensen die te maken hebben met een fusie en daarvan de gevolgen ondervinden, omdat zij er werken of patiënt zijn, moeten een blokkade kunnen opwerpen. Wij zijn op zoek naar het beste middel voor dat doel. De minister heeft aangegeven dat uw amendement hier niet toe leidt. Ik ben op zoek naar een manier waarop wij dit wel kunnen bereiken. U wilt niet een uiteindelijke instemmingsverplichting, maar ik stel wel vast dat de NZa, als wij het doen volgens de procedure

die de Partij van de Arbeid voorstelt, ook bij een negatief oordeel niet kan blokkeren, als er maar een gemotiveerd antwoord is gegeven. Ziet de Partij van de Arbeid nog een andere uitweg?

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Nee, want ik ben het niet met de SP eens.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Dan hebben wij de bijzondere situatie dat de Partij van de Arbeid beweert dat de Nederlandse Zorgautoriteit op grond van het amendement moet blokkeren bij een negatief oordeel van patiënten, werknemers en anderen -- de opsomming van de Partij van de Arbeid is bijna eindeloos -- terwijl de minister zojuist heeft aangegeven dat het amendement geen basis vormt om te blokkeren. Ik zal het ook nog aan de minister vragen. Wij hebben dan wel een bijzonder verschil van inzicht, dat in het kader van het wetgevingsproces moet worden opgelost.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Als de woorden van de minister worden verdraaid zoals mevrouw Leijten doet, kom je tot die conclusie. Het is echter niet zo dat patiënten iets moeten kunnen tegenhouden. Ik heb hier de brief van de NPCF, waarin staat dat men dit niet kan en niet wil. Bovendien is het een taak van de NZa -- al die afkortingen! -- de Nederlandse Zorgautoriteit. Als het niet goed inhoudelijk wordt beargumenteerd, kan de NZa wel degelijk stop zeggen. Patiënten hebben echter niet het recht om stop en ho te zeggen. Dat is het grote verschil tussen de Partij van de Arbeid en de SP in dezen. Waarom niet? Ik verwijs daarvoor weer naar de brief van de Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie, waarin staat: wij kunnen dat helemaal niet, want wij hebben te maken met patiënten, cliënten, bewoners, de gemeente, vrijwilligers en mantelzorgers, maar wij willen wel dat wij in de positie worden gebracht om goed mee te denken en dat alle belanghebbenden worden meegenomen. Dat wordt in het amendement geregeld. U kunt vijftien keer zeggen dat het niet zo is, maar als u het goed leest en als de SP het wil lezen, zult u het ook zien.

Mevrouw **Leijten** (SP):

Dan concludeer ik dat wij echt een ander doel hadden. In het artikel staat heel duidelijk dat patiënten een stokje moeten kunnen steken voor fusies. Dat is dus niet het doel van het amendement. Dan zijn wij het inderdaad met elkaar oneens. Dan denken wij hier dus anders over. Dan klopt dus ook het antwoord van de minister, waarin zij zegt dat het amendement er niet toe kan leiden dat je een fusie kunt dwarsbomen. Dat klopt dan ook. Dan hebben wij dat misverstand in ieder geval uit de wereld geholpen.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Het begint een beetje een spelletje te worden, maar ik wil dat spelletje graag met de SP spelen, omdat de positie van patiënten en medewerkers natuurlijk heel belangrijk is. Wij hebben een voorstel gedaan dat wordt gesteund door het veld, de mensen over wie het gaat, de koepel van de patiënten. Dat vind ik heel erg belangrijk, eigenlijk nog belangrijker dan wat mevrouw Leijten ervan vindt. Het gaat immers om de patiënten. Als er niet goed wordt geluisterd naar de patiënten, de cliënten, de consumenten en noem de hele reeks aan betrokkenen maar op, als er geen inhoudelijke belangenafweging plaatsvindt, dan kan de NZa dus wel degelijk zeggen: we doen het niet. Dat is echter iets anders dan wat mevrouw Leijten voorstelt. Het zijn twee verschillende voorstellen.

Voorzitter. Ik rond af. We hebben gekozen voor een voorstel waar het veld op zit te wachten en dat de steun heeft van de mensen om wie het gaat. Ik hoop dat dit voorstel ook brede steun krijgt in de Kamer.

De heer **Van der Staaij** (SGP):

Voorzitter. In mijn eerste termijn heb ik al aangegeven dat wij het hoofddoel van het wetsvoorstel van harte onderschrijven, namelijk ervoor zorgen dat de overheid haar verantwoordelijkheid kan nemen als de kwaliteit of de bereikbaarheid van de zorg in gevaar komt als gevolg van faillissement van de zorgaanbieder of als gevolg van schaalvergroting. We hadden nog wel een aantal

opmerkingen en vragen over de uitwerking. In mijn tweede termijn wil ik de discussie niet overdoen. We bedanken de minister voor de beantwoording van de vragen. Ik wil mij nu richten op een paar amendementen die in het bijzonder betrekking hebben op een kernonderdeel van het wetsvoorstel, namelijk de aanscherping van de fusietoetsing.

Ik heb een amendement ingediend op stuk nr. 39. Daarop werd in de brief van de minister gereageerd. De conclusie was dat de minister het oordeel aan de Kamer overlaat, als het onderdeel dat de NMa de inzichten betreft bij haar oordeel over de concentratie uit het amendement geschrapt wordt. Wij hebben aan die wens invulling gegeven en het amendement gewijzigd overeenkomstig wat de minister heeft aangegeven. Het amendement is daarmee stuk nr. 50 geworden.

Een tweede amendement heb ik gezamenlijk met mevrouw Bruins Slot nieuw ingediend, namelijk het amendement op stuk nr. 46. Dat amendement wil dat de zorgautoriteit goedkeuring aan een fusie onthoudt als de inhoud van het rapport dat die aanvraag voor de fusie vergezelt, niet voldoet aan de wettelijke eisen. Het viel ons op dat daar in de toelichting wel over is gesproken, maar dat er strikt genomen in de tekst van het wetsvoorstel zelf geen duidelijke koppeling wordt gemaakt tussen de eisen die in artikel 49 b zijn gesteld aan de concentratie-effectrapportage enerzijds, en wat er staat in artikel 49 c anderzijds, namelijk dat het niet-voldoen aan die eisen een reden is om die goedkeuring te onthouden. Het leek ons logisch om die koppeling wel te maken. Vandaar ons amendement op stuk nr. 46.

Dan heb ik tot slot nog een vraag aan de minister over het amendement-Agema op stuk nr. 41. Mevrouw Agema sprak daar net ook nog over met de minister in een interruptie. Wij hebben grote sympathie voor de intentie van dit amendement, dat de kwaliteit van de zorg nadrukkelijk wil betrekken in de afwegingen voorafgaand aan het wel of niet verlenen van de vereiste goedkeuring aan een fusie. Wij zitten er echter wat mee dat het strikt genomen volgens de formulering van de wetstekst zo zou zijn dat een fusie niet doorgaat als één van de aanbieders die willen gaan fuseren, onvoldoende zorgkwaliteit biedt. Bij ons leeft de vraag hoe het zit als bij één van de zorgaanbieders de kwaliteit op een onderdeel tekortschiet, terwijl de fusie juist beoogt en tot effect zou kunnen hebben om die kwaliteit te versterken.

Werkt dit amendement dan eigenlijk niet contraproductief? Ik vraag dat ook aan mevrouw Agema; wellicht kan zij daar in haar termijn ook nog op ingaan. Nogmaals, ik stel die vraag nadrukkelijk vanuit de intentie dat wij dit amendement juist ook graag zouden willen steunen, omdat ook wij die kwaliteitstoetsing missen in de formulering van de wettekst zoals die nu luidt. Ik krijg graag ook nog een reactie van de minister op dit punt naar aanleiding van het amendement op stuk nr. 41.

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

Voorzitter. Ik dank de minister voor haar beantwoording. Overigens heeft zij mijn zorgen over de extra administratieve lasten en een vergaand overheidsingrijpen niet helemaal kunnen wegnemen. Ik heb eerder al gezegd dat de fractie van D66 concentratie van zorg niet als een bedreiging ziet, maar als een kans om de kwaliteit van de zorg te verbeteren. De meerwaarde van extra fusieregels moeten dan wel overtuigend zijn. Ik vind dat de IGZ, de NZa en de NMa nu al veel mogelijkheden hebben om de kwaliteit, de bereikbaarheid en de keuzevrijheid van de patiënt te waarborgen. Ik zet dus ook liever in op meer transparantie en inzicht in kwaliteit, want dan kunnen cliënten, zorgverzekeraars en zorgkantoren slechte fusies afstraffen.

Ik heb enkele amendementen ingediend die erop gericht zijn dit verstrekkende voorstel iets te verzachten. Het amendement op stuk nr. 22, dat ik samen met mevrouw Bouwmeester heb ingediend, schrapt de splitsingsbevoegdheid voor de minister. Ik ben blij dat ook de heer Mulder van de VVD-fractie daarvoor zijn steun heeft uitgesproken. Hoe toon je immers aan dat de omvang van de instelling direct een relatie heeft met het gebrek aan kwaliteit? Dat is hier natuurlijk het punt.

Over het tweede amendement, het amendement op stuk nr. 24, heb ik zojuist al met de minister van gedachten gewisseld.

Mijn derde amendement, het amendement op stuk nr. 40, schrapt de mogelijkheid voor de minister om extra eisen te stellen aan de fusie-effectrapportage. Ik ben blij dat de minister het oordeel daarover overlaat aan de Kamer.

Daarnaast blijf ik nog wel wat ongerust over de extra administratieve lasten en de kosten voor zorgaanbieders. Daarom dien ik de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat voor de goedkeuring van een voorgenomen concentratie een rapportage over de te verwachten effecten van een beoogde concentratie moet worden overlegd;

constaterende dat de wet momenteel een achttal elementen voorschrijft waaraan ten minste aandacht moet worden besteed in de concentratie-effectrapportage;

van mening dat voorkomen moet worden dat de wetgever onnodige vereisten stelt aan een concentratie-effectrapportage die leiden tot een ongewenste toename van de administratieve lasten en extra kosten voor fuserende partijen;

verzoekt de regering om in de evaluatie van het wetsvoorstel waarin de concentratie-effectrapportage wordt opgenomen, nadrukkelijk mee te nemen of de acht vereiste elementen daadwerkelijk van toegevoegde waarde zijn en of het mogelijk is, de eisen te vereenvoudigen, en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Pia Dijkstra. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 53 (33253).

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

Ik heb de minister eerder ook gevraagd naar de manier waarop zij gaat borgen dat patiënten betrokken worden bij de overgang naar een nieuwe aanbieder als een instelling failliet gaat. Ik heb daar nog geen helder antwoord op gekregen. Daarom dien ik de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van mening dat de verantwoordelijkheid voor de continuïteit van zorg bij zorgaanbieders en zorgverzekeraars ligt;

constaterende dat zorgverzekeraars een zorgplicht hebben en patiënten in verzekerde zorg moeten voorzien wanneer een gecontracteerde zorgaanbieder failliet gaat;

van mening dat wanneer een zorgaanbieder failliet gaat, cliënten nauw betrokken moeten worden in de overgang naar een andere zorgaanbieder;

verzoekt de regering, te bevorderen dat de cliëntenraad betrokken wordt bij een soepele overgang van een failliete zorgaanbieder naar een overnemende zorgaanbieder,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Pia Dijkstra. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 54 (33253).

Mevrouw **Agema** (PVV):

Voorzitter. De Partij voor de Vrijheid is erg blij met het voorliggende wetsvoorstel. Wij zijn erg blij met het early warning system. Wij zijn ook erg blij met de fusietoets, de fusie-effectrapportage en de opsplitsingsbevoegdheid. Nederland zet hiermee een grote stap voorwaarts. Dit is een aanvulling op de balkenendenorm en op het aangenomen amendement van mijn collega Gerbrands, op het regel-arm werken, wat nu al in 26 instellingen plaatsvindt, op de rechten voor de bewoners, die wij binnenkort gaan bespreken, en op het Kwaliteitsinstituut. Wij willen echter natuurlijk meer. Zo hebben wij twee amendementen ingediend, waarmee wij denken dit wetsvoorstel te kunnen verbeteren. Wij willen ook dat er een bestuurderstoets komt. Wij willen verder dat bestuurders hoofdelijk aansprakelijk zijn. Verder willen wij dat het aantal bijbanen aan banden wordt gelegd. Met dit pakket kunnen wij volgens ons iets doen aan de politiek-bestuurlijke elite, die de zorg al zo lang in de greep houdt.

Dit wetsvoorstel is voortgekomen uit de voorvallen in 2008. Toen werd in de Kamer het ene na het andere debat gevoerd over malversaties, over wanpraktijken bij zorggiganten waar het keer op keer mis bleek te gaan. Ook vandaag blijkt weer dat we er nog lang niet zijn. Vandaag stond in de Volkskrant een interview met Loek Hermans, oud-voorzitter van de raad van toezicht van Meavita. Wij zien ook daar dat er nog steeds heel veel moet gebeuren. Ik zal hier nu geen debat beginnen. Immers, het rapport is uitgelekt, maar nog niet gepresenteerd. Het is wel weer kenmerkend voor de haast incestueuze politiek-bestuurlijke elite dat mijnheer Hermans zich in het interview alweer op de borst klopt. Hij zegt over zichzelf dat zijn integriteit niet ter discussie staat. Hierover kan ik uiteraard geen motie indienen. Ik kan geen motie indienen waarin ik oproep dat de houding van de politiek-bestuurlijke elite verbetert.

Wat ik wel kan doen, is nog twee moties indienen, die ... op dit moment nog op mijn bureau liggen en die ik nu snel ga halen. Ik hoop niet maar dat ik hiermee opnieuw in de zapservice kom. Ik heb in ieder geval vandaag paarse kleren aan, en geen blauwe.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er voor bestuurders in de zorg een bestuurderstoets komt;

overwegende dat goed bestuur een van de voorwaarden moet zijn voor een fusie;

verzoekt de regering, voorafgaand aan een fusie de bestuurders een bestuurderstoets af te nemen en de fusie te blokkeren indien de bestuurders zakken voor die toets,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Agema. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 55 (33253).

Mevrouw **Agema** (PVV):

In deze motie wordt voortgeborduurd op de toezegging die de minister al heeft gedaan en de werkgroep die op dit moment bezig is met de bestuurderstoets. Wij achten het van het allergrootste belang dat bestuurders vooraf worden getoetst. Op die manier kunnen wij de carrousel van disfunctionerende managers in de zorg doorbreken.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het verleden bewezen heeft dat leden van raden van toezicht slecht functioneren indien zij te veel bijbanen hebben;

overwegende dat fuserende partijen in de zorg niet mogen lijden onder dergelijke leden;

verzoekt de regering, fusies te blokkeren indien één of meer leden van de raden van toezicht meer dan drie bijbanen hebben,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Agema. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 56 (33253).

Mevrouw Agema (PVV):

De heer Van der Staaij heeft nog een vraag gesteld over mijn amendement op stuk nr. 38, die ik heb vervangen voor het amendement op stuk nr. 41. Het punt dat hij aanhaalt, zat inderdaad niet in het amendement op stuk nr. 38. Dat amendement ging namelijk over de situatie in de toekomst. Dat ging over het feit dat de fusie niet zou mogen leiden tot een slechtere kwaliteit in de toekomst. Wij hebben het nu over het nu. Ik heb het amendement inderdaad zo aangepast dat bij één van de twee betrokken partijen geen sprake zou mogen zijn van een gebrek aan kwaliteit. Dat is inherent aan het wijzigen van een amendement dat op de toekomst is gericht -- dus op de vraag wat er in de toekomst gebeurt -- in een amendement waarin staat waar een instelling aan moet voldoen voordat zij gaat fuseren. Ik vind het goed om dit te verlangen van fuserende partijen. Voordat zij gaan fuseren, zijn er nog veel andere mogelijkheden. Partijen kunnen samenwerken of zij kunnen best practices uitwisselen. Volgens mij is dit een goede voorwaarde. Desalniettemin zal ik komend weekend nog even nadenken over de tekst. Misschien kan ik de tekst nog wat aanpassen, waardoor de sympathie van de heer Van der Staaij voor het amendement op stuk nr. 41 net zo groot wordt als zijn sympathie voor het amendement toen het nog het amendement op stuk nr. 38 was.

De heer Van der Staaij (SGP):

De vraag is inderdaad wat mevrouw Agema uiteindelijk beoogt met dit amendement. In het oorspronkelijke amendement was er sprake van dat je juist wil dat de fusie-instelling, de instelling die ontstaat door fusie, goede kwaliteit kan bieden en dat het feest anders niet moet doorgaan. Is dat nog steeds wat mevrouw Agema beoogt?

Mevrouw Agema (PVV):

Eigenlijk moet je hiervoor helemaal teruggaan naar het begin. Wij zijn geen voorstander van een verbod op fusies, maar we zien wel dat grote instellingen het slechter doen dan kleine. We hebben daar enorm veel rapporten over. Wij staan daarom op het standpunt "hoe kleiner, hoe beter", hoe meer wij kunnen doen om het aantal fusies te voorkomen, hoe beter dat is. Je ziet ook dat instellingen die het in het verleden niet goed hebben gedaan, het na een fusie niet beter gaan doen, maar wel een andere instelling erin meetrokken. Je zag het bij Meavita en Philadelphia: ze werden groter en groter en de problemen vanuit de organisatie die het slecht deed werden op die manier geïmporteerd in de nieuwe, grotere organisatie. Ik denk daarom dat het goed is om te zeggen dat een instelling het goed moet doen wat kwaliteit betreft, wil die kunnen fuseren. Je kunt altijd je bedrijfsvoering verbeteren door bijvoorbeeld best practices uit te wisselen met een andere organisatie, of door met een andere organisatie te gaan samenwerken; daar hoeft je niet per se voor te fuseren. Ik zou zeggen: eerst kwaliteit voordat er gefuseerd wordt.

De heer Van der Staaij (SGP):

Hoe kijkt mevrouw Agema dan aan tegen het volgende punt? Stel, er is een ziekenhuis dat onvoldoende kwaliteit kan bieden omdat het op een flink aantal terreinen te weinig operaties uitvoert. Dit ziekenhuis wil gaan fuseren met een ander ziekenhuis. Daardoor ontstaat er een ziekenhuis met een schaal waardoor de kwaliteit wel gewaarborgd is. Moet zoiets in de visie van

mevrouw Agema nou wel of niet kunnen? Het lijkt erop dat de tekst van het amendement dat eigenlijk zou verbieden.

Mevrouw **Agema** (PVV):

Het adagium dat je veel operaties gedaan moet hebben om er goed in te kunnen zijn, bestaat al lang. Ook dit adagium is echter de afgelopen weken ondermijnd. Net als al die adagia waaruit zou moeten blijken dat organisaties steeds groter moeten worden, blijkt ook dit adagium op drijfzand gebouwd. Ik begrijp dat de heer Van der Staaij vraagt: wat nou als de organisatie er gewoon beter op zou worden? Daarin hebben wij denk ik een verschil van opvatting, want ik vind dat organisaties er eerst zelf voor moeten zorgen dat zij beter worden, bijvoorbeeld door te gaan samenwerken en door best practices uit te wisselen, en dat we niet het risico moeten lopen dat door een fusie de problemen van de organisatie die het kwalitatief niet goed doet, geïncorporeerd worden in de andere organisatie. Daarin kunnen we een verschil van mening hebben; ik ga nog proberen de heer Van der Staaij te overtuigen door een iets andere tekst te maken.

De heer **Anne Mulder** (VVD):

Ik aanvulling op collega Van der Staaij heb ook ik een "stel, dat"-vraag. Stel, je hebt een zorginstelling in een wat afgelegen gebied. Deze zorginstelling heeft niet alleen problemen met de kwaliteit, maar ook financiële problemen. De redding voor die instelling ligt in een fusie, om zo kwalitatief en financieel beter te worden, zodat in dat gebied die instelling kan blijven bestaan. Is het niet zo dat dit amendement dit zou verhinderen? Is dat dan de bedoeling van mevrouw Agema? Ik denk van niet.

Mevrouw **Agema** (PVV):

Nee. Maar ook dit is eigenlijk een als-danredenatie die in het verlengde ligt van de vorige vraag. In de praktijk hebben we juist gezien dat organisaties die er financieel slecht voorstaan en die gaan fuseren, uiteindelijk hun financiële problemen overbrengen op de ontstane grotere organisatie. Neem dat videofoongebeuren bij Meavita. Die hele organisatie is op de fles gegaan! Door financiële problemen met één project gaat een gehele organisatie op de fles. Het is een als-danredenatie van de heer Mulder die ik wel begrijp, maar de rapporten en de voorbeelden die ik tot nu toe heb gezien, gaan uit van een tegengestelde redening.

De heer **Anne Mulder** (VVD):

Voorzitter. Ik wil de minister graag bedanken voor de uitgebreide beantwoording. Ik heb een aantal zaken gezegd over de toets van de NMa over fusies en samenwerking. Mijn fractie juicht het toe dat de minister en de staatssecretaris in hun nog te schrijven brief aan de Kamer over de NMa het accent willen verschuiven naar samenwerking in plaats van fusie, om zo als het ware meer zekerheid te bieden voor samenwerking.

Ik ga er ook van uit dat de minister in de brief nog ingaat op mijn opmerkingen over de economen Varkevisser, Schut en Loozen. Zij hebben in een artikel in, ik geloof, ESB gezegd dat als de NMa zó toetst, ze eigenlijk geen gronden meer heeft om toekomstige ziekenhuisfusies tegen te houden. Wellicht kan de minister daarop ingaan, evenals op mijn vraag of het zo is dat in Duitsland het Bundeskartellamt strenger toetst dan de NMa hier in Nederland.

Dank ook voor de opmerkingen over Haaglanden. Ik heb iets gezegd over het model dat de NZa hanteert. De NZa zegt dat de fusie van de ziekenhuizen in Haaglanden tot prijsstijgingen leidt, maar de NMa zegt: ja, maar er blijft nog concurrentie. Hoe zit dat? Ik heb gewezen op het model. De minister zegt dat het model moet worden verfijnd. Kan zij aangeven hoe het model wordt verfijnd? Kan zij de Kamer daarvan ook op de hoogte houden?

Collega Dijkstra incasseerde net al de steun voor het amendement-Dijkstra/Bouwmeester. Die zullen wij gestand doen.

Wij hebben in eerste termijn gevraagd of deze fusietoets nodig is, want als na een fusie blijkt dat de

kwaliteit onder de maat komt, lopen patiënten en cliënten toch vanzelf weg? Wij zijn het eens met de minister als zij de NMa citeert, die zegt dat fusies wel eens wat beter doordacht mogen worden. Wij denken dat dit wetsvoorstel daar een bijdrage aan levert. Daarom zullen wij het volgende week steunen.

De voorzitter:

Dank u wel.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De voorzitter:

Zoals u allen weet, is er om een extra regeling van werkzaamheden gevraagd. Ik hoop dat de minister na afloop daarvan in de gelegenheid is om te antwoorden in tweede termijn. Ik verzoek de minister wel te blijven zitten, want bij de regeling van werkzaamheden is meestal een lid van het kabinet aanwezig.

De vergadering wordt van 16.33 uur tot 16.55 uur geschorst.

Regeling van werkzaamheden

Regeling van werkzaamheden

De voorzitter:

Het woord is aan mevrouw Van Tongeren.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Voorzitter. Ik zou graag het voorstel willen doen dat het tweede dertigledendebat dat ik aangevraagd heb en dat vanmiddag voor vanavond ingepland is, teruggaat op de lijst van dertigledendebatten. Ik accepteer dat het dan weer onderaan de lijst terechtkomt, want als ik het goed begrijp, was de discussie in het Presidium over dit onderwerp nog niet helemaal afgerond. Er zou nog een notitie komen met afspraken. En ik zal het maar heel eerlijk zeggen: mijn fractie was nog niet zo ver voorbereid. Wij wisten niet dat wij al een aantal uren na het aanvragen een dertigledendebat zouden kunnen voeren. Ik wil dus graag clementie vragen aan het Presidium en mijn collega-Kamerleden om het dertigledendebat over dit belangrijke onderwerp op een ander moment te voeren.

De heer Leegte (VVD):

De veiligheid van kerncentrales duldt geen uitstel, maar meer serieus: dit staat al zo lang op de rit. De procedure is dat je een dertigledendebat voorbereidt in je fractie als je het aanvraagt, omdat je weet dat het op ieder moment gehouden kan worden om de agenda van de plenaire zaal op te vullen. Dus wat de VVD- en SP-fractie betreft, houden wij het debat vanavond of voeren wij het af van de lijst en nemen wij het onderwerp mee in een AO.

Mevrouw **Agema** (PVV):

Zoals ik vanmiddag al zei: Kamerleden moeten te allen tijde klaar zijn om debatten te voeren die ze zelf op het langetermijnschema hebben laten plaatsnemen. Wij vinden ook dat het doorgang kan hebben. Daarnaast, als wij nog wachten op brieven, dan is dat aan de bewindspersonen. Als bewindspersonen te lang wachten met brieven sturen, zullen wij toch onze debatten moeten plannen. Anders gaan de bewindspersonen de agenda bepalen. Dat lijkt mij ook niet de bedoeling. Ik wil dus graag dat u het debat doorgang laat hebben. Anders staat vanavond de plenaire zaal weer leeg.

De heer Jan Vos (PvdA):

Ik heb vanmiddag al mijn mening en die van de fractie kenbaar gemaakt. Steun voor het voorstel van de VVD-fractie dus.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Ik heb begrip voor het standpunt van mevrouw Van Tongeren, maar ik kan mij ook vinden in de

suggestie van de heer Leegte. Wellicht is het mogelijk om het dan snel in een AO mee te nemen, waardoor het ook van de lijst af komt.

De voorzitter:

Ik moet heel even overleggen. Ik zal u vast meegeven wat het dilemma is. Dan kunt u daar ook vast over nadenken. Wij hebben een procedure voor het geval dat de aanvrager van een debat besluit dat iets toch niet geagendeerd moet worden. Deze middag is dit debat in de regeling van werkzaamheden aan de orde gesteld. Toen heeft een ruime meerderheid van de Kamer, inclusief de GroenLinks-fractie, ingestemd met de planning van het debat voor vanavond. Nu zegt een ruime meerderheid opnieuw dat het op de agenda moet blijven staan. Dus ik moet heel even overleggen, maar dan weet u wat het dilemma is.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De voorzitter:

Dank voor uw geduld. Elke dag heb ik weer een nieuwe breinbreker in de regeling van werkzaamheden.

Er is zojuist, en tijdens de regeling van werkzaamheden van vanmiddag, ruime steun uitgesproken om het debat voor vanavond in te plannen. Ik handhaaf dus de planning. Het dertigledendebat over het bericht "Europese kerncentrales niet veilig genoeg" zal vanavond plaatsvinden. Dank voor uw begrip.

Het woord is aan mevrouw Gesthuizen.

Mevrouw Gesthuizen (SP):

Voorzitter. Als het goed is, is bij u reeds het bericht binnengekomen dat er een VAO moet worden gepland naar aanleiding van het algemeen overleg ter voorbereiding op de JBZ-Raad dat wij vanmiddag hebben gevoerd. Dat VAO moet wat mij betreft nog plaatshebben voordat de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, die ook gaat over immigratie en asiel, naar Brussel afreist. Dat zou vanavond zijn. Ik verzoek u dus om dit VAO met de grootst mogelijke spoed te plannen, net als de stemmingen over de in te dienen moties.

De heer Fritsma (PVV):

Steun voor dit verzoek. Er is reden om de staatssecretaris met een boodschap naar Brussel te sturen.

De voorzitter:

Als de Kamer geen bezwaar heeft tegen dit verzoek -- ik zie dat niemand zich meldt -- zal ik het honoreren. Ik zal het VAO en de stemmingen inplannen direct na afloop van het antwoord van de minister in tweede termijn in het debat over de Wet marktordening gezondheidszorg. Ik verwacht dat het VAO rond 17.30 uur zal plaatshebben.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Voorzitter: Arib

Gezondheidszorg

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg, de Wet cliëntenrechten zorg en enkele andere wetten in verband met het tijdig signaleren van risico's voor de continuïteit van zorg alsmede in verband met het aanscherpen van procedures met het oog op de kwaliteit en bereikbaarheid van zorg (33253),

en van:

- de motie-Bruins Slot over het inhoudelijk definiëren van de zorgvraag (33253, nr. 48);
- de motie-Bruins Slot over het nader duiden van het begrip sociale context (33253, nr. 49);
- de motie-Leijten over de ideale grootte van ziekenhuizen (33253, nr. 51);
- de motie-Leijten over de ideale schaalgrootte van de AWBZ-sector (33253, nr. 52);- de motie-Pia Dijkstra over de concentratie-effectrapportage (33253, nr. 53);
- de motie-Pia Dijkstra over betrekken van de cliëntenraad bij de overgang naar een overnemende zorgaanbieder (33253, nr. 54);
- de motie-Agema over een bestuurderstoetsvoorafgaand aan een fusie (33253, nr. 55);
- de motie-Agema over een maximumaantal bijbanen van de leden van raden van toezicht (33253, nr. 56).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Minister **Schippers**:

Voorzitter. Ik begin mijn tweede termijn met een reactie op een opmerking die in de tweede termijn van de Kamer is gemaakt, namelijk dat ik niet objectief zou zijn. Ik zou eerst bekijken van wie een voorstel afkomstig is en afhankelijk daarvan beslissen of ik het voorstel wil doorvoeren. Ik vind eigenlijk dat dit totaal onrecht doet aan mijn instelling en die van mijn ambtenaren. Zij hebben ongelooflijk hard gewerkt om bij alle amendementen niet alleen te bekijken of wie die willen, of wij het ermee eens zijn en of ze mogelijk zijn, maar ook om te bezien hoe het anders zou kunnen, zodat wij elkaar in het midden kunnen vinden. Dat hebben wij bij alle amendementen gedaan. Het is mogelijk dat je gewoon een verschillend standpunt hebt en het dus niet met elkaar eens bent. Het is logisch dat je dan niet tot elkaar komt. Dit heeft echter niet aan de inzet gelegen. Alle partijen die hier hun energie in hebben gestoken, zijn serieus genomen. De inzet was om zo veel mogelijk aan hun wensen tegemoet te komen.

Ik begin eerst met de amendementen die zijn aangepast, veelal omdat ik voorstellen heb gedaan over de wijze waarop wij elkaar tegemoet zouden kunnen komen. Ik begin met het amendement op stuk nr. 45 van mevrouw Bouwmeester. Zij heeft het amendement conform de suggestie in de brief aangepast en daarom laat ik het oordeel over dat amendement aan de Kamer.

Het amendement op stuk nr. 46 is ingediend door de heer Van der Staaij en mevrouw Bruins Slot. Middels dit amendement worden de toetsen uitgebreid met de toets op alle aspecten van de rapportage. Dit gaat verder dan het wetsvoorstel, want dat houdt een toets in op de betrokkenheid van cliënten, procedureel, en de bereikbaarheid van de cruciale zorg. Ik laat het oordeel over dit amendement aan de Kamer.

Het amendement op stuk nr. 47 van mevrouw Bouwmeester vervangt dat op stuk nr. 37. In dit nieuwe amendement is de suggestie uit de brief overgenomen. Het oordeel hierover laat ik aan de Kamer.

De heer Van der Staaij heeft het amendement op stuk nr. 50 ingediend. Dat is een wijziging van het amendement op stuk nr. 39. Dit amendement is aangepast conform de schriftelijke reactie op de amendementen. Ik laat het oordeel daarover derhalve aan de Kamer.

Mevrouw Bruins Slot heeft mij in tweede termijn een aantal vragen gesteld en een aantal moties ingediend. Zij vroeg: wat als de laatste locatie verdwijnt; houdt dan de basiszorg op en wordt die

cruciaal? Bovendien vroeg zij wat basiszorg is en wat cruciale zorg. Cruciale zorg is zorg die voldoende tijdig beschikbaar moet zijn om gezondheidsschade te voorkomen. Wij hebben een heel heldere definitie daarvan opgenomen in de tekst en zijn daarbij niet over één nacht ijs gegaan. Wij hebben daar uitgebreid over gesproken met de NZa en met anderen die ermee moeten werken. Wij hebben gevraagd of het een heldere definitie is en of die onderscheidend genoeg is. Dat is zo. Daarom is deze definitie gebruikt. De definitie is niet vaag, want wij komen hier niet zomaar mee. Ik heb in 2011 in een brief aan de Kamer al gecommuniceerd wat wij vinden van cruciale zorg. Bij het wetsvoorstel hebben wij een toelichting gedaan. In de brief die wij naar aanleiding van de amendementen hebben gestuurd, zijn wij daar ook nog eens op ingegaan. Dit is dus uitgebreid besproken.

Voor basiszorg geldt niet dat het tijdelijk wegvallen van deze zorg leidt tot gezondheidsschade. Dat is het cruciale element. Natuurlijk heeft de zorgverzekeraar wel een zorgplicht op de basiszorg. Die moet er dus voor zorgen dat dit geregeld wordt.

Mevrouw Bruins Slot vraagt hoe het staat met een beschikbaarheidsbijdrage voor kleine ziekenhuizen als extra zetje in de rug. Een beschikbaarheidsbijdrage kan ik niet naar believen geven. Staatssteun is ook aan regels gebonden. Eigenlijk geeft de Staat dan namelijk steun aan een ziekenhuis. Je moet goede argumenten hebben om dat te kunnen doen. De actuele beschikbaarheidsbijdrage geldt voor bepaalde vormen van zorg, zoals spoedeisende hulp, acute verloskunde et cetera, die zonder die beschikbaarheidsbijdrage niet meer geleverd zouden kunnen worden. Met het oog op de continuïteit van de zorg kunnen ook kleine ziekenhuizen, voor zover nodig, een beroep doen op een beschikbaarheidsbijdrage. Ik doe in dit kader een voorstel aan mevrouw Bruins Slot. De zorgverzekeraars zijn met een plan voor de spoedeisende hulp gekomen. Daar heeft de NVZ alweer op gereageerd et cetera.

Ik heb zelf eerder al eens een brief gestuurd over de vraag of er in krimpgebieden iets moet komen tussen een huisartsenpost en een spoedeisende hulp en de manier waarop we dat regelen. Laat ik daarop ingaan in reactie op het voorstel van Zorgverzekeraars Nederland, dan kunnen wij op basis van die reactie discussiëren over de vraag wat nodig is, wat binnen de Europese context überhaupt mogelijk is en wat wenselijk is.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Dat is een prima voorstel van de minister. Kan zij die visie nog dit jaar geven, omdat de beschikbaarheidsbijdragen per 1 januari 2014 aflopen? Kan de minister in die visie ook een aantal argumenten meenemen die mevrouw Smilde in een debat in juni 2012 heeft aangedragen? Die argumenten betreffen beschikbaarheidsbijdragen die losstaan van de spoedeisende hulp. De minister heeft in dat debat toegezegd ernaar te kijken. Ik wil graag dat die argumenten ook in de brief worden meegenomen.

Minister **Schippers**:

Beide punten zeg ik toe.

Ik kom op de behandeling van de ingediende moties. In de motie van mevrouw Bruins Slot op stuk nr. 48 wordt de regering verzocht, de cruciale zorg inhoudelijk te definiëren op basis van de zorgvraag van de cliënt en niet vanuit de aanspraak of men onder de "kern-AWBZ" valt. Mevrouw Bruins Slot heeft die motie naar aanleiding van mijn antwoord in eerste termijn ingediend. De cruciale zorgbehoefte is niet te definiëren op basis van de zorgvraag van de cliënt. Wij hebben de AWBZ-zorg als cruciale zorg gedefinieerd. Dat geldt ook voor de kern-AWBZ. Wat betreft de Wmo, komt deze vraag aan bod bij de hervorming van de langdurige zorg. Daarover wordt apart door de staatssecretaris met de Kamer gesproken. Het is volgens mij geen grote verrassing dat ik de motie ontraad, omdat zij juist een reactie is op dit antwoord in eerste termijn. Volgens mij hoort het thuis in de overhevelingsdiscussie; wat hevel je over, wat is cruciaal en wat niet? Je moet het

volgens mij niet in deze discussie meenemen.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Het is toch een verrassing dat de minister de motie ontraadt. Het gaat er juist om dat het begrip "cruciale zorg" in de plannen van de staatssecretaris goed omschreven wordt. Daarbij moet niet de maat zijn wat men naar de gemeenten overdraagt. De menselijke maat moet zijn wat de patiënt nodig heeft.

Minister **Schippers**:

Ja, daar ben ik het mee eens.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Dat is de achtergrond van de motie. Wij vinden het zo'n belangrijk punt dat we het ook graag vastgelegd zien.

Minister **Schippers**:

Ik ben het met mevrouw Bruins Slot eens dat dit de aanvliegroute moet zijn. Ik ben het echter niet ermee eens dat ik het hier zou moeten bespreken. Ik vind dat dit aan de staatssecretaris is in de discussie over de overheveling van de zorg. Een gedeelte blijft in de kern AWBZ-zorg. Daar is dus geen discussie over. Een deel van de zorg komt onder de Zorgverzekeringswet te vallen en een deel onder de Wmo.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Daarom begint het dictum van de motie ook met "verzoekt de regering". De minister maakt onderdeel uit van de regering, maar de staatssecretaris ook. Daarin is in de motie dus voorzien. Wij hebben hier de discussie gevoerd en daarom vind ik het als Kamerlid ook netjes dat ik hier de motie indien en dat ik dit niet op een ander moment in een andere discussie doe als wij er niet met elkaar over gesproken hebben.

Minister **Schippers**:

Ik ben van mening dat het thuishoort in de discussie wat je met de AWBZ doet, waar AWBZ-onderdelen een plekje moeten krijgen, waarom dat moet gebeuren en welke criteria daarbij meespelen. Zijn de huidige kwaliteitseisen hetzelfde als de zorgverlening onder de gemeenten valt? Wie houdt er bij de gemeente eigenlijk toezicht op de zorg, de inspectie of niet? Wat betekent het eigenlijk voor het aspect in kwestie? Volgens mij horen al die aspecten in dat debat thuis. Dat is dus een verschil van mening over de procedure.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Het gaat erom dat het verzoek uit de motie wordt uitgewerkt. Daarom heb ik ook expliciet een verzoek aan de regering gedaan, zodat zij er op een later moment op kan terugkomen. Ik hoor het graag als de minister suggesties heeft voor het zodanig inkleden van de motie dat we de procedure en de inhoud laten samenvallen.

Minister **Schippers**:

Ik stel voor om het als volgt te doen. De staatssecretaris gaat een heel traject voor de langdurige zorg in. Het gaat daarbij om de vraag waar die zorg een plekje moet krijgen. Mijn suggestie is om het onderwerp in die debatten aan de orde te stellen.

In de motie op stuk nr. 49 roept mevrouw Bruins Slot de regering op om het begrip "sociale context" binnen de cruciale zorg nader te duiden, randvoorwaarden te formuleren en de Kamer hierover te informeren. Dat gaan wij zo veel mogelijk samen met de Nederlandse Zorgautoriteit doen. Het is lastig om vanuit de overheid te normeren. Het betreft in ieder geval levensbeschouwing en bij je partner blijven; mevrouw Bruins Slot noemde dat al in haar inbreng. Ik zal de Kamer informeren over de conclusies, zodat wij daarover eventueel kunnen spreken. Ik zie dit als ondersteuning van beleid.

Mevrouw **Bruins Slot** (CDA):

Het lijkt mij goed om voor de wetsgeschiedenis te benadrukken dat ik expliciet heb aangegeven dat er geen normen, maar randvoorwaarden moeten worden gesteld. De minister spreekt van normen, maar in het dictum heb ik expliciet "randvoorwaarden" gezet.

Minister **Schippers**:

Dat is juist. Ik blijf overigens bij mijn advies "ondersteuning van beleid".

Moeten fuserende instellingen altijd met gemeenten om tafel gaan zitten? Als dat belangrijk is, moeten gemeenten betrokken worden. Dan zijn zij stakeholder. Met de rapportage verplicht ik de zorgaanbieders dan ook om relevante stakeholders te betrekken. Als een gemeente relevant is, wordt die volgens de wet betrokken, maar ik wil dit niet altijd als voorwaarde stellen. Als een ziekenhuis heel gespecialiseerde topzorg biedt, heeft het geen lokale, maar een regionale of bovenregionale functie. Hoe minder complex de zorg is en hoe dichter die bij de burger staat, hoe meer de gemeente stakeholder is. Bij zorg vanuit streekziekenhuizen is de gemeente stakeholder. Er zijn echter ook ziekenhuizen die heel ingewikkelde dingen doen, ook ziekenhuizen die geen umc zijn, bijvoorbeeld oogziekenhuizen. In zulke gevallen is de gemeente veel minder relevant en heb je te maken met een andere set stakeholders.

Mevrouw Bruins Slot stelt dat het amendement op stuk nr. 28 dubbele toetsing voorkomt. Er zijn voor de NZa geen algemene normen om de bereikbaarheid van de basiszorg te toetsen. Die hebben wij niet opgesteld. Er is geen dubbele toetsing door de NZa of de verzekeraar, maar verzekeraars hebben wel een zorgplicht. De NZa toetst of verzekeraars aan die zorgplicht voldoen.

Mevrouw Leijten heeft in het verlengde van haar inbreng in eerste termijn een aantal zaken aangekaart waarover wij het gewoon niet eens zijn. Los van de vraag of iets van Europa mag of niet, waarover wij het zelfs ook niet eens zijn, ben ik het niet met haar eens over het "nee, tenzij"-principe en de keuzevrijheid. Het aantal algemene ziekenhuizen is afgenomen van 87 naar 82 en het aantal categorale ziekenhuizen en umc's was stabiel, maar het aantal zelfstandige behandelcentra is fors toegenomen, van 189 naar 282. Er heeft dus een enorme uitbreiding plaatsgevonden. In eerste termijn kwam al aan de orde dat voor bepaalde zorg een heel groot ziekenhuis nodig is om van goede kwaliteit te zijn, aangezien routine en bepaalde apparatuur nodig zijn om de overlevingskansen van patiënten te laten toenemen. Andere zorg kan echter veel beter worden geleverd in heel kleinschalige instellingen. Ik vind keuzevrijheid heel belangrijk, maar verschil met mevrouw Leijten van mening over de stelling dat deze is afgenomen. Ik denk dat de keuzevrijheid niet is afgenomen. De NZa heeft in dezen een belangrijke rol. Ik wil die versterken door een meldplicht. Ik vind het voorstel van mevrouw Leijten echter te ver gaan omdat dit de verantwoordelijkheid te veel weghaalt bij instellingen en zorgverzekeraars. Er is onduidelijkheid over cruciale zorg en basiszorg. In een brief uit 2011 ben ik hierop uitgebreid ingegaan. Ik zie deze onduidelijkheid ook niet in de toelichting op het wetsvoorstel en de schriftelijke antwoorden.

Het ziekenhuis is van ons allemaal. In zekere zin is dat zo, maar in een andere zin niet. Een gemeente kan wel van alles eisen van een ziekenhuis, maar als een ziekenhuis dat niet kan leveren en daardoor in financiële problemen komt, ondervindt de gemeente daar verder weinig gevolgen van. Ik vind dat degene die het doet, verantwoordelijk is en erop moet worden afgerekend. Ik vind het van groot belang dat ziekenhuizen hun stakeholders betrekken bij dit soort belangrijke besluiten, met name cliëntenorganisaties, hun werknemers en in het geval van basiszorg ook de gemeente. Ik vind echter niet dat de stakeholders een doorslaggevende stem moeten hebben. Zij moeten er goed bij betrokken worden en beargumenteerd aangeven waarom zij iets anders vinden, maar uiteindelijk moet de besluitvorming helder blijven.

Er zijn twee moties ingediend, op stuk nr. 51 en 52, waarin de regering wordt verzocht om de ideale grootte van ziekenhuizen en AWBZ-instellingen te bepalen. Ook op dit punt verschil ik van mening met mevrouw Leijten, omdat de ideale omvang in mijn ogen niet bestaat. De ideale omvang is een

afgeleide van het soort zorg dat wordt geleverd. Dat geldt voor ziekenhuizen én gehandicaptenzorg én verpleeghuiszorg. Grote instellingen kunnen kleinschalig georganiseerd zijn, doelmatig werken en toch een menselijke maat hebben. Ik voel hier dus weinig voor, omdat de overheid dan dingen gaat vaststellen die zij niet bepaalt en die onderhevig zijn aan ontwikkelingen binnen een sector, zoals op het gebied van e-health en ICT. Ik ontraad beide moties dus.

Dan kom ik bij de opsplitsingsbevoegdheid. De opsplitsingsbevoegdheid wordt pas ingezet als de kwaliteit door de ondergrens is gezakt en er geen minder ingrijpende middelen voorhanden zijn. Het is een last ressort, aan de achterkant. "Nee, tenzij" verbiedt fusies zonder dat je al weet of de kwaliteit goed is en zet de sector op slot. Dat zorgt ervoor dat dit Europeesrechtelijk grote haken en ogen heeft.

Voorts is gevraagd of niet moet worden meegenomen dat de toekomstige schaal na fusie een belemmering van de doelmatigheid is. Wij verschillen daarover echt van mening. Ik denk dat goed bestuurd instellingen doelmatig zijn en slecht bestuurd instellingen ondoelmatig.

Mevrouw Bouwmeester stelt dat er fusiedruk is, waardoor men besluit tot fusie in plaats van samenwerking. Wanneer komt de brief daarover? Voor de zomer zal ik de Kamer daarover een procesmatige brief sturen. Daarin licht ik toe hoe ik met de sector in overleg wil treden over samenwerking. Ook licht ik toe hoe ik met de NZa en de NMa aan de slag wil, want die zijn daar natuurlijk ook bij betrokken. Aan het eind van dit jaar verwacht ik de Kamer een brief te kunnen sturen waarin ik laat weten wat dit heeft opgeleverd. In plaats van dat ik eerst in een brief mijn standpunt geef en aangeef dat we niet tevreden zijn over het resultaat, draai ik het nu om. Ik ga eerst het veld in, samen met de NZa en de NMa, om te bekijken wat we tegenkomen en welke oplossingen we daarvoor hebben. Daarna ontvangt de Kamer een brief, waarin ik de regionale maatschappen zal meenemen.

Dan kom ik bij de fusietoets voor zorgverzekeraars. Dat is een beleidsregel. Op pagina 8 en 9 staat het antwoord op de vraag in eerste termijn wat er gaat gebeuren. De NMa gaat dus beargumenteerd en stap voor stap toelichten waarom een beoordeling goed of juist niet goed is uitgevallen, wat het geografische niveau is en waarom niet wordt gekozen voor een smallere of juist ruimere afbakening. Er wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan de wijze waarop de regionale concentratie op de polismarkt, maar ook de kleinere zorgverzekeraar van invloed is geweest op het oordeel van de NMa. 1 juli 2013 treedt deze beleidsregel in werking.

Dan kom ik op de splitsingsbevoegdheid. De PvdA gaf aan dat zij achter het doel hiervan staat, maar vroeg of het middel adequaat is. Het punt is dat wij dat gewoon moeten afwachten. Wij hebben ongelooflijk veel energie en tijd aan de splitsingsbevoegdheid besteed. Hoe moet je die goed inzetten? Hoe moet je die juridisch goed inzetten, zonder dat er ongewenste gevolgen zijn? Door heel veel mensen en departementen die hierbij betrokken zijn, is bekeken hoe je dit op een goede manier moet regelen. Het is dus echt lastig om vooraf te stellen dat dit goed gaat werken.

Er werd gevraagd wat het Meavita had opgeleverd. Ik heb niet uitgebreid een studie gemaakt van Meavita als AWBZ-instelling, maar ik weet wel dat er een veelheid van factoren meespeelt die specifiek is voor die casus. Ik vind het dus ook heel lastig om achteraf te beredeneren wat het had betekend. Het had in ieder geval betekend dat bij heel veel fusies moest worden aangegeven wat de motivatie daarvoor was en wat het zou betekenen voor de kwaliteit. Ook had moet worden aangegeven dat het personeel en de cliënten betrokken waren bij de fusies.

Voor mij is het sterk de vraag of de stakeholders bij Meavita er allemaal wel zo goed bij betrokken zijn, of naar hen geluisterd is en of je dat beargumenteerd kunt doen. Bestuurders gaven destijds namelijk als reden voor de fusie: groei en innovatie. Punt. Die zijn hartstikke belangrijk, maar die

reden lijkt mij een beetje mager. In dit wetsvoorstel regelen wij dat echt anders. Ik vraag mij dus af of het zo was gelopen, maar ik kan daar helemaal geen zekerheid over geven, omdat ik dan zaken die zo gelopen hadden kunnen zijn, beoordeel met de kennis van nu. Dat is achteraf redeneren. Sorry, zo zeg ik tegen mevrouw Dijkstra, maar ik zou zeggen: geef het een kans. Wij hebben er juridisch ongelooflijk goed naar gekeken. Ik heb Economische Zaken erbij betrokken. Die kijkt hiernaar vanuit een totaal ander oogpunt. Ik denk dat het zo op de beste manier ingegoten is. Ik voeg daaraan toe dat de uitstraling misschien wel een groter effect heeft dan de uiteindelijke inzet van het middel. Daarom heb ik het amendement van mevrouw Dijkstra en mevrouw Bouwmeester ontraden.

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Kan de minister een voorbeeld geven van een situatie waaraan zij denkt of waaraan meerdere ministers hebben gedacht, om concreter te maken wanneer je zo'n instrument kunt inzetten? Wij kunnen immers niet meer terugkijken, maar wij kunnen wel vooruitkijken. Dan wordt concreter wat wij hiermee precies willen bereiken.

Minister **Schippers**:

Mevrouw Bouwmeester vraagt mij om fusies van vroeger te beoordelen met de huidige instrumenten. Ik heb daarover nagedacht. Ik kan dat niet doen, omdat een heleboel fusies eigen kenmerken hebben en een heleboel andere dingen een rol hebben gespeeld. De hele fusietoets was er niet! De fusietoets is in mijn ogen cruciaal. Daarom staat hij er ook in. Als Meavita zou komen en zou zeggen dat het wil groeien en innoveren en dat dit zijn motivatie is om te fuseren, dan zegt de NZa: sorry, maar dat is onvoldoende. Die geeft dan dus geen toestemming. Dat vind ik de meerwaarde van deze wet. Laat iedereen maar eens goed nadenken over de vraag wat dit voor de patiënt en de cliënt betekent. Wat vinden de patiënten er zelf van? Wat vinden de werknemers ervan?

Mevrouw **Bouwmeester** (PvdA):

Wij zijn voor de wet en voor de fusietoets. Wij hebben die ook aangescherpt, zodat cliënten en medewerkers een belangrijke rol spelen, maar mijn vraag ging specifiek over de opsplittingsbevoegdheid. In de inbreng was de eerste stap altijd de kwaliteit van de instelling volgens de IGZ. Dat had de minister al gegarandeerd. Als laatste redmiddel heb je dan de opsplittingsbevoegdheid. Ons bezwaar zit hem in de vraag hoe je voorkomt dat je een juridische strijd aangaat over de splitsing van de instelling in plaats van in te grijpen en de boel op orde te brengen. Die juridische strijd willen wij voorkomen.

Minister **Schippers**:

Meavita was in de vorm waarin het nu is gegaan niet tot stand gekomen, als wij een fusietoets hadden met de eisen die in deze wet worden gesteld. Dan was het dus al anders gegaan. Daarnaast moet je op grond van het oordeel over de opsplittingsbevoegdheid kunnen aantonen dat de kwaliteit ondermaats is en je moet aangeven wat de organisatievorm is. De inspectie en de NZa geven daarover een oordeel. Daarna geef ik pas een oordeel.

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

Ik kom er nog even op terug, omdat de minister mij aanspreekt. Het ingewikkelde van deze bevoegdheid vind ik dat de minister eigenlijk zegt: we hebben zoveel ingebouwd in die wet, dat die eigenlijk niet nodig is; deze wet is een laatste middel, een ultimatum remedium. Dat geeft een bevoegdheid die, zoals mevrouw Bouwmeester terecht ook al zei, heel veel juridische consequenties heeft. Je moet je bovendien afvragen of je dit wel wilt, of je dit wel in de wet wilt opnemen. Als de minister zegt dat ze helemaal niet kan overzien hoe het werkt, dan zou ik zeggen: neem het nu niet in de wet op, maar evalueer de wet na een paar jaar en bekijk dan of het ontbroken heeft. Nu ben je iets aan het regelen wat in mijn ogen buitenproportioneel is.

Minister **Schippers**:

Op dat punt verschillen we dus van mening. Ik heb gezegd dat ik het op de zorgvuldigste manier heb geregeld en er ook zodanige deskundigheid bij heb betrokken dat ik denk dat het nu op de beste

manier is geregeld. Anders had ik het natuurlijk ook niet voorgesteld. Ik wil er echter ook bij zeggen dat ik niet zomaar even op een achternamiddag kan zeggen: nou, ik denk dat de kwaliteit van die instelling lijdt onder die organisatievorm; ze is veel te groot en dus gaan we haar even opsplitsen. Gelukkig niet! We hebben het heel zorgvuldig geregeld. Onze toezichthouder op kwaliteit moet beargumenteren waarom het moet. Onze toezichthouder op de organisaties en op de wijze waarop deze bedrijfsmatig functioneren, geeft een onderbouwd oordeel. Als beide toezichthouders mij zeggen waar het aan ligt, dan kan worden ingegrepen. Het is niet zomaar gedaan.

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

We hebben hier al eerder over gediscussieerd. Het enige wat ik nog wil toevoegen, is dat ook de Raad van State er zeer kritisch naar heeft gekeken.

Minister **Schippers**:

Ik ben het niet altijd eens met de Raad van State.

De heer Van der Staaij had een vraag naar aanleiding van het amendement van mevrouw Agema. Op de andere amendementen ben ik meteen in eerste termijn al ingegaan. Mevrouw Agema stelt: als één aanbieder onvoldoende kwaliteit levert, dan moet de fusie niet doorgaan. De heer Van der Staaij vroeg terecht: wat als de fusie de kwaliteit van de aanbieder juist versterkt? Een fusie hoeft niet nodig te zijn om de kwaliteit te verbeteren. Eigenlijk gaf mevrouw Agema al het antwoord dat ook ik zou geven: je kunt ook tegen die instelling zeggen dat ze moet proberen om met samenwerking of met een verbetertraject eerst haar zaken op orde te krijgen alvorens te fuseren. Ik noem als voorbeeld het Ruwaard van Putten Ziekenhuis. Dat zit kwalitatief in de problemen. Anders zou het niet onder verscherpt toezicht staan van de inspectie. Met behulp van de inspectie krijgt het zijn zaken op orde. Het heeft ook een samenwerking met andere ziekenhuizen aangekondigd. Zo kan het ook. Als het dan op orde is en men alles doet zoals is afgesproken, is fuseren mogelijk. Ik heb daar zelf niet zo'n probleem mee. Als mevrouw Agema en de heer Van der Staaij het nog willen aanpassen, dan zijn we altijd bereid om mee te kijken. Ikzelf denk echter dat er meer mogelijkheden zijn dan direct fuseren om de kwaliteit op orde te krijgen. Je kunt eerst andere stappen zetten. Ik wil dit ook benadrukken wanneer ik met de sector in overleg treedt over samenwerking. Mevrouw Bouwmeester zegt dat een fusie heel vaak wordt gekozen in plaats van samenwerking. Ik vind dat jammer, want soms kan samenwerking echt veel beter zijn dan een fusie. Ik wil daarover het overleg aangaan met de sector. Ik zal dan vragen: waardoor voel je je zo onzeker dat je moet gaan fuseren terwijl je misschien liever gaat samenwerken? En: hoe kunnen we dat verbeteren?

Ik kom op de motie van mevrouw Dijkstra over de extra lasten. Ze vraagt of in de evaluatie van het wetsvoorstel waarin de concentratie-effectrapportage wordt opgenomen, nadrukkelijk kan worden meegenomen of de acht vereiste elementen daadwerkelijk van toegevoegde waarde zijn en of het mogelijk is om de eisen te vereenvoudigen. Ik vind dat een goede zaak. Ik ondersteun haar dus, of het is ondersteuning van beleid, of hoe je het ook zegt. Positief.

In haar motie op stuk nr. 54 verzoekt mevrouw Dijkstra de regering, te bevorderen dat de cliëntenraad betrokken wordt bij een soepele overgang van een failliete zorgaanbieder naar een overnemende zorgaanbieder. Er is op dit terrein veel geregeld. Wij hebben dingen geregeld in de medezeggenschapsbepalingen die cliënten een adviesrecht geven, ook rekening houdend met het faillissementsrecht en het feit dat via faillissementen ook cliëntenraden ophouden te bestaan. Ik ontraad deze motie. Als wij in dit soort grote zaken dingen willen veranderen, moeten wij bekijken wat er is al geregeld, waar de gaten zitten en waar het nodig is om dingen te regelen. Ik vraag mevrouw Dijkstra dan ook om de motie aan te houden zodat wij kunnen bekijken of er hiaten zijn. Omdat het een terrein betreft dat wel aanpalend maar niet hetzelfde is, voel ik mij niet zeker om het oordeel over de motie aan de Kamer te laten.

Mevrouw **Pia Dijkstra** (D66):

Ik houd de motie graag aan.

De voorzitter:

Op verzoek van mevrouw Pia Dijkstra stel ik voor, haar motie (33253, nr. 54) aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

Minister Schippers:

In haar motie op stuk nr. 55 verzoekt mevrouw Agema de regering, voorafgaand aan een fusie de bestuurders een bestuurderstoets af te nemen en de fusie te blokkeren indien de bestuurders zakken voor de toets. In haar motie op stuk nr. 56 verzoekt zij de regering, fusies te blokkeren indien een of meer leden van raden van toezicht meer dan drie bijbanen hebben. Wij zouden daarover kunnen discussiëren. Ik ben het niet per definitie eens met deze moties, maar voor de zomer kom ik ook met een brief aan de Tweede Kamer over goed bestuur. Met deze moties nemen wij nu allemaal besluiten in dilemma's hoe wij dat goed bestuur willen regelen. Daarmee zou ik vooruitlopen op die discussie. Ik vraag mevrouw Agema dan ook om haar moties aan te houden. Als ik met de brief kom en zij het daarmee niet eens is, kan zij de moties alsnog in stemming brengen.

Mevrouw Agema (PVV):

Is de grondhouding van de minister ten opzichte van de moties positief?

Minister Schippers:

De grondhouding verschilt per motie. Ten opzichte van de motie op stuk nr. 8 is die aanmerkelijk positief minder dan ten opzichte van de motie op stuk nr. 7. Ik ben aan het bekijken hoe je dat moet doen, wat de sector al doet, hoe ver de sector daarmee is en hoeveel vertrouwen ik daarin heb. De motie op stuk nr. 7 is bij wijze van spreken in procedure en daarbij moet ik kijken waar wij nu staan en wat dit erbij helpt. De motie op stuk nr. 8 vind ik minder haalbaar.

Mevrouw Agema (PVV):

Oké, dan wil ik graag de motie op stuk nr. 55 aanhouden en die op stuk nr. 56 in stemming brengen.

Minister Schippers:

Dan ontraad ik de motie op stuk nr. 56.

De voorzitter:

Op verzoek van mevrouw Agema stel ik voor, haar motie (33253, nr. 55) aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

Minister Schippers:

De heer Mulder heeft nadrukkelijk naar voren gebracht dat instellingen niet moeten fuseren omdat ze daarin meer zekerheid vinden dan in samenwerking. Zijn tweede punt betreft de economen die een artikel hebben geschreven in ESB en de Duitse mededingingsautoriteit. Ik wil deze dingen meenemen in de brief over de NMa die ik naar uw Kamer stuur. Een besluit van de NMa is een precedent. Je kunt niet zomaar terug. De regels voor de mededingingstoetsing zijn in de hele Europese Unie ongeveer gelijk. Ik zal de situatie in Duitsland onderzoeken en als dat nodig is met mijn collega van Economische Zaken erover overleggen of de NMa de regels strikt genoeg toepast. Dat overleg en dat onderzoek neem ik mee in de mededingingsbrief.

Prijsstijging, het model verfijnen; houd ik de Kamer van die ontwikkelingen op de hoogte? Dat zag ik u toe.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter:

Over de ingediende moties en het wetsvoorstel zal volgende week dinsdag worden gestemd.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

JBZ-Raad

Aan de orde is het debat naar aanleiding van een algemeen overleg op 6 maart 2013 over de JBZ-Raad van 7 en 8 maart 2013.

Mevrouw **Gesthuizen** (SP):

Voorzitter. Wij hebben vandaag een pittig debat gevoerd over tal van onderwerpen, maar een van de pittigste onderwerpen zat in het staartje van het algemeen overleg. Dat betrof het punt dat een paar maanden geleden duidelijk werd dat er in verschillende EU-lidstaten die onderdeel zijn van de Schengenzone de mogelijkheid lijkt te ontstaan of al bestaat om een verblijfsvergunning te krijgen als je flink investeert, bijvoorbeeld met een paar honderdduizend euro in vastgoed. Ik heb de staatssecretaris een paar maanden geleden gevraagd wat hij daarvan vond. Toen wist hij er nog niets van, maar vandaag verraste hij de Kamer met de opmerking dat hij eigenlijk niet zo veel bezwaren zag tegen deze praktijk en dat hij overweegt om dit ook voor Nederland nader te bezien en er mogelijkheden voor te creëren. Ik vind dat onwenselijk en heb daarom de volgende motie opgesteld.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat binnen verschillende EU-lidstaten welke onderdeel uitmaken van de Schengenzone, gewerkt wordt aan het scheppen van de mogelijkheid om aan niet-EU-ingezetenen investeerders in met name vastgoed binnen die landen een verblijfsvergunning te verstrekken die dientengevolge ook voor Nederland geldig zou zijn;

constaterende dat de regering overweegt om ook aan een dergelijke regeling te gaan werken voor Nederland;

overwegende dat dit een ontwikkeling is welke niet in overeenstemming is met de criteria welke normaal gesproken gelden in het vreemdelingenbeleid;

verzoekt de regering om bij de eerstvolgende JBZ-Raad te Brussel onomwonden het standpunt in te nemen dat deze ontwikkeling onwenselijk is, en op dit standpunt ook de ontwikkelingen in Nederland te baseren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Gesthuizen. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 165 (32317).

Mevrouw **Gesthuizen** (SP):

Voorzitter. Ik maak een slotopmerking. Het staat niet expliciet in de motie, maar ik vind het wel zeer kwalijk dat wij hiermee niet alleen een stukje uitverkoop van Nederland plegen, maar ook een onacceptabele scheiding maken tussen mensen met veel geld, die hier blijkbaar altijd welkom zijn, en mensen zoals zij die op dit moment in vluchtkerken verblijven. Daarvan wil Nederland dat ze het liefst morgen nog uit Nederland vertrekken. Ik vind dat een heel erg kwalijke zaak.

De heer Fritsma (PVV):

Voorzitter. Allereerst haak ik aan bij het punt dat terecht door mevrouw Gesthuizen is aangevoerd. Het is inderdaad een heel vreemde trend in Europa dat je een verblijfsvergunning cadeau krijgt als je hier een huis koopt. Het mag niet gebeuren dat op zo'n makkelijke manier verblijfsvergunningen worden weggegeven. Ook de PVV-fractie roept de staatssecretaris op om zich hiertegen te verzetten.

Een ander punt betreft Schengen. De PVV-fractie heeft zich altijd verzet tegen de toetreding van Roemenië en Bulgarije tot het Schengengebied. Helaas is het kabinet niet zo duidelijk. Daarom dien ik de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de meest recente CVM-rapportages betreffende Roemenië en Bulgarije een zeer negatief beeld geven van de situatie in beide landen wat betreft corruptie en georganiseerde criminaliteit;

overwegende dat van toetreding van genoemde landen tot het Schengengebied derhalve geen sprake mag zijn;

overwegende dat de regering heeft aangegeven pas na twee positieve beoordelingen van CVM-rapportages akkoord te kunnen gaan met toetreding van beide landen tot de Schengenzone;

constaterende dat de regering vooralsnog weigert, een duidelijke appreciatie van de meest recente rapportages te geven;

verzoekt de regering, op de kortst mogelijke termijn te erkennen dat de meest recente rapportages aangaande Roemenië en Bulgarije niet als positief zijn te waarderen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Fritsma. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 166 (32317).

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Staatssecretaris **Teeven**:

Voorzitter. Laat ik beginnen met de leden Gesthuizen en Fritsma te bedanken voor hun inbreng.

Wij hebben vanmiddag inderdaad een interessant debat gehad. Ik ben dat met mevrouw Gesthuizen eens, omdat dit debat aan de vooravond van de JBZ-Raad zo'n beetje aan alle punten van het vreemdelingenbeleid raakte. Het lijkt mij goed om de feiten nog een keer op een rijtje te zetten, want de regering kan feiten natuurlijk anders waarderen dan de SP, zeker in het geval van een onderwerp als waarover we nu spreken.

Ik denk niet dat de Tweede Kamer vanmiddag verrast hoefde te zijn. In een eerder overleg over de JBZ-Raad hebben we namelijk al van gedachten gewisseld over de ontwikkelingen in Spanje en Portugal. De regering was niet op de hoogte van die ontwikkelingen en het was goed dat de SP-fractie mij hier toen op attendeerde. Het klopt dus wat mevrouw Gesthuizen hierover zei. Ik heb in dat overleg toegezegd dat ik zou proberen te achterhalen wat er aan de hand was en vandaag heb ik de Kamer daardoor kunnen melden dat in tien landen sprake is van het koppelen van investeringen aan verblijfsvergunningen. Ik heb de Kamer vervolgens vandaag toegezegd dat ik een brief zal sturen over wat er in die tien landen precies speelt. Voor die inventarisatie zal ik dus zorgen.

Ik ben verder met de heer Fritsma en mevrouw Gesthuizen van mening dat het niet zo kan zijn dat iemand een verblijfsvergunning cadeau krijgt wanneer hij een huis of onroerend goed koopt. Dat was overigens al het standpunt van de regering. Ik heb hieraan wel toegevoegd dat wij een open oog moeten hebben voor investeringen door nieuwkomers in onze samenleving. Ik denk dan bijvoorbeeld aan investeringen in bedrijven die kunnen leiden tot werkgelegenheid. Dat kan geen verrassing zijn voor de Kamer! Ik zeg dat, omdat op 16 februari 2010 de Wet modern migratiebeleid is aangenomen. Nadien is in 2010 ook nog een AMvB gepubliceerd die hierop betrekking heeft. In

de Wet modern migratiebeleid is een grondslag opgenomen om nieuwkomers die in onze samenleving willen investeren, in aanmerking te laten komen voor een verblijfsvergunning. Overigens heeft ook de SP-fractie in 2010 voor deze wet gestemd en is deze wet eveneens in de Eerste Kamer met een vrij grote meerderheid aangenomen.

Ik baseer mij dus op de wet en dat betekent dat ik niet heb gezegd dat het een verblijfsvergunning moet zijn met een huis als cadeautje erbij of, andersom, een huis met een verblijfsvergunning. Als nieuwkomers met vermogen in onze samenleving willen investeren, wil ik dat niet op voorhand ontmoedigen. We leven namelijk in een tijd dat de samenleving gebaat is met investeringen, zeker met investeringen in bedrijven die werkgelegenheid opleveren. "Niet op voorhand ontmoedigen" is echter wel iets anders dan cadeautjes weggeven in combinatie met een verblijfsvergunning.

Voorzitter. Dan nu de motie.

Ik heb een inventarisatie toegezegd en ik zal morgen op de JBZ-Raad onomwonden het standpunt innemen dat ik de door mij geschetste ontwikkeling onwenselijk vindt als dat een gevolg zou zijn van de Wet modern migratiebeleid. Ik zal met andere woorden morgen niet een standpunt innemen in de JBZ-Raad dat erop neerkomt dat ik afstand neem van mijn eerdere beleid. Dat zou overigens ook in tegenspraak zijn met wat wij beoogden met de Wet modern migratiebeleid. Om die reden moet ik de motie ontraden.

Het doel van de Wet modern migratiebeleid is economische ontwikkeling. En als ik het heb over economische ontwikkeling en werkgelegenheid, dan bedoel ik zeker niet het cadeau geven van verblijfsvergunningen.

Mevrouw **Gesthuizen** (SP):

Er kloppen twee dingen in het betoog van de staatssecretaris niet. In de eerste plaats wist hij dit al een aantal maanden. In het overleg over de informele bijeenkomst in Dublin heb ik de staatssecretaris hier namelijk expliciet op gewezen. De staatssecretaris had die inventarisatie dus al op orde kunnen hebben. Ten tweede is het van het grootste belang dat de staatssecretaris morgen op de JBZ-Raad het standpunt inneemt dat deze ontwikkeling onwenselijk is, gezien de gang van zaken in landen als Cyprus, Portugal en Hongarije. In die landen krijg je wel degelijk een verblijfsvergunning cadeau als je een paar ton in de economie investeert. En dat zijn wel landen die tot de Schengenzone behoren. Dat wil zeggen dat die mensen ook naar Nederland kunnen komen. Waarom heeft de staatssecretaris de Kamer niet eerder geïnformeerd en waarom acht hij het niet opportuun om in Brussel te zeggen dat wij het een onwenselijke ontwikkeling vinden?

Staatssecretaris **Teeven**:

Ik moet eerst volstrekt helder hebben wat er precies aan de hand is in de tien landen die ik vanmiddag in het algemeen overleg heb genoemd. We moeten de feiten exact op tafel hebben. We moeten ons niet baseren op berichten in de media maar precies weten wat de feiten zijn en dan per land en per feit namens de Nederlandse regering een standpunt innemen. Daarom doe ik dat niet morgen in Brussel en daarom ontraad ik deze motie.

Voorzitter. In de motie-Fritsma op stuk nr. 166 wordt de regering verzocht om op de kortst mogelijke termijn te erkennen dat de meest recente rapportages aangaande Roemenië niet als positief zijn te waarderen. Ik wil ook deze motie ontraden. In het algemeen overleg heb ik al verwezen naar de brief van de minister van Buitenlandse Zaken van 8 februari met daarin een appreciatie van het CVM-rapport. Vanmiddag in het AO heb ik al gezegd dat het wat mij betreft te vroeg is om in te stemmen. Er is morgen ook geen besluitvorming voorzien, dus er is ook helemaal geen noodzaak om er nu een standpunt over in te nemen. We kunnen de komende maanden bezien wat de ontwikkelingen zijn. In december spreken we opnieuw. Dat moment is vroeg genoeg. Ik denk dat ik het niet beter had kunnen zeggen dan de minister van Buitenlandse Zaken deed: er zijn

dingen voor en er zijn dingen tegen. Dat heeft de Nederlandse regering geschetst en daar kan ik mij volledig in vinden. Ik denk dat dat op dit moment reden is om de motie te ontraden.

De heer **Fritsma** (PVV):

Dit is een onacceptabele partij mist en onduidelijkheid. Het kabinet geeft zelf aan dat als er twee positieve rapporten zijn, beide landen mogen toetreden tot Schengen. Nu ligt er een rapport, en nu geeft de staatssecretaris niet aan of dat een positief of negatief rapport is. Dat kan toch niet? Je moet toch kunnen zeggen: hier ligt een rapport, daar geven wij een duidelijk waardeoordeel aan? Dat waardeoordeel moet natuurlijk zijn dat er nog veel te veel problemen zijn op het gebied van de aanpak van corruptie en misdaad. Van toetreding tot Schengen kan dus geen sprake zijn.

Staatssecretaris **Teeven**:

Volgens mij hebben wij vanmiddag in het algemeen overleg al met elkaar gedeeld dat de Nederlandse regering hetzelfde standpunt heeft als de Duitse regering en dat het niet nodig is om dat nu expliciet uit te spreken omdat er morgen een inventarisatie plaatsvindt. Dan gaan we opnieuw bekijken hoe de zaken zich de komende acht maanden ontwikkelen. Daarover verschillen we dus niet van mening. En tja, er zitten goede dingen in het CVM-rapport en er zitten minder goede dingen in het CVM-rapport, zoals de minister van Buitenlandse Zaken in de op één na laatste alinea op pagina 2 van zijn brief van 8 februari perfect heeft aangegeven. Daar wil ik het op dit moment bij laten. Daarom ontraad ik deze motie.

De **voorzitter**:

Een slotopmerking, mijnheer Fritsma.

De heer **Fritsma** (PVV):

Ik heb nog één vervolgvraag, want ik zie de bui alweer hangen. Zo meteen komt er in december een nieuw rapport en zegt het kabinet: weet je wat, wij vinden beide rapporten met terugwerkende kracht positief en we laten beide landen toe tot het Schengengebied. Kan de staatssecretaris dat nu uitsluiten? Ja of nee?

Staatssecretaris **Teeven**:

Nu vervallen we echt in herhalingen. Er moeten twee positieve rapportages zijn. We weten zelfs nog niet of er in december besluitvorming zal plaatsvinden. Ik zeg het maar opnieuw: het zou ook heel goed kunnen zijn dat er opnieuw standpunten zullen worden ingewonnen en dat er nog geen besluitvorming plaatsvindt in december 2013. Het is dus echt prematuur om dergelijke teksten nu hier te uiten en om daar een definitief standpunt over in te nemen.

Dit was het, voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Hiermee zijn we aan het einde gekomen van dit VAO. Over tien minuten zullen we stemmen over de ingediende moties.

De vergadering wordt van 17.56 uur tot 18.06 uur geschorst.

Stemmingen JBZ-Raad

Aan de orde zijn de stemmingen over de bij het debat ingediende moties,

te weten:

- de motie-Gesthuizen over de mogelijkheid om aan niet-EU-ingezeten investeerders in vastgoed een verblijfsvergunning te verstrekken (32317, nr. 165);

- de motie-Fritsma over niet als positief waarderen van de meest recente CVM-rapportages aangaande Roemenië en Bulgarije (32317, nr. 166).

In stemming komt de motie-Gesthuizen (32317, nr. 165).

De voorzitter:

Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de SP, de PVV en de PvdD voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Fritsma (32317, nr. 166).

De voorzitter:

Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de ChristenUnie, de PvdD, de SP en de SGP voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Intrekking Wet overleg minderhedenbeleid

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Intrekking van de Wet overleg minderhedenbeleid in verband met de herijking van de overlegvorm over het integratiebeleid (33297).

De voorzitter:

Ik heet de minister van harte welkom.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer Azmani (VVD):

Voorzitter. De VVD is nooit tegen het overleg met minderheden geweest. Niet aan het eind van de jaren tachtig, toen het werd opgestart, niet in 1997, bij de bespreking van het wetsvoorstel, dat toen tot wet is verheven, en ook nu niet, in 2013, nu we de wet gaan intrekken.

Maar de VVD heeft zich wel verzet tegen het wettelijk vastleggen van het overleg. Dit om twee redenen. Ten eerste, bij wet moet geregeld worden wat nodig is. Niet meer en ook niet minder. Dit zei Henk Kamp al in 1997, en dit is nog steeds de lijn van de VVD. Ten tweede, de wet verhoudt zich niet met het uitgangspunt dat er geen specifiek beleid wordt gevoerd ten aanzien van doelgroepen. Ik kom daar in het vervolg van mijn betoog op terug.

Ondanks de tegenstem van de VVD-fractie in 1997 bij de bespreking van deze wet, is de wet er toch gekomen. Het was trouwens geen lichtzinnige tegenstem. Het ging immers om een wet van onze eigen minister Dijkstal. Dat geeft nog maar eens het fundamentele probleem aan dat de VVD had met deze wet. Nu, zestien jaar later, staan wij hier om de wet in te trekken. Die wet had er voor de VVD dus nooit hoeven komen, maar ik ben blij dat die nu wordt ingetrokken.

De VVD is niet tegen overleg. Een actieve dialoog met de samenleving kan van grote waarde zijn voor het draagvlak van beleid, signalering van problemen en het aandragen van oplossingen. Maar je hebt niet bij elk gesprek alle gesprekspartners nodig. Dit moet je flexibel kunnen invullen. Daaraan staat een wettelijk vastgelegde overlegstructuur in de weg. Er was en is geen reden om aan te nemen dat dit overleg zal stilvallen door het intrekken van deze wet. Voordat deze wet er kwam,

was er al twaalf jaar overleg. Ik geloof dat er ook na het intrekken van deze wet overleg zal blijven bestaan. De brief van de minister sterkt mij in deze gedachte. De minister geeft de waarde aan van een flexibele dialoog met de meest relevante gesprekspartners via welke de overheid op een actieve wijze in contact staat met de samenleving.

In 1997 was het al de wens van de VVD dat migrantenorganisaties zich ooit overbodig zouden maken doordat ze zouden opgaan in vakbonden, ondernemingsorganisaties, politieke partijen, natuurbeschermingsorganisaties en noem maar op. Deze wens koesteren wij nog steeds. Ik hoop dat dit ook het doel is van de verschillende migrantenorganisaties. We moeten mensen niet langer aanspreken op basis van hun etnische achtergrond, maar ze laten deelnemen aan de reguliere overleggen. Mijns inziens heeft de wettelijke basis voor dit overleg in de weg gestaan aan een verdere integratie met overlegorganen die op non-etnische basis zijn georganiseerd. Een gemiste kans? Misschien wel.

Ik zou graag van de minister in zijn termijn een toelichting willen krijgen op de invulling van de motie-Van Dam/Sterk (33000-VII, nr. 83). Ik bespeur in de brief namelijk enige onduidelijkheden. Ik zou daarbij wat meer voeding willen hebben, temeer nu het Landelijk Overleg Minderheden (LOM) en andere migrantenorganisaties aangeven dat het op dit moment moeilijk is om overleg met het departement te hebben. Hoe ziet de minister de (financiële) afbouw tot 2015? Hoe zal hij die vormgeven?

Ik sluit af met de woorden van de woordvoerder van de VVD-fractie destijds, Henk Kamp: ja tegen het overleg, nee tegen de Wet overleg minderhedenbeleid. Kortom, de VVD-fractie is blij dat deze wet na zestien jaar wordt ingetrokken.

De voorzitter:

Op mijn sprekerslijst staat nu de heer Van Klaveren. Wij gaan zien of hij straks alsnog aan dit debat deelneemt.

Ik geef nu het woord aan de heer Van Weyenberg.

De heer Van Weyenberg (D66):

Voorzitter. Vandaag spreken wij over hoe de overheid en de samenleving met elkaar praten over integratie. En ja, uiteindelijk gaat het in de samenleving natuurlijk om individuen, maar dat doet niets af aan het belang van overleg met groepen in de samenleving waar ook specifiek aandacht voor is in het beleid.

De heer Azmani zei: ja tegen het overleg. Daarover gaat precies mijn hoofdvraag in het debat van vandaag. Ik begrijp dat het per wet regelen van het overleg misschien niet meer van deze tijd is. Ik ben dus voor een overlegvorm die flexibel en modern is, maar ik ben erg benieuwd hoe die motie-Van Dam/Sterk, die ook is gesteund door mijn fractie, in de praktijk wordt ingevuld. In die motie werd namelijk gevraagd om een moderne voortzetting van die dialoog tussen de overheid en de betrokken organisaties, zodat wij zeker weten dat de overheid niet alleen over, maar ook met minderhedenorganisaties praat.

Toen ik de brief van de minister echter kreeg, was ik toch een beetje teleurgesteld. Er zijn veel opties voorgesteld, maar het is niet helemaal helder wat er exact is gebeurd. Zo lees ik dat er maar één keer ambtelijk overleg heeft plaatsgehad, inmiddels al meer dan een jaar geleden, en dat in april voor het eerst een overleg met de verantwoordelijk minister staat gepland. Graag een reactie van de minister hierop. Hoe ziet hij zijn eigen rol bij het in stand houden van dat overleg? Daar zit mijn zorg namelijk. Hoe zorgen wij ervoor dat die overleginstanties en de flexibele dialoog, waar ook de minister naar streeft, blijven bestaan. Hoe voorkomen wij dat er zo meteen geen enkele vorm van overleg meer mogelijk is? Wat is dus het langetermijnperspectief voor dit overleg? Kan het wat

preciezer worden geduid dan de "flexibele dialoog"?

Hoe wil hij regulier in overleg treden met deze organisaties? Hoe zorgt hij ervoor dat het beschikbaar stellen van kennis vorm krijgt? En wat zijn eigenlijk de effectieve interventies waarnaar wordt verwezen? Hoe ziet de minister dus in de brede toekomst het contact in de toekomst tussen het departement, hemzelf en de LOM-organisaties?

Ik proef namelijk bij die organisaties dat ze willen moderniseren. Ik proef dat ze zich willen aanpassen, maar ze zijn bang dat de banden worden doorgesneden. Dat kan niet de bedoeling zijn. Ik ben ervan overtuigd dat dit ook niet de bedoeling is van de minister. Al mijn vragen hebben dus als achtergrond de vraag wat de minister gaat doen om ervoor te zorgen dat we in gezamenlijkheid met de betrokken organisaties stappen voorwaarts kunnen zetten in de grote uitdagingen waar we in het integratiedebat voor staan en waar de minister in zijn integratieagenda aandacht voor vraagt.

De dialoog tussen de overheid en de veranderende samenleving is van grote waarde. Die samenleving is niet statisch, dus onze overlegvormen moeten ook veranderen als dat tot een betere uitkomst leidt. Daarom steunen wij de grote lijnen van de wijziging en de intrekking van deze wet. Wij missen echter nog een visie op de toekomst van het overleg, en daarmee de uitvoering van de aangenomen Kamermotie.

Mevrouw **Yücel** (PvdA):

Voorzitter. De PvdA steunt het voornemen van het kabinet om het Landelijk Overleg Minderheden te beëindigen. Hiermee vervalt de wettelijke structuur om drie keer in het jaar te overleggen met bepaalde organisaties die minderheden vertegenwoordigen. Daarvoor komt in de plaats een wijze van overleg op flexibele basis, afhankelijk van de actualiteit en het betreffende thema. De PvdA vindt dat deze nieuwe wijze van in gesprek gaan met minderheden, recht doet aan het integratiebeleid anno 2013. Dat gaat steeds meer uit van gelijke behandeling en eigen verantwoordelijkheid. Het past ook bij de nieuwe fase in het integratiebeleid, waarover in het laatste AO door de minister is gesproken.

We moeten ons tegelijkertijd realiseren dat de beëindiging van het LOM wel een grote stap is. Jarenlang hebben organisaties als het Inspraak Orgaan Turken, het Overlegorgaan Caribische Nederlanders en het Surinaams Inspraak Orgaan een belangrijke functie gehad. Zij zijn van waarde geweest in het vertegenwoordigen van hun doelgroep. Dat verdient waardering. De PvdA is dan ook blij dat, dankzij een motie van PvdA en CDA, voor 2013 en 2014 de kennis en de expertise van deze organisaties worden geborgd door het beschikbaar stellen van een bedrag. Wij willen nog wel van de minister weten wat het vervolg van deze borging is. Hoe wordt die in 2013 en 2014 verder gerealiseerd? Worden de gesprekken met de organisaties voortgezet? Wat gebeurt er verder met de twee plannen die door hen zijn ingediend?

De PvdA wil graag nogmaals de garantie van de minister dat ook in de nieuwe situatie de overheid volop in verbinding blijft met migrantengroepen en sleutelfiguren daarbinnen. Dat blijven wij essentieel vinden. Wij vragen de minister om hierbij de diversiteit binnen de migrantengroepen goed in acht te nemen. Kan hij precies aangeven hoe dat in de nieuwe situatie is georganiseerd ten opzichte van de oude situatie? Heeft de minister voldoende inzicht in de vraag welke organisaties er overblijven en of alle groepen en de diversiteit daarbinnen op goede wijze vertegenwoordigd blijven? Kortom: hoe, met wie en op welke momenten gaat de minister concreet in gesprek en wanneer niet? Ik ben benieuwd naar de antwoorden van de minister.

De heer **Heerma** (CDA):

Voorzitter. Het integratiebeleid is de laatste jaren veranderd. Daarmee is ook de relatie van de overheid met migrantenorganisaties veranderd. Volgens het CDA is een speciale status voor het overleg tussen minderhedenorganisaties en de overheid niet nodig. Daarom geven wij steun aan een

moderne, flexibele vorm van overleg. Een volwassen vorm, die past bij deze fase van het integratiebeleid.

Bij de aankondiging van de intrekkingwet heeft mijn fractie echter samen met de fractie van de PvdA een motie ingediend, die is ook aangenomen. In die motie vragen de heer Van Dam en mevrouw Sterk om een goede borging van de kennis van de netwerken. Dit moet op een volwassen manier gebeuren. Net zoals mijn collega van D66 zeg ik dat ik wel wat teleurgesteld ben in de brief die de minister hierover heeft gestuurd. Daaruit blijkt inderdaad dat men nog niet echt om tafel heeft gezeten. Begin 2012 heeft er op ambtelijk niveau een gesprekje plaatsgevonden dat naar de mening van mijn fractie geen recht doet aan de wens en de inhoud van de motie-Van Dam/Sterk. Graag krijg ik een duidelijke reactie van de minister waarin hij zegt wat hij gaat doen om meer recht te doen aan de uitvoering van deze motie. Als de minister die toezegging niet doet, overweeg ik alsnog om een nieuwe motie in te dienen. Ik hoop dat dit aan het einde van het debat niet nodig blijkt te zijn.

Mevrouw **Karabulut** (SP):

Voorzitter. Wij spreken vandaag over de intrekkingwet overleg minderhedenbeleid. Feitelijk regelt die wet dat de overheid en de organisaties die deel uitmaken van het LOM, drie keer per jaar regulier overleg met elkaar voeren. Het kabinet-Rutte I en deze minister van het nieuwe kabinet vinden dat het organiseren op grond van etnische afkomst -- voor veel organisaties is dat het geval -- eigenlijk niet meer van deze tijd is. Ik ben het wat dat betreft eens met het kabinet. Het gaat inderdaad niet om de afkomst, maar om de problemen die er zijn en om oplossingen. In het generieke beleid zou je voldoende aandacht moeten besteden aan en oplossingen moeten bieden voor de specifieke problemen. De minister benoemt die ook in zijn brief over integratie, die wij recent hebben besproken. Kan ik de minister zo verstaan dat het generieke beleid inderdaad de oplossing moet zijn, ook voor Nederlanders met een andere afkomst of kinderen van migranten, maar dat er waar nodig wel extra inzet en aandacht moet zijn voor het oplossen van specifieke problemen? Graag ontvang ik een antwoord op deze vraag.

Het overleg is ooit met deze wet in het leven geroepen, omdat de beïnvloeding van het beleidsproces -- of het nu gaat om werk, onderwijs en noem maar op -- niet altijd goed plaatsvond vanwege bestaande achterstanden onder sommige groepen migranten en hun kinderen. Er was ondervertegenwoordiging en die is er voor een deel nog steeds. De minister schrijft dat dit niet meer moet worden georganiseerd via de actuele lijnen, maar veel flexibeler en al naar gelang het onderwerp. Ook daar kan ik het mee eens zijn. Volgens mij erkennen veel organisaties die op dit moment zijn aangesloten bij het LOM, de noodzaak tot verandering en aanpassing. Zij zijn daar ook mee bezig. Tegelijkertijd willen zij alles wat er is opgebouwd en wat door de minister en een groot deel van de Kamer erkend wordt, namelijk alles wat bijdraagt aan het oplossen van de specifieke problemen rondom burgerschap, integratie en emancipatie, niet zomaar door het toilet spoelen. Dat wil de Tweede Kamer ook niet. Daar is al eerder aan gerefereerd. De leden Van Dam en Sterk hebben in dit verband een motie ingediend die de fractie van de SP heeft gesteund. In die motie roepen de indieners de regering op om met het Landelijk Overleg Minderheden en de daarbij aangesloten koepelorganisaties in gesprek te gaan over de door hen gemaakte plannen om netwerk en expertise van de betrokken organisaties te borgen en in een nieuwe vorm in te zetten ten behoeve van burgerschap en integratie in de Nederlandse samenleving en hen in de gelegenheid te stellen de nieuwe toekomst goed voor te bereiden.

Het is duidelijk dat de minister de komende jaren, tot 2015, nog ongeveer 3 miljoen per jaar verstrekt om dit laatste te regelen. Ik heb echter wel nog vragen over de eerste twee punten, want dit alles wordt mij niet duidelijk. Anderen hebben het hier ook over gehad.

Er is inderdaad niet echt overleg geweest, behalve dan ambtelijk overleg. Vele organisaties zijn hier een beetje boos over. Ik krijg hierop graag een reactie van de minister. Het is de bedoeling om zaken

om te zetten en te laten aansluiten bij het reguliere beleid, maar welke eisen en criteria stelt de minister daaraan? Wat moet er over een paar jaar staan? Er wordt immers nog steeds geld gegeven. Het lijkt mij dat het ook aan de integratieagenda van de minister moet bijdragen. Over welke nieuwe vormen hebben we het?

Vluchtelingen-Organisaties Nederland spreekt in dit verband zelfs van een afkooppremie, omdat zij zich ongehoord voelt en zelf heel goede plannen heeft voor zelfbeschikking en bestrijding van geweld. Volgens Vluchtelingen-Organisaties Nederland gebeurt hier echter niets mee en ontbreekt de aansluiting met de integratiebrief en de reguliere instellingen. Graag krijg ik hierop een reactie.

Het kabinet zegt gelukkig dat het belangrijk is om in contact te blijven en te komen met brede lagen van de Nederlandse samenleving. Dat deel ik met het kabinet, maar het is mij niet duidelijk hoe het kabinet dat wil realiseren. De minister schrijft in zijn integratiebrief dat er nog steeds een probleem is met de aansluiting van bijvoorbeeld reguliere instellingen voor het bereiken van migranten en hun kinderen. Ik noem bijvoorbeeld de jeugdzorg. Mede in het kader van het afschaffen van het overleg en het feit dat het generieke beleid ook specifieke problemen moet oplossen, is het mij niet duidelijk hoe de minister het gaat doen. Graag hoor ik hierop een reactie.

Ook schrijft de minister dat rondetafelgesprekken zijn georganiseerd over een aantal actuele problemen zoals de jeugdwerkloosheid en de ouderbetrokkenheid. Vorig jaar is een rondetafelgesprek over ouderbetrokkenheid georganiseerd, maar mij is gebleken dat belangrijke partners en ouders, georganiseerd in het Platform Allochtone Ouders en Onderwijs, de Stichting Kleurrijke Scholen, en Forum, niet eens waren uitgenodigd. Zij zijn er niet bij geweest. Dat geeft mij niet heel veel vertrouwen in de manier waarop het overleg zou moeten plaatsvinden. Graag krijg ik hierop een reactie van de minister.

Ook de jeugdwerkloosheid is zeer actueel. Onder migrantenjongeren loopt de werkloosheid op tot wel 40%. Hoe betreft de minister de mensen die het treft bij het formuleren en realiseren van oplossingen?

Wij hebben ook nog het Contactorgaan Moslims & Overheid. Dat is niet langs etnische lijnen georganiseerd, maar wel langs religieuze lijnen. Dat is ook specifiek, groepsgericht, in plaats van de generieke oplossing die het kabinet zegt voor te staan. Naar mijn weten is er ook structureel overleg tussen het contactorgaan en meerdere ministers, zoals die van Justitie en die voor Integratie. Hoe passen deze overlegstructuren volgens de minister binnen het plaatje en de kaders die hij hanteert voor het intrekken van de wet?

De heer **Van Klaveren** (PVV):

Voorzitter. Het zal niet heel vaak gebeuren, maar dit kabinet gaat iets doen waar de PVV achter staat. De intrekking van de wet was reeds door het vorige, door ons gedoogde, kabinet gepland. Het is een echte PVV-maatregel.

De PVV heeft zich altijd verzet tegen het diversiteitsbeleid. Intrekking van de wet die regelt dat verplicht drie keer per jaar overleg moet worden geworden tussen de minister en allerlei politiek correcte, etnisch georganiseerde groepjes is prachtig.

De gesubsidieerde theebransjes met het LOM komen met de intrekking van deze wet dan ook ten einde. De eindeloze gesprekjes en vergaderingen hebben de totale mislukking van de integratie uiteraard niet kunnen voorkomen, maar wellicht zelfs bevorderd.

De heer **Van Weyenberg** (D66):

Laat ik dan ook maar eens iets bijzonders doen. Ik wil de heer Van Klaveren een compliment maken. Eindelijk een Kamerlid van de PVV dat ronduit toegeeft dat maatregelen die genomen zijn

door het kabinet dat door zijn partij werd gedoogd, inderdaad ook PVV-maatregelen zijn. Ik heb verder geen vraag. Hulde!

De heer **Van Klaveren** (PVV):

Dank u. Het lijkt mij niet meer dan bekend dat het intrekken van deze maatregel een punt was dat de PVV heeft ingebracht. Wellicht verdiept mijn collega van D66 zich niet altijd zo goed in de geschiedenis en totstandkoming van stukken.

De heer **Van Weyenberg** (D66):

Dat is nou jammer! Ik geef een compliment en krijg een jij-bak terug. Het compliment mag de heer Van Klaveren veel breder opvatten. Hij zei: dit was kabinetsbeleid dat wij steunden en daarmee ons beleid. Nogmaals, dat siert hem. Ik denk dat dit ook voor veel andere maatregelen geldt, waaronder lastenverzwaringen van kabinet-Rutte I.

De heer **Van Klaveren** (PVV):

Nogmaals, mijn collega kan blijkbaar niet zo goed lezen, maar ook niet zo goed luisteren. De intrekking van deze wet werd gesteund door ons en dat is nog steeds zo. Al die lastenverzwaringen en andere gekke dingen die destructief zijn voor ons land en voornamelijk voor de economie, steunden wij uiteraard niet.

Mede door de constante slachtofferrol en wegkijkmentaliteit van migrantenclubjes is de extreme oververtegenwoordiging van niet-westerse allochtonen en dan met name Marokkanen in de criminaliteit en bijstand lange tijd niet bespreekbaar geweest. Afgelopen week hebben 90 Marokkanenorganisaties, waaronder het Landelijk Beraad Marokkanen van vrijheidshater Mohamed Rabbæ, zelfs nog een brief geschreven aan de fractievoorzitters in de Tweede Kamer om een democratisch besluit in het Nederlandse parlement om een debat te houden over het Marokkanenprobleem, te boycotten. Hoe antidemocratisch kun je zijn! Het gegeven dat niet langer drie keer per jaar om tafel moet worden gezeten met dit soort integratieobstakels is pure winst.

Verder was een van de doelstellingen van de Wet overleg minderhedenbeleid dat het LOM zou bijdragen aan de versterking van minderheidsgroepen die op verschillende niveaus nog onvoldoende waren vertegenwoordigd. De overheid was verplicht om puur op basis van hun etniciteit met groepen te spreken over hun vermeende achterstelling. Die achterlijke situatie stopt. Daarmee wordt ook een overblijfsel uit de verstikkende politiek correcte jaren negentig eindelijk uitgewist. Een mooie bijkomstigheid is dat de jaarlijkse kostenpost van 3 miljoen euro aan subsidie voor het LOM per 2015 komt te vervallen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Minister **Asscher**:

Voorzitter. Ik dank de Kamerleden voor hun inbreng naar aanleiding van het intrekken van deze wet.

De dialoog van de regering met de samenleving over integratievraagstukken is toe aan herijking. De Wet overleg minderhedenbeleid heeft goede diensten bewezen, maar is niet meer passend bij deze tijd. Wettelijk verankerd bestuurlijk overleg op basis van vertegenwoordiging die zich onderscheidt door etniciteit, past niet meer. Sinds inwerkingtreding van de Wom is er een grote diversiteit ontstaan onder en tussen migranten qua opleidingsniveau, herkomst, generaties, culturele oriëntaties, waardoor etniciteit als exclusief uitgangspunt van beleid niet meer zo relevant is als voorheen. Dé Turkse of dé Marokkaanse achterban bestaat niet meer. Een specifiek doelgroepenbeleid voor etnisch geformuleerde minderheden is niet meer van deze tijd. Wel wil ik mijn waardering uitspreken voor het werk dat de organisaties hebben geleverd in het kader van deze wet. Daar doen wij niets aan af bij het intrekken daarvan.

Ik ga in op de verschillende vragen die zijn gesteld door de Kamerleden. Ik begin met dank te

zeggen voor de steun die is verleend aan het voorstel van deze en de vorige regering. Ik houd de heer Van Klaveren voor dat het bepaald niet de eerste keer is dat de regering zich verheugt in de steun van de PVV en dat het ook niet de laatste keer zal zijn.

De Kamerleden hebben in verschillende bewoordingen gevraagd naar de uitvoering van de motie-Van Dam/Sterk. Een van de vragen was of er wel contact is geweest met die organisaties. Als je de brief leest, lijkt het wel alsof we al een jaar niet meer met hen gesproken hebben. Dat had echter puur betrekking op de in de brief genoemde plannen. Intussen is namelijk veelvuldig contact geweest met de organisaties van het LOM. Wel is er sindsdien geen contact meer geweest op politiek niveau. Dat staat gepland voor volgende maand. Ook nu is er nog regelmatig contact op ambtelijk niveau, en dat zal zo blijven.

De heer Heerma vraagt mij expliciet om toe te zeggen dat de uitvoering van die motie goed ter hand zal worden genomen. Dat zeg ik volledig toe. Er is wel degelijk intensief contact geweest in 2012, en ook voor 2013 zeg ik toe dat er uiteraard ambtelijk contact zal plaatsvinden maar dat ikzelf ook contact zal opnemen. Juist door de implementatie van de voorstellen, die wij deels positief appreciëren en waarbij ik mij aansluit bij de opvattingen van oud-minister Leers, zet ik mij in voor een concrete borging van onder andere de ontsluiting van die kennis. Wij willen dat zelf ter hand nemen, want voortgaande subsidies voor die organisaties zijn niet meer aan de orde. Door middel van de afbouwsubsidie, en door goed te kijken naar die plannen en met hen in contact te treden, moeten zij in staat worden geacht hun kennis op een goede manier over te dragen en een logisch vervolg te geven aan hun organisatie.

De heer **Heerma** (CDA):

Ik dank de minister voor dit duidelijke antwoord. Bij het lezen bekwam mij het gevoel alsof de minister via die brief uitvoering gaf aan de motie. Dat zou echt veel te mager zijn geweest. Kan de minister aangeven op welke termijn hij de Kamer kan informeren over de voortgang van de uitvoering van de motie?

Minister **Asscher**:

Dat doe ik graag. Wij hebben in april een bestuurlijk gesprek gepland. Vervolgens gaan we aan de slag met die werkplannen. Ik stel voor om de Kamer voor de zomer, wanneer er ongetwijfeld een AO over integratie zal plaatsvinden, te informeren over onze verdere voortgang van dit onderwerp.

Een vraag van de heer Azmani was hoe we met die toekomstige dialoog omgaan. Ik waardeer in bijzondere mate de wijze waarop het IOT, de VON en het SMN zich inspannen om een nieuwe geschikte vorm en zelfstandige positie te vinden. Ik waardeer dat deze organisaties bij het bespreekbaar maken van homoseksualiteit binnen moslimkringen een dappere en verdienstelijke rol hebben gespeeld. Ook heb ik waardering voor het feit dat zij jarenlang gesprekspartner zijn geweest voor de overheid namens hun achterban. Het vergt wat van die organisaties om nu zelfstandig verder te gaan.

Verschillende elementen uit die voorstellen spreken wij aan. Dat is ook een deel van het antwoord aan de heer Heerma. De thema's sluiten inhoudelijk aan bij het integratiebeleid dat ik kort geleden in mijn brief uiteen heb gezet. De nadruk ligt op onderwijs, arbeid, participatie.

Wat betreft de vorm is het goed dat het LOM in de voorstellen actief de samenwerking opzoekt met juist andere maatschappelijke partners: werkgeversorganisaties, werknemersorganisaties, zorginstellingen en hulpverleningsorganisaties. De bestaande maatschappelijke instituties moeten de plek zijn waarbinnen de voormalig etnisch georganiseerde migrantenorganisaties hun stem laten horen en waar zij een plaats kunnen vinden voor eventuele, specifieke problemen. Ik zie vooral het netwerk en de toegang tot de moeilijk bereikbare groepen als een sterk punt van de partners van de LOM-organisaties. Ik refereer nog maar eens aan de gedachte van mevrouw Yücel om ook specifiek

te werken op lokaal niveau met vrouwenrechtenambassadeurs. Toegang krijgen tot moeilijk bereikbare groepen blijft een opdracht. Het kabinet moet geïnteresseerd blijven in organisaties die daarbij kunnen helpen, omdat er soms een nood is die niet bekend is.

De LOM-organisaties blijven dus relevante gesprekspartners voor mij op individuele basis en in de voorgestelde samenwerkingsvormen wanneer daar, gezien de context, aanleiding voor is. Het is dus niet meer gestandaardiseerd drie keer per jaar, wettelijk vastgelegd, maar wanneer daar aanleiding voor is in de context, bijvoorbeeld vanwege een maatschappelijke ontwikkeling. Ik ben niet van plan om een sociaal contract aan te gaan op de manier waarop dat wordt voorgesteld. Ik wil nu niet kiezen voor een vaste dialoogpartner. De afgelopen jaren had het kabinet ook niet uitsluitend met de LOM-organisaties contact en kwam het verder niet in de samenleving. Ik heb in dit huis gisteren nog het een en ander kunnen zeggen over sociaal overleg. Dat voeren wij zonder dat wij daar wettelijk toe verplicht zijn. Dat hoort natuurlijk ook bij het gewone werk.

Daarnaast heb ik aangegeven dat er vanuit het departement een bemiddelende rol kan worden vervuld bij het in contact brengen van maatschappelijke partijen, zoals in sommige gevallen al heeft plaatsgevonden. Wat brengt dit voor toekomst? Wat voor persoonlijke rol wens ik daarbij te spelen? Vanzelfsprekend is de dialoog voor mij bijzonder belangrijk. Het is belangrijk om kennis te nemen, ook persoonlijk, van de opvattingen van personen en organisaties in onze samenleving. Het is ook altijd een goede toetssteen voor beleid. Niet voor niets vraagt de Kamer regelmatig niet alleen aan mijn departement, maar ook aan mij of ik kennis heb genomen van de opvatting van deze organisatie en of ik zelf het gesprek heb gevoerd met die club. Dat is buitengewoon nuttig. Er zijn ook altijd beperkingen aan. De Kamer zal van het kabinet verwachten dat het meer doet dan alleen vergaderen en praten, maar neem van mij aan dat dit in de werkwijze van het kabinet en van deze minister een belangrijke rol blijft spelen.

Het gaat wel om een flexibele dialoog. Ik ben blij met het feit dat de leden daarvoor begrip hebben uitgesproken. Die vaste structuur zou betekenen dat je in sommige gevallen gesprekken voert die op dat moment helemaal niet in de rede liggen en in andere gevallen gesprekken niet voert, omdat de tijd daarvoor ontbreekt. Je moet probleemgericht naar onderwerpen kijken. Ik zeg mevrouw Karabulut zeker toe dat wij, als specifieke problemen een rol spelen, daar natuurlijk op af gaan en het gesprek aangaan. Wij zijn niet blind voor de specifieke problemen die in groepen een rol spelen. Integendeel. Wij willen alleen niet meer etnisch geformuleerd beleid voeren. Wij willen de problemen oplossen die er zijn.

Gisteren heb ik bij de presentatie van de aanpak van de jeugdwerkloosheid aangegeven dat er wat ons betreft voor de ambassadeur jeugdwerkloosheid ook hier een rol ligt. Zij moet bekijken wat voor specifieke problemen eraan bijdragen dat de jeugdwerkloosheid onder migrantenjongeren nog veel hoger is dan onder andere jongeren. Ik hoop dat de leden daarin de bevestiging horen dat wij weliswaar -- ik geloof dat daarover consensus is in de Kamer -- afscheid nemen van etnisch georganiseerd beleid, maar wel de ogen openhouden voor de problemen die er wel degelijk zijn. Ik onderschrijf dat dus.

De heer **Van Weyenberg** (D66):

Laat ik vooraf zeggen dat ik erg blij ben met de beantwoording van de minister. Die neemt een aantal zorgen weg bij mijn fractie. Ook de toezegging aan de heer Heerma is daarbij zeer behulpzaam voor mij. De minister, of zijn voorganger in dit geval -- dat is nu niet meer relevant -- wekt de indruk dat er geen overleg meer nodig is. Ik hoor de minister dit nu expliciet anders formuleren. Mag ik daaruit opmaken dat bij beleidsvoorstellen die relevant zijn voor de overlegorganen die ons de brief hebben geschreven, de deur van de minister en zijn departement eigenlijk net zo openstaat als in het verleden? Het is niet meer in een wettelijk verplicht ritme, maar de deur staat wel altijd open, zoals het hoort bij een goed contact van de minister en zijn departement. Mag ik dat concluderen, met alle redelijke begrenzingsen die de minister daar zelf aan

toevoegde?

Minister Asscher:

Die vraag van de heer Van Weyenberg kan ik heel eenvoudig beantwoorden met het woord "ja".

Mevrouw Karabulut vroeg welke criteria en eisen we aan het overleg stellen. Wat mij betreft zijn er geen vaste criteria en eisen vooraf. Het gaat erom dat je voortdurend in contact blijft staan met sleutelfiguren. Het gaat erom dat je de wetenschappers met relevante kennis weet te vinden en dat zij mij weten te vinden. Hier en daar gaat het ook om het betrekken van ervaringsdeskundigen, die bij uitstek uit hun persoonlijke ervaring kunnen vertellen over de problemen die er zijn. In sommige gevallen gaat het ook nog om vertegenwoordigers namens een deel van de gemeenschap. Geen vaste criteria of eisen dus, maar kijken wat er aan beleid wordt voorbereid door de regering of de Tweede Kamer en reageren op de maatschappelijke context zoals die zich ontwikkelt. Zo moet overleg plaatsvinden. Zo vindt het op heel veel beleidsterreinen ook plaats, zeker op dit onderwerp.

Mevrouw Karabulut (SP):

Dat laatste is mij duidelijk, maar mijn vraag ging over de overgangperiode en de organisaties die conform een motie-Sterk/Van Dam bezig zijn om die borging te regelen. Volgens deze organisaties is het overleg, tot nu toe in ieder geval, niet goed verlopen. Ze schrijven mij: we weten niet zo goed wat de minister van ons verwacht. Ze geven aan dat ze allemaal plannen en ideeën hebben, maar dat ze niet zo goed weten welke criteria en eisen ze krijgen wat betreft geld. Ze schrijven dat ze willen zorgen voor die aansluiting, maar vragen tegelijk dat wordt gezegd wat ze moeten doen. Daar komt het eigenlijk op neer.

Minister Asscher:

Dan had ik de vraag van mevrouw Karabulut niet helemaal goed begrepen. Ik dacht dat ze vroeg naar criteria en eisen voor vormen van overleg. Beiden zijn we van mening dat dat niet verstandig is. Criteria en eisen voor de borging zijn er natuurlijk wel, want we geven een aanbouwsubsidie en daarvoor verlangen we het een en ander terug. Ik heb bij de appreciatie van de voorstellen gezegd welke onderdelen daarvan we wel verstandig vinden en welke niet. Op zichzelf is het niet verwonderlijk dat de organisaties onrustig zijn. Vanwege het wegvallen van de subsidie door het intrekken van deze wet is hun voortbestaan immers niet meer verzekerd. Ik heb er vertrouwen in dat we op basis van de inhoud afspraken kunnen maken om in ruil voor de aanbouwsubsidie die borging goed gestand te doen. Het gaat echter niet voor niets. Ik zie geen blijvende rol weggelegd voor die organisaties met een daarbij behorende blijvende subsidierelatie. Daarover moeten we helder zijn.

Mevrouw Karabulut (SP):

Zeker, maar daar gaat het mij ook absoluut niet om. Is het dan misschien een idee dat de minister in de brief en in de plannen die voor de zomer zullen komen, op dit punt nog even voor de komende jaren het een en ander in relatie tot die organisaties toelicht?

Minister Asscher:

Zeker. We zullen de afspraken over borging die we met die organisaties zullen maken, natuurlijk met de Kamer delen. Dat zal dan ook licht werpen op de eisen die het kabinet wil stellen, in die zin de eisen en criteria waarnaar mevrouw Karabulut vroeg.

Mevrouw Yücel vroeg of voldoende duidelijk is welke organisaties overblijven en of de diversiteit op een goede manier vertegenwoordigd blijft in die organisaties. Mevrouw Karabulut vroeg daar ook naar. Ik heb al het een en ander gezegd over de flexibele dialoog. Ik wil ook in de vormen flexibel zijn: de ene keer een rondetafelgesprek, een andere keer individuele gesprekken, weer een andere keer de organisatie van een oploop of een brainstorm en ga maar door, kortom wat je daar ook maar bij kunt verzinnen. Waarom? Een van de redenen om de wet in te trekken is dat het niet meer van deze tijd is dat een etnisch georganiseerde club kan spreken voor alle geledingen die toevallig die afkomst met elkaar gemeen hebben. Ik zei in mijn inleiding al dat er enorme verschillen zijn tussen generaties en in geloofsovertuiging, en tussen hoogopgeleid en laagopgeleid,

zoals we ook in de rest van de samenleving zien. Daarbij past dat je niet meer de illusie koestert dat je met één organisatie voor iedereen met een bepaalde afkomst kunt spreken. Daar hoort bij dat je flexibel overleg zoekt, in de hoop zo veel mogelijk geluiden op te vangen, maar ook in de wetenschap dat je nooit alle 16,7 miljoen Nederlanders aan tafel kunt vragen.

Mevrouw Karabulut vroeg hoe het overleg met de moslimorganisaties in dit kader moet worden geapprecieerd. Dat overleg vindt plaats in het kader van het overleg met religieuze organisaties. Het gaat dus om religieuze, niet om etnische organisaties. Er is geen sprake van subsidie, dus ook geen sprake van een wettelijke basis. Je kunt wel zeggen dat het hoort bij het gewone overleg dat een overheid heeft te voeren met relevante organisaties in het land, in dit geval religieuze organisaties.

Mevrouw Karabulut vroeg naar een brief van vrij kort geleden waarbij de suggestie werd gewekt dat de migrantenorganisaties zijn geweigerd bij een overleg over de jeugdwerkloosheid. Dat kan ik niet zo goed plaatsen. Het is over het algemeen een open uitnodiging. Wij zijn zeer geïnteresseerd in dat gesprek en wat mij betreft is dat nog niet afgelopen. Die aanpak van de jeugdwerkloosheid moet de komende twee jaar gaan lopen.

De heer Van Weyenberg heeft de suggestie gedaan om apart iemand aan te wijzen voor dit probleem. Ik heb specifiek aangegeven dat dit element wat ons betreft een plek moet krijgen in de opdracht voor de ambassadeur die de aanpak jeugdwerkloosheid gestalte zal geven, juist omdat hier en daar sprake kan zijn van specifieke problemen. Ik heb er veel vertrouwen in dat wij in het vervolgoverleg van mij persoonlijk in april en ambtelijk hierover op een goede manier contact kunnen hebben.

Mevrouw **Karabulut** (SP):

Mijn vraag over de jeugdwerkloosheid ging er juist niet over dat de organisaties geweigerd zouden zijn. De vraag is meer hoe de minister ervoor zorgt dat de betrokken jongeren zelf bij dit soort overleggen bereikt en betrokken worden. Het punt waarbij ik een aantal organisaties miste, ging over het rondetafelgesprek ouderbetrokkenheid waarvoor een aantal relevante organisaties, bijvoorbeeld het Platform Allochtone Ouders en Onderwijs en Stichting Kleurrijke Scholen, die zich er al heel lang mee bezighouden, niet waren uitgenodigd.

Minister **Asscher**:

Zonder nu al te veel op details te willen ingaan: daarvoor waren weer andere geledingen uitgenodigd. Je kunt een heel grote ronde tafel hebben, maar er zit een beperking aan. Ik zal niet schromen om de organisaties die mevrouw Karabulut nu noemt ook te betrekken bij het vervolg van dit beleid. Ik ken de organisaties heel goed vanuit mijn vorige functie, dus ik stel die inbreng alleen maar op prijs. Er komt vast een volgende gelegenheid voor.

Ik heb al het een en ander gezegd over het verloop van het ambtelijke proces ...

Mevrouw **Karabulut** (SP):

Ik heb ook gevraagd hoe jongeren zelf hierbij worden betrokken.

Minister **Asscher**:

Er zijn op allerlei manieren al uitnodigingen gedaan. FNV Jong was aan tafel en aan Forum is gevraagd om er specifiek naar te kijken. Juist bij de aanpak jeugdwerkloosheid gaat die ambassadeur natuurlijk ook op weg om zelf met jongeren te praten. Dat wil ik zelf ook doen, al was het maar omdat dat gewoon vreselijk leuk is, waarmee ik natuurlijk niets nadeligs zeg over het praten met ouderen.

Mevrouw Karabulut vroeg naar de eisen voor de borging. Ik heb er al het een en ander over gezegd. De werkplannen van de LOM-organisaties zullen worden beoordeeld op de wijze waarop zij hun expertise en het werk zullen borgen en ontsluiten en kunnen overdragen aan de rijksoverheid.

Voorzitter. Als ik mij niet sterk vergis, heb ik daarmee de belangrijkste vragen van de Kamer in ieder geval naar beste weten beantwoord. Daarmee beëindig ik de eerste termijn.

De voorzitter:

Hiermee zijn wij aan het einde gekomen van de eerste termijn. Voor de tweede termijn wil de heer Van Klaveren het woord.

De heer Van Klaveren (PVV):

Voorzitter. Ik gaf in de eerste termijn al even aan dat het hartstikke mooi is dat per 2015 de subsidie voor het LOM stopt, maar het zou natuurlijk nog mooier zijn als die per direct stopt. Daarom hebben wij een motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, alle subsidies aan het LOM per direct stop te zetten,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Klaveren. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 7 (33297).

Minister Asscher:

Voorzitter. Dankzij de prettige voorleesstem, dictie en eloquentie van de heer Van Klaveren heb ik de portee van de motie kunnen begrijpen zonder haar gelezen te hebben! Ik zal hem niet lang in spanning laten: ik zou de motie willen ontraden. Ik vind het terecht dat de subsidie ophoudt te bestaan, maar ik wil de opgebouwde expertise wel zelf kunnen benutten en ontsluiten. Daarom nogmaals: ik ontraad de aanneming van de motie.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter:

Daarmee zijn wij gekomen aan het einde van de beraadslaging. Over de motie en het wetsvoorstel zal volgende week dinsdag worden gestemd.

Ik bedank de minister voor zijn aanwezigheid en voor het beantwoorden van de vragen. Ik schors de vergadering tot 20.00 uur.

De vergadering wordt van 19.00 uur tot 20.00 uur geschorst.

Prijzen fossiele energie

Aan de orde is het dertigledendebat over de hogere prijzen van fossiele energie.

De voorzitter:

Ik heet de minister van harte welkom.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Voorzitter. Terwijl Duitsland financieel profiteert van de zon, zit Nederland, zoals gisteren, massaal op de terrasjes. Gisteren leverde de zon gratis grondstof voor 20 GW stroom in Duitsland. In Nederland was dat 100 keer minder, 0,2 GW. Hoe komt dat? Het WNF zette het een keer op een rij. Wat wordt er in de 25 grootste economieën geïnvesteerd in windturbines, zonnepanelen, aardwarmte, zonnecellen, elektronica en huizenisolatie? Nederland staat van de 25 grootste economieën op de 21ste plaats. Ik ga ervan uit dat onze minister van economie, innovatie en energie meer ambitie heeft. Wij hebben de kennis wel, maar maken die niet te gelde.

Terwijl de zon schijnt en de wind waait, importeren de meeste Europese landen veel fossiele energie. Frankrijk geeft meer geld uit aan olie dan aan defensie. Het Verenigd Koninkrijk geeft meer geld uit aan olie dan aan sociale woningbouw en dienstverlening. In Denemarken geven ze meer uit aan olie dan aan al hun milieumaatregelen bij elkaar. In Nederland geven wij 15 miljard euro per jaar uit aan olie. Dat is net zo veel als wij aan het basis- en voortgezet onderwijs bij elkaar uitgeven. Dat geld blijft niet in de Europese economieën circuleren, maar het gaat rechtstreeks naar regimes die wij eigenlijk liever niet steunen. De begrotingsproblematiek in de zuidelijke landen hangt ook rechtstreeks samen met de hoge uitgaven aan fossiel. Fossiele brandstoffen zijn dus duur. Wij zien ook dat door de jacht op moeilijk bereikbare fossiele voorraden, met de gezondheidskosten die eraan verbonden zijn en de toenemende vraag, de prijs alleen maar gaat oplopen.

Onze minister is dol op kostenefficiëntie van schone energie. Ik zou deze minister willen uitnodigen om met een doorkijkje te komen naar 2030 en naar 2050. 16% heeft hij helder in het vizier, maar hoe gaan wij verder? Steken wij nu voldoende in zon, aardwarmte en wind om na 2020 op volle kracht door te gaan naar 100% schone energie? De hele EU samen geeft 500 miljard per jaar uit aan fossiele energie. Er zijn onderzoeken die helder laten zien dat wij daarop 40% zouden kunnen besparen tegen 2030. Zou Nederland niet een fossiele besparingsagenda moeten neerzetten? Daartoe zou ik de minister willen uitnodigen. Ik zou ook graag een reactie krijgen op het rapport van Ecofys dat die besparingsmogelijkheden laat zien, evenals een risicoanalyse van de wijze waarop wij de SDE-plus inzetten. Nu lijkt dat geld namelijk toch veel te gaan naar houtsnippers die bijgestookt worden in kolencentrales.

GroenLinks zou graag willen weten of wij Maarten Hajer net zo serieus nemen als Coen Teulings. Hajer zegt namelijk dat onze inspanning voor schone energie met een factor zeven omhoog moet. Alleen dan halen wij het in 2020, in 2030 en 2050. Wij hebben een inspanning nodig die vergelijkbaar is met de wederopbouw van na de Tweede Wereldoorlog. Maarten Hajer van het Planbureau voor de Leefomgeving is een van de senior adviseurs van het kabinet, op eenzelfde niveau als bijvoorbeeld de cijfers die van het Centraal Planbureau komen.

De oproep aan de minister is dus deze: maak werk van schone energie en energiebesparing. Je lost de financiële crisis op, de milieucrisis en de energiecrisis.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Voorzitter. Ik zou dit debat graag willen gebruiken voor een kleine helicopterview van een paar trends en paradoxen die bijdragen aan onze hoge energierekening, en daarop een reactie van de minister willen vragen.

Een eerste trend die wij, denk ik, met zijn allen onderkennen, is de keldering van de aardgasprijs in de VS. Dit gebeurt in combinatie met een gebrek aan exportmogelijkheden en een lage ETS-prijs in Europa. De paradox is dan dat de gasstook in de VS stijgt en de emissies dalen, en in Europa de kolenstook stijgt en de CO₂-emissies ook stijgen. Een deel van het antwoord ligt in het versterken van het ETS, maar dat is de bekende weg. Een andere interessante route ligt mogelijk in het opheffen van de exportblokkade van gas uit de VS. Oud-minister Van der Hoeven sprak inderdaad indertijd al over de noodzaak dat het Nederlandse energiebeleid niet in isolement wordt gemaakt maar dat ook naar energiediplomatie wordt gekeken.

Hoe staat de minister daarin?

De heer **Leegte** (VVD):

Ik hoor de woordvoester van D66 zeggen dat er een soort exportblokkade was door het ETS en dat er geen energie vanuit de VS naar Europa komt. Ik begrijp niet precies wat zij bedoelt. Wat maakt volgens haar dat de VS niet exporteert?

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Ik begrijp dat er een gebrek is aan exportmogelijkheden. Dat heeft niet te maken met het ETS maar dat is daarnaast. We hebben hier nog een lage ETS-prijs die het eigenlijk heel erg interessant maakt om gewoon die kolen te importeren. Het is dus van tweeën één.

De heer **Leegte** (VVD):

Ik houd erg van helicopterviews, maar wat werkelijk aan de hand is in de VS is dat in de grondwet daar een verbod staat op de export van fossiele energie. De blokkade die er is, is dus de grondwet in de VS, die export van fossiele energie naar landen buiten de VS verbiedt. Wat wij doen, heeft er dus niets mee te maken, want de VS mag bij grondwet geen energie exporteren. Ik hoop niet dat ik hiermee het verhaal van mevrouw Van Veldhoven ondermijn, maar het is goed om de juiste feiten te hebben.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Als de heer Leegte misschien nog iets beter zou luisteren naar wat ik zeg, in plaats van zijn eigen verhaal al klaar te hebben, had hij gehoord dat ik zojuist heb gevraagd naar de inzet van de energiediplomatie. We kennen allemaal de grondwet van de Verenigde Staten en ook de amendementen daarop. Het kan heel interessant zijn om, mede in het kader van de bredere handelsovereenkomsten die we hebben met de VS, dit gesprek in ieder geval op tafel te leggen. Mijn fractie zou dat een interessant idee vinden. Ik zou het betreuren als de VVD bij voorbaat nee zou zeggen daartegen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik wil mijn collega van D66 graag vragen hoe zijn aankijkt tegen de uitputting van de schaliegasbronnen. Daar doelde mevrouw Van Veldhoven namelijk op. Ik heb cijfers gezien waaruit blijkt dat zo'n bron het eerste jaar 30% zakt en na twee jaar zo'n 70%. Deelt D66 deze opvatting over het snelle uitputten van schaliegasbronnen?

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Dat vind ik heel moeilijk om te beoordelen. Dat zijn technische cijfers die misschien gelden voor een specifiek veld maar niet voor een ander veld. Ik durf deze cijfers niet te bevestigen voor de gehele Amerikaanse gasvoorraad. Ik merk wel op dat er in de pers inderdaad heel tegenstrijdige berichten staan over de potentie die schaliegas heeft, ook in de Verenigde Staten. Sommigen zeggen dat er nog voor 200 tot 300 jaar gas is, anderen zeggen dat er veel minder is. Ook tegen de milieueffecten van dat gas wordt heel verschillend aangekeken.

De **voorzitter**:

Tot slot, mevrouw Van Tongeren.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik stuur D66 graag de rapporten die deze cijfers voor alle huidige schaliegasbronnen aangeven. De beste bronnen worden als eerste aangeboord. Stel dat het zo zou zijn, is het dan wel verstandig om in te zetten op het vloeibaar maken van het gas en het naar Europa overbrengen? Zou het niet veel beter zijn om in Europa in te zetten op energiebesparing en op eigen schone energie?

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Mevrouw Van Tongeren kent onze voorkeur heel erg goed. Onze voorkeur heeft een vergroening van de energiemix en sterk inzetten op energiebesparing, want dat is nog altijd de goedkoopste en minst vervuilende energiesoort die we hebben. Echter, omdat we de stap van de 4% à 5% waarop we nu zitten naar de 100%, een stap die ik samen met GroenLinks de komende decennia graag wil gaan maken, niet in één keer zetten en omdat kolen nog altijd veel vervuiler zijn dan gas, ben ik er wel in geïnteresseerd, te bekijken hoe we zo min mogelijk kolen kunnen gebruiken en onze CO₂-uitstoot in de tussentijd ook kunnen verlichten door meer inzet van gas, dat wij als een beter transitiebrandstof zien dan kolen.

Voorzitter. Mijn vragen aan de minister betreffen dus de gasstook in de VS en de kolenstook in

Europa. Vindt hij dat dat zou moeten veranderen? Zo ja, hoe zou de CO₂- inhoud van de productie van aardgas of olie uit andere landen moeten worden meegenomen als die hier verstoekt wordt? Het omzetten van gas in LNG, wat mevrouw Van Tongeren zojuist aansneed, is daar inderdaad een vraagstuk bij. Vindt de minister ook dat de CO₂-uitstoot bij de winning moet meewegen, via de Europese Brandstoffenrichtlijn? Zou energie misschien een rol moeten spelen in het beoogde handelsakkoord tussen de EU en de VS? Er staat bovendien ook een handelsakkoord tussen de EU en Canada op de rol.

Ik kom te spreken over trend nummer twee, een snelle omwenteling van fossiele energie en kernenergie naar duurzame energie in Duitsland. In Nederland stopt de teller op 5%. De paradox is dat je soms bodemprijzen krijgt voor geïmporteerde energie door Nederland, congestie op onze energienetten en torenhoge energie-investeringen in Duitsland door de Nederlandse netbeheerder. Een deel van het antwoord ligt natuurlijk in meer duurzame energie in Nederland, om de achterstand in te lopen. Een andere interessante route, echter, zou kunnen zijn het stroomnet meer te gaan optimaliseren vanuit het perspectief van de Noordwest-Europese energiemarkt -- de minister heeft D66 daar al vaker over gehoord -- en samen te kijken waar het hoogspanningsnet het beste versterkt kan worden. Dat zou gefinancierd moeten worden vanuit een gezamenlijk netwerktaarif of een concreet pakket aan investeringen aan beide zijden van de grens.

De voorzitter:

Mijnheer Leegte, u hebt al geïnterrupteerd. U hebt een dringende vraag?

De heer Leegte (VVD):

Ik wil een vraag stellen over een ander onderwerp. Het gaat om de hoeveelheid hernieuwbare energie in Duitsland. Mevrouw Van Veldhoven signaleert daarbij een overcapaciteit die de markt in Nederland verstoort. Wat voegt dan nog meer overcapaciteit in de Nederlandse markt toe?

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Ik denk dat het in Duitsland vooral een kwestie is van een gebrek aan goede netwerken om gebruik te maken van de energie op de juist plaats. De heer Leegte weet dat men in Zuid-Duitsland extra capaciteit probeert bij te bouwen, omdat de energie die in het noorden wordt opgewekt en in het zuiden nodig is, het zuiden niet goed kan bereiken. Vandaar dat wij zeggen: kijk niet binnen de nationale grenzen naar investeringen die nodig zijn in het netwerk, maar ga op een meer Noordwest-Europese schaal de beslissingen nemen, zodat iedereen ook de kosten draagt van het energietransport dat hij nodig heeft.

De heer Leegte (VVD):

Maar dat is iets anders dan zomaar op te roepen dat er meer hernieuwbare energie in Nederland moet komen, die dus meer verstoring zal geven. Nee, u zegt: laten we meer samenwerken. Dat is een pleidooi dat ik vaak houd. Daar vinden we elkaar dus helemaal in. Dank daarvoor.

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Ik ben heel erg blij dat de heer Leegte zich heeft aangesloten bij ons pleidooi daarvoor. Volgens mij houden we dat pleidooi inderdaad allebei. Natuurlijk, overcapaciteit ontstaat wanneer er te veel geproduceerd wordt. Maar we weten allemaal dat er in de energiemarkt ook altijd een vraag en aanbod is en dat overcapaciteit ook afhangt van de vraag die er op dat moment is. Centrales kunnen natuurlijk ook in- en uitgeschakeld worden. Mede om die reden zien wij liever gascentrales als aanvulling op duurzaam dan kolen.

Ik heb een aantal vragen aan de minister in het licht van de trend die ik net schetste. Wat vindt hij hiervan, mede in het licht van de steeds sterkere integratie van de groothandelsmarkten voor stroom en gas? Wordt het niet eens tijd om samen te kiezen voor wel of geen gasrotonde, voorrang op het net voor duurzaam, en tussen een verplicht aandeel duurzaam of een subsidieregeling? Zouden we dat niet veel meer samen moeten doen?

Dan de laatste trend. De energiebelasting stijgt, prijzen worden grilliger en de energie-intensiteit weegt steeds zwaarder in de concurrentiepositie. De paradox is dan dat, doordat de verdeling van de energielasten steeds schever wordt, het met de energiebesparing in Nederland niet opschiet. Want je krijgt geen prikkel voor besparing bij hoogovens en raffinaderijen, bedrijven met veel gespecialiseerde kennis van hoe je het zou kunnen doen, terwijl huishoudens en kleine ondernemers de hoofdprijs voor stroom en gas betalen, maar tegelijkertijd moeizaam daar iets aan kunnen doen.

De heer Leegte, de heer Vos en ik waren gisteravond op een interessante bijeenkomst. Daar hebben we gehoord hoeveel er te winnen is in de procesindustrie en hoeveel daar dus kan worden bespaard. Hoe wil de minister voorkomen dat we in een race to the bottom terechtkomen met onze Duitse burens en Chinese of Amerikaanse concurrenten, waarbij het principe "de vervuiler betaalt" steeds en alleen het kind van de rekening is, en uiteindelijk onze kleinkinderen het kind van de rekening zijn? Wanneer en hoe stapt de Nederlandse economie uit de ontkeningsfase van het proberen, de effecten van onze prijs voor het energiegebruik alleen maar te dempen? Vindt de minister met D66 dat efficiënter omgaan met energie daarom een zeer centrale plaats moet krijgen in het energiebeleid?

De beweging van energieprijzen is vaak in een krantenkop te vangen, maar daarachter zit een hele cocktail van nationale en mondiale marktontwikkelingen en conflicterende beleidsafspraken. De energieprijs is maar beperkt maakbaar, maar op de lange termijn kun je wel de kaders bepalen waarbinnen deze tot stand komt. Uitgangspunten voor D66 zijn: concurrentie, snelle energietransitie, duurzaamheid, en voorbij de grenzen willen kijken.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik hoorde mevrouw Van Veldhoven net over energiebesparing bij het bedrijfsleven. Is zij het met GroenLinks eens dat deze minister eigenlijk de Wet milieubeheer zou moeten handhaven, waarin gesteld wordt dat elke investering door het bedrijfsleven die binnen vijf jaar rendeert, uitgevoerd moet worden?

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Jazeker. Ik zal u een geheimpje verklappen. Ik ben aan het kijken of ik in een initiatiefwetsvoorstel daar een concreet voorstel voor kan doen. Maar omdat het niet in de wetgeving zit maar in de onderliggende regelgeving, ben ik nog aan het bekijken in welke vorm ik de minister daartoe kan oproepen, of ik concrete suggesties kan doen voor maatregelen, en hoe we gemeenten betere instrumenten in handen kunnen geven om tot handhaving over te gaan. Het is voor gemeenten namelijk vaak lastig om te beoordelen of een bepaald bedrijf een maatregel echt had moeten nemen. De bewijslast daarvoor ligt op dit moment bij de gemeente.

De **voorzitter**:

Tot slot, mevrouw Van Tongeren.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Hoe weegt mevrouw Van Veldhoven het antwoord van deze minister op een vraag die ik hem heb gesteld over het handhaven van de Wet milieubeheer? Hij zei: in deze financiële crisis hebben bedrijven het al moeilijk genoeg; ik ga dat niet doen.

GroenLinks-wethouders doen dat op dit moment namelijk al. Er zijn meerdere steden waarin GroenLinks-wethouders handhaven en de energiebesparing toeneemt. Vindt de D66-fractie niet dat deze minister nu al moet zeggen dat de wet gewoon gehandhaafd moet worden?

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Het is nog niet zo geweest dat men in een crisis een deel van de wetgeving buiten werking heeft gesteld. Of wetgeving wordt gehandhaafd, moet niet afhangen van staatsschuldquota. Dus ja, als er wetgeving is, moet die gehandhaafd worden. Wel is het op dit moment voor gemeenten heel lastig om te handhaven. Wij zouden hun daar betere instrumenten voor moeten geven.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Voorzitter. Wij hebben vanavond twee debatjes. Ik moest denken aan wat mensen op Twitter zeggen. Die willen het nog weleens hebben over de "duh van de dag" om duidelijk te maken dat je het hebt over iets wat bij iedereen allang bekend is. Ik kon niet zo goed kiezen: fossiele energie wordt steeds duurder -- ja, duh -- of kerncentrales zijn niet veilig. Dat zijn twee dingen die wij allang weten en waar wij allang iets aan hadden moeten doen.

Fossiele energie is iets van de vorige eeuw. Die is ook nooit goedkoop geweest. Alleen schuiven wij de echte prijs door naar toekomstige generaties, die het gelag moeten betalen van onze CO₂-uitstoot en de uitputting van onze grondstoffen. Natuurlijk schrikken wij wakker als duidelijk wordt dat dat de verkeerde strategie is geweest. Wij moeten dus omschakelen. Echt schone energie uit wind, zon en water biedt iedere seconde meer energie dan de wereld dagelijks nodig heeft. Als wij daar slim gebruik van maken, zal duurzame energie steeds goedkoper worden.

Vanochtend had de Volkskrant mooi nieuws. Zij schreef namelijk dat de oude gevestigde maatschappijen die gebaseerd zijn op grote, fossiele centrales, geveld zijn door groene energie. Sommigen treuren daarom, maar ik vind het goed nieuws. Duurzame energie zal steeds minder afhankelijk worden van subsidies, terwijl nu nog steeds subsidies in de vorm van belastingvoordelen naar fossiele energie gaan. Daar kunnen wij mee stoppen. Daar moeten wij mee stoppen. Graag een reactie.

De energiehuishouding moet in de toekomst hernieuwbaar en zo veel mogelijk decentraal zijn. Met veilige zonnepanelen op het dak zal iedereen zijn energierekening kunnen blijven betalen. Die transitie naar schone energie moet veel sneller plaatsvinden dan op dit moment het geval is met het marginale beleid van het kabinet. Die discussie hebben wij al eerder gevoerd.

Ik heb nog een paar dingen. Een eerste stap die je moet zetten in de transitie, is de energievraag fors beperken. De minister voor Wonen en Rijksdienst zal dit voorjaar met een energiebesparingsplan komen voor de gebouwde omgeving. Dat is een mooi streven, maar hij stelde mij wel teleur bij de beantwoording van Kamervragen over energiebesparing. In Frankrijk is een wetsvoorstel aangekondigd waarmee kantoren en winkels worden verplicht om 's avonds de lichten uit te zetten. Ik heb het kabinet gevraagd welke energiebesparing het zou opleveren als wij dat in Nederland ook zouden doen. Het gaat om het energieverbruik van ongeveer 150.000 huishoudens. Dat lijkt mij de moeite waard. Primair gaat de minister voor Wonen en Rijksdienst daarover, maar ik zou deze minister ook willen vragen om het pleidooi voor die besparing een plaats te geven in de brief die daarover komt. Kan hij dat toezeggen?

Datzelfde geldt voor de discussie over het gasverbruik. Mensen vragen zich terecht af waarom er zo veel warmte de straat op wordt geblazen door winkels die hun deuren niet sluiten in de winter, terwijl mensen in Groningen met angst en beven op de aardgasbel zitten. Kunnen we dat ook niet anders regelen? Ook dat zouden wij moeten meenemen in het energiebesparingsplan.

Ik rond af met het laatste wat je zou moeten willen in de transitie naar duurzame en dus betaalbare energie: het subsidiëren van mestvergisters. Die kosten meer energie dan ze opleveren. Toch gaat het meeste geld uit het potje Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE) daarheen. De minister moet daarmee stoppen, want het zit de omschakeling naar echt schone en goed betaalbare energie in de weg. Ik overweeg een motie in te dienen om mestvergisters uit de SDE te halen.

De voorzitter:

Volgens de sprekerslijst is de heer Van Gerven nu aan de beurt, maar ik zie hem niet in de zaal. Daarom geef ik nu het woord aan mevrouw Klever.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Voorzitter. We spreken vandaag over de hoge prijzen voor fossiele brandstoffen, of beter gezegd: de hoge rekening die wij voor fossiele brandstoffen betalen. De consument betaalt ongeveer €0,23 voor een kilowattuur stroom. Datzelfde kilowattuur stroom kost de groothandel ongeveer €0,05. Het verschil van €0,18 wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door een kerstboom aan belastingen. De burger wordt uitgeknepen door de overheid, onder de dekmantel van duurzaamheid. Dit kabinet komt onder meer met accijnsverhogingen, een bijmengverplichting, een kolentaks, een stimulering van decentrale energie en een opslag voor duurzame energie.

Hoewel wij pas aan het begin staan van deze Nederlandse energiewende, heeft de top van het bedrijfsleven twee weken terug reeds de noodklok geluid. De gok op duurzame energie van dit kabinet veroorzaakt een enorme kloof in energieprijzen tussen met name Nederland en de Verenigde Staten. Het bedrijfsleven en de vakbonden waarschuwen dit kabinet ervoor dat alleen al in de chemiesector tienduizenden banen dreigen te verdwijnen als er niet snel iets wordt ondernomen om deze kloof te dichten. Is er nog iets over van de voormalige partij voor werkend Nederland, waar minister Kamp nog steeds deel van uitmaakt? Gaat de minister deze oproep uit het bedrijfsleven serieus nemen en komt hij met concrete maatregelen om de energieprijzen te verlagen? Welke concrete maatregelen gaat de minister treffen om de energieprijzen te verlagen?

Ik zal de minister een beetje helpen. Om de hoge prijzen van fossiele brandstoffen en energie op korte termijn fors te verlagen, zit er maar één ding op. Laat de markt zijn werk doen. Stop met marktversturende belastingen en subsidies, en stop met het beroven van hardwerkende burgers die hun energierekening niet meer kunnen betalen. Stop dus met de kolentaks, stop met de accijnsverhogingen, stop met de bijmengverplichting, stop met de btw-verhogingen en geef dat kwartje van Kok nu eindelijk eens terug aan de automobilist.

Dekking voor deze maatregelen kan gevonden worden door te stoppen met de fiscale stimulering van decentrale energie en door te stoppen met miljardensubsidies op duurzame energie. De windmolenheffing van dit kabinet is slecht voor de koopkracht van hardwerkende Nederlanders en slecht voor de Nederlandse economie. Weliswaar is de pijn van de windmolenheffing dit jaar nog niet zo voelbaar, maar deze heffing zal in 2020 maar liefst 30 maal zo hoog zijn als vandaag de dag, om alle aangegane subsidieverplichtingen te bekostigen. Het stoppen met alle marktversturende belastingen en stimuleringsmaatregelen zal er op korte termijn toe leiden dat er meer fossiele energie wordt verbruikt. Dat levert belastinginkomsten op voor het Rijk, want fossiele energie levert geld op, nu al zo'n 35 miljard euro per jaar, terwijl duurzame energie geld kost.

Kortom: het is ook in het kader van de nieuwe bezuinigingen waaraan dit kabinet van Brussel moet gaan geloven, een verstandige keuze. Daarom vraag ik deze minister nogmaals of hij bereid is om voor duurzame energie als sluipmoordenaar van de economie de subsidiekraan dicht te draaien. Op de lange termijn zal de markt zelf met innovaties komen op het gebied van energievoorziening. Alleen Shell en Esso al hebben vorig jaar samen meer dan 50 miljard euro winst gemaakt. Denkt de minister echt dat deze bedrijven subsidie nodig hebben om te innoveren? "Thin film"-zonnecellen, thoriumcentrales, windmolens die draaien op wind in plaats van subsidie, schaliegas, schalieolie, kernfusiecentrales en noem maar op: ook zonder subsidies wordt er volop aan innovatie gedaan. Om innovatie te stimuleren, zijn echt geen miljarden euro's aan subsidie nodig, en zeker geen miljarden euro's aan subsidies die betaald worden met geld dat gestolen wordt van hardwerkende Nederlandse burgers.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Klopt het dat ik de PVV hoor pleiten voor een grotere afhankelijkheid van Nederland van landen in het Midden-Oosten?

Mevrouw **Klever** (PVV):

Mevrouw Van Tongeren hoort de PVV ervoor pleiten om de markt zijn werk te laten doen. Zij hoort

de PVV pleiten tegen lastenverzwaring voor burgers om maar aan die geforceerde duurzaamheid te gaan voldoen.

De voorzitter:

Tot slot, mevrouw Van Tongeren.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Het klopt dus dat de PVV graag nog afhankelijker wil zijn van het Midden-Oosten, en zij niet wil vertrouwen op oer-Hollandse waterkracht, Nederlandse zonne-energie en Nederlandse wind. Dat verbaast mij ten zeerste.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Dat GroenLinks de economie de nek om wil draaien door alles heel zwaar te gaan belasten en ervoor te zorgen dat er straks helemaal geen banen meer over zijn, dat gaat ons inderdaad te ver. Dan hebben we ook helemaal geen energie meer nodig. Wij willen gewoon werkgelegenheid en koopkracht behouden. Daarvoor hebben wij een aantal opties genoemd, waaronder een paar innovatieve die mevrouw Van Tongeren toch zouden moeten aanspreken.

De heer Jan Vos (PvdA):

Voorzitter. Toen de fractie van GroenLinks dit debat een jaar geleden aanvraag, waren de prijzen van fossiele brandstoffen wat hoger dan nu. De brandstofprijzen fluctueren namelijk in de tijd, maar de trend is duidelijk: de prijzen lopen op en zullen ook verder oplopen. Zoals mijn collega van de VVD het zou zeggen, is dit een kwestie van vraag en aanbod. De vraag neemt toe, omdat de wereldbevolking toeneemt en de wereldwijde welvaart toeneemt. Mensen consumeren en reizen graag. Het aanbod neemt af, omdat de hoeveelheden fossiele brandstoffen beperkt zijn en omdat het steeds moeilijker en duurder wordt om die brandstoffen te winnen. Naarmate wij verdergaan met de winning, wordt het aanbod logischerwijze gereduceerd.

De afhankelijkheid van de fossiele brandstoffen creëert van oudsher geopolitieke spanningen, lokale milieudrama's -- kijk maar naar wat er in Groningen is gebeurd en nog gebeurt -- en opwarming van de aarde. Mede hierom hecht de Partij van de Arbeid veel belang aan de doelstelling in het regeerakkoord om 16% duurzame energie te behalen in het jaar 2020. Het subsidiebeleid op duurzame energie leidt tot een toenemende vraag, tot schaalvergroting bij producten, tot innovaties en tot kostenverlagingen. Zonnepanelen zijn eigenlijk al rendabel en behoeven geen subsidie meer. Op de bijeenkomst van gisteren waar de woordvoerder van D66 zojuist aan refereerde, kondigde Siemens aan dat de kostprijs van windmolens verder zal dalen en dat binnen enkele jaren ook daarvoor geen subsidies meer nodig zullen zijn, omdat de kostprijs van windenergie concurrerend zal zijn op de energiemarkt.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

De heer Vos refereert net aan lokale milieudrama's zoals in Groningen. Ik vraag mij af wat hij daaraan doet.

De heer Jan Vos (PvdA):

Dat onderwerp hebben wij hier reeds uitgebreid besproken. Misschien denkt mevrouw Van Veldhoven dat zij er nu weer op terug moet komen vanwege het feit dat ik een relatief nieuw Kamerlid ben. Wij hebben elf onderzoeken ingesteld om te bekijken wat wij daaraan kunnen doen. Wij hebben er ook uitgebreid over gedebatteerd. Het lijkt mij dus niet nodig om daar nu over te praten, want vandaag spreken wij over de prijzen van de fossiele brandstoffen.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Ik vraag dit alleen omdat de heer Vos dit onderwerp zelf ter sprake bracht. Anders had ik het natuurlijk niet opgebracht. Ik kan alleen maar constateren dat er inderdaad enkele onderzoeken worden gedaan. Dat had de regering ook al voorgesteld. De heer Vos snijdt dit onderwerp nu aan en daarom vraag ik hem wat hij doet aan dat milieudrama.

De heer Jan Vos (PvdA):

Wil mevrouw Van Veldhoven dat ik herhaal dat wij elf onderzoeken hebben ingesteld?

De **voorzitter**:

Nou, kort graag.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Wij hebben ons hier uitgebreid in verdiept en hebben daarover ook uitgebreid gedebatteerd in de Kamer.

Het gaat erg goed met het duurzame energiebeleid. Wij investeren alleen al dit jaar 3 miljard euro in duurzame energie. Ik kan geen krant openslaan en geen journaal bekijken, of ik zie daar minister Kamp als de groene minister van dit kabinet. Het doet mijn deugd om te zien dat hij dit zo serieus oppakt.

Er zijn ook enkele uitdagingen. De spiksplinternieuwe, moderne gascentrales staan stil, omdat de kolen spotgoedkoop zijn. Dat is vooral het gevolg van de schaliegasrevolutie in de Verenigde Staten die vandaag al gememoreerd werd en van de tijdelijke daling van de vraag naar energie. Dat is zorgwekkend. Wat denkt de minister hieraan te doen?

Mijn fractie constateert verder dat het ETS-systeem niet goed werkt. De prijs is veel te laag en daardoor komen CCS-projecten bijvoorbeeld niet van de grond. Graag krijg ik ook hierop een reactie van de minister.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

De fractie van GroenLinks vindt net zoals de PvdA-fractie dat de kolen veel te goedkoop zijn, maar daar zijn meerdere dingen aan te doen. De ETS-markt functioneert niet. Vindt de PvdA-fractie dan niet dat wij ofwel een CO2-taks ofwel een serieuze kolentaks zouden moeten invoeren om er tijdelijk voor te zorgen dat de vervuiler betaalt, ook bij kolen?

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Het ETS-systeem is van eminent belang. Ik heb op een van mijn de eerste dagen in deze Kamer samen met mijn collega van D66 al een motie ingediend om het systeem door middel van backloading, het tijdelijk uit de markt halen van rechten, verder te verbeteren.

Dat systeem heeft dus onze warme steun en aandacht. Dat heb ik zojuist nog gememoreerd. De kolenbelasting is natuurlijk mede door het regeerakkoord tot stand gekomen. GroenLinks heeft daar met het Lentepakkoord een bijdrage aan geleverd. Ook daar ben ik bijzonder blij mee.

Mijn collega van de VVD heeft de minister verzocht om eens te kijken naar de effectiviteit van de kolenbelasting. Ik ben zeer benieuwd naar het onderzoek daarnaar, met name naar de vraag hoe hoog de kolenbelasting moet zijn om optimaal te kunnen functioneren. Ik kom er later in mijn bijdrage nog op terug.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik hoor een aantal goede voornemens die ik op zich steun, maar wanneer luidt de PvdA-fractie de noodklok gelet op de constatering dat er in Europa veel meer kolen doorheen gaan en dat dit niet goed is voor onze CO2-uitstoot? Ik heb jarenlang in overleggen mogen zitten met een collega van de heer Vos, de heer Samsom, die daar vrij stellig over was en iets meer wilde dan een onderzoek, een keer kijken en proberen om het bij te stellen. Waar is het gevoel van urgentie, waar is de ambitie bij de PvdA-fractie?

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Aan ambitie ontbreekt het natuurlijk niet. Alleen al dit jaar investeren wij 3 miljard euro in duurzame energie. Duurzame energie is een van de weinige zaken waar überhaupt nog in geïnvesteerd wordt. Er is dus zeker ambitie. Uiterlijk heb ik misschien wel wat weg van mijn fractievoorzitter, gelet op de haardracht, de das en het nette kostuum dat mijn fractievoorzitter

tegenwoordig draagt, maar mevrouw Van Tongeren kan zien dat er qua temperament verschillen bestaan. Misschien komt dat hierbij tot uiting. De lijn van de Partij van de Arbeid is overigens niet veranderd, zoals mevrouw Van Tongeren zal begrijpen.

Ik hoor graag nog iets meer van de minister over het ETS-systeem. Ik hoor regelmatig het verhaal dat vraag en aanbod daarmee bij elkaar komen en dat het logisch is dat de prijs is zoals hij is, maar dat is natuurlijk niet helemaal zo. Het ETS-systeem is een kunstmatig gecreëerde markt; die is door de overheid gecreëerd. Sowieso moet je als marktmeester streng optreden om de markt goed te kunnen laten functioneren. Wij hebben te veel rechten uitgegeven waardoor de prijs van CO₂ nu te laag is. Net zoals centrale banken ingrijpen als het niet goed is gesteld met de liquiditeit in het monetaire systeem, denk ik dat we ook moeten ingrijpen in het ETS-systeem. Wat wenst de minister daaraan te doen?

Ik heb de minister gevraagd om in het onderzoek naar de kolenbelasting ook inzicht te geven in het verschil in kostprijs tussen kolen en gas. De minister zei dat hij dit wel wilde doen als het nuttig zou zijn. Het nut ervan lijkt mij nu wel evident, gezien de recente berichten over gascentrales. Ik wil graag weten wanneer de minister het onderzoek kan opleveren. Volgens mij is het een uitdaging om een optimum te zoeken waarbij onze gascentrales op basis van een juiste prijs voor de kolen draaien, zonder dat we meteen ongewenst en ongewild bruinkool uit Duitsland gaan importeren. Is de minister dit met mij eens? Kan de minister mij wellicht vertellen wanneer het onderzoek klaar is?

De heer Leegte (VVD):

Voorzitter. Het debat van vandaag gaat over de stijgende prijs van fossiele energie, maar we concluderen eigenlijk allemaal dat die prijs niet stijgt maar daalt. De verwachting is ook dat die prijs redelijk stabiel blijft en dus lager zal zijn dan in 2008. De bewezen voorraad van fossiele brandstoffen, olie en gas, neemt sinds de jaren tachtig ieder jaar toe ondanks het toenemende aantal mensen en de toenemende welvaart. Dat wil maar zeggen dat er heel veel fossiele energie in voorraad is. De prijs van elektriciteit stijgt wel en daartoe versmalt zich het debat dan ook.

Dat er weinig discussie over de stijgende energierekening is geweest, komt doordat velen geneigd zijn om de hoge prijs met de mantel der liefde te bedekken. De hoge elektriciteitsprijs betalen wij immers om de wereld te kunnen redden. Wat mij betreft is de wedstrijd wie de meeste hernieuwbare elektriciteit kan realiseren niets dan morele zelfbevrediging op kosten van de belastingbetaler.

Laten wij eens bekijken wat er buiten Nederland en Europa aan de hand is. Europa is een continent in recessie. Overal groeien en bloeien wereldeconomieën en in Azië lachen ze massaal in hun vuistje om Europa. Wij hebben geen grondstoffen en nemen nauwelijks strategische posities op de grondstoffenmarkt in. Sterker nog, wij verkopen de London Metal Exchange voor 160 keer de jaarwinst aan China. Ik verzeker u dat die enorme prijs geen foutje van de Chinezen is. Natuurlijk is Europa als geheel nog steeds de grootste economie ter wereld, maar wij moeten ons beste beentje voorzetten als wij over 30 jaar nog steeds relevant willen zijn.

Betaalbare, betrouwbare en schone energie is van belang. De energiemarkt is een van de meest competitieve wereldmarkten. Wie inzicht heeft in de mondiale energiemarkt, begrijpt dat ratio boven emotie gaat. Wie de private energiemarkt ziet als een instrument om klimaatverandering tegen te gaan, voegt hoge kosten toe aan de economie en stimuleert juist de mondiale CO₂-uitstoot.

De VVD is voorstander van een energietransitie. Uiteindelijk streven wij naar minder afhankelijkheid van fossiele energie, maar wij realiseren ons dat een transitie betekent dat je oude infrastructuur afbreekt en nieuwe moet bouwen. Dat kost geld. Als je dit proces wilt versnellen, bouw je versneld af. Bovendien bouw je dan extra risico's in omdat je niet goed weet wat het einddoel is. Dan geef je extra geld uit dat voor niets anders gebruikt kan worden. De Aziaten zien dan ook dat in Europa het ene land miljarden uitgeeft om kerncentrales af te breken terwijl het

andere land miljarden uitgeeft om kerncentrales te bouwen. Dat zijn dus twee keer miljardenbedragen die elkaar opheffen en voor Europa als geheel geen enkele toegevoegde waarde hebben, maar slechts een rem op economische groei zijn. De Chinezen zien een enorme overcapaciteit aan opgesteld vermogen van elektriciteit in Europa, terwijl de investeringsprogramma's in de diverse landen onverminderd doorgaan. De overcapaciteit wordt alleen maar groter.

Ik wil het feestje niet bederven, maar wil Europa van invloed blijven in de wereld, dan is het verstandig om een inhoudelijk debat over energie te voeren dat recht doet aan de mondiale dimensie van het energievraagstuk. Ik nodig iedereen uit om een stapje terug te doen en het grote plaatje te bekijken. Europa zal waarschijnlijk nieuwe doelstellingen formuleren voor na 2020. Wat mij betreft kunnen dan twee van de drie doelstellingen in de prullenbak. Als wij echt kijken naar de uitwerking van energie-efficiency en hernieuwbare energie, zien wij hoge kosten, welvaartsoverdracht van arm naar rijk en instabiliteit in het net, terwijl de CO2 wereldwijd de atmosfeer in klotst. Als wij sturen op enkel CO2-reductie, geven wij ruimte aan de transitie waarbinnen technieken met elkaar kunnen concurreren. Als wij sturen op enkel CO2-reductie, verminderen wij onze afhankelijkheid van fossiele energie en sturen wij op een nieuwe economie die kan concurreren met China. Hoe ziet de minister zijn bijdrage aan een betere samenwerking binnen Europa op het gebied van energie? Hoe hij bijdragen aan betere samenwerking, bijvoorbeeld op de capaciteitsmarkt voor elektriciteit?

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik ken de VVD als een partij die graag de overheidsfinanciën op orde wil hebben. Zij wil dat vooral ook voor de zuidelijke landen in Europa. Per jaar geeft Europa 500 miljard uit aan de import van fossiele energie. Dat is een grote reden voor de tekorten op de overheidsbegrotingen van de zuidelijke landen. Ligt het niet voor de hand om fors op energie te gaan besparen? Daarmee red je het milieu, wat misschien niet zo belangrijk is voor de VVD, daarmee red je de overheidsfinanciën, wat de VVD wel belangrijk vindt, en daarmee verminder je de afhankelijkheid van regimes waarvan ook de VVD niet afhankelijk wil zijn. Waarom zouden wij niet vol inzetten op energiebesparing?

De heer **Leegte** (VVD):

Het antwoord is drie keer nee. Je redt hiermee niet het klimaat of het milieu, want als wij geen kolen gebruiken, gaan ze naar Afrika en Azië en stoten ze daar CO2 uit, minder efficiënt dan hier. Dat betekent meer klimaatverontreiniging en milieuverontreiniging. Daar zijn wij niet voor. Bovendien nemen de kosten toe als wij van fossiele naar hernieuwbare energie gaan. Dan wordt de 500 miljard misschien wel 1.000 miljard. Dat betekent veel meer kosten en dat gaat de economische groei tegen; daar zijn wij dus ook niet voor. Wij sturen al op energie-efficiency. Iedere ijskast is zuiniger dan de vorige. Ik heb ook al vaak een motie ingediend waarin staat dat wij op Europese schaal op energie-efficiency moeten sturen. Het gevolg hiervan is dat wij steeds meer elektrische apparaten hebben. Ieder huishouden in Nederland heeft gemiddeld 128 elektrische apparaten en het worden er steeds meer. Ze gebruiken ook steeds meer elektriciteit. Energie-efficiency is dus goed op zichzelf, maar leidt uiteindelijk tot een hoger gebruik van elektriciteit. Dat is naar mijn inschatting precies de reden waarom Europa ondanks een dalende bevolking een energiegroei heeft van 1,4% per jaar.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik krijg nu antwoord op allerlei vragen die niet gesteld zijn. De vraag was heel simpel: wil de VVD geen begrotingsevenwicht, ook voor de zuidelijke landen? Als de olieafhankelijkheid in die landen vermindert, herstelt hun overheidsbalans onmiddellijk. Ik wil de onderzoeken met liefde en plezier doorsturen als de heer Leegte nog niet de kans heeft gehad om daarnaar te kijken, maar dit moet toch een punt zijn dat de VVD in het hart aanspreekt.

De heer **Leegte** (VVD):

Wij zijn voor stabiele overheidsfinanciën. Dat betekent eigenlijk 0% financieringstekort, want 3% is ook nog steeds 20 miljard per jaar teveel. Dat wensen wij iedereen toe.

Mevrouw **Klever** (PVV):

De heer Leegte houdt een heel kritische beschouwing over de transitie naar duurzame energie. Maar waar blijven zijn daden? De VVD is toch de partij die opkomt voor het bedrijfsleven, dat de noodklok heeft geluid in nota bene De Telegraaf? Wat gaat hij doen voor het bedrijfsleven om die banen te behouden?

De heer **Leegte** (VVD):

Wat wij altijd doen, namelijk een stabiel investeringsklimaat organiseren. Men weet dan waar men aan toe is. Wij hebben onze handtekening gezet onder de Europese doelstelling van 14% hernieuwbare energie, en als betrouwbare partij staan wij daar voor. Dat betekent dat wij zowel de middelen beschikbaar stellen, namelijk geld voor de SDE-plusregeling -- die de huishoudens overigens betalen -- alsook de ruimte ervoor creëren. Op stabiliteit, waar wij voor zijn, zit iedereen namelijk te wachten.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Ik hoor de heer Leegte weer spreken over die 14%. Ik vroeg echter wat hij gaat doen om de banen te behouden. In Nederland is energie extreem duur door alle belastingen. De heer Leegte is nu in de positie om iets te doen. Wat gaat hij doen? Hoeveel banen moet het nog kosten voordat de VVD iets gaat doen?

De heer **Leegte** (VVD):

De energie is niet extreem duur. Sinds 2006 is de prijs gedaald; die bedraagt nu ongeveer €0,05 per kilowattuur, dat is historisch laag en op zich goed voor het bedrijfsleven. Wat wij doen, is ervoor zorgen dat de prijs niet oploopt. Vandaar dat wij pleiten voor samenwerking in Europa.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Ik hoor de heer Leegte spreken over 14%, maar het gaat natuurlijk om 16%. Ik neem aan dat dat een verspreking was.

De heer **Leegte** (VVD):

Nee, dat was heel bewust. De Europese doelstelling is 14%. Dat hebben wij afgesproken in Europa. Alle landen hebben een doelstelling. Voor Europa als geheel telt dat op tot 20%. De achtergrond is dat Nederland veel fossiele energie in zijn mix heeft zitten, ongeveer 98% toen wij begonnen. Voor Nederland is 20% daarom te hoog gegrepen en dus is de doelstelling voor Nederland vastgesteld op 14%.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Maar u hebt toch met mij een regeerakkoord ondertekend waarin de doelstelling is opgenomen van 16% duurzame energie in 2020?

De heer **Leegte** (VVD):

Ja, maar dat heeft niets te maken met de Europese doelstelling. Die is 14%, en daar heb ik het over.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Om geen misverstand te laten bestaan, concludeer ik dus dat wij gezamenlijk een regeerakkoord hebben ondertekend waarin staat dat wij 16% duurzame energie in 2020 nastreven.

De heer **Leegte** (VVD):

Absoluut. Zoals u weet gaan wij in 2016 evalueren of en hoe wij die doelstelling gaan halen.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Als ik het betoog van de heer Leegte van vanavond combineer met zijn eerdere betogen, vraag ik mij af waarom hij überhaupt nog voor een CO₂-reductiedoelstelling is. Hij doet het namelijk niet voor het milieu. Ook gelooft hij niet in groene groei via hernieuwbare technologie en energie-efficiency. Waarom is hij überhaupt nog voorstander van de CO₂-doelstelling?

De heer **Leegte** (VVD):

Dat is precies wat ik zeg. Als we namelijk al die andere doelstellingen bij elkaar optellen, leidt het tot niets. Dat is wat wij nu zien: de CO₂-uitstoot stijgt. Duitsland is het land met de snelst stijgende

CO₂ -uitstoot hebben we gisteren kunnen lezen in de rapportage over CO₂-uitstoot. Dat is allemaal onverstandig beleid. Aan de afhankelijkheid van fossiele energie zit een risico op de lange termijn. CO₂ is gerelateerd aan fossiele energie. Dus als je één target hebt, namelijk sturen op minder CO₂, betekent dat minder fossiele energie op de lange termijn. Dat is verstandig beleid waarbinnen alle technieken met elkaar kunnen concurreren om het zo effectief mogelijk te doen.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

De heer Leegte weet toch zelf heel goed dat dit totale onzin is. Minder CO₂ kun je ook bereiken door kolen te stoken en de CO₂ af te vangen en op te slaan. Als de doelstelling van de VVD dus voortkomt uit het inschatten van een risico op de lange termijn en de wens om dat op de langere termijn anders in te vullen, dan zou zij toch juist moeten inzetten op het aandeel hernieuwbare energie? Dan moet je toch juist inzetten op energie-efficiency? Dan is CO₂-reductie toch eigenlijk de slechtste van alle drie?

De heer **Leegte** (VVD):

De VVD is anders dan D66, dat steeds meer een planeconomie voorstaat, bescheiden over de invloed van de overheid. Wij pleiten voor een doelstelling waarbij de markten invullen wat er moet gebeuren. U wilt technieken kiezen. Ik ben helemaal geen voorstander van CCS. De vorige periode heb ik er ook voor gezorgd dat die er in Nederland ook niet meer komt. Techniekkeuze door de overheid is altijd de verkeerde weg. Dat kost uiteindelijk meer geld en lost de problemen voor het milieu niet op. Het is onverstandig.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Het is altijd goed om te zien dat de heer Leegte het gooit op zaken als planeconomie als hij geen argumenten meer heeft. Ik kan alleen constateren dat hij dus geen sluitend verhaal heeft. Ik ben benieuwd naar zijn betere verhaal bij de volgende keer.

De **voorzitter**:

Dat was geen vraag. Mijnheer Leegte, korte reactie graag.

De heer **Leegte** (VVD):

Het zegt voldoende dat dit besef bij D66 niet binnendringt.

De **voorzitter**:

Hiermee zijn wij aan het eind gekomen van de eerste termijn van de Kamer. De minister kan direct antwoorden.

Minister **Kamp**:

Mevrouw de voorzitter. Dit spoeddebat is aangevraagd door mevrouw Van Tongeren op 6 maart 2012, precies een jaar geleden. Ik stel het zeer op prijs dat de Kamer inmiddels ruimte heeft gevonden om dit debat in de agenda in te plannen. Ik wil graag reageren op hetgeen de woordvoerders naar voren hebben gebracht.

Mevrouw Van Tongeren, die het debat dus heeft aangevraagd, gaf een aantal beschouwingen over hoe Nederland er voor zou staan wat betreft energie. Het is misschien goed om daar nu wat uitgebreider op in te gaan. Het is nog vroeg op de avond. Afgelopen nacht was het half twee. Wij kunnen wat dat betreft dus nog even doorgaan. Mevrouw Van Tongeren begon ermee dat het in Duitsland zo goed gaat; hier in Nederland zitten wij op de terrasjes, maar in Duitsland wordt alle zon gebruikt om daar energie en elektriciteit uit te produceren. Dat is waar. In Duitsland is er tussen 2000 en 2010 een enorme groei geweest van de elektriciteitsproductie uit zonnepanelen. In die tien jaar is er een groei geweest van 7.500%. Zij zijn omhooggegaan van een productie van 64 gigawattuur naar 11.683 gigawattuur. Na 2010 is dat gewoon maar doorgedaan. Het is een massieve productie van zonnepanelen, zonne-energie en zonne-elektriciteit daar.

Hoe komt het dat dit zo gebeurt in Duitsland? Zij zijn daar op een ongelooflijke schaal aan het subsidiëren. In de periode sinds 2000 zijn de prijzen van de zonnepanelen vele malen naar beneden

gegaan, maar de subsidie is vrijwel op hetzelfde niveau gebleven. Die is namelijk maar 20% gedaald. Bij steeds maar dalende kosten houd je de subsidie dan heel hoog. Het gevolg is dat producenten, particulieren of bedrijven, die zonnepanelen ergens op hun dak of in een weiland zetten. Zij ontvangen veel meer subsidie dan zij eigenlijk nodig hebben om hun installatie rendabel te kunnen exploiteren. De bedragen die daarvoor uitgetrokken worden in Duitsland zijn ongekend. Zij hebben vanaf het begin tot nu een bedrag van 300 miljard euro uitgegeven aan subsidie voor zonnepanelen. Zij hebben ingeschat dat dit bedrag tot het jaar 2022 oploopt tot 680 miljard euro. De minister van Milieu, die ik daar gesproken heb, de heer Altmaier, heeft al inschattingen gemaakt dat het doorloopt tot 1 biljoen euro, alleen voor de zonnepanelen daar in Duitsland.

Ik denk dat dit effectief is. Zij krijgen daar veel elektriciteit uit zonne-energie, maar het is absoluut geen efficiënte besteding van publieke middelen. Ik heb ook helemaal geen zin om dat voorbeeld te volgen. Het lijkt mij veel beter om het te doen zoals wij het in Nederland doen, namelijk niet kiezen voor zonnepanelen, ginstallaties, aardwarmte of windenergie. Die zijn ons allemaal even lief. Wij willen duurzame energie. De mensen en bedrijven mogen aangegeven wat zij van ons willen hebben aan subsidie om duurzame energie te produceren. Wij kiezen voor het laagste bedrag projecten uit. Op die manier laten wij de keuze van de methode over aan degenen die er verstand van hebben. Wij zorgen ervoor dat wij op een heel zorgvuldige manier met de overheidsmiddelen omgaan en zo min mogelijk subsidie geven. Dat systeem is veel beter dan wat er in Duitsland is gedaan met betrekking tot de zonnepanelen.

Je merkt dat Duitsland het afgelopen jaar elementen van ons SDE-plussysteem heeft overgenomen. Ik heb daarover gesproken met mijn collega's in Berlijn. Wij gaan onderzoeken hoe wij kunnen leren van elkaars ervaringen en hoe wij de subsidiesystemen misschien ook beter op elkaar kunnen afstemmen. Ik zal over mijn overleg met mijn collega's in Europees verband zo nog iets meer zeggen.

Mevrouw Van Tongeren wilde ook graag een doorkijkje in wat er gaat gebeuren na 2020. In Europa is dus voor de periode tot 2020 een doelstelling voor duurzame energie afgesproken. Gemiddeld moet het 20% zijn. Sommige landen, zoals Zweden, zitten heel hoog en hebben een doelstelling van 50%. Dat is voor hen geen probleem, want ze zitten al op 49%. Een ander land als Nederland heeft een doelstelling van 14%, maar wij zitten met 4% heel laag. Wij zullen dus heel veel moeite moeten doen om 14% te halen. De regering heeft gezegd: daar zijn wij toe bereid en dat vinden wij nuttig en nodig om te doen; wij gaan zelfs nog een stap verder; wij gaan naar 16% in 2020. Het gaat dus over duurzame energie.

Er is nog een andere doelstelling in Europa, namelijk de CO₂-reductie. Er is gezegd: je hebt 1990 en 2050 en wij willen dat in 2050 80% tot 95% minder CO₂ wordt uitgestoten dan 60 jaar daarvoor. Ik vind "80% tot 95%" altijd een beetje raar, dus laten we er maar van uitgaan dat ten minste 80% minder CO₂ moet worden uitgestoten dan in 1990. Ook dat is weer een enorme opgave. Je zou je kunnen afvragen of het de beste manier van doen is om verschillende doelstellingen te hebben: een doelstelling voor duurzame energie en een doelstelling voor CO₂-reductie. De heer De Leegte begon daar ook over. Ik ben het met hem eens dat het allerbeste is om alleen op CO₂ te sturen met het ETS. Er is echter ook veel te zeggen voor het volgende: als je met elkaar in Europa de urgentie onderkent en als je met elkaar de afspraak kunt maken dat je in ieder geval aan energiebesparing en aan duurzame energievoorziening gaat doen om die CO₂-doelstelling te bereiken, dan zijn die afspraken op zichzelf de moeite waard. Daarom hebben we ons er in Europees verband aan gecommitteerd. We hebben het vastgelegd in onze eigen wetgeving, we hebben het geïmplementeerd en we gaan er in het regeerakkoord nog een stapje overheen. Het zou dus naast elkaar kunnen bestaan, maar of het efficiënt is, gaat de Europese Commissie nu bekijken. Ze komt met een analyse en gaat bekijken of het op termijn verstandig is om een doelstelling voor energiebesparing, een doelstelling voor hernieuwbare energie en een doelstelling voor CO₂-reductie

te handhaven. Als dat zo is, zal ze aangeven hoe je dat dan vorm zou moeten geven, en als dat niet zo is, zal ze aangeven hoe je het dan anders zou moeten inrichten. Ik denk dat die analyse van de Europese Commissie op dit punt uiterlijk in het tweede kwartaal van dit jaar beschikbaar komt.

De Europese Commissie zal ook aangeven hoe we het beleid op dat punt zouden moeten invullen na 2020, maar dan op de wat kortere termijn: niet voor 2050 maar voor de periode tussen 2020 en 2030. Daarvoor zal ze een groenboek publiceren. Dat verwacht ik ook uiterlijk in het tweede kwartaal van dit jaar. De lidstaten kunnen daar dan vervolgens weer op reageren. Dan kunnen we daar met elkaar over spreken en kunnen we proberen om daarover in Europees verband afspraken te maken. Ik ben zeer gemotiveerd voor die afspraken in Europees verband. Het is zinloos om energiebeleid op nationale schaal te voeren. CO₂-beleid op nationale schaal heeft geen zin. Het is heel goed om het in internationaal verband te doen, natuurlijk het liefst in mondiaal verband, maar laten we beginnen met het grootste economische blok van de wereld, de Europese Unie, en laten we proberen om daar afspraken te maken en die afspraken met elkaar ook na te komen.

Mevrouw Van Tongeren vroeg naar mijn energiebesparingsagenda. Anderen hebben daar ook naar gevraagd, maar laat ik naar aanleiding van het feit dat zij de eerste is en dit debat heeft aangevraagd, er bij haar op ingaan. Ik vind energiebesparing net zo belangrijk als mevrouw Van Tongeren en andere woordvoerders die vinden. Als ik dat niet zou vinden, zou ik het toch nog moeten doen omdat we een Europese richtlijn hebben die ons verplicht om in een wet vast te leggen dat we aan energie-efficiency gaan doen. Dat doen we con amore. Dat betekent dat we 1,5% minder energie per jaar moeten gaan verbruiken. Op het punt van energiebesparing moeten we dus 1,5% voortgang per jaar realiseren. Ik zal met een voorstel naar de Kamer komen en ik zal er een plan van aanpak voor maken. Dat komt nog dit voorjaar bij de Kamer. Ik zeg graag toe, zoals eerder ook al gezegd tegen mevrouw Van Tongeren en mevrouw Van Veldhoven, dat ik in dat verband ook zal ingaan op de bepaling in de Wet milieubeheer waarin wordt gesteld dat bedrijven verplicht zijn om te investeren in energiebesparingsmaatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of korter. Het is goed dat het in de wet staat, maar het is ook goed dat we het nageleefd krijgen. Hoe dat dan kan, op welke termijn en op welke manier, en hoe je dat in een groter verband moet plaatsen, zal ik de Kamer schetsen in dat plan van aanpak. Dan ben ik beschikbaar om daarover met de Kamer te spreken.

Mevrouw Van Tongeren vroeg ook naar het Ecofys-rapport. Dat is een interessant rapport. Het is ook ingebracht in de discussie die op dit moment gaande is binnen de SER; de Kamer weet daarvan. Die discussie is van het grootste belang. Wil je op het gebied van energiebesparing iets realiseren, dan moet je de ngo's, de werkgevers en werknemers, de andere overheden, lokaal en provinciaal en natuurlijk ook de verschillende ministeries, de rijksoverheid, daarbij betrekken. Met elkaar zullen wij moeten bepalen wat onze doelstelling is wat energie betreft -- energiebesparing, duurzame energie, energie-efficiency -- en zullen wij daarover afspraken moeten maken. Het is van het grootste belang dat de SER er nu mee aan het werk is. Wij ondersteunen dat ook krachtig vanuit de verschillende ministeries, in het bijzonder het ministerie van Economische Zaken. Een van de bouwstenen die de SER daarvoor gebruikt, is het Ecofys-rapport. Dat is een heel nuttig rapport waarin Ecofys aangeeft op dit moment het grootste belang toe te kennen aan wind op land, wind op zee, energiebesparing en biomassa. Men wijst erop dat er ook een aantal niet-financiële knelpunten zijn en dat wij ons dat goed realiseren. Wij vinden windenergie belangrijk, maar er is een beperkte capaciteit bij de fabrieken die de benodigde installaties kunnen maken en er is ook een beperkte capaciteit aan mensen die de techniek beheersen om dat allemaal uitgevoerd te krijgen. Bovendien zegt Ecofys dat het van groot belang is dat het Rijk, de provincies en de gemeenten beter gaan samenwerken bij de realisatie van windparken, omdat daar op het punt van procedures nog erg veel te verbeteren is. Ik ben het daarmee eens. In het rapport wordt aangegeven hoe dit allemaal met elkaar in verband kan worden gebracht. Ik kan mij in grote lijnen vinden in dit nuttige rapport. Ik ben ook blij dat het in het overleg van de SER een gepaste rol zal spelen.

Er is gezegd, ook door Ecofys, dat SDE-plus mogelijk te weinig toekomstgerichte investeringen zou stimuleren. Wij kijken er iets anders tegenaan. Wij hebben steeds iedere techniek de gelegenheid gegeven om voor subsidie in aanmerking te komen. Als je voor weinig geld iets kunt, maak je een grote kans om die subsidietoezegging te krijgen en kun je zaken doen als initiatiefnemer. Wij denken dat dit zeer stimulerend is, zeer toekomstgericht en ook innovatiebevorderend. Wij hebben de wijsheid echter niet in pacht. Daarom is in het regeerakkoord vastgelegd dat wij bekijken hoe dit allemaal uitpakt in de praktijk en dat wij het in het jaar 2016 evalueren: hoe is het gegaan, wat hadden wij gewild en welke conclusies moeten wij daaruit trekken voor onze doelstellingen? Ik denk dat het heel nuttig is om dat te doen zoals wij het hebben afgesproken.

Ik kijk of er nog zaken van mevrouw Van Tongeren zijn blijven liggen. Dat is niet het geval en dus kom ik bij mevrouw Van Veldhoven.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

De beantwoording van de minister doet mij deugd. Als dit de ambitieuze agenda is van deze minister -- ik ken hem als iemand die echt gaat doen wat hij zegt -- kunnen wij een aardig eind opschieten in het inlopen van onze achterstand, zodat wij niet meer met Malta en Cyprus onderaan bungelen, maar een beetje in de buurt van onze burens komen.

Ik had nog een heel kleine vraag over een risicoanalyse op de SDE-plus. Wij denken namelijk dat wij met investeringen alleen in bijvoorbeeld kolencentrales die houtverbrandingsovens worden er niet komen, omdat dat te weinig toekomstgericht is. Dat is de enige vraag die nog onbeantwoord is gebleven.

Minister **Kamp**:

Dan heb ik dat antwoord niet duidelijk geformuleerd. Ik dank mevrouw Van Tongeren voor de tweede kans die zij mij wat dat betreft geeft. Wij denken niet dat ons SDE-plussysteem niet toekomstgericht is. Wij denken dat het wel toekomstgericht is en dat het innovatiebevorderend is, omdat het de initiatiefnemers met de verschillende technieken uitdaagt om hun nek uit te steken en te proberen met een zo laag mogelijke subsidie toch een project te realiseren.

We denken dus dat dit de innovatie stimuleert, maar wij hebben de wijsheid natuurlijk niet in pacht. Anderen maken een andere inschatting. Wij zullen de ontwikkelingen volgen en uiterlijk bij de evaluatie in 2016 zullen we bekijken hoe het in de praktijk uitpakt. Ik ben wat terughoudend, omdat wij voorzichtig moeten zijn met de enorme bedragen belastinggeld die hiermee gemoeid zijn. We lokken investeringen uit en bedrijven die investeren, moeten zekerheid voor de lange termijn hebben. Ze moeten op een stabiele overheid kunnen rekenen en dat betekent dat wij niet het ene jaar de MEP moeten inzetten en het andere de SDE, laat staan dat wij een jaar na de invoering van de SDE-plus die regeling alweer veranderen. Dat schrikt bedrijven af en houdt investeringen tegen. Ik wil daarom een vaste koers varen. Ik denk verder dat we met de SDE-plus een goed systeem te pakken hebben. Maar dat laat onverlet dat we de SDE-plus t.z.t. moeten evalueren en dat gaan we dan ook doen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik ben het met de minister eens dat wij geen zigzagbeleid moeten voeren. Waarom dat zo is, laten de Duitsers ons heel goed zien: het kost wat, maar je krijgt er wel wat voor terug als je langjarig een strakke koers vaart! Ik ben blij dat de minister het daarmee eens is.

Het is basale economie dat sommige nieuwe technieken bij aanvang duurder zijn dan oude technieken, in dit geval bijvoorbeeld duurder dan het meestoken van biomassa in kolencentrales. Dat moet de minister met mij eens zijn. Omdat de bijstook het goedkoopst is, stimuleren we dat in wezen het meest. Veelbelovende door Nederlanders ontwikkelde technieken vallen daardoor af. Ik zou dan ook graag van de minister horen dat hij bereid is om hierop iets eerder dan 2016 een risicoanalyse los te laten.

Minister **Kamp**:

Zeker, voorzitter. Wij hebben een systeem dat volgens ons voldoende uitdagend is en mensen prikkelt om in te schrijven en een kans te wagen. Ik ben gaarne bereid om een overzicht te laten opstellen. In 2011 en 2012 zijn er honderden verschillende projecten ingediend. Het begon met heel veel projecten voor zonne-energie. Daarna kregen we veel aanvragen binnen voor geothermie. Er zijn verder projecten voor windenergie en vergisting. We merken nu al dat al die technieken worden benut en dat daarvoor voorstellen worden gedaan. Ik ben dus zeker bereid om de Kamer tussentijds inzicht te bieden in hoe het zich ontwikkelt, of nieuwe technieken voldoende kans krijgen en of mijn verwachtingen ook uitkomen. Ik zal een methode zoeken om de Kamer hierin inzicht te geven, zodat mevrouw Van Tongeren daarop kan reageren.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

De minister wijst erop dat het gebruik van biomassa onder de SDE kan worden gesubsidieerd. De Kamer heeft recentelijk een motie aangenomen, waarin de regering wordt verzocht om het te beperken tot gecertificeerde duurzame biomassa. Kan de minister mij zeggen hoe hij dat in de SDE-plus gaat verwerken?

Minister **Kamp**:

Dat kan ik zo niet zeggen. Dat biomassa meegestookt mag worden, is een gevolg van Europese afspraken. Europa heeft aangegeven wat de doelen zijn voor duurzame energie en op welke manier wij dat doel mogen proberen te bereiken. We mogen dat bijvoorbeeld niet doen met kernenergie, ook al valt daar best wel wat voor te zeggen. Biomassa mag van Europa wel, maar ik denk dat mevrouw Van Veldhoven groot gelijk heeft met haar opmerking dat het dan wel duurzame biomassa zou moeten zijn. Laat ik even bekijken of ik of I en M de Kamer kan informeren over de stand van zaken rondom de mate van duurzaamheid van meegestookte biomassa. Ik zeg dat, omdat ik die kennis niet paraat heb.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Ik kan me goed voorstellen dat de minister dat niet paraat heeft. Als hij ons binnenkort informeert over de uitvoering van de motie, ben ik tevreden.

Minister **Kamp**:

Oké. Dat ga ik doen, mevrouw de voorzitter!

Mevrouw Van Veldhoven heeft drie trends gesignaleerd, waaronder schaliegas. Anderen spraken daar ook over, onder wie mevrouw Klever. Hoe zit het nu precies met dat schaliegas? In Amerika is inderdaad een heleboel schaliegas beschikbaar. Maar voordat ik daarop inga, moet ik misschien eerst een overzicht geven van de hoeveelheid beschikbare fossiele brandstof in de wereld.

Niet zo lang geleden dachten we nog dat het snel gedaan zou zijn met de beschikbaarheid van fossiele brandstoffen. Inmiddels is duidelijk geworden dat we dat idee flink moeten bijstellen. We spreken nu over schaliegas, maar we zouden even goed kunnen spreken over schalieolie. Als er veel schaliegas en schalieolie beschikbaar komt, heeft dat gevolgen voor de vraag naar andere fossiele brandstoffen en andere fossiele energiedragers.

Het overzicht ziet er momenteel als volgt uit. In het jaar 2011, twee jaar geleden, waren er iedere dag 97 miljoen vaten ruwe olie beschikbaar. Er werden in de wereld 97 miljoen vaten geproduceerd. Gezien de ontwikkelingen met betrekking tot de reserves aan olie denken wij nu dat dit niet alleen kan doorgaan tot ten minste 2035, maar dat het zelfs voorspelbaar is dat de productie in het jaar 2035 hoger zal zijn dan nu. Ik zei dat het ging om 97 miljoen vaten. Laat mij dat corrigeren: in 2011 was het 84 miljoen en in 2035 zal het naar verwachting 97 miljoen zijn. Het aantal van 84 miljoen dat wij twee jaar geleden hadden, kunnen wij nog 22 jaar volhouden. Bovendien is er de mogelijkheid om het te laten groeien tot 97 miljoen vaten per dag. Dat is toch zeer opmerkelijk wat betreft de oliereserves in de wereld.

Het probleem is wel dat die oliereserves zich in een klein aantal landen bevinden. Immers, dat betekent dat wij ook van die landen afhankelijk zijn. Daarbij gaat het om landen als Venezuela, Saudi-Arabië, Iran en Irak. Dat heeft natuurlijk consequenties voor de leveringszekerheid, terwijl het ook consequenties heeft wat betreft afhankelijkheid.

Voor de tweede fossiele energiedrager, gas, is de situatie nog opmerkelijker. Bij de huidige productiehoeveelheden, dus wat wij op dit moment per jaar in de wereld aan gas produceren en gebruiken, hebben wij nog voor 230 jaar voldoende als wij op dezelfde manier doorgaan. De derde fossiele energiedrager zijn kolen. Als wij op de huidige voet doorgaan, hebben wij nog voor 140 jaar voldoende.

In al deze gevallen moeten twee dingen worden overwogen. Ten eerste: als wij ermee doorgaan en als wij deze energiedragers blijven gebruiken op dezelfde manier als nu, heeft dat gevolgen voor de CO₂-uitstoot en daarmee, naar in brede kring geanalyseerd is, voor het klimaat in de wereld. Dat kan dus grote effecten hebben, in het bijzonder voor een land als Nederland. Ten tweede: zoals ik zonet al zei, heeft het risico's als je van een klein aantal landen afhankelijk bent. Ik heb een paar namen van landen genoemd. Bij elk van die landen is het nodige op te merken, maar wij begrijpen dat het gevolgen heeft als wij van die landen afhankelijk zijn. Gegeven het feit dat er veel meer fossiele energiedragers beschikbaar zijn dan in het verleden werd gedacht, is er, vanuit het oogpunt van CO₂-uitstootbeperking en vanuit het oogpunt van afhankelijkheidsbeperking en -beheersing, dus toch veel voor te zeggen om door te gaan met het beleid gericht op duurzame energie.

Ik ga over tot het schaliegas. De productie van schaliegas in de Verenigde Staten betekent dat er in de VS geen of veel minder vraag is naar LNG, het vloeibaar gemaakte gas dat uit andere delen van de wereld naar Amerika werd gevoerd. Dat gebeurt op dit moment niet meer: het LNG gaat naar Europa en Azië toe, wat natuurlijk gevolgen heeft wat betreft de prijs van dat product. Het tweede effect van de enorme productie in Amerika is dat er in Amerika nu veel minder vraag is naar kolen. Eerst gebruikte men daar kolen voor dingen waarvoor men nu gas kan gebruiken. Te zien is daardoor dat de kolen niet meer naar Amerika toe gaan, maar naar Azië en Europa. De kolen worden goedkoper. In Amerika, waar men eerst de grootste moeite had om zich aan CO₂-doelstellingen te houden, waaraan men zich al helemaal niet wilde binden, slaagt men er op dit moment in om de CO₂-uitstoot fors terug te brengen. Gas levert nu eenmaal veel minder CO₂-uitstoot op dan kolen. Die situatie krijgt men in Amerika dus in de schoot geworpen.

Ook krijgt men in Amerika in de schoot geworpen dat er een renaissance komt van de chemische industrie. Voor de chemische industrie is de elektriciteit namelijk erg belangrijk. In Amerika kan men met het schaliegas goedkope elektriciteit produceren. Daarnaast is voor de chemische industrie belangrijk dat gas een grondstof is waarvan men iets kan maken. Ook daardoor kan men profiteren van het goedkope gas.

Dat betekent dat je nu ziet dat de grote internationale concerns in de eerste plaats naar de Verenigde Staten van Amerika gaan wanneer ze moeten investeren in nieuwe chemische "plants". Dat is een zeer opmerkelijke ontwikkeling.

Het gevolg van wat ik net beschreven heb, is natuurlijk dat de transitie naar duurzame energie moeilijker wordt. Immers, als er prijsdruk is op de fossiele energie, en je toch het aandeel duurzame energie wilt vergroten, moet er meer ondersteuning, subsidiëring, komen waar eerst de markt zijn werk kon doen. Ik zeg niet dat dit allemaal zo blijft, want ik weet niet precies hoe de situatie rondom schaliegas en schalie-olie zich in Amerika zich zal gaan ontwikkelen. Het is echter wel een zeer opmerkelijke en grootschalige ontwikkeling, die voor de gehele wereld effecten heeft. Een voorbeeld van zo'n effect is dat Amerika in 2015 naar verwachting de grootste gasproducent van de wereld wordt en in 2020 naar verwachting de grootste olieproducent van de wereld. Wie had dat

tien jaar geleden allemaal gedacht ...

De voorzitter:

Ik wil heel even weten hoe lang u nog nodig denkt te hebben.

Minister Kamp:

Drie kwartier.

De voorzitter:

Dat is niet de bedoeling, want we hebben om 21.30 het volgende debat. Ik wil een dringend beroep op u doen om een beetje vaart te zetten achter de beantwoording van de vragen die gesteld zijn. U bent uitgebreid ingegaan op de vragen van mevrouw Van Tongeren, maar andere Kamerleden moeten ook nog aan bod komen.

Minister Kamp:

Ik zal doen wat u wilt.

Mijn woorden zojuist betroffen de eerste trend van mevrouw Van Veldhoven.

Zij vroeg zich ook af of wij naar aanleiding hiervan het ETS willen gaan versterken. Daar zal ik zo op ingaan. Zij vroeg of wij dit ook willen betrekken bij onze energiediplomatie en willen meenemen in handelsakkoorden. Dat willen we allemaal doen, maar laten we ons geen illusies maken: de Amerikanen vinden het prachtig wat er allemaal gebeurt. Zij staan niet te wachten om hun voordelen op dit moment met ons te delen. Er is dus heel wat diplomatie nodig.

De voorzitter:

Mevrouw Van Tongeren, u hebt echt al ontzettend veel geïnterrupteerd. Ik laat nog één interruptie toe, maar ik wil wel dat de minister ook de andere Kamerleden gewoon antwoord geeft.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Dank u wel, voorzitter. Ik ga er maar van uit dat de andere Kamerleden meegenieten van mijn interrupties.

Ik zou het schaliegas willen ...

De voorzitter:

Ik zie de heer Vos nee schudden. Maar dat geeft niet.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik hoop dat. Ik kan tegen beter weten in hopen dat we graag met elkaar in debat gaan en afwijkende meningen horen.

Ik zou het schaliegasdebat graag een keer uitgebreid met de minister voeren en ik zou het ook graag op de Kameragenda hebben. Ik wil hem nu alleen één klein citaat voorlezen. Daar zal ik het bij laten. Het betreft maar één kort zinnetje. "Vooralsnog lijkt het erop dat er niet zo erg veel schaliegas winbaar is in Nederland". Weet de minister van wie dit citaat is?

Minister Kamp:

Van mij.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Heel goed. Dat was tijdens het werkbezoek aan de Rotterdamse haven op 6 maart. Voordat de mensen die meeluisteren denken dat het Nederlandse beleid opeens wordt dat we hier met schaliegas een grootschalige uitbreiding van de chemische industrie krijgen, schat de minister dus in dat er vooralsnog niet zo gek veel winbaar schaliegas is.

Minister Kamp:

Ik sprak net over de Verenigde Staten van Amerika. Daar is een renaissance van de chemische industrie. Ik denk eerder dat wij moeten oppassen dat het niet van Nederland naar de Verenigde

Staten gaat. In Nederland zijn de hoeveelheden schaliegas beperkt, mijn huidige inschatting is zo'n 10% tot 20% van wat we nog aan gewoon aardgas beschikbaar hebben. De vraag of we het al dan niet gaan winnen en wat daar allemaal mee samenhangt, kunnen we op dit moment niet goed bekijken. We zijn bezig om er een oriënterend onderzoek naar te doen. Op de uitkomsten daarvan wil ik liever niet vooruitlopen.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Ik ben verheugd dat de minister zich zorgen maakt over de industriële renaissance in Amerika en dat hij nu ook het gevaar ziet dat de Nederlandse industrie wegtrekt naar Amerika. Wat gaat hij doen, welke concrete maatregelen gaat hij nemen om te voorkomen dat deze bedrijven vanwege de energieprijzen wegtrekken naar de Verenigde Staten?

Minister **Kamp**:

Dat zijn gegevens. Als er olie is in het Midden-Oosten kunt u mij wel vragen welke maatregelen ik ga nemen om ervoor te zorgen dat er olie in Nederland komt, maar zo werkt het niet. Als er schaliegas in Amerika is, kan ik dat ook niet veranderen. Wij hebben ook ons aardgas gehad in Nederland, en daar hebben wij gebruik van gemaakt. Op een gegeven moment wordt dat dan weer minder. Dat zijn allemaal natuurlijke gegevens. Tegen deze achtergrond moet je de situatie bezien. Binnen de bestaande gegevens probeer je je beleid zo goed mogelijk vorm te geven. Daar hebben we al vele malen over gesproken en daar zullen we de komende tijd ook mee doorgaan.

Beleidsmaatregelen kunnen niet bereiken dat er in Amerika geen schaliegas meer beschikbaar is. Het is er, en of ze dat gaan gebruiken en hoe ze dat gaan gebruiken, is aan de Amerikanen zelf. De prijs van gas is er drie keer zo laag als in Europa en vijf keer zo laag als in Azië. Overheden kunnen geen maatregelen nemen om dat te veranderen. Het enige wat je zou kunnen doen, is daarin gaan subsidiëren. Om subsidies te kunnen betalen, moet je eerst belasting heffen. Ik begreep uit het verhaal van mevrouw Klever dat zij niet zo'n liefhebber van belastingheffing is.

De **voorzitter**:

Ik wil dat er kort geïnterrumped wordt, maar ik wil ook graag dat er kort antwoord wordt gegeven.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Deze minister vindt de energieprijs een natuurlijk gegeven. Vindt de minister de belasting op energie die hij heft, de btw-verhoging, de SDE-plusheffing en de accijnzen ook een natuurlijk gegeven? Of neemt hij zijn verantwoordelijkheid en gaat hij daar wat aan doen, om op die manier de energieprijzen te verlagen? Hoeveel banen moet het nog kosten?

Minister **Kamp**:

Ik weet niet waar u het over hebt. De energieprijzen, de elektriciteitsprijzen waren in Nederland altijd hoger dan in de andere landen van Europa. Die waren 15% hoger. Op dit moment is dat niet meer het geval; ze zijn ongeveer vergelijkbaar. Dus waar is dat hele verhaal van u op gebaseerd? Ik kan kijken naar de prijzen in Nederland: 1 januari 2012, 1 januari 2013. De elektriciteit- en gasprijzen zijn precies gelijk. U praat over iedere vorm van belastingheffing alsof dat stelen van de burgers zou zijn, maar het is gewoon zo dat wij in een geordende samenleving leven, dat wij graag wegen aangelegd en onderhouden willen hebben, dat we graag uitkeringen willen betalen aan mensen die dat nodig hebben en dat we graag willen dat er een brandweer komt als er brand is. Daar heb je als overheid inkomsten voor nodig. Die haal je in de vorm van belasting binnen. Voor een deel doe je dat op arbeid, voor een deel op inkomen, voor een deel op omzet en voor een deel op energiegebruik. Daar hebben we een mix van die door het parlement is vastgesteld, in overleg met de regering. Ik kan het verhaal van u dus moeilijk plaatsen.

De **voorzitter**:

Tot slot, mevrouw Klever.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Deze minister gaat er volledig aan voorbij dat hij de btw verhoogt, een kolenbelasting invoert en een windmolenheffing oplegt. Dat bedoel ik met belastingen op energie.

Minister **Kamp**:

Ja, maar dat bedoel ik ook. Het is mij volkomen duidelijk. Je kunt wel helemaal geen belasting heffen op omzet en energie en alles gaan heffen op inkomen en arbeid, maar daar kleven ook weer grote nadelen aan. Vandaar dat wij met elkaar een evenwichtige mix hebben gevonden voor belastingheffing. Het is echt niet zo dat "omzetbelasting" een vies woord is. Absoluut niet. Haal je het op de ene manier niet binnen, dan moet je het op de andere manier doen. Uiteindelijk heb je het geld wel nodig om ervoor te zorgen dat we een geordende, sociale samenleving houden in Nederland.

De **voorzitter**:

Ik stel voor dat u verder gaat.

Minister **Kamp**:

De tweede trend van mevrouw Van Veldhoven was de Noordwest-Europese aanpak. Ik ben het zeer met haar eens. Zij weet dat ik mij inzet om met de Noordwest-Europese landen tot één beleid te komen en mijn best doe om de basis daarvoor te leggen in samenwerking met Duitsland. Ik ben ervan overtuigd dat het niet goed is om hier in Nederland overcapaciteit te hebben van elektriciteitscentrales en vervolgens in Duitsland weer nieuwe te gaan bouwen omdat ze daar een tekort hebben. Ik denk ook dat het in Europees verband goed is om daar waar je zonne-energie het beste kunt opwekken, het daar doet en heel Europa daar zo veel mogelijk van laat profiteren. Waterenergie in Scandinavië, windenergie in Ierland; hoe meer we in Europees verband samen kunnen werken, hoe beter dat is, omdat we op die manier maximale duurzaamheidsresultaten tegen minimale kosten kunnen bereiken.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Is de minister het met mij eens dat we niet alleen op het punt van de opwekking maar ook op het punt van de bouw van het netwerk dat de opgewekte energie moet transporteren, veel nauwer moeten samenwerken, dat we veel beter de investeringsbeslissingen op elkaar moeten afstemmen en dat dit nog best lastig is?

Minister **Kamp**:

Dat is absoluut lastig, want de Duitsers zijn windmolens aan het bouwen in zee, op 150 kilometer afstand van de kust. Vervolgens moet de stroom naar de kust worden gebracht, maar als je 150 kilometer wisselstroom gaat transporteren, is daar aan de kust niets meer van over. Er moet dus een grote transformator op zee worden gebouwd, voor 700 miljoen. Dan maak je er gelijkstroom van, dan komt het op land, dan maak je er wisselstroom van en dan moet je het door heel Duitsland naar Stuttgart transporteren. Dat zijn enorme strategische beslissingen en investeringen. Het is het allerbeste om dat in Europees verband te doen.

Ik ben zeer bereid om dat met de collega's te bespreken met de intentie zoals ook mevrouw Van Veldhoven die heeft.

Ik kom op haar derde trend: de energiebesparing. Ik hoop dat zij meegekregen heeft dat wij zeer gemotiveerd zijn om de Europese richtlijn over energiebesparing uit te voeren. Wij zullen met een plan van aanpak daarvoor komen bij de Kamer, zoals ik heb beloofd.

Mevrouw Ouwehand sprak over de uitputting van onze fossiele energie en de grondstoffen. Ik hoop dat zij gezien heeft dat je daar wat nuancering bij kunt uitspreken. Zij vindt dat de transitie veel sneller moet gaan. Met de transitie zijn wij zeer ambitieus. De heer Vos zei het al: de bedragen die wij daar insteken, zijn zeer hoog, zeker gelet op het lage niveau van investeringen dat op dit moment voor de overheid mogelijk is vanwege de financiële beperkingen. Wij zijn erg ambitieus. De Europese ambitie was al heel fors. Wij gaan daar nog een stap overheen. Wij zullen alles op alles

moeten zetten om onze huidige ambitie te realiseren. Het doet echt geen recht aan de feiten als mevrouw Ouwehand zegt dat het allemaal veel sneller kan en dat het zo niks is.

De suggesties van mevrouw Ouwehand voor energiebesparing zijn nuttig. Die moeten zeker worden meegenomen in het plan van aanpak waar ik het over had. Dan zullen wij daar verder over spreken. Zij sprak over het niet meer subsidiëren van mestvergisters. Dat ben ik niet met haar eens. Zolang het toegestaan is als een van de methodieken en zolang wijzelf denken dat het een nuttige methode kan zijn, willen wij daarmee doorgaan. Bij evaluaties zal blijken of ze het nut hebben dat wij ervan verwachten.

Op de vragen van mevrouw Klever ben ik ingegaan. Ik heb haar verteld hoe de werkelijke prijsontwikkeling is.

De heer Vos heeft het over de gascentrales en het Europese Emissions Trading Scheme (EU ETS) gehad. Ook anderen spraken daarover. De gascentrales in Nederland hebben het moeilijk. Overigens is dat niet alleen in Nederland zo maar in de hele Noordwest-Europese markt. Dat komt doordat er flink veel meer aanbod is van wind- en zonne-energie, er minder vraag is als gevolg van de economische crisis en de prijs van de alternatieven, zoals kolen, laag is. De gascentrales staan onder druk. Zoals ook de heer Leegte zei, is dat ook zo tegen de achtergrond dat er forse overcapaciteit in Nederland is. Wij hebben op dit moment een capaciteit van 22 gigawatt nodig, maar wij hebben nu al een capaciteit van 26 gigawatt in Nederland aan elektriciteitsproductie beschikbaar. Er is nog eens 4 gigawatt extra in aanbouw. Dan zit je op 30 gigawatt. Dan komt er nog een keer 9 gigawatt boven op in de planning, zoals die voorligt. Dan zit je aan 39 gigawatt, terwijl wij op dit moment een behoefte hebben van 22 gigawatt.

Er is dus sprake van een overschot. Dit is iets voor degenen die daar de verantwoordelijkheid voor dragen. Wij hebben de markt geliberaliseerd. De bedrijven, die eerst in overheidshanden waren, zijn verkocht. De beslissingen worden nu genomen op het niveau van internationale concerns voor landen als Nederland en andere landen. Ze maken zo goed mogelijke inschattingen van wat de behoefte zal zijn en doen dan investeringen. Als het erg meezit, is het in hun voordeel. Zit het tegen, dan is het in hun nadeel. Ik geloof niet dat de overheid in staat is om daarin te sturen. Ik zeg tegen de heer Vos dat dat ook niet goed mogelijk is. Wij zouden bijvoorbeeld wel de prijs van kolen kunnen verhogen met een kolenbelasting, maar dan wordt een centrale die op dit moment al niet rendabel is, nog minder rendabel. De prijs van elektriciteit wordt namelijk niet in Nederland bepaald. Er is geen Nederlandse prijs voor elektriciteit, laat staan voor elektriciteit uit gas of kolen. Er is gewoon een Europese prijs voor elektriciteit. Als wij gascentrales willen stimuleren door kolen duurder te maken, dan krijgen kolencentrales het nog moeilijker. Gascentrales worden daar ook niet beter van, omdat de Europese prijs gelijk blijft. Dat ingrijpen in prijzen ten gunste van de ene energiedrager en ten koste van een andere, is geen reële optie.

Wel kunnen wij in Europees verband kijken hoe wij de markten aan elkaar kunnen koppelen en hoe wij ervoor kunnen zorgen dat de beschikbare capaciteit zo goed mogelijk wordt benut voor iedereen. Dat heeft mevrouw Van Veldhoven vanavond en bij eerdere gelegenheden al gezegd.

We moeten dus voorkomen dat al die Europese landen hun eigen markt gaan afschermen en zelf voor hun eigen grondgebied oplossingen gaan toepassen. Dat zou heel slecht zijn, en niet efficiënt. Ik wil dus bereiken dat we in Europees verband afspraken maken om ervoor te zorgen dat wat er aan capaciteit is, ook goed gebruikt gaat worden. Ik denk dat ik daar steun voor zal kunnen krijgen, omdat die centrales, zoals ik al zei, in het bezit zijn van internationale concerns. Dat zijn Deense concerns, Zweedse concerns, Duitse concerns en soms ook Nederlandse concerns. Die hebben niet alleen belangen in Nederland, maar ook in andere landen. Zij hebben dus ook belang bij een goed functionerende Europese markt.

Wat natuurlijk ook kan helpen, is de versterking van het ETS, het trading system. Daar zal ik nu op ingaan. Het trading system werkt op dit moment niet goed; dat weten we. De woordvoerders die goed ingevoerd zijn, weten ook dat er twee mogelijkheden zijn om daar iets aan te doen. De ene mogelijkheid is de systematiek van backloading. Dat betekent dat we rechten om CO₂ uit te stoten die in 2013 en 2014 uitgegeven zouden worden, achterhouden. Ik vind ook dat we dat moeten doen. Wij dringen daar ook op aan in Brussel. Het is echter een heel beperkte oplossing, want de Europese Commissie mag die rechten volgens de tekst van de richtlijn niet blijvend achterhouden. Ze moeten tussen nu en 2020 worden uitgegeven. Als we ze nu achterhouden, zullen we ze dus in de jaren tussen 2015 en 2020 alsnog moeten uitgeven. De markt weet dat natuurlijk. Dat betekent dat dit niet zo erg veel effect zal hebben.

Wat wel effect zal hebben, is bijvoorbeeld het verhogen van de jaarlijkse reductie waartoe we hebben besloten. Die jaarlijkse reductie is op dit moment 1,74%. Er is dus ieder jaar 1,74% minder aan CO₂-uitstootrechten. Als we dat verhogen tot 2% heeft dat nogal wat effect. We kunnen ook ons uiteindelijke reductiedoel, dat nu 20% is, verhogen. Dat zou ook een mogelijkheid zijn. Die dingen is de Europese Commissie op dit moment aan het bekijken. Nederland steunt dat, en vindt dat het verhogen van de reductiefactor een oplossing kan zijn. Wij willen positief kijken naar voorstellen van de Europese Commissie, omdat wij graag willen dat het ETS beter gaat functioneren dan het op dit moment doet. Dat is in het belang van Europa maar ook in het belang van Nederland.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Als ik de laatste twee blokjes bij elkaar pak, vind ik het beeld dat ontstaat van het reduceren van de CO₂-uitstoot in Nederland, niet rooskleurig. De kolenprijs is laag en de kolencentrales staan volop te draaien. De CCS-systemen die we hadden bedacht voor de kolencentrales worden niet in werking gesteld, mede omdat de ETS-prijs zo laag is. Ze krijgen de businesscase dan niet sluitend. De minister zegt dat we binnen het ETS wel iets aan de reductieplafonds kunnen doen en backloading kunnen toepassen, maar al met al is het beeld toch dat we niet erg snel zullen klimmen op de Europese ranglijst. We hebben 4,5% duurzame energie en een van de hoogste CO₂-uitstoten van Europa. Ik zou daar heel graag verbetering in zien. We hebben daar afspraken over gemaakt en we investeren er fors in, maar zoals de kaarten nu liggen, ben ik niet buitengewoon hoopvol gestemd.

De **voorzitter**:

De vraag is?

De heer **Jan Vos** (PvdA):

De minister heeft de term "set aside" nog niet genoemd binnen het ETS. Ik heb hem eerder gevraagd om te kijken naar de positie van Polen. Dat land is binnen de Europese Unie een notoire tegenhanger. Kan de minister mij wat meer oplossingen aan de hand doen dan hij nu heeft gedaan? Ik word er namelijk niet erg blij van.

De **voorzitter**:

Een korte reactie graag.

Minister **Kamp**:

In ieder geval is het zo dat ...

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Voorzitter, met alle respect, maar dit is mijn eerste interruptie. Ik heb netjes zitten wachten en ik vind dit echt belangrijk, dus ik krijg graag een goed antwoord van de minister.

De **voorzitter**:

Alle vragen zijn belangrijk, maar ik vind ook dat er te veel en te uitgebreid wordt geïnterrupteerd en vooral te uitgebreid wordt geantwoord.

Minister **Kamp**:

Tja, voorzitter, u nodigt mij uit voor een energiedebat in de Kamer, en het onderwerp heeft van de

woordvoerders de nodige aandacht gekregen. Dat vergt van mij een gedegen reactie. Ik zal proberen het zo compact mogelijk te doen, maar ik vind het niet gepast om onderwerpen die door de woordvoerders zijn aangereikt, te laten liggen.

De heer Vos vat dit punt nu samen, maar ik denk dat hij dat te pessimistisch doet. Wij hebben die 20% CO₂-reductie afgesproken. Die wordt dus ook gerealiseerd, linksom of rechtsom. Op dit moment is het gemakkelijk om die reductie te realiseren, want in het grote Duitsland is veel windenergie en zonne-energie beschikbaar. Het gaat slecht met de economie, waardoor de industrie en de huishoudens minder energie afnemen. Op dit moment is die reductie vrij gemakkelijk te realiseren en wordt die dus gerealiseerd. Mocht de situatie van de economie veranderen, komt de zaak veel meer onder druk te staan. De doelstelling ligt dan echter nog steeds vast. Die wordt dus gehaald. In het geval van een aantrekkende economie zal de prijs van de CO₂-rechten omhooggaan. Ik denk dat wij die, met het stellen van de 20%-doelstelling, ook zullen halen.

De heer Vos vraagt naar andere landen in Europa. Ik bespeur in Europa behoorlijke steun voor de instandhouding van het ETS-systeem. Italië, Spanje en Frankrijk steunen backloading. Het Verenigd Koninkrijk stelt daar condities bij, maar is er ook voorstander van. Duitsland heeft nog geen positie bepaald. Polen is ertegen. Op dit moment zie ik echter geen blokkerende minderheid. Ik denk dus dat de Europese Commissie steun kan verwerven, zowel voor backloading als straks voor andere maatregelen om het ETS aan te passen. Nederland zal dit in ieder geval steunen.

Voorzitter, mag ik misschien nog ingaan op het tweede punt dat de heer Vos aansneet, namelijk CCS? Dat is de opslag van CO₂ in de bodem. Wij willen vanuit Rotterdam CO₂ in de Noordzee opslaan. Dat is heel goed, omdat er in Rotterdam veel CO₂ de lucht ingeblazen wordt. Er worden nieuwe centrales gebouwd en het is goed om die CO₂ af te vangen en in de Noordzee op te slaan. Dat is een kostbaar project. Het kost zo'n 600 miljoen euro. De Europese Unie heeft een toezegging van 160 miljoen gedaan. De Nederlandse overheid heeft 150 miljoen toegezegd. De bedrijven die daar de centrales hebben, willen er ook 100 miljoen in steken. Wij hebben op dit moment dus nog een tekort in die businesscase. Dat is zorgelijk, maar voor CO₂-opslag is het wel de meest kansrijke optie in heel Europa. Wij hebben daarom goede hoop dat de Europese Commissie misschien voor dit enige te realiseren project iets extra's zal willen doen. Bovendien rekenen wij op de steun die wij op dit moment krijgen vanuit Frankrijk en Duitsland, die dit ook interessant vinden. Duitsland wil dit project misschien ook gaan gebruiken voor de Duitse industrie. Men wil CO₂ naar Rotterdam brengen en die in de Noordzee onderbrengen. Wij kunnen kijken naar de voorwaarden die daaraan gesteld worden. Nederland gaat dus zeer zijn best doen om dat ROAD-project in Rotterdam toch te laten slagen.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Het doet mij veel plezier dat de minister zo ambitieus is over onder andere dat project. Het is goed om er nog even op te wijzen dat men in dat project is uitgegaan van 30 dollar per ton CO₂. Op dit moment schommelt de prijs echter rond de €4. De backloadingvoorstellen zijn bovendien al grotendeels in die prijs verwerkt. Daarmee gaan wij het systeem dus niet redden. Er zullen dus verdergaande maatregelen moeten worden genomen. De minister zegt dat hij hierover goed overleg voert met zijn collega-ministers. Ik hoop dat hij daar wat meer op wil inzetten. Kan de ambitie wat hoger, bijvoorbeeld door middel van een set aside? Dit is namelijk echt niet voldoende om dat soort businesscases sluitend te krijgen.

Minister **Kamp**:

Ik ken de problemen van de businesscase voor het CCS in Rotterdam. Ik weet ook dat dit geen projecten voor de korte termijn zijn, maar voor de zeer lange termijn. Als wij dit niet doen, wordt die CO₂ de lucht in geblazen. Het is natuurlijk veel beter om de CO₂ af te vangen en in een leeg gasveld onder de Noordzee te brengen. Ik vind het dus een goed project. Ik denk dat wij al een heleboel steun daarvoor verworven hebben. Wat wij nu nog missen, is mogelijk te vinden. Ik geef

absoluut geen garantie, maar wil mij daar wel voor inzetten. Suggesties, zoals gedaan door de heer Vos, neem ik dankbaar aan. Ik zal proberen om daarmee mijn voordeel te doen.

Ik hoop dat ik op verschillende momenten naar behoren ben ingegaan op de inbreng van de heer Leegte. De heer Leegte komt uiteindelijk tot de conclusie dat er alleen op CO₂-reductie gestuurd zou moeten worden. Ik vind dat een zeer te verdedigen standpunt, maar ik heb daar andere dingen naast gezet.

Het ETS is van het grootste belang voor het sturen op CO₂-uitstoot. Ik hoop dat de heer Leegte het waardeert dat ik ervoor probeer te zorgen dat dit systeem in de toekomst beter gaat werken.

De voorzitter:

U kunt het dus wel snel. Ik constateer dat er behoefte bestaat aan een tweede termijn. Daarin geldt een spreektijd van één minuut.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):
Voorzitter. Ik dien de volgende moties in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de directeur van het Planbureau voor de Leefomgeving opmerkt dat de subsidies voor duurzame energie te weinig worden benut voor nieuwe technologie en innovatie;

verzoekt de regering, een inschatting te maken welk deel van de SDE-plusregeling benut wordt voor nieuwe technologie en innovatie, en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Tongeren. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 145 (31239).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Europese Unie volgens berekeningen van Ecofys in 2020 jaarlijks 200 miljard euro kan besparen door in te zetten op 20% energiebesparing, wat kan oplopen tot een besparing van 250 miljard euro in 2030;

overwegende dat energiebesparing goed is voor de portemonnee van overheden, burgers en bedrijven en goed is voor het milieu;

verzoekt de regering om een geïntegreerde besparingsagenda op te stellen waarin zij formuleert welke acties mogelijk zijn op het gebied van mobiliteit, gebouwde omgeving en energie, om ervoor te zorgen dat Nederland dit energiebesparingsdoel haalt,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Tongeren. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 146 (31239).

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik wil de minister een compliment geven. Ik hoop dat hij inderdaad in de voetsporen van Nijpels en Winsemius treedt. Als hij doorgaat met deze kennis van zaken en inzet, kan de regering op

energiegebied echt nog ergens komen.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Voorzitter. Ik vond het heel nuttig om zonder dat er een concrete brief of een concreet voorstel voorlag, in bredere zin met de minister van gedachten te wisselen over energie. Het betreft een zeer breed en complex veld. Ik dank de minister voor zijn antwoorden. Ik dien dus ook geen moties in, want ik waardeer de open gedachtewisseling die wij hebben gehad. We zullen nog vaak nader met elkaar over specifieke onderwerpen spreken.

Ik dank de minister wel in het bijzonder voor zijn toezegging om te bekijken hoe het belangrijke ROAD-project in Rotterdam gerealiseerd kan worden.

Wanneer horen wij meer over de contacten met de buurlanden? Ik leg de minister één specifieke casus voor. Ik begrijp dat voor de kust van Noord-Nederland twee windmolenparken worden gebouwd, eigenlijk vlak naast elkaar, maar dat twee aparte verbindingen met de respectievelijke lidstaten moeten worden aangelegd. Anders ontstaat namelijk een knelpunt met het toerekenen aan het aandeel hernieuwbare energie van elk van de lidstaten. De richtlijn biedt natuurlijk mogelijkheden om samen te werken en efficiëntie te realiseren. Ik zou het goed vinden als we een efficiënte oplossing vinden, zonder dat zo'n windmolenpark dan meteen zijn SDE-subsidie kwijt is. Ik hoor hierop graag de reactie van de minister.

Ik heb eerder al aangegeven dat wij zorgen hebben over innovatie in de SDE-plusregeling. Het lijkt mij goed dat de minister dit meeneemt in zijn evaluatie in 2016.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn uitgebreide antwoord. Ik dien drie korte moties in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, in de uitwerking voor energiebesparing in de gebouwde omgeving aan te geven hoe zij energieverstopping door open winkeldeuren in de winter wil tegengaan,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Ouwehand. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 147 (31239).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de Franse minister van Milieu voornemens is om kantoren en winkels te verplichten om 's avonds het licht uit te doen;

verzoekt de regering, het aanpakken van onnodige verlichting van kantoren en winkels mee te nemen in de uitwerking voor energiebesparing in de gebouwde omgeving,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Ouwehand. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 148 (31239).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat mestvergiftigingsinstallaties grote negatieve effecten op de leefomgeving kunnen hebben en voor grote overlast en gezondheidsklachten zorgen bij omwonenden;

constaterende dat het vergisten van mest een zeer laag energetisch rendement heeft en geen hernieuwbare energie oplevert, maar desondanks al ruim 345 miljoen euro subsidie heeft opgeslokt van de Stimuleringsregeling Duurzame Energie;

verzoekt de regering, in de volgende openstellingen van de SDE-plus geen subsidie meer toe te kennen aan mestvergiftiging,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Ouwehand. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 149 (31239).

Mevrouw **Klever** (PVV):

Voorzitter. De minister ziet het als een natuurlijk gegeven dat tienduizenden banen in de Nederlandse chemiesector verdwijnen dankzij hoge energiebelastingen in Nederland. Dat ziet de PVV toch anders. Vandaar de volgende motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de top van het Nederlandse bedrijfsleven de noodklok heeft geluid over de te hoge energieprijzen en dat hierdoor tienduizenden banen overzees dreigen te verdwijnen;

overwegende dat marktversturende maatregelen als een kolentaks, bijmengverplichting, accijnsverhogingen, fiscale stimulering decentrale energie en een opslag duurzame energie ervoor zorgen dat Nederlandse bedrijven en huishoudens een onnodig hoge prijs voor energie betalen;

verzoekt de regering om te stoppen met alle bovengenoemde marktversturende stimuleringsmaatregelen voor duurzame energie zodat Nederland ook kan profiteren van de lagere prijzen van fossiele brandstoffen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Klever. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 150 (31239).

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Mevrouw Klever zei net dat het bedrijfsleven een veel te hoge energiebelasting betaalt. Kan zij mij vertellen hoe hoog die is?

Mevrouw **Klever** (PVV):

Ik kan mevrouw Van Tongeren vertellen dat de SDE-plusregeling is ingesteld door de regering en dat de regering tot aan 2020 15 miljard euro gaat ophalen, waarvan de helft van het bedrijfsleven moet komen.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Voorzitter. Ik ga nog even kort in op de kolenbelasting. Dat punt is in de beantwoording onderbelicht gebleven. Ik heb begrepen dat een gascentrale op dit moment per geproduceerde

megawattuur ongeveer €7 in de min draait en een kolencentrale ongeveer €12 in de plus. De kolentaks is ongeveer €13 per megawattuur. Als wij inderdaad alle elektriciteit goedkoper uit Duitsland zouden kunnen halen, waarom draaien de kolencentrales in Nederland dan überhaupt nog? Omdat ze zo'n €170.000 per dag verdienen. De minister kan het sommetje vast met mij meemaken. Ik denk dus dat er nog ruimte in zit. Ik verzoek de minister om er nog eens goed naar te kijken. Kan de kolenbelasting wellicht nog wat verder omhoog? Kan dit geld wellicht worden gebruikt voor CCS-projecten in diezelfde kolencentrales? Op die manier sluizen we het geld direct terug naar de bedrijven.

De heer **Leegte** (VVD):

Voorzitter. Toen Michael Faraday aan het begin van de negentiende eeuw elektromagnetisme ontdekte, ging hij met deze uitvinding naar King George. Die vroeg hem: "What can I do with it?" Daarop zei Faraday: "You might tax it one day." Dat is ook mijn antwoord aan de PVV. Het is goed om dingen te belasten die je wilt vermijden, zoals het gebruik van energie, en niet te belasten wat je graag wilt hebben, namelijk loon. Daarom is het goed als loon goedkoop is en als zaken als energie duur zijn.

De conclusie van dit debat is dat de prijs van fossiele energie kennelijk daalt en dat er nog veel voorraad is. Dat leidt ertoe dat het relatieve nadeel van hernieuwbare energie groter wordt. Zij wordt nog duurder ten opzichte van fossiel. Ik verwacht dan ook dat het aandeel hernieuwbare energie afhankelijk is van de bereidheid van de samenleving om de subsidies te betalen die nodig zijn voor hernieuwbare energie. In Duitsland wordt die grens bereikt en in Nederland zal dat niet lang meer duren. Vandaar dat het van groot belang is om samen te werken binnen de Europese Unie om die doelstellingen te halen en samen te werken op de back-upcapaciteit. Anders lopen we uit de pas. Ik dank de minister voor zijn bereidheid om dat ook te doen.

Minister **Kamp**:

Voorzitter. Er zijn enkele moties ingediend die vooruitlopen op mijn plan van aanpak om de Europese richtlijn voor energiebesparing uit te voeren. Ik denk dat dit niet nuttig is. Wij zullen met een analyse en met voorstellen komen en wij zullen dat ook vertalen in wetgeving, voor zover dat noodzakelijk is. Als de Kamer vervolgens het hele pakket ontvangt, kan zij alles tegen elkaar afwegen en conclusies trekken. Dat lijkt mij veel verstandiger dan om nu al te zeggen dat in de winter de winkeldeuren dicht moeten en de lampen in de kantoren 's avonds uit moeten. Het is goed om het als geheel af te wegen om van iedere maatregel afzonderlijk de voor- en nadelen te kunnen bezien. Ik zie het voordeel er niet van in om daar nu al op vooruit te lopen. Daarom ontraad ik de moties op stuk nr. 146, 147 en 148.

In de motie op stuk nr. 145 vraagt mevrouw Van Tongeren mij een inschatting te geven welk deel van de SDE-plusregeling benut wordt voor nieuwe technologie en innovatie en de Kamer daarover te informeren. Ik heb al gezegd dat ik zeker bereid ben om de Kamer daarover te informeren. Ik heb dus geen bezwaar tegen de motie, maar zij heeft ook geen zin. Om die reden ontraad ik haar. Ik zeg mevrouw Van Tongeren dus heel graag toe dat de Kamer de voor haar nuttige informatie met enige regelmaat en op geordende wijze ontvangt.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

De harde toezegging van de minister gehoord hebbende, wil ik de motie zeker aanhouden. Ik wil de minister de tijd geven om ons te informeren. Mocht het op een later tijdstip nodig zijn om de minister toch een steuntje in de rug te geven en hieraan te herinneren, zal ik de motie alsnog in stemming brengen.

De **voorzitter**:

Op verzoek van mevrouw Van Tongeren stel ik voor, haar motie (31239, nr. 145) aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

Minister **Kamp**:

Dan kom ik bij de motie op stuk nr. 149 van mevrouw Ouwehand over mestvergistingsinstallaties. Ik ben er geen voorstander van om daar geen subsidie meer voor te verlenen. Er is een mestproblematiek en een energieambitie. Als die op een verantwoorde manier aan elkaar kunnen worden gekoppeld, lijkt mij dat een goede zaak. Er is best reden om de mestvergisting te bekijken. Dat doen we dus ook, en we zijn tot de conclusie gekomen dat het nuttig is om het beleid op dat punt voort te zetten. Zeker bij de evaluatie die te zijner tijd zal plaatsvinden, zal dat extra kritisch worden beoordeeld. Voor dit moment wil ik het bij de regelmatige beoordeling laten. Ik vind niet dat we hiermee moeten ophouden. De voordelen van deze installaties zijn, gelet op de belangen van een geordende mestverwerking en de belangen van een overgang naar duurzame energie, groter dan de nadelen. Vandaar dat ik deze motie ontraad.

In de motie op stuk nr. 150 van mevrouw Klever wordt de regering verzocht om te stoppen met alle marktversturende stimuleringsmaatregelen, zodat ook Nederland kan profiteren van de lagere prijzen van fossiele brandstoffen. Ik ben mij niet bewust van marktversturende maatregelen.

Wij zeggen met elkaar dat het ons, als gevolg van de risico's voor het klimaat door de CO₂-uitstoot en vanwege afhankelijkheid van een kleine groep landen wat betreft de leverantie van energie, nuttig lijkt -- daar ben ik mij wel van bewust -- om in een wat langere periode een transitie naar duurzame energie door te maken. Daarvoor zijn heel goede argumenten. Zouden wij dat niet doen, dan is het heel goed denkbaar dat de Nederlandse bevolking als gevolg van bijvoorbeeld problemen op klimaatgebied of afhankelijkheid van sommige landen op veel hogere kosten gejaagd wordt en zich andere, ongewenste maatschappelijke effecten zullen voordoen. Het is dus heel verantwoord wat er gebeurt. De motie van mevrouw Klever moet om die reden ontraden worden.

De heer Vos vroeg nogmaals of ik toch wil bekijken of een hogere kolenbelasting nuttig is. Ik ben altijd bereid om te bekijken wat de heer Vos mij wil laten bekijken, maar hiervan zie het voordeel echt niet in. De prijs van elektriciteit wordt Europees bepaald. Je helpt de gascentrales niet met een kolenbelasting en je grijpt in in de bedrijfsvoering van de kolengestookte centrales op een wijze die wij niet zouden moeten willen. Ik ben echter bereid om de afweging die wij op dat punt maken bij gelegenheid nog eens naar de Kamer toe uiteen te zetten. Als er binnenkort een brief of een stuk naar de Kamer gaat over het energiebeleid, zal ik erop toezien dat wij het punt van de kolenbelasting daarin goed naar voren zullen halen en de argumenten die wij ervoor hebben om dingen wel of niet te doen, inzichtelijk zullen maken voor de Kamer en dus ook voor de heer Vos.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Mijn suggestie was om die bij de evaluatie van de kolenbelasting te betrekken. Daarover heeft de minister ons ook een toezegging gedaan. Dat lijkt mij de aangewezen plek om dit bij mee te nemen.

Minister **Kamp**:

Goed, ik zal het zo doen als de heer Vos vraagt.

De heer Leegte kwam na zijn beschouwing, waar ik mij wel het een en ander bij voor kan stellen, uiteindelijk tot de conclusie dat de samenwerking binnen de EU een weg is waarop wij moeten doorgaan. Ik ben ook zeer gemotiveerd om dat te doen. Ik dank de heer Leegte voor zijn steun.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:

Over de ingediende moties zal aanstaande dinsdag worden gestemd.

De vergadering wordt van 21.49 uur tot 21.55 uur geschorst.

Europese kerncentrales

Aan de orde is het dertigledendebat over het bericht "Europese kerncentrales niet veilig genoeg".

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Voorzitter. Nieuwszender BNR berichtte vandaag dat het schoonmaken van Fukushima zo'n 100 miljard kost. Stel je eens voor wat zo'n bedrag zou betekenen voor de Nederlandse economie of voor de economie van een ander Europees land. We hebben een rapport gekregen waarop ook Commissaris Oettinger een toelichting namens de Europese Unie gaf. Hij zei dat er minstens 15 tot 25 miljard moet worden geïnvesteerd om de Europese kerncentrales en installaties op een veilig niveau te brengen.

Ik wil van de minister weten hoeveel er in de tussentijd is uitgegeven aan die veiligheid en hoeveel er op dat punt is verbeterd. Hoe is het, in Nederland, met de veiligheid van Borssele, vooral wat betreft haarscheurtjes in het kernreactorvat? Is dat nu met de modernste techniek, de ultrasone techniek, onderzocht? Hoe is het met Tihange? Hebben we inmiddels een risicoanalyse voor de Nederlandse burgers over wat er zou gebeuren als daar een ongeluk plaatsvindt? De kans daarop is klein, maar als het gebeurt, zijn de gevolgen groot. Zijn de haarscheurtjes daar voldoende onderzocht? Is daar een noodstroomvoorziening voor het geval de stroom van die centrale wegvalt?

Hoe is het gesteld met Europese kerncentrales die op breuklijnen staan, waar aardbevingen kunnen plaatsvinden? Is er een risicoanalyse voor als zo'n aardbeving zich voordoet? Wat is dan het gevolg voor de Nederlandse economie en de Nederlandse burgers?

Hoe staat het met de scheiding tussen toezicht en vergunningverlening in Nederland? Een van de aanbevelingen die voortkwam uit het ongeluk in Japan, is dat er een volledige scheiding moet zijn, niet een soort fictieve scheiding, met een muurtje tussen ambtenaar A en ambtenaar B, die niet met elkaar mogen praten.

Hoe staat het met het kernafval in de duinen van Petten? Zijn er risico's voor het grondwater? Kan het daar gaan lekken? De vaten roesten namelijk enigszins. Mocht er sprake zijn van vervuiling van het grondwater, wat is dan het risico voor de bewoners?

Hoe zit het met de plannen van de Belgische regering om kernafval ondergronds op te slaan dicht bij de Nederlandse grens? Is er een risicoanalyse voor het grondwater en voor de Nederlandse drinkwaterwinning daar?

Hoe staat het met de mogelijkheid tot het verstrekken van jodiumpillen in heel Nederland, op plekken langs de grens? Ik weet dat het in Borsele inmiddels is geregeld, maar langs de grens kan er door grensoverschrijdende ongelukken een eventueel risico van een kernramp zijn.

Hebben we inmiddels, geruime tijd na Fukushima, al onze risicoplannen, onze crisiscommunicatieplannen en onze evacuatieplannen goed afgestemd met onze buurlanden? Zijn bijvoorbeeld alle telefoonnummers van burgermeesters bekend bij de verschillende voorzitters van de veiligheidsrisicogebieden in Limburg, Overijssel en Brabant? Hoe staat het daarmee?

Dit alles is eigenlijk één grote vraag om ons eens gedetailleerd mee te nemen in een update van het Europese onderzoek naar de veiligheid van Europese reactors, welk onderzoek ook de aanleiding voor dit debat was. Daaruit kwam vrij duidelijk naar voren dat het nog bij lange na niet op orde is.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Voorzitter. De Partij voor de Vrijheid is voor kernenergie, mits die veilig en verantwoord is. Na de ramp in Fukushima heeft de stresstest voor Borssele klip-en-klaar aangetoond dat deze centrale

veilig is. Nut en noodzaak van dit debat zijn wat onze fractie betreft dan ook volstrekt onduidelijk. Maar nu ik hier toch sta, wil ik van de gelegenheid gebruikmaken om net als in het vorige debat de minister een beetje te helpen. Ik wijs de minister graag op de feiten over kernenergie die de subsidievretende windmolenlobby nogal eens onvermeld laat. Kernenergie is naar onze mening nog altijd een van de efficiëntste vormen van energie. Die ene kleine kerncentrale in Borsele voorziet in 4% van onze totale energievoorziening. Ter vergelijking: onze kleine kerncentrale in Borsele levert evenveel energie op als een strook van 52 kilometer aan windmolens op zee.

Daarnaast gaat een kerncentrale minstens drie keer zo lang mee als een windturbine en draait een kerncentrale niet op subsidies die de belastingbetaler moet ophoesten. Bovendien is een kerncentrale extreem milieuvriendelijk vanwege het ontbreken van CO₂-uitstoot. Een centrale veroorzaakt dan ook van bouw tot ontmanteling even weinig broeikasgas per kilowattuur als een windmolen.

Energiebedrijven staan op dit moment niet te springen om een nieuwe kerncentrale te bouwen. Zij ontvangen geen marktverstorende subsidies en durven het niet aan, gezien de politieke waan van de dag, om de aanvankelijke forse investering aan te gaan. Bovendien valt natuurlijk niet te ontkennen dat door de vreselijke gebeurtenissen in Fukushima het draagvlak voor kernenergie onder de bevolking een forse deuk heeft opgelopen. Echter, ook op het gebied van kernenergie doen zich zeer interessante innovaties voor elders in de wereld. Het valt niet uit te sluiten dat er nieuwe types van kerncentrales beschikbaar komen die voor een nieuwe energierevolutie kunnen zorgen naast schaliegas en schalieolie. Zoals de bekende filosoof Karl Popper ooit al betoogde, laten technologische ontwikkelingen zich niet voorspellen.

Tot zover de potentiële toekomstige energievraagstukken. Nu weer terug naar de realiteit van vandaag waarin dit kabinet zichzelf een doelstelling van 16% duurzame energie heeft opgelegd waaraan het hele energiebeleid is opgetuigd. Dat is een rare doelstelling die wat de PVV betreft linea recta de prullenbak in kan. Gezien de duurzaamheidshobby die dit kabinet aanhangt en het feitenrelaas dat ik zojuist heb gegeven, begrijp ik niet waarom de minister die 4% kernenergie in Nederland niet meerekent als duurzame energie. Er is immers geen CO₂-uitstoot. Omdat de secretaris van I en M weigert een eenduidige definitie te geven van het begrip "duurzaamheid", staat het de minister van Economische Zaken dus vrij om er een eigen invulling aan te geven. Daarnaast wordt kernenergie bij sommige energiebedrijven reeds als duurzame energie bestempeld, dus dat is binnen de branche niet ongebruikelijk. Bovenal geeft de minister daarmee zichzelf en de belastingbetaler wat lucht, omdat er dan minder miljarden geïncasseerd hoeven te worden om de door hem gewenste verduurzaming te bekostigen. In deze tijden van crisis is iedereen daarbij gebaat. Mijn concrete vraag is op basis van welke criteria deze minister kernenergie niet milieuvriendelijk vindt.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Als de PVV Popper gaat citeren, kan het nog wel wat worden met die partij. Mijn vraag is of mevrouw Klever één kerncentrale kan noemen in de hele wereld die gebouwd is zonder een vorm van financiële bijdrage van overheden.

Mevrouw **Klever** (PVV):

De kerncentrale in Borsele is al afgeschreven. Dat betekent dat wij bijna gratis energie krijgen. Daar gaat het om. Ik snap dat mevrouw Van Tongeren hier krampachtig probeert om het deukje wat verder uit te diepen in het draagvlak onder de bevolking dat kernenergie geen toekomst heeft in Nederland, maar daar doen wij niet aan mee.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik concludeer dus dat mevrouw Klever niet één kerncentrale kan noemen. Zij zegt: het is correct dat de kerncentrale in Borsele gewoon ook uit gemeenschapsmiddelen is gefinancierd. Dank u wel!

Mevrouw **Klever** (PVV):

Mevrouw Van Tongeren legt mij dingen in de mond die ik niet heb gezegd. Daar neem ik dan ook krachtig afstand van. Ik vind dat echt impertinent.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Voorzitter. Hoe later de avond, hoe schoner de antwoorden van de minister, hoop ik.

De veiligheid van kerncentrales is een sine qua non of in goed Nederlands: als ze niet veilig zijn, kunnen ze niet draaien. Tegelijkertijd is 100% zekerheid natuurlijk nooit te geven. Dus hoe bepaal je de veiligheid: door benchmarking en stresstesten, om het maar eens in goed Nederlands te zeggen.

Bij de verlenging van de levensduur van Borssele is afgesproken dat deze centrale bij de mondiale top zou moeten horen qua veiligheid. Blijkt dit ook uit de test, zo vraag ik de minister. Zo ja, kan hij dat dan onderbouwen? Zo nee, waarom niet? Welke actie moet er dan volgens hem nog worden ondernomen?

Ook de veiligheid van buitenlandse kerncentrales is voor onze burgers cruciaal. Daarom heb ik een aantal vragen over de Europese stresstesten. Deelt de minister de kosteninschatting van 10 tot 25 miljard voor het beter beveiligen van alle bestaande Europese kerncentrales?

Kan hij inzicht geven in de mate waarin de nodige maatregelen genomen worden door andere EU-lidstaten? En hoe zit het met de centrales die dichtbij Europa liggen, maar buiten de Europese Unie, bijvoorbeeld de centrales in Turkije, Armenië en andere voormalige Sovjetstaten in Centraal-Azië en Iran? Wordt er afgedwongen dat die maatregelen wel genomen worden indien de lidstaten in kwestie bijvoorbeeld krap bij kas zitten in tijden van crisis? Ik heb het dan natuurlijk over de lidstaten van de Europese Unie. Overigens was ik blij om te zien dat er bij de discussie over de besteding van de Europese middelen in ieder geval wel geld is gereserveerd voor decommissioning van oude centrales in het voormalige Oostblok. Kan en moet de grens waaronder de potentiële schade van een ramp bij een exploitant ligt, geactualiseerd worden met de huidige kennis? Dat wil zeggen "verder omhoog", want deze grens ligt nu onder 1 miljard euro en dat is bepaald van een andere orde van grootte dan de investeringsopgave.

Er is recentelijk een AMvB voorgehangen met daarin de kaders die nodig zijn voor de langetermijnopslag. Wat komt er na de COVRA? Die plannen moeten er nog deze kabinetsperiode, namelijk volgend jaar, zijn. Kan de minister zijn visie op de langdurige opslag schetsen? Wil hij die bijvoorbeeld in Nederland realiseren of wil hij zich inkopen in de opslag die in Finland in aanbouw is? Wanneer hoort de Kamer hier meer over en wanneer beoogt de minister hierover een definitief besluit te nemen?

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Voorzitter. Goh, kerncentrales blijken niet veilig te zijn! Wie had dat nou gedacht? Ik neem aan dat de regering de gezondheid en het welzijn van mensen boven alles stelt en ik zeg dan ook tegen de minister: succes! Ik ben heel benieuwd.

De voorzitter:

Dat was een heel korte bijdrage. Zo kan het dus ook.

De heer **Leegte** (VVD):

Voorzitter. Vandaag hebben wij dan eindelijk dit lang geleden aangevraagde debat over de veiligheid van kerncentrales. Dit debat is aangevraagd door GroenLinks, een verklaard tegenstander van kernenergie en van kerncentrales in het bijzonder.

Dat juist GroenLinks als aanvrager van het debat vandaag vroeg om het spoeddebat met een jaar uit te stellen door het onderaan de lijst met nog te plannen debatten te plaatsen, is voor mij het beste bewijs dat er met de veiligheid van kerncentrales in Nederland niets mis is. Want wie een

spoeddebat aanvraagt, weet immers welk punt gemaakt gaat worden en zal dagelijks aandringen op de spoedige behandeling van het onderwerp. Dat het vandaag niet gebeurt, stelt mij dan ook zeer gerust! Het is ook niet zo gek, want Borssele hoort bij de 25% veiligste centrales in de wereld. Het is een bewuste keuze van de Nederlandse regering, want met de veiligheid van mensen mogen wij geen loopje nemen. De Europese stresstest is natuurlijk de feitelijke onderbouwing van de veiligheid van de centrale. En de VVD ziet in de conclusies van de minister en de Kernfysische Dienst dan ook geen aanleiding om te twijfelen aan de veiligheid van de centrale in Borsele.

De voorzitter:

Ik begrijp wel waarom mevrouw Van Tongeren achter de interruptiemicrofoon staat.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik heb dit debat natuurlijk niet voor niets aangevraagd. Had de VVD-fractie dit met mij belangrijk gevonden, dan hadden wij hierover al veel eerder een plenair debat gehad. Ik vind een onderwerp als de veiligheid van onze burgers en de grote impact die een ramp kan hebben op onze economie, wel een plenair debat waard. Ik zou daarom graag van de VVD horen waarom zij nooit en te nimmer een verzoek van GroenLinks voor een plenair debat over kernenergie gesteund heeft.

De heer Leegte (VVD):

Het antwoord daarop is niet zo moeilijk. Als de VVD iets belangrijk vindt, zorgen wij ervoor dat het snel besproken wordt. Daarvoor bestaan allerlei procedures. We kunnen vragen stellen aan de minister. We kunnen het voor een algemeen overleg agenderen. We hadden het kunnen agenderen voor de begrotingsbehandeling in december. Dat GroenLinks van al die mogelijkheden geen gebruik heeft gemaakt, laat wel zien dat het onderwerp helemaal niet zo urgent is. Kennelijk wil GroenLinks een politiek nummertje maken of emoties stimuleren. Dat is allemaal leuk en aardig, maar het is vooral een geruststellende gedachte, want blijkbaar gaat er helemaal niets mis met die veiligheid. Uw optreden bewijst dat en daarom is het zo goed dat wij dit debat hebben.

De voorzitter:

De laatste keer mevrouw Van Tongeren.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Het siert de VVD dat zij mij ziet als de "ultieme autoriteit" in Nederland op het gebied van kernveiligheid. De VVD heeft dat zojuist bij monde van de heer Leegte gezegd. Ik kan de VVD helaas niet geruststellen, want ik en ook Oettinger, misschien wel iemand met een klein beetje meer status dan een woordvoerder van de GroenLinks-fractie, zeggen dat er in Nederland en Europa ongelooflijk veel mis is met de veiligheid op kerngebied en dat er 10 tot 25 miljard in geïnvesteerd moet worden. Dat zeiden wij oktober vorig jaar al, maar de VVD vindt dit blijkbaar niet belangrijk genoeg om er ook maar één minuut aan te besteden.

De heer Leegte (VVD):

Als ik GroenLinks al iets vind in het debat over kernenergie, dan is het als de bel van de tram, die waarschuwt als hij eraan komt. Als de bel niet luidt rond de veiligheid van kerncentrales, is dat het beste bewijs dat het met de veiligheid van die centrales niets mis is. Dat GroenLinks, juist GroenLinks, dit debat, dat deze fractie vroeger nog zo belangrijk vond, met vandaag een jaar wil uitstellen, geeft aan dat het niet gaat om de veiligheid maar dat het er kennelijk om gaat, een politiek punt te maken. En daarom zijn wij hier met zijn allen.

Voorzitter. Uit de stresstest blijkt dat de veiligheidsmarges van Borssele nog wel verder vergroot zouden kunnen worden. Dat is ook logisch, want wij gaan nieuwe dingen toevoegen in het debat over de veiligheid. De minister heeft de vergunninghouder EPZ dan ook opgedragen om een verbeterplan op te stellen en dit te implementeren. De Kernfysische Dienst ziet daarop toe. Graag zou ik van de minister willen weten wat het tijdpad is en hoe hij daarbij de Kamer betrokken houdt.

Ook zou ik de minister willen vragen of het klopt dat de overheid niet bijdraagt aan de exploitatiekosten van de kerncentrale in Borsele en dat er dus ook geen subsidies worden verstrekt.

Dat is van belang omdat daarmee duidelijk is dat eventuele veiligheidseisen geen enkel beslag op de rijksbegroting leggen. Ik zeg dat zo nadrukkelijk omdat het enige belang van de overheid dus de veiligheid van de centrale is, en zo moet het ook zijn.

Wat betreft de veiligheidssituatie van andere Europese centrales, hoor ik graag van de minister wat de stappen zijn die andere lidstaten nemen in het verder verbeteren van de nucleaire veiligheidssituatie, hoe daarop wordt toegezien en welke rol hij hierin voor zichzelf ziet weggelegd bij de Europese Commissie.

Het is jammer dat er voorlopig geen nieuwe kerncentrales kunnen komen. Kerncentrales zijn naar de mening van de VVD namelijk veilig. Zoals de PVV ook zegt, leveren ze goedkope energie, waarbij ze ook nog eens geen CO₂ uitstoten. Daarbij draagt kernenergie significant bij aan de onafhankelijkheid van fossiele energie. Je stopt een uraniumstaaf in de centrale en je hebt twee jaar lang energie. Hoe kun je het beter hebben? Het is dan ook niet voor niets dat het Verenigd Koninkrijk en Finland kernenergie in het hart van hun energietransitie plaatsen. Zij gaan op low carbon sturen en zeggen: daar hoort kernenergie bij. Dat is voor de VVD een logische keuze.

Natuurlijk ben ik een realist en zie ik de enorme overcapaciteit op de elektriciteitsmarkt. Die betekent dat kerncentrales, net als andere centrales, geen geld kunnen verdienen. Ik ben er echter trots op dat Nederland nuchter genoeg is om in ieder geval de optie van kernenergie serieus open te laten.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Voorzitter. Op 25 oktober heeft mijn fractie reeds de nodige vragen gesteld naar aanleiding van het feit dat de stresstest van de Europese Unie uitwees dat de veiligheid van de kerncentrales in Europa niet altijd helemaal in orde was. De minister heeft daarop geantwoord, waarvoor alsnog onze dank.

In Doel en Tihange in België zijn haarscheurtjes geconstateerd. Nu leek het dat die centrales weer opgestart zouden mogen worden, maar dat is weer uitgesteld. Mijn vraag aan de minister is of hij de actuele stand van zaken kan geven. De Partij van de Arbeid is bezorgd over de situatie en wij vinden het heel verstandig dat die centrales stilliggen en dat er uitgebreid wordt geïnspecteerd. Er is natuurlijk onafhankelijk toezicht in België, maar onze bewoners aan de grens wonen er vlak bij, zoals ik al eerder, bij het debat over de begroting, kenbaar heb gemaakt. Ik denk dus dat wij daarin een belangrijke verantwoordelijkheid hebben.

Ik heb toen ook bij de minister geïnformeerd of de veiligheid van de bewoners goed was geregeld. Toen heb ik de minister horen zeggen dat er een schuilplan was en de bewoners zouden kunnen schuilen. Vandaag zou ik toch van de gelegenheid gebruik willen maken om wat meer te horen over de manier waarop dat werkt. Wat gebeurt er als er daadwerkelijk een onverhoopt nucleair ongeluk in België zou plaatsvinden, zo vlak bij onze grens? Wie is daarvoor verantwoordelijk in Nederland, welke voorbereidingen hebben wij getroffen, hoe communiceren wij dan met de Belgen en wat kan de bevolking verwachten? Zijn er ook duidelijke verschillen met de situatie rond Borssele?

Wij maken ons ook nog steeds bezorgd omdat uit onderzoek zou zijn gebleken dat een deel van de documentatie van de bouw van die reactorvaten ontbreekt. Is de minister daarvan op de hoogte, zo heb ik al eerder geïnformeerd. Graag verneem ik de mening van de minister ten aanzien van het ontbreken van die documentatie.

Een voorgaand kabinet, Rutte I, heeft besloten om de Kernfysische Dienst te verplaatsen, weg van I en M, toen VROM, en hem onder te brengen bij EZ.

Mijn voorganger, Samsom, heeft daar toen tegen geprotesteerd omdat hij vindt -- en met hem vinden ook de deskundigen van het Internationaal Atoomenergieagentschap dat -- dat deze

verplaatsing niet zo verstandig is, omdat het instituut onafhankelijk moet zijn. Heeft de minister hier een mening over? Zo ja, verneem ik die graag van hem.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Ik zou de heer Vos op dit laatste punt willen vragen of hij zelf nog steeds de mening van zijn voorganger deelt.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Zoals ik in eerdere instantie al aan u hebt meegedeeld, is er geen onderscheid in de standpunten van de Partij van de Arbeid.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

De heer Samsom was er zeer uitgesproken over. Hij sprak zelfs van een "schending van internationale verdragen". De officiële positie van de Partij van de Arbeid is dus nog steeds dat het terug moet naar IenM?

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Zoals ook al eerder gezegd: het temperament en de woordkeuze van de heer Samsom laat ik voor hem, maar wat ik zojuist heb gezegd staat nog steeds als een huis.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik begrijp dat de minister direct kan antwoorden. Ik geef het woord aan de minister.

Minister **Kamp**:

Voorzitter. De woordvoerders hebben verwezen naar wat er is gebeurd in Fukushima. We hebben allemaal gezien dat daar in de wereld op gereageerd is. Alle landen hebben zich gerealiseerd dat de risico's van kerncentrales opnieuw onder ogen moesten worden gezien. In Europa hebben we dat in Europees verband gedaan. We hebben in Europa afspraken gemaakt over de manier waarop we de veiligheid van onze kerncentrales gaan bekijken. Daarvoor is de zogenaamde "stresstest" in beeld gebracht. Die houdt in dat we niet meer aan de autoriteiten van de kerncentrales vragen om aan te tonen dat hun kerncentrale veilig is en tegen een stootje kan. Nee, we vragen ze om aan te geven wat er moet gebeuren om hun kerncentrale in de problemen te brengen, of ze, als dat gebeurt, in staat zijn om adequaat op die problemen te reageren en of ze ook dan nog de veiligheid kunnen waarborgen.

Dit betekent dat er op een heel andere manier tegen die veiligheid moest worden aangekeken. Ik denk dat het erg goed is dat we dit gedaan hebben. Op deze manier komen eventuele blinde vlekken namelijk aan het licht. Je denk dat je al alles hebt gedaan wat nodig voor de veiligheid, maar moet je dan richten op manieren waarop er toch verbeteringen in de veiligheid mogelijk zijn. De Europese landen hebben dit allemaal gedaan. Nederland heeft het gedaan voor de kerncentrale in Borsele. We zijn er nog wat verder in gegaan, want we hebben niet alleen gedaan wat we volgens de Europese afspraken moesten doen, maar ook iets extra's. We hebben namelijk ook alle andere nucleaire installaties in Nederland in beeld gebracht: in Almelo, waar een verrijkingsfabriek staat, in Petten waar een onderzoeksreactor staat en in Delft waar een onderzoeksreactor staat en een COVRA. Ook daarvan hebben we analyses gemaakt.

De stresstest in Europa is in een aantal stappen uitgevoerd. In ieder land moest de exploitant van iedere kerncentrale aangeven hoe zijn analyse eruitzag voor wat betreft de nieuwe invalshoek van het zoeken naar mogelijkheden om de veiligheidsmarges te verbeteren en blinde vlekken eruit te halen. Ze moesten dus zelf met een analyse komen. Daarna is die door het land beoordeeld. Het land heeft gekeken of het goed is gebeurd, of het ermee eens is en of het de verantwoordelijkheid ervoor kan nemen. Daarna is de per centrale gemaakte en centraal door het land beoordeelde analyse overhandigd aan een internationale deskundigengroep. Mensen uit de verschillende Europese landen zijn bij elkaar gaan kijken hoe het in de verschillende landen gebeurt. Ze keken dus hoe het gebeurt in Engeland, in Frankrijk, in Nederland. In een aantal stappen hebben we gezorgd dat we de stresstest in Europa op een heel goede manier hebben afgewikkeld.

De conclusie die is getrokken uit al die testen in Europa is dat het veiligheidsniveau van de Europese kerncentrales goed is. Maar er zijn inderdaad ook een aantal mogelijkheden ontdekt om verbeteringen te realiseren, ook verbeteringen die noodzakelijk zijn. Daar moest iedereen mee aan de gang. Dit gold ook voor de centrale in Borssele. Deze is goed uit de stresstest gekomen. De kerncentrale bleek veiliger te zijn dan deze op grond van de vergunning zou moeten zijn, maar ook in Borssele waren er verbetermogelijkheden. Die verbetermogelijkheden zijn in beeld gebracht. Dat wat reeds kon gebeuren, is gebeurd. Een voorbeeld hiervan is dat als bluswater beschikbaar is, het ook meteen ingezet moet kunnen worden om waterverlies in het opslagbassin van splijtstof te compenseren.

Die voorziening is getroffen. Aggregaten zijn mobiel gemaakt en aggregaten voor noodvoorzieningen die al mobiel waren, zijn op een andere wijze mobiel gemaakt, waardoor ze nu veel sneller op de plek te brengen zijn waar ze nodig zijn in geval van crisis. Accu's hadden in het geval dat de stroom uitvalt, een beschikbaarheid van drie uur. Die is inmiddels naar zeven-en-een-half uur gebracht. Mobiele apparatuur die in geval van ontwrichting nodig is om adequaat te kunnen optreden, is inmiddels ook al aangeschaft. Er is dus al een heleboel gebeurd.

Een aantal dingen is nog niet gebeurd, want er moesten nieuwe studies worden verricht en sommige componenten zouden nog versterkt kunnen worden om, ook in het geval van aardbevingen, nog meer te kunnen opvangen. Die dingen gaan nog gebeuren. Daar is een plan voor opgesteld. Dat zal allemaal afgewerkt worden. In het jaar 2017 zal het allemaal afgewikkeld zijn. De totale kosten die dat met zich brengt voor Borssele, zijn naar schatting 30 miljoen euro.

Mevrouw Van Tongeren vroeg hoe het zit met de veiligheid van Borssele. Dat zit dus goed. Je kunt behalve naar de veiligheid van de installatie op zichzelf ook nog kijken naar de beveiliging van de installatie. Ook daar is recent naar gekeken met de IAEA, de internationale organisatie die daarvoor is. De beveiliging tegen terrorisme of tegen diefstal die zou kunnen plaatsvinden, is geanalyseerd, met name voor Borssele. Er is vastgesteld dat Borssele, maar ook de andere installaties in Nederland, allemaal voldoen aan de internationale veiligheidsvoorschriften. Ook is vastgesteld dat Nederland een volwaardig en robuust beveiligingsbeleid voert. Dus zowel wat betreft veiligheid als wat betreft beveiliging hebben we de zaak op orde. Er zijn verbetermogelijkheden. Die worden benut. Dat hoort ook zo, want als je met kernenergie omgaat, mag dat alleen als je dat op een verantwoorde manier doet. Dat is het streven van de regering. Het is een streven waarover we geen compromissen willen sluiten.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik wil de minister specifiek vragen of het kernreactorvak in Borssele in zijn geheel onderzocht is met de nieuwe onderzoekstechniek, de ultrasone techniek om haarvatscheurtjes aan te tonen. Is dat inmiddels gebeurd?

Minister **Kamp**:

Nee, dat is niet gebeurd. Dat onderzoek is wel gedaan in Tihange en Doel. Daar zijn twee centrales stilgelegd en heeft men dat onderzoek kunnen doen. Wij hebben vastgesteld dat de problemen die zich in die twee centrales voordeden, zich waarschijnlijk niet voordoen in Borssele, omdat daar andere technieken zijn toegepast bij het vervaardigen van de installatie. Vervolgens hebben we geconcludeerd dat het onderzoek wel gedaan moet worden, maar dat daar een andere tijdsdruk achter zit. In april wordt de centrale stilgelegd, omdat er dan onderhoud moet worden gedaan. Die gelegenheid wordt meteen gebruikt om dat onderzoek te doen. Waar u nu naar vraagt, zal dus in april gebeuren.

De **voorzitter**:

Tot slot, mevrouw Van Tongeren.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Wordt dan het hele vat onderzocht of alleen de lasnaden? Lassers die betrokken zijn geweest bij het vervaardigen van het kernreactorvat in Borssele, hebben destijds namelijk, hoewel er was nog geen klokkenluidersregeling was, aangegeven dat zij toen al ernstige problemen zagen. Doen we dus hele vat of alleen de lasnaden?

Minister **Kamp**:

Laat ik dit als aandachtspunt van mevrouw Van Tongeren bij het werk betrekken. Ik zal zorgen dat de Kamer een rapportage krijgt over wat er precies is onderzocht en wat de bevindingen daarvan zijn.

Mevrouw Van Tongeren heeft gevraagd hoe het nu in Tihange en in Doel zit. Doel noemde zij niet, maar ik noem het er maar even bij, omdat het toch vergelijkbaar is. In ieder geval in de maand maart zullen de beide installaties nog stilliggen. Door mijn voorganger is met de Belgische collega afgesproken dat de besluiten die men daar neemt, met ons gedeeld worden. De onderzoeksbevindingen zullen met ons gedeeld worden. Wij zijn daar dus bij betrokken. Wij denken dat België de kernenergie net zo serieus neemt als wij, evenals de veiligheid van kernenergie en kerncentrales.

Wij volgen graag in vertrouwen wat de Belgen daaraan doen.

Op de veiligheid van Europese kerncentrales zal ik wat nader ingaan wanneer ik spreek over de ambities van Brussel op dit terrein. Laat ik eerst iets zeggen over kerncentrales in algemene zin. De heer Leegte liet zich daar positief over uit. Mevrouw Klever deed dat ook. Namens de regering stel ik op dit moment vast dat het investeringsklimaat voor een eventuele nieuwe kerncentrale niet gunstig is. Er is grote overcapaciteit in de elektriciteitsproductie. Dat komt bovendien door de lage CO₂-prijs en de hoge investeringskosten die gemoeid zijn met de bouw van nieuwe kerncentrales. Daardoor is dat op dit moment niet aan de orde. Vanwege het feit dat het niet aan de orde is, ligt er geen aanvraag voor. Wij verwachten ook niet dat er een aanvraag voor komt te liggen. Dat betekent dat wij het laten bij de situatie zoals die is. Er is een besluit genomen dat Borssele langer openblijft. De vergunningverlening daarvoor zal binnenkort aan de orde zijn. Daar laat ik het bij. Ik ga geen moeilijke discussie voeren als daar geen aanleiding voor is. Mocht die situatie veranderen, dan zullen wij tijdig bij de Kamer komen en over dit onderwerp in wat meer algemene zin van gedachten kunnen wisselen.

Dan kom ik op de inspanningen van Brussel. Er worden nationale actieplannen opgesteld in de diverse landen om goed te reageren op de bevindingen van de stresstesten die in die verschillende landen zijn gedaan. Het is de ambitie van de Europese Commissie dat die actieplannen naar Brussel worden gestuurd, dat Brussel die beoordeelt, dat de bevindingen van Brussel vervolgens gewisseld worden met de diverse landen en dat over de conclusies die de landen daaruit trekken, weer gecommuniceerd wordt met de Europese Commissie.

Daar wordt door de landen in Europa verschillend over gedacht. Nederland heeft daar niet zo'n probleem mee. Ik ben bereid om dat te doen, omdat het voor ons zinvol is. Andere landen vinden dat zij dit voor hun eigen verantwoordelijkheid moeten nemen. Zij denken dat het goed is dat wij in Europa allemaal stresstesten doen volgens dezelfde systematiek, maar dat het aan de landen zelf is om daar conclusies uit te trekken. Er is veel deskundigheid bij de landen. Landen zijn zich ook sterk bewust van hun verantwoordelijkheid. De situatie is zo dat hier nog niet de laatste conclusie uit getrokken is. Mijn inschatting is dat Brussel een zekere rol zal spelen om voor zo veel mogelijk uniformiteit te zorgen in het behandelen van de testen en het trekken van conclusies. Bovendien kan in Europees verband gekeken worden of het Verdrag inzake nucleaire veiligheid verbeterd kan worden. Daar zouden wij gezamenlijk in op kunnen trekken, maar mijn beeld is dat de landen het beoordelen van de resultaten van de actieplannen zo veel mogelijk bij zichzelf zullen houden. Ik denk dat dat voorlopig nog zo zal blijven.

Mevrouw Van Tongeren heeft gesproken over de scheiding van toezicht en vergunningverlening. Ook de heer Vos deed dat. Hij deed dat vanuit een wat andere invalshoek. De heer Vos zei: de Kernfysische Dienst is overgegaan naar EZ, maar die zou nu terug moeten gaan naar I en M. Dat laatste spreekt mij niet zo aan. Van het schuiven van zaken van het ene naar het andere ministerie zie ik het nut niet zo in. Er zijn een paar standaardeisen die internationaal gesteld worden aan een land om op een verantwoorde manier om te gaan met nucleaire energie.

Ten eerste moet er een onafhankelijke autoriteit zijn. Ten tweede moet er voldoende kritische massa zijn bij zo'n autoriteit. Die moet voldoende gebieden hebben waar zij zich in verdiept en zich mee bezighoudt, zodat kan worden voldaan aan de derde eis, die van voldoende deskundigheid. Er moet dus een autoriteit zijn die ergens over gaat en die over voldoende zaken deskundigheid heeft.

De landen van de Europese Unie, die meestal veel meer met kernenergie doen dan wij, bundelen hun kennis van nucleaire energie. Die brengen ze onder in één onafhankelijke autoriteit, zodat er niet verspreid over verschillende diensten en ministeries kleinere clubjes mensen zijn die zich ermee bezighouden, maar ze allemaal bij elkaar zitten. Dat gebeurt in Frankrijk, waar heel veel kernenergie is. Dat gebeurt in het Verenigd Koninkrijk, waar ook veel kernenergie is. Wij hebben weinig kernenergie, dus voor ons speelt dit extra. Ik denk dat het van groot belang is dat wij een sterke, onafhankelijke autoriteit hebben, zoals de heer Vos ook zei, en dat we niet per se vergunningverlening en toezicht moeten willen scheiden maar vooral moeten zorgen voor de deskundigheid die nodig is om goed te begrijpen wat er in Nederland gebeurt, waar de risico's zitten en hoe daar zo verantwoord mogelijk mee kan worden omgegaan. Ik heb daar al een eerste discussie over gevoerd in het kabinet. Wij gaan daarmee door. Er zal binnenkort ook een internationale beoordeling zijn van de manier waarop wij in Nederland met dit soort zaken omgaan. Ik denk dat het nuttig is om het daar niet op te laten aankomen, maar onze eigen verantwoordelijkheid te nemen en de zaken tijdig zo te organiseren dat het de toets der kritiek kan doorstaan.

Wij zullen dus een plan ontwikkelen om zo'n onafhankelijke autoriteit op de goede manier neer te zetten. Of die autoriteit bij het ene ministerie of bij het andere komt en of die in het verband van een grotere inspectie bepaalde dingen samen gaat doen, vind ik allemaal niet zo belangrijk. Ik vind het belangrijk dat het een goede, echt onafhankelijke autoriteit wordt die ervoor kan zorgen dat de veiligheid in Nederland op het gebied van nucleaire energie gewaarborgd is. Ik stel de Kamer dan ook voor om af te wachten hoe we dit gaan uitwerken. Als we de zaak hebben uitgewerkt, zullen we onze bevindingen graag aan de Kamer voorleggen, zodat zij daar een opvatting over kan hebben.

Mevrouw Van Tongeren heeft gevraagd hoe het zit met het kernafval. Wat betreft het kernafval in Nederland is het duidelijk. Als gevolg van het langer open blijven van de kerncentrale in Borssele zal er langer opslag moeten zijn in Vlissingen, bij COVRA. De Kamer weet dat wij daar tot 100 jaar willen opslaan. Daar is dus een uitbreiding voor nodig. Dat betekent dat behalve de vergunningverlening voor het door laten gaan van Borssele, ook vergunningverlening aan de orde is voor uitbreiding van COVRA. Dat wordt allemaal netjes afgewikkeld volgens de procedures die daarvoor bestaan. Ik denk dat de vergunningverlening voor de verlenging van Borssele al op redelijk korte termijn kan worden afgerond. Ik ben druk bezig met de laatste fase daarvan.

Er is ook gevraagd naar het kernafval in België. België heeft inderdaad besloten dat radioactief afval ondergronds moet worden opgeborgen. Voorafgaand aan het realiseren van zo'n ondergrondse opslag zal men een uitgebreide risicoanalyse doen. Daar zal ook een milieueffectrapportage voor worden gemaakt in België. Het is vanzelfsprekend dat wij die ontwikkelingen vanuit Nederland zullen volgen, daarover zullen communiceren met de Belgen en ervoor zullen zorgen dat de belangen van Nederland op een goede wijze worden behartigd.

Ik ga nu in op de risico's die wij in Nederland lopen als gevolg van centrales die in België staan, namelijk de centrale in de buurt van Maastricht en de centrale in de buurt van Zeeland. Wij zijn erop voorbereid wat daar moet gebeuren. Er werd gevraagd naar jodiumpillen. Op die plekken waar die pillen redelijkerwijs op voorraad moeten zijn, zijn ze op voorraad. Voor de vraag hoe er precies op rampen gereageerd moet worden, hebben wij de plannen van de veiligheidsregio's. Als de Kamer de details van die plannen wil weten, kan ik bekijken hoe ik haar daarover een keer kan informeren. Ik weet niet of dat schriftelijk moet of in de vorm van een brief, al dan niet besloten. Je moet twee dingen tegelijk doen. Je moet ervoor zorgen dat je je zaken op orde hebt, maar je moet geen onnodige onrust creëren.

Ik wil bekijken welke vorm in dat spanningsveld de beste is om de Kamer daarover wat meer in detail te informeren.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik zou daar graag over geïnformeerd worden, maar het liefst openbaar, omdat dit ook de bevolking aangaat. Ik weet dat er grote discussies in die veiligheidsregio's plaatsvinden. De minister weet dat ongetwijfeld ook. Die discussies gaan voornamelijk over de maat van het gebied. In het buitenland wordt na de ramp in Fukushima een andere maat aangehouden dan in Nederland. Je krijgt dan niet een cirkel rond het probleemgebied, maar een cirkel die niet past: een kleintje en een grote. Op welk moment wordt de knoop daarover doorgehakt? Het is nu al geruime tijd na Fukushima. Wij zijn nu op ambtelijk niveau met onze buurlanden aan het steggelen over de grootte van het risicogebied.

Minister **Kamp**:

Ik begrijp dat mevrouw Van Tongeren dit soort informatie graag openbaar wil hebben. Ik kan mij dat goed voorstellen. Ik denk echter dat het ook nuttig is om het onveiligheidsgevoel van de mensen te managen. Als er reden toe is, moet je je onveilig voelen, maar als daar geen reden toe is, niet. Ik wil dus bekijken in welke vorm ik dat het beste kan gieten. Het vraagpunt van mevrouw Van Tongeren zal ik daarbij betrekken. Het is mijns inziens nuttig om de Kamer eens te informeren over wat er eventueel kan gebeuren en op welke wijze daar in Nederland op gereageerd wordt, hoe dit alles in Nederland en België op elkaar is afgestemd. Mochten er slepende discussies zijn, garandeer ik mevrouw Van Tongeren dat ik die niet langer laat slepen. Ik vind dat dit soort dingen gewoon opgelost moet worden. Ik zal mij in het bijzonder op korte termijn verdiepen in het aandachtspunt dat mevrouw Van Tongeren mij heeft meegegeven.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik dank de minister voor het antwoord.

De **voorzitter**:

U hebt dus geen behoefte aan een tweede termijn?

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik wil de minister vragen of hij in dit kader een indicatieve termijn kan geven. De ramp in Fukushima is nu al een forse tijd geleden. Kan de minister dit binnen een maand of drie doen?

Minister **Kamp**:

Ja, laten wij het zo doen. Mocht het anders zijn, dan zal de Kamer daarover geïnformeerd worden, maar dit lijkt mij een redelijk verzoek van mevrouw Van Tongeren.

Ik heb de opslag in België besproken. Wij hebben ook gesproken over de jodiumpillen. Mevrouw Van Tongeren vroeg of de veiligheidsplannen zijn afgestemd met de buurlanden. Ik neem aan dat zij aanleiding heeft om die vraag te stellen. Zij vermoedt kennelijk dat dit niet of in onvoldoende mate het geval is. Zij heeft in het bijzonder het voorbeeld van de telefoonnummers van de burgemeesters genoemd. Ik zal bekijken hoe het zit met de afstemming van de veiligheidsplannen. Daarbij zal ik het bijzondere aandachtspunt van mevrouw Van Tongeren meenemen.

Mevrouw Klever vroeg zich af waarom wij kernenergie niet meenemen als duurzame energie. Wij doen dit niet, omdat er in Europees verband een richtlijn is vastgesteld die wij in een wet hebben geïmplementeerd. In die richtlijn is aangegeven wat je wel en niet als duurzame energie kunt aanmerken. Kernenergie is niet als duurzame energie aangemerkt, vanwege de daarmee verbonden afvalproblematiek en de daarmee samenhangende veiligheidsrisico's. Er is een analyse gemaakt en een conclusie getrokken. In Europees verband hebben landen als Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk die ook ondersteund. Wij houden ons voor duurzame energie dus vast aan wat er in de richtlijn en in onze eigen wet staat.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Nederland zet nog eens 2% bovenop de Europese doelstelling. Zou kernenergie dan niet voor die laatste 2% als duurzaam betiteld kunnen worden? Ik verwijs in dit verband ook nog even naar het betoog van de heer Leegte van de VVD. Hij vertelde dat kernenergie ook in het Verenigd Koninkrijk als duurzaam wordt gezien.

Minister **Kamp**:

De Europese richtlijn geldt niet alleen voor ons, maar ook voor het Verenigd Koninkrijk. Er is een Europese doelstelling vastgelegd voor 2020 en een onderscheid naar landen gemaakt. Ik denk dat het nuttig is om ons gewoon daaraan te houden, vooral ook omdat wij dit in onze eigen wet hebben geïmplementeerd.

Mevrouw **Klever** (PVV):

De minister heeft nog geen antwoord gegeven op mijn vraag over de laatste 2%. Daar gaan we dan toch zelf over? De minister van Economische Zaken kan toch zelf de definitie van "duurzaam" bepalen? En aangezien kernenergie 0% CO₂-uitstoot oplevert ...

Minister **Kamp**:

Ja, maar ik heb gezegd dat er twee overwegingen zijn waardoor je iets kritischer tegen kernenergie kunt aankijken dan mevrouw Klever doet, zonder meteen tegenstander van kernenergie te worden. Het lijkt mij nuttig om voor onze 16%-doelstelling de definitie van de 14%-doelstelling te hanteren en daarvoor geen aparte definitie te maken.

De heer **Leegte** (VVD):

Ik maak even een opmerking voor het verslag. Ik heb gezegd dat het past in de low-carbonstrategie van het Verenigd Koninkrijk. Dat is iets anders dan duurzaamheid. Alle duimen zijn vingers, maar niet alle vingers zijn duimen.

Minister **Kamp**:

Mevrouw Van Veldhoven vroeg zich af of de kerncentrale in Borsele bij de mondiale top hoort. In 2006 is afgesproken dat de openstelling van de kerncentrale in Borsele verlengd wordt. Er is toen een politiek besluit genomen om de bedrijfsduur te verlengen tot het jaar 2033. Dat hebben we vervolgens ook vastgelegd in de Kernenergiewet. Nu werken we het politieke besluit dat we in de wet hebben vastgelegd uit in de vorm van een vergunning. Dat houdt in dat wij in de vergunningsvoorwaarden vastleggen wat in het politieke besluit is afgesproken en in de wet is vastgelegd. De vergunning is in ontwerp ter inzage gelegd. Daar zijn een heleboel reacties op gekomen. Ik zal daar binnenkort een besluit over nemen. Zodra dit besluit genomen is, wordt het gepubliceerd. Het is niet uitgesloten dat degenen die hun mening over het ontwerpbesluit kenbaar hebben gemaakt zich dan ook nog tot de Raad van State wenden. Daarop zal de Raad van State beoordelen of alles wat we destijds hebben gezegd, overwogen, toegezegd en vastgelegd, op een correcte manier in de vergunning is verwerkt en of de ingebrachte zienswijzen van een adequate reactie zijn voorzien.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

In het convenant met de exploitant, EPZ, is expliciet afgesproken dat de kerncentrale in Borsele tot 25% veiligste kerncentrales van de OECD-landen moest gaan behoren. Mijn vraag aan de minister was: blijkt uit de Europese stresstest dat de veiligheid van de kerncentrale in Borsele inderdaad zo

goed is? Ik kan me voorstellen dat het een vrij gedetailleerde vraag is. Ik vind het daarom ook prima als de minister er liever schriftelijk op antwoordt. Ik zou het namelijk graag onderbouwd zien. Als de minister zegt dat we er toch van afwijken, dan hoor ik graag op welke punten en welke aandacht dit verdient.

Minister Kamp:

De kerncentrale in Borsele voldoet aan de eisen. Bovendien is de kerncentrale op dit moment nog veiliger dan volgens de vergunningsvoorwaarden vereist is. Er is een stresstest gedaan, waarna een aantal verbetermogelijkheden zijn aangegeven. Die verbetermogelijkheden worden allemaal benut. Ik denk dus dat men in Borsele het maximale voor veiligheid doet wat men redelijkerwijs kan doen. Mevrouw Van Veldhoven vraagt of dit ook ertoe leidt dat de kerncentrale in Borsele tot de veiligste 25% hoort. Ik kan zo niet nazeggen of dit destijds als eis is gesteld, maar ik neem dat graag van haar aan. Ik zal de Kamer informeren over de vertaling van de voorgenomen vergunning. Dat kan ik volgens mij het beste doen tegen de tijd dat ik het besluit over de vergunning neem. Ik verwacht dat besluit binnenkort te kunnen nemen. De vergunning wordt vervolgens gepubliceerd en ik zal de Kamer rond die tijd specifiek informeren over het punt dat mevrouw Van Veldhoven aan de orde heeft gesteld.

Mevrouw Van Veldhoven heeft ook gesproken over de opslag bij de COVRA. Daarop heb ik gereageerd. Ik heb ook gereageerd op haar vragen over de veiligheid en de andere Europese landen, de ambities van de Europese Commissie en de houding van de landen.

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Mijn specifieke vraag was vooral wat er na de COVRA komt. In 2014 moeten wij een oplossing hebben voor de definitieve opslag. Wat beoogt de minister? Wat is zijn visie? Wanneer horen we daar meer over?

Minister Kamp:

Ik heb op dit moment geen informatie te geven over de periode na de COVRA. De COVRA is voor een periode van uiteindelijk 100 jaar. Dat is bijzonder lang. Ik ben op dit moment nog niet toe aan de periode daarna, maar ik zal in beeld brengen wanneer ik daar wel aan toe moet zijn. Mevrouw Van Veldhoven zegt 2014; dan heb ik nog even de tijd. Ik zal de Kamer nog zeggen wat en wanneer daarover precies moet worden besloten. Dan kan zij mijn voortgang op dit punt beoordelen.

De heer Leegte heeft gezegd dat er een aantal verbeteringen moet worden doorgevoerd in Borssele. Ik heb hem al gezegd dat het de bedoeling is dat alle verbeteringen in 2017 zijn uitgevoerd. Ik denk dat het nuttig is dat de Kamer dit kan volgen. Ik laat mij hierover elke drie maanden rapporteren. De vergunninghouder gaat dan met een rapportage naar de Kernfysische Dienst met een voortgang op het punt van die verbeteringen. Het lijkt mij heel nuttig om de Kamer hierover ook eens per jaar te informeren. Ik zal haar hierin één keer per jaar inzicht geven. Zij kan ervan uitgaan dat wij al gedaan hebben wat wij konden doen en dat wij in tijd hebben neergezet wat wij nog moeten gaan doen. Wij gaan dat volgens het tijdschema afwerken. De Kamer kan dat per jaar controleren.

De heer Leegte heeft gevraagd of ik kan bevestigen dat de overheid niet bijdraagt aan de exploitatiekosten van de kerncentrale Borssele. Ik kan dat inderdaad bevestigen. De vergunninghouder is ervoor verantwoordelijk dat de kerncentrale draait en dat de kosten en baten in evenwicht zijn. Hij is er ook verantwoordelijk voor dat de maatregelen die uit de stresstest volgen, genomen worden. Alle kosten komen voor rekening van de vergunninghouder. De overheid draagt hieraan niet bij. De kosten drukken dus ook op geen enkele wijze op de rijksbegroting.

De heer Leegte (VVD):

Ik bedank de minister voor zijn toezegging van een jaarlijkse rapportage. Mijn suggestie zou zijn om die met de begroting mee te sturen, zodat wij eens per jaar dit onderwerp kunnen meenemen tijdens de begrotingsbehandeling. Dat scheelt ons een hoop werk.

Minister **Kamp**:

Dat zal ik doen. In algemene zin probeer ik ook om dergelijke zaken gelijk met de begroting bij de Kamer te krijgen. Het lijkt me heel nuttig om dat ook op dit punt te doen. Dank voor de suggestie.

De heer Vos heeft ook gesproken over de veiligheid met betrekking tot België. Ik heb gezegd wat er zou kunnen gebeuren, wat er dan gedaan moet worden en hoe daar met de bevolking over gecommuniceerd wordt. Ik heb ook het nodige gezegd over de manier waarop wij de informatie die wij hierover hebben, met de Kamer gaan wisselen en of dat schriftelijk is of in de vorm van een brief, al dan niet besloten. Ik ben ook ingegaan op het punt betreffende de Kernfysische Dienst. Zijn streven naar onafhankelijkheid staat bij mij ook voorop. Dat vind ik belangrijker dan de vraag bij welk ministerie deze dienst is ondergebracht. Het moet vooral functioneel zijn. Ik voer nooit een stammenstrijd. Ik probeer altijd eraan bij te dragen dat de overheid zo is georganiseerd dat zij optimaal functioneert tegen zo laag mogelijke kosten.

Dat was wat de woordvoerders mij hebben voorgelegd en waarop ik heb kunnen reageren.

De **voorzitter**:

Mevrouw Van Tongeren, ik zie u bij de interruptiemicrofoon staan. Is er behoefte aan een tweede termijn? Dan verzoek ik u om uw vraag daarin mee te nemen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik krijg in tweede termijn maar één minuut en ik wil ook moties indienen. Ik heb nog een aantal onbeantwoorde vragen.

De **voorzitter**:

U mag uw onbeantwoorde vragen even kort opsommen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Eén vraag heeft betrekking op het beschadigde kernafval in vaten dat in de duinen bij Petten ingegraven ligt. Wat is de stand van zaken en wat is het risico? Gaan we die eruithalen? Gaan we die fatsoenlijk opnieuw inpakken? De andere vraag ging over centrales in Europa die op breuklijnen liggen. Er zijn er 144 bekeken, maar als over de grens een ongeluk plaatsvindt, hebben wij daar ook last van en moeten wij daaraan meebetalen. Deze vraag mag ook schriftelijk of in de aangekondigde rapportage worden meegenomen.

Minister **Kamp**:

Mevrouw Van Tongeren heeft een groot aantal vragen op mij afgevuurd. Ik heb die zo goed mogelijk beantwoord. Wat de plaatsing van kerncentrales op breuklijnen betreft, is het niet zo dat landen te koop lopen met informatie daarover. Landen dragen zelf een verantwoordelijkheid. Landen hebben gezamenlijk in Europees verband stresstests uitgevoerd. Vervolgens trekken ze daar hun eigen conclusies uit. Zij zijn ook verantwoording schuldig aan hun eigen bevolking. Wij kunnen daar niet in treden. Ik wil vanuit Nederland niet als politieagent voor de kerncentrales in heel Europa gaan functioneren. Ik denk dus niet dat het goed is als ik doe wat mevrouw Van Tongeren heeft gevraagd.

Voor zover ik de overige informatie niet heb gegeven, zal ik dat indien mogelijk doen bij de jaarlijkse rapportage bij de begroting.

De **voorzitter**:

Daarmee zijn we gekomen aan het eind van de eerste termijn. Ik begrijp dat er behoefte is aan een tweede termijn.

Het woord is aan mevrouw Van Tongeren. De spreektijd is één minuut.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Voorzitter. Ik dien de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de minister van Economische Zaken verantwoordelijk is voor de energievoorziening, de vergunningverlening en het toezicht op kerncentrales;

overwegende dat een van de lessen uit de ramp in Fukushima was dat de vergunningverlening en het toezicht volledig gescheiden moeten zijn, zoals ook al geregeld is in verdragen;

verzoekt de regering, vergunningverlening voor en toezicht op kerncentrales bij verschillende ministeries onder te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Tongeren. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 46 (32645).

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Voorzitter. Dan zou ik toch graag een antwoord willen op mijn vraag over de vaten met nucleair materiaal die in de duinen van Petten liggen te roesten en mogelijk lekken. Kan de minister toezeggen dat kernafval zeker niet in Groningen opgeslagen gaat worden of op andere plekken in Nederland waar een aardbevingsrisico bestaat, zoals in Brabant, of op plekken waar bedreigd wordt met de winning van schaliegas? De minister zegt dat dit pas over honderd jaar aan de orde is. Misschien dat het er dan pas begraven wordt, maar over de plannen daarvoor zijn we al een tijd met het kabinet in discussie. Daarom zijn de Belgen ook bezig met hun kernopslag in de buurt van de Nederlandse grens.

Mevrouw **Klever** (PVV):

Voorzitter. Ik dien de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat kernenergie geen CO2 produceert en van de bouw tot de ontmanteling even weinig broeikasgas per kWh als een windmolen;

overwegende dat de 4% kernenergie in Nederland een bijdrage kan leveren aan het halen van de norm van 16% duurzame energie van dit kabinet, indien kernenergie wordt meegeteld als duurzame energie;

constaterende dat daarmee het Nederlandse bedrijfsleven en de Nederlandse huishoudens ontlast kunnen worden, doordat er op korte termijn minder miljarden aan subsidies nodig zijn voor hetzelfde resultaat;

verzoekt de regering, kernenergie te beschouwen als duurzame energie en zodoende mee te laten tellen in het aandeel duurzame energie in Nederland,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Klever. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 47 (32645).

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Voorzitter. Ook bij dit debat dien ik geen moties in. Ik vraag alleen om een nadere toelichting en een

paar toezeggingen van de minister.

Allereerst heb ik een vraag over het onderzoek naar een scheiding tussen aan de ene kant de regulatory body en aan de andere kant de andere verantwoordelijkheden of rollen ten aanzien van kernenergie. Kan de minister toezeggen dat hij daarbij ook de juridische analyse van de oplossing die Nederland kiest in verhouding tot het IAEA-verdrag inzake nucleaire veiligheid, met name artikel 8, naar de Kamer toe stuurt?

Dan heb ik een vraag over het punt van de volledige en correcte uitvoering van het Borssele Convenant. Ik vind het echt heel belangrijk dat wij er bij dit soort moeizame en moeilijke politieke compromissen met elkaar echt voor zorgen dat wij beide kanten van de deal helemaal uitvoeren. De ene kant van de deal was dat Borssele tot de top 25% meest veilige centrales in de OECD-landen zou behoren. Dat moeten wij dan ook zorgvuldig beoordelen. Waar er aanvullende maatregelen nodig zijn om dat te behalen, moeten die genomen worden. Ook bij het nemen van maatregelen blijft er natuurlijk altijd een afweging tussen wat er kan en wat het kost. Daarover hebben wij deze afspraak niet voor niets gemaakt.

Het moment van de informatievoorziening moet uiteraard tijdig zijn. Ik weet zeker dat de minister de Kamer niet voor een voldongen feit wil stellen op zo'n gevoelig onderwerp. Ik neem aan dat hij daarmee keurig rekening houdt bij de keuze voor het moment waarop hij de informatie naar de Kamer zendt.

De heer **Leegte** (VVD):

Voorzitter. Sommige ideeën willen wij graag geloven, bijvoorbeeld dat de Chinese Muur het enige door mensen gemaakte bouwwerk is dat wij vanaf de maan kunnen zien. De muur is natuurlijk heel lang maar niet breed en heeft eigenlijk hetzelfde karakter als de meeste snelwegen door Europa. Ik wil maar zeggen dat wie niet voor feiten openstaat, de feiten ook niet in zijn hoofd laat binnenkomen. Wie tegen kernenergie is, zal altijd wijzen op de risico's van kernenergie en nooit geloven in de veiligheid daarvan, welk onderzoek daar dan ook tegenover staat. Als er echt een probleem is, zou je immers ook een debat willen voeren op het moment dat dit zo snel mogelijk kan. Wie een debat wil uitstellen op het moment dat er de mogelijkheid is om dit te doen, speelt de rol van de strip in de krant. Je wordt er niets wijzer van, maar het geeft wel een glimlach. Ik dank de minister voor zijn antwoorden en samen met mijn collega van de Partij van de Arbeid heb ik nog een motie.

De heer **Jan Vos** (PvdA):

Voorzitter. Met name het Internationaal Atoomenergieagentschap heeft vraagtekens geplaatst bij de positionering van de Kernfysische Dienst onder het ministerie van EZ, omdat het ministerie ook verantwoordelijk is voor energie en kernenergie. Dat heb ik ervan begrepen. Desalniettemin heb ik de argumenten van de minister ook gehoord. Daarom dienen wij de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het toezicht van de Kernfysische Dienst op de kerncentrales in Nederland absoluut onafhankelijk dient te zijn;

constaterende dat de richtlijnen van het Internationaal Atoomenergieagentschap voorschrijven (1) om het toezicht op kerncentrales te scheiden van het bevorderen van kernenergie, (2) dat er een onafhankelijke autoriteit moet zijn met voldoende kritische massa en deskundigheid;

constaterende dat de organisatie, taken en bevoegdheden op het terrein van nucleaire veiligheid en straling versnipperd zijn;

verzoekt de regering om de taken en bevoegdheden te bundelen in een autoriteit nucleaire veiligheid en stralingsbescherming en ervoor te zorgen dat deze autoriteit onafhankelijk is,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Jan Vos en Leegte. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 48 (32645).

Minister Kamp:

Voorzitter. Mevrouw Van Tongeren stelt de Kamer bij motie op stuk nr. 46 voor uit te spreken dat de vergunningverlening voor en toezicht op kerncentrales bij verschillende ministeries moet worden ondergebracht. Ik begrijp dat er het nodige positieve te zeggen is over de scheiding van vergunningverlening en toezicht. Ik hoop echter dat de Kamer ook van mij wil aannemen dat je niet optimaal van de beschikbare kennis profiteert, als je met zoiets specifiek als kernenergie bezig bent en je verspreid over het hele land verschillende, heel ongelijksoortige, relatief kleinschalige activiteiten verricht en verschillende plukjes ambtenaren bij verschillende ministeries en diensten zich daarmee bezig houden.

Juist in zo'n situatie kan het heel nuttig zijn om de mensen bij elkaar te zetten en met elkaar ervoor te laten zorgen dat alles in Nederland op een verantwoorde manier gebeurt. Dat is ook een nuttig principe. In de motie van mevrouw Van Tongeren wordt alleen maar uitgesproken dat het gescheiden moet worden en bij verschillende ministeries moet worden ondergebracht. Dat is niet de manier waarop ik het benader. Daarom ontraad ik deze motie.

De tweede motie, op stuk nr. 47, is van mevrouw Klever. Ze zegt dat kernenergie als duurzame energie moet worden meegeteld. Op zich is dat bijzonder, want mevrouw Klever moet helemaal niets hebben van duurzame energie. Ze wil graag dat we zo veel mogelijk fossiele energie gebruiken. Nu wil ze kernenergie, die zij als iets positiefs beschouwt, onderbrengen bij de duurzame energie. Ik kan de consistentie daarvan moeilijk doorgronden. Wel consistent is het volgende. Nederland legt in de wet een doelstelling van 14% duurzame energie vast en daar hoort kernenergie niet bij. Als Nederland die doelstelling verhoogt naar 16%, dan reken je kernenergie daarbij nog steeds niet mee. Om die reden ontraad ik de motie van mevrouw Klever.

Ik kom nog terug op mevrouw Van Tongeren. Ze heeft me namelijk ook nog een tweetal vragen gesteld, waarop ze reactie verdient. De eerste reactie betreft de vaten in Petten. Mevrouw Van Tongeren zal ongetwijfeld de situatie in Petten kennen. Ze noemt het vaten, maar ze weet dat het om een zeer gecontroleerde opslag gaat. Je hebt een ruimte van beton waar grote kokers zijn. In die kokers, die ook weer helemaal beschermd zijn, zitten een soort vaten. Die vaten worden dan op die manier gecontroleerd. Er zitten ook vaten in die er allang in zitten en waarbij sprake is van lekkage, althans waarbij er ten minste aanwijzingen voor lekkage zijn. Daar is sanering op zijn plaats. Die is gepland en zal worden uitgevoerd. Ik zie erop toe dat gebeurt wat daar moet gebeuren.

Verder zijn er recentelijk rond Petten nog een tweetal problemen geweest met lekkages: één in het tertiaire systeem om de reactor heen en één in het primaire systeem. Ik ter plaatse wezen kijken. Het eerste was een probleem waarbij er een zekere vervuiling in het grondwater zat, maar dat was een beperkte vervuiling en bovendien zat er maar heel weinig beweging in het grondwater. Dat heeft dus geen effecten voor de volksgezondheid, zoals me ook door het RIVM is bevestigd. Toch vind ik dat het moet worden opgeruimd. We hebben dus de oorzaak van die vervuiling weggenomen. Het ging om tritium, niet het grootste probleem dat je daar kunt hebben. De oorzaak is dus weggenomen. Vervolgens wordt het grondwater daar gesaneerd, zodat de zaak dan helemaal is opgelost.

Voor de tweede lekkage, in het primaire systeem, is de centrale stilgelegd. Die ligt nog steeds stil. De centrale zal niet eerder in gebruik worden genomen dan nadat we hebben geconcludeerd dat het

op een veilige manier kan. Dat zal niet op zeer korte termijn gebeuren. Ik denk aan minimaal een periode van nog enkele maanden. Als het op een veilige manier weer in gebruik kan worden genomen, zal ik dat zeker doen, omdat in Petten ook isotopen worden geproduceerd die voor diagnoses in de medische sfeer benut worden en ook voor de behandeling van kankerpatiënten worden gebruikt. Die zijn absoluut nodig, niet alleen in Nederland maar ook in Europa en in de hele wereld. Petten levert namelijk een substantieel deel van de isotopen in de wereld. Daarom wordt die centrale als het kan weer in gebruik genomen, maar niet eerder dan nadat ik ervan overtuigd ben dat dat op een veilige manier kan.

Wat betreft de vaten gaan we de sanering volgens planning doorvoeren. Wat betreft de andere lekkages hoop ik dat mevrouw Van Tongeren hiermee voldoende informatie heeft.

Mevrouw Van Tongeren heeft gezegd dat ze de definitieve opslag van kernafval niet in aardbevingsrisicogebieden wil hebben. Die overweging zal zeker in beeld worden gebracht bij de keuze van een definitieve oplossing. Ik heb over die definitieve oplossing al iets gezegd. Ik geloof niet dat ik daaraan nu nog iets moet toevoegen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik ben blij te horen dat de sanering van de duinen bij Petten zal plaatsvinden.

Wij hadden vroeger de situatie dat het gescheiden was bij twee ministeries. Die situatie is pas opgeheven met het aantreden van Rutte I. Ik vind de argumenten van de minister dus niet zo steekhoudend, omdat wij heel lang de gescheiden situatie hebben gehad. Dat komt ook overeen met de verdragen. Ik vraag de minister om er nog eens, desnoods op een ander moment, over na te denken of dat niet heel verstandig is: verdragsverplichtingen nakomen, de lessen uit Japan volgen en de situatie terugbrengen die wij het grootste gedeelte van de tijd in Nederland hebben gehad.

Minister **Kamp**:

Wij hebben die situatie in Nederland gehad, omdat wij destijds dachten dat het ministerie van EZ kernenergie zat te promoten en een ander ministerie vooral voorzichtig moest zijn. Maar wij promoten helemaal geen kernenergie. Wij gaan heel zakelijk met kernenergie om. U hebt gemerkt dat ik helemaal niet verwacht dat er in deze kabinetsperiode nog iets zal veranderen in de huidige situatie en de besluitvorming die eerder heeft plaatsgevonden. Dan is het heel nuttig, zo is geoordeeld, om ervoor te zorgen dat je in ieder geval op ministerieel niveau de zaak zo veel mogelijk bij elkaar hebt. Wij gaan er nu een stap verder in wat mij betreft. Ik kom er zo nog op terug naar aanleiding van de derde motie. Voor de korte termijn hoeft u zich zeker geen zorgen te maken. Wat de lange termijn betreft, heb ik al gezegd dat je er op twee manieren tegenaan kunt kijken, te weten scheiding van verantwoordelijkheden en concentreren van kennis. Hoe dat uiteindelijk uitpakt, zal de Kamer worden gepresenteerd als de regering haar conclusie heeft getrokken.

Mevrouw Van Veldhoven zegt dat bij het trekken van die conclusie ook een gedegen juridische analyse hoort. Zij wil dan ook dat de Kamer die analyse kan inzien op het moment dat de Kamer het resultaat van onze afwegingen moet beoordelen over die onafhankelijke autoriteit. Dat zal ik doen. Ik zal ervoor zorgen dat de Kamer die analyse krijgt.

Mevrouw Van Veldhoven kwam nog een keer terug op Borssele bij de top 25. Zij zei: je versprak je, het was niet top 25 in aantallen, maar top 25 in procenten. Ik neem dat graag van haar aan. In ieder geval vind ik dat deze zaak niet te lang moet blijven liggen. Ik ben van plan om uiterlijk bij de begroting 2014 -- dat zal in september zijn -- de Kamer erover te informeren of dit inderdaad zo uitpakt. Het voorwerk om dat te kunnen beoordelen is al gestart en tegen die tijd moet ik toch de conclusies kunnen trekken. Zonder tegenbericht krijgt de Kamer die informatie uiterlijk op de derde dinsdag van de mooie maand september.

De heer Vos en de heer Leegte hebben een motie voorgelegd die inhoudt dat het toezicht op de kerncentrales absoluut onafhankelijk dient te zijn, dat de richtlijnen van het IAEA voorschrijven dat er een scheiding moet zijn en dat er een onafhankelijke autoriteit moet zijn met voldoende kritische massa en deskundigheid. Geconstateerd wordt dat nu sprake is van versnippering. De regering wordt verzocht om de taken en bevoegdheden te bundelen in één autoriteit nucleaire

veiligheid en stralingsbescherming en ervoor te zorgen dat deze autoriteit onafhankelijk is. De Kamer is al wat verder dan ik ben. Ik denk dat het zo moet, maar ik wil graag die analyse maken om te zien of ik het zodanig kan uitwerken dat het inderdaad aan alle internationale voorschriften voldoet. Ik kan mij heel goed voorstellen dat het deze kant opgaat; vandaar dat ik dit in gang heb gezet. Als de Kamer dit nu al wenst uit te spreken, heb ik daar geen bezwaar tegen. Ik zal mijn werk doen en het uiteindelijke resultaat aan de Kamer voorleggen. Ik denk dat de heren Vos en Leegte zich dan niet door deze motie zullen laten weerhouden om toch dat resultaat van mijn werk kritisch te beoordelen. Op die manier heb ik geen probleem met deze motie. Ik hoop dat ik daarmee voldoende heb gereageerd.

De beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter:

Hiermee zijn wij aan het einde gekomen van dit debat. Over de moties zal aanstaande dinsdag worden gestemd.

Sluiting 23.08 uur.